

INSTYTUT ZOOLOGII
Polskiej Akademii Nauk
BIBLIOTEKA
<http://rcin.org.pl>

Journal of Pharmacy

Volume 12

Number 1

January 2005

ISSN 1234-5678

22

MEMORABILIA
ZOOLOGICA

Zygmunt Fedorowicz

Faunistyka

**w działalności Komisji Fizjograficznej
Polskiej Akademii Umiejętności
(1865–1939)**

OSSOLINEUM

FAUNISTYKA
W DZIAŁALNOŚCI KOMISJI FIZJOGRAFICZNEJ
POLSKIEJ AKADEMII UMIEJĘTNOŚCI
(1865–1939)

WYDAWACTWO POLSKIEJ AKADEMII NAUK
ZAKŁAD NARODOWY IMENIA OSOŁINSKICH
WROCŁAW-WARSZAWA-KRAKÓW-ODANÓW
WARSZAWA-WARSZAWA-WARSZAWA

INSTYTUT ZOOLOGICZNY
POLSKIEJ AKADEMII NAUK

MEMORABILIA ZOOLOGICA

22

WROCŁAW—WARSZAWA—KRAKÓW—GDAŃSK
ZAKŁAD NARODOWY IMIENIA OSSOLIŃSKICH
WYDAWNICTWO POLSKIEJ AKADEMII NAUK

KOMITET REDAKCYJNY
STANISŁAW WALSZCZAK
ZYGMENT FEDOROWICZ
STANISŁAW WALSZCZAK
STANISŁAW WALSZCZAK
STANISŁAW WALSZCZAK

Instytut Zoologii Uniwersytetu Warszawskiego
WARSZAWA

Faunistyka

w działalności Komisji Fizjograficznej
Polskiej Akademii Umiejętności
(1865—1939)

WROCŁAW—WARSZAWA—KRAKÓW—GDAŃSK
ZAKŁAD NARODOWY IMIENIA OSSOLIŃSKICH
WYDAWNICTWO POLSKIEJ AKADEMII NAUK

1971

KOMITET REDAKCYJNY

STANISŁAW FELIKSIAK (REDAKTOR), ZYGMUNT FEDOROWICZ
(SEKRETARZ REDAKCJI), GABRIEL BRZEK, EUGENIUSZ GRABDA
ZBIGNIEW KAWECKI, KRYSZYNA KOWALSKA

Redaktor naukowy tomu
JANINA FELIKSIAKOWA

Okładkę projektował: MARIAN PUCHALSKI

Redaktor Wydawnictwa: MARIA CHODOROWSKA

Wszelkie prawa zastrzeżone. Printed in Poland

Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo Polskiej
Akademii Nauk. Wrocław, Oddział w Warszawie 1970. Wyda-
nie I. Nakład: 870+130 egz. Objętość: 13,70 ark. wyd.; 11,50
ark. druk.; 15,29 ark. A1. Papier: ilustr. III kl. 80 g.,
70×100. Oddano do składowania 4 XII 1970. Podpisano do druku
24 VII 1971, wydrukowano w sierpniu 1971 w Warszawskiej
Drukarni Naukowej przy ul. Sniadeckich 8; nr zam.: 1037.
U-103. Cena: 35 zł.

PRZEDMOWA

Źródła do dziejów Komisji Fizjograficznej Akademii Umiejętności w Krakowie są wprawdzie dość obszerne, ale bynajmniej nie wyczerpujące. Ograniczają się one do materiałów drukowanych w „Sprawozdaniach Komisji Fizjograficznej” w latach 1867—1940. Żadnych innych materiałów w postaci korespondencji, protokołów posiedzeń, protokołów zjazdów i jakichkolwiek innych dokumentów archiwalnych autorowi niniejszej pracy nie udało się odnaleźć. Poszukiwania w Krakowie w Bibliotece PAN przy ul. Sławkowskiej, w Archiwum Akademii Umiejętności w Krakowie, w Zakładzie Zoologii Systematycznej PAN, będącym kontynuatorem i spadkobiercą dawnej Komisji Fizjograficznej, jak również u osób prywatnych nie ujawniły obecności jakichkolwiek (z wyjątkiem kilku listów bez znaczenia) materiałów, które mogłyby rzucić światło na dzieje tej Komisji. Ponieważ trudno sobie wyobrazić, aby instytucja o tak szerokim zasięgu działania, trwająca bez przerwy 74 lata, nie pozostawiła po sobie żadnych innych śladów poza drukowanymi sprawozdaniami, należy dojść do wniosku, że wśród działaczy Komisji Fizjograficznej nikt nie doceniał wartości własnych materiałów archiwalnych i że z biegiem lat ulegały one rozproszaniu, a w wirze wypadków ostatniej wojny całkowitemu zagubieniu.

Praca niniejsza oparta jest wobec tego wyłącznie na materiałach zamieszczonych w „Sprawozdaniach Komisji Fizjograficznej”. Są więc w niej wskutek tego luki, które w tekście zostały zaznaczone. Może ta wypowiedź sprowokuje osoby, które w ten czy inny sposób z dawną Komisją Fizjograficzną były związane, do ujawnienia posiadanych przez nie odnośnych materiałów archiwalnych i da możliwość uzupełnienia dziejów Komisji Fizjograficznej.

WSTĘP

Próby opisania całokształtu przyrody Polski, tj. jej fizjografii, datują się od bardzo dawna¹. Zajmowali się tym najdawniejsi nasi kronikarze, liczni obcy podróżnicy przybywający do Polski, niektórzy autorzy krajowi opisujący poszczególne części kraju. Pierwszym pisarzem, który dał sumaryczny obraz wszystkich działów naszej przyrody i to — jak na czasy, w których działał — znakomity, był jezuita, ks. Gabriel Rzączyński (1664—1737), autor dwóch dzieł łacińskich: *Historia Naturalis Curiosa Regni Poloniae ...* (Sandomiriae 1721) i *Auctuarium Historiae Naturalis ...* (Gedani 1742)². Już jednak w czasach polskiego Oświecenia, za panowania Stanisława Augusta, zauważono, że dla stworzenia dokładnego opisu naszego kraju potrzeba długiego, zgodnego wysiłku wielu uczonych różnych specjalności i podjęto pierwsze próby zorganizowania prac nad wykonaniem tego zamierzenia. Starania Komisji Edukacji Narodowej, króla Stanisława Augusta, Szkoły Głównej Koronnej w Krakowie i Szkoły Głównej W. X. Litewskiego w Wilnie nie mogły dać od razu znakomych wyników, a upadek kraju i podział Polski na zabory zahamował dalszy rozwój zamierzeń. Od tej pory, w ciągu całego okresu niewoli, można było podejmować prace fizjograficzne tylko w skali poszczególnych dzielnic, a z powodu braku środków i odpowiednich pracowników w bardzo szczerpłym zakresie. Powstały jednak lokalne ośrodki badań fizjograficznych w Wilnie, Krzemieńcu, Warszawie, Krakowie, Lwowie, Poznaniu i do końca lat pięćdziesiątych XIX stulecia wydały dosyć liczne i cenne przyczynki fizjograficzne³. Były to jednak opracowania wrywkowe, nie objęte żadnym planem ogólniejszym i dlatego opracowanie syntetycznego

¹ Z. Fedorowicz, *Zarys rozwoju fizjografii Polski ze szczególnym uwzględnieniem faunistyki*, „Memorab. zoolog.”, t. 10, 1963.

² Z. Fedorowicz, *Fauna Polski w dziełach O. Gabriela Rzączyńskiego TJ*, „Memorab. zoolog.”, t. 16, 1966.

³ J. Majer, *Literatura fizjografii ziemi polskiej*. Odb. z t. 30 „Rocz. TNKraak.”, 1862.

opisu przyrody Polski pozostawało ciągle celem jednocześnie mglistym i dalekim.

Zwrot w tym stanie rzeczy nastąpił w zaborze austriackim po roku 1860, kiedy z nastaniem ery konstytucyjnej w monarchii Habsburgów otworzyły się szersze możliwości rozwoju życia narodowego i kulturalnego w Galicji. Już w roku 1861 w łonie Towarzystwa Naukowego Krakowskiego, istniejącego od roku 1815, powstała myśl powołania do życia stałej instytucji, której bezpośrednim i wyłącznym zadaniem byłoby badanie przyrody krajowej. W roku 1865 utworzono jako owoc tych zamierzeń Komisję Fizjograficzną Towarzystwa Naukowego Krakowskiego, przekształconego w roku 1873 na Akademię Umiejętności w Krakowie. Komisja Fizjograficzna Towarzystwa Naukowego, działająca następnie przy Akademii Umiejętności, w ciągu 74 lat była nie tylko pierwszą, lecz także jedyną w Polsce instytucją, która posiadała plan całokształtu badań fizjograficznych w kraju i konsekwentnie go wykonywała.

Były wprawdzie próby stworzenia ośrodków badań fizjograficznych poza Krakowem, mianowicie w Warszawie i Lwowie, ale nie zdołały się szerzej rozwinąć.

Prawie współcześnie z powstaniem krakowskiej Komisji Fizjograficznej zgromadził się w Warszawie przy Gabinetzie Zoologicznym poważny zespół naukowców, głównie zoologów. W tym samym czasie (1862) ustąpił, przechodząc na emeryturę, dotychczasowy kierownik Gabinetu, prof. Feliks Jarocki, a miejsce jego zajął kustosz Władysław Taczanowski. Równocześnie Gabinet przeszedł pod zarząd Szkoły Głównej. Taczanowski skupił wokół siebie grono zoologów, którzy zaczęli ożywioną działalność naukową. Jednak ośrodek warszawski obok badań fizjograficznych kraju więcej czasu, a nawet główną uwagę, poświęcał badaniom fauny ogólnoswiatowej. Polscy eksploratorzy zbierali bogate materiały w Azji, Afryce, Ameryce Południowej, nadsyłali je do Gabinetu warszawskiego, gdzie — niejednokrotnie przy pomocy specjalistów zagranicznych — były one opracowywane przez naukowców warszawskich. W tych warunkach krajowym badaniom fizjograficznym Gabinet warszawski mógł poświęcić mniej uwagi i jego dorobek na tym polu był znacznie szczuplejszy niż w Galicji. Dopiero po 1919 r., kiedy Gabinet przekształcono na Narodowe Muzeum Przyrodnicze (kolejno później na Polskie Państwowe Muzeum Przyrodnicze, od 1928 r. Państwowe Muzeum Zoologiczne, obecnie Instytut Zoologiczny PAN), dział zoologiczny wzięł żywszy udział w rozwoju polskich zoologicznych prac fizjograficznych.

W roku 1879, po śmierci wielce zasłużonego dla nauki polskiej b. rektora Szkoły Głównej, dra Józefa Mianowskiego, w gronie dawnych profesorów i uczniów tej szkoły powstała myśl uczczenia jego pamięci „pamięnikiem naukowym”. Zamierzano za przykładem Komisji Fizjograficz-

nej w Krakowie utworzyć w Warszawie Muzeum Fizjograficzne z szeregiem pracowni. Władze rosyjskie nie udzieliły jednak zezwolenia i zamiast projektowanej instytucji założono w 1881 r. Kasę pomocy dla osób pracujących na polu naukowym im. dra Józefa Mianowskiego, z góry zakładając, że Kasa poprze i szczególną opieką otoczy fizjograficzne badania kraju. Na wniosek Bronisława Znatowicza i Eugeniusza Dziewulskiego założono w oparciu o pomoc finansową Kasy „Pamiętnik Fizjograficzny” (przetrwał do 1922 r.), który już w 1881 r. ogłosił pierwszy tom rozpraw. Jednakże „Pamiętnik Fizjograficzny”, chociaż zamieścił na swych łamach wiele cennych pozycji fizjograficznych, nie miał planu obejmującego badaniami choćby cały obszar Królestwa Polskiego i nie dysponował większą ilością współpracowników.

Poważnie, lecz znacznie później, zapowiadał się inny ośrodek badań fizjograficznych w Warszawie. W roku 1906 założone zostało Polskie Towarzystwo Krajoznawcze. Miało ono pośród innych sekcji także Komisję Fizjograficzną. W ramach tej Komisji w latach 1911—1920 odbywały się badania fizjograficzne na jeziorach kujawskich, w Zamojszczyźnie, na Polesiu, w Ojcowie, wzdłuż Wisły. Początkowy żywy ruch w kierunku badań fizjograficznych w Towarzystwie Krajoznawczym rychło jednak osłabł i w końcu zamarł.

Od roku 1907 działało Towarzystwo Naukowe Warszawskie, które w początkach wojny światowej zawiązało także oddzielną Komisję Fizjograficzną. I ta placówka również żywszej działalności nie przejawiała.

W Galicji, w 10 lat po utworzeniu Komisji Fizjograficznej w Krakowie, mianowicie w 1875 r., powstało Polskie Towarzystwo Przyrodnicze im. Kopernika, które jako cel postawiło sobie „badanie wszechstronne kraju ojczystego”. Komisja Fizjograficzna Akademii Umiejętności, powodowana dążeniem do nierozspraszania i tak szczupłej liczby pracowników, nie powitała z uznaniem powstania Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika, a przede wszystkim jego zamiarów wydawania własnego organu, „Kosmosu”, zabiegając raczej już wówczas około stworzenia we Lwowie swojego oddziału⁴. Nad działalnością Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika zaciążył w wysokim stopniu brak środków finansowych. Nieznaczne fundusze ze składek członków i zasiłki kilku instytucji pochłaniało wydawanie „Kosmosu”, a na subwencjonowanie badań już nie starczyło. „Kosmos” wychodził od roku 1876 w postaci roczników z następującymi działami: I) meteorologia, klimatologia, geofizyka, II) nafta, III) geologia, IV) flora, V) fauna. Prace faunistyczne za-

⁴ J. Grochmalicki, *Historia faunistyki i systematyki zoologicznej w latach 1875—1925*, „Kosmos”, Tom jubileuszowy, Kraków 1931.

częły się ukazywać dość regularnie od 1884 r., a żywy ruch na tym polu datuje się od 1910 r. Roczniki „Kosmosu” zawierają bogaty materiał fizjograficzny stanowiący w wysokim stopniu uzupełnienie działalności Komisji Fizjograficznej.

Obok Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika istniało we Lwowie także Muzeum Przyrodnicze im. Dzieduszyckich, które (otwarte dla publiczności już w roku 1881) od roku 1893 z prywatnego stało się instytucją publiczną, znalazłszy mocne oparcie finansowe w założonej *ad hoc* ordynacji Dzieduszyckich. Według statutu Muzeum Dzieduszyckich miało gromadzić „przedmioty dotyczące przyrodznawstwa ziem polskich”. Muzeum wydało 15 dzieł dotyczących fizjografii Polski (1886—1914), a w latach 1915—1928 ogłaszało „Rozprawy i Wiadomości z Muzeum im. Dzieduszyckich”.

Jak z powyższego przeglądu wynika, Komisja Fizjograficzna powstała wcześniej niż inne ogólne instytucje pokrewne, a przez swą ciągłość, kompleksowość i planowość poczyniła wysunęła się na pierwsze miejsce spośród instytucji pracujących nad fizjografią Polski i aż do II wojny światowej ten prymat utrzymała. Potwierdziła to m.in. uchwała I Zjazdu Fizjografów Polskich (Kraków 1924), powołująca Radę Fizjograficzną dla czuwania nad całością badań fizjograficznych w kraju. Przewodnictwo w tej Radzie oddano mianowicie przewodniczącemu Komisji Fizjograficznej PAU. W ten sposób całość ówczesnych badań fizjograficznych w Polsce powierzono Komisji Fizjograficznej w Krakowie.

Komisja Fizjograficzna działała aż do wybuchu wojny w roku 1939. Okupacja niemiecka uniemożliwiła jej wszelką działalność. Po wojnie, w roku 1945, Komisja Fizjograficzna uchwałą zarządu Polskiej Akademii Umiejętności została rozwiązana. W latach 1947—1951 czynny był jako jej następca i kontynuator działalności Komitet Badań Fizjograficznych Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Polskiej Akademii Umiejętności. Od czasu powstania Polskiej Akademii Nauk (1952) zadania Komitetu Badań Fizjograficznych przejęły instytuty i zakłady tej naczelnej naszej instytucji naukowej. Jednak osiągnięcia Komisji Fizjograficznej pozostają trwałym fundamentem wszelkich dalszych prac na polu fizjografii kraju i żaden pracownik naukowy w tej dziedzinie nie może pominąć jej dorobku.

Przed kilku laty (w 1965 r.) upłynęło sto lat od chwili założenia Komisji Fizjograficznej. Wydaje się, że jest to odpowiedni moment, aby przypomnieć kolejne losy rozwoju tej Instytucji, podkreślić jej zasługi i podsumować rezultaty jej osiągnięć. Zadaniu temu poświęcona jest w zasadzie praca niniejsza. Jednak opracowanie wyników wszystkich prac Komisji Fizjograficznej przekracza możliwości jednego autora. Dlatego w obecnej pracy obok przedstawienia dziejów Komisji Fizjograficznej jako całości

podana jest tylko charakterystyka działalności Sekcji Zoologicznej. Wszystkie inne działy prac Komisji Fizjograficznej: geografia, geologia, meteorologia, mineralogia, botanika itd. zostały pominięte. Może to cząstkowe podsumowanie wyników działalności Komisji Fizjograficznej skłoni specjalistów innych dziedzin do podobnych opracowań, aby w ten sposób można było stworzyć całkowity obraz plonów prac naukowych, podjętych przez Komisję Fizjograficzną.

DZIEJE KOMISJI FIZJOGRAFICZNEJ

Pierwsza myśl utworzenia Komisji Fizjograficznej powstała w roku 1861 wśród grona członków Oddziału Nauk Przyrodniczych i Lekarskich Towarzystwa Naukowego Krakowskiego⁵. Celem Komisji miało być „wypracowanie opisu ziemi polskiej, czyli jej fizjografii, rozjaśniającej wszelkie jej przyrodnicze własności”. Jak z pierwszego Sprawozdania Komisji Fizjograficznej wynika, „ziemię polską” rozumiano jako obszar dawnej Rzeczypospolitej Polskiej.

Za pierwszy krok w swoich poczynaniach wymienione grono uznało „sporządzenie systematycznego spisu źródeł naukowych obejmujących wiadomości pożądane”. Pracy tej podjął się prof. dr Józef Majer, ogłaszając w 1862 r. w Rocznikach Towarzystwa rozprawę pt. *Literatura fizjografii ziem polskich*, obejmującą 1280 tytułów.

„Z kolei rzeczy należało zająć się przejrzeniem tego gotowego materiału, oceną jego wartości i braków, aby na tej podstawie określić granice i sposoby wykonania zamierzonego zadania. Obowiązków tych podjęli się członkowie Komisji Balneologicznej Towarzystwa z prezesem drem J. Dietlem na czele, przy udziale profesorów: Altha, Czerwiakowskiego i Karlińskiego. W ten sposób miały być opracowane działy: balneologiczny, hypogeotyczny, botaniczny i meteorologiczny”.

Niezależnie od tych poczyniń i nie wiedząc o nich, dr Franciszek Herbich, członek Towarzystwa Naukowego Krakowskiego, przedłożył Towarzystwu 10 marca 1863 r. za pośrednictwem dra Józefa Majera „projekt założenia w Galicji stowarzyszenia nauk przyrodniczych, zwłaszcza geologii, botaniki i zoologii, które by we właściwym czasopiśmie ogłaszało wiadomości, odnoszące się do tych działów fizjografii krajowej”.

Wypadki 1863 roku w Królestwie Polskim, które znalazły bardzo żywe echo w Galicji, zahamowały na czas pewien dalszy rozwój tych projektów. Jednak, pomimo niekorzystnych dla pracy naukowej w atmosferze powstaniowej warunków, niektórzy członkowie Towarzystwa Naukowego ogłaszali prace z zakresu fizjografii. W tomie ósmym „Roczników

⁵ „Sprawozdanie Komisji Fizjograficznej c.k. Towarzystwa Naukowego Krakowskiego” [t. 1], Kraków 1867.

Towarzystwa Naukowego" z 1864 r. znajdują się prace Herbicha, Zejsznera, Altha, Zajączkowskiego, w tomie dziesiątym z 1866 r. rozprawy Stopczańskiego, Herbicha i Czerwiakowskiego.

W roku 1865 powrócono do wyżej omawianych projektów. Dr Herbich zrezygnował z projektu utworzenia oddzielnego towarzystwa przyrodniczego i zgodził się na zorganizowanie Komisji w ramach Towarzystwa Naukowego, gdyż Komisja taka całkowicie odpowiadała ówczesnej potrzebie.

4 kwietnia 1865 roku na posiedzeniu Towarzystwa Naukowego Krakowskiego na wniosek prezesa, prof. dra Józefa Majera, jednomyślnie uchwalono, co następuje:

„Celem przysparzania i gromadzenia wiadomości w przedmiocie przyrodzonych płodów i własności Galicji zaprowadza się w gronie Oddziału Nauk Przyrodniczych i Lekarskich c.k. Towarzystwa Naukowego Krakowskiego stałą komisję pod nazwą Komisja Fizjograficzna. Do składu tejże Oddział zaprasza tymczasowo spośród członków swoich: pp. Herbicha, Altha, Czerwiakowskiego, Czarniańskiego, Sawiczewskiego, Karlińskiego, Kuczyńskiego i Zebrawskiego, zostawiając im wolność wybrania spośród siebie przewodniczącego i ułożenia porządku czynności, jaki za najdogodniejszy uznają oraz zapraszania do udziału w posiedzeniach swoich osób do składu Towarzystwa Naukowego nie należących”.

Do rozpoczęcia czynności Komisji zaproszono tymczasowo prof. Czerwiakowskiego. Zauważyć należy, że we wniosku o utworzeniu Komisji Fizjograficznej ograniczono teren projektowanych badań do Galicji, a więc tylko do zaboru austriackiego, podczas gdy pierwotnie myślano o całym terytorium dawnej Rzeczypospolitej Polskiej.

Towarzystwo Naukowe Krakowskie, powołując do życia Komisję Fizjograficzną, udzieliło jej następujących wskazań:

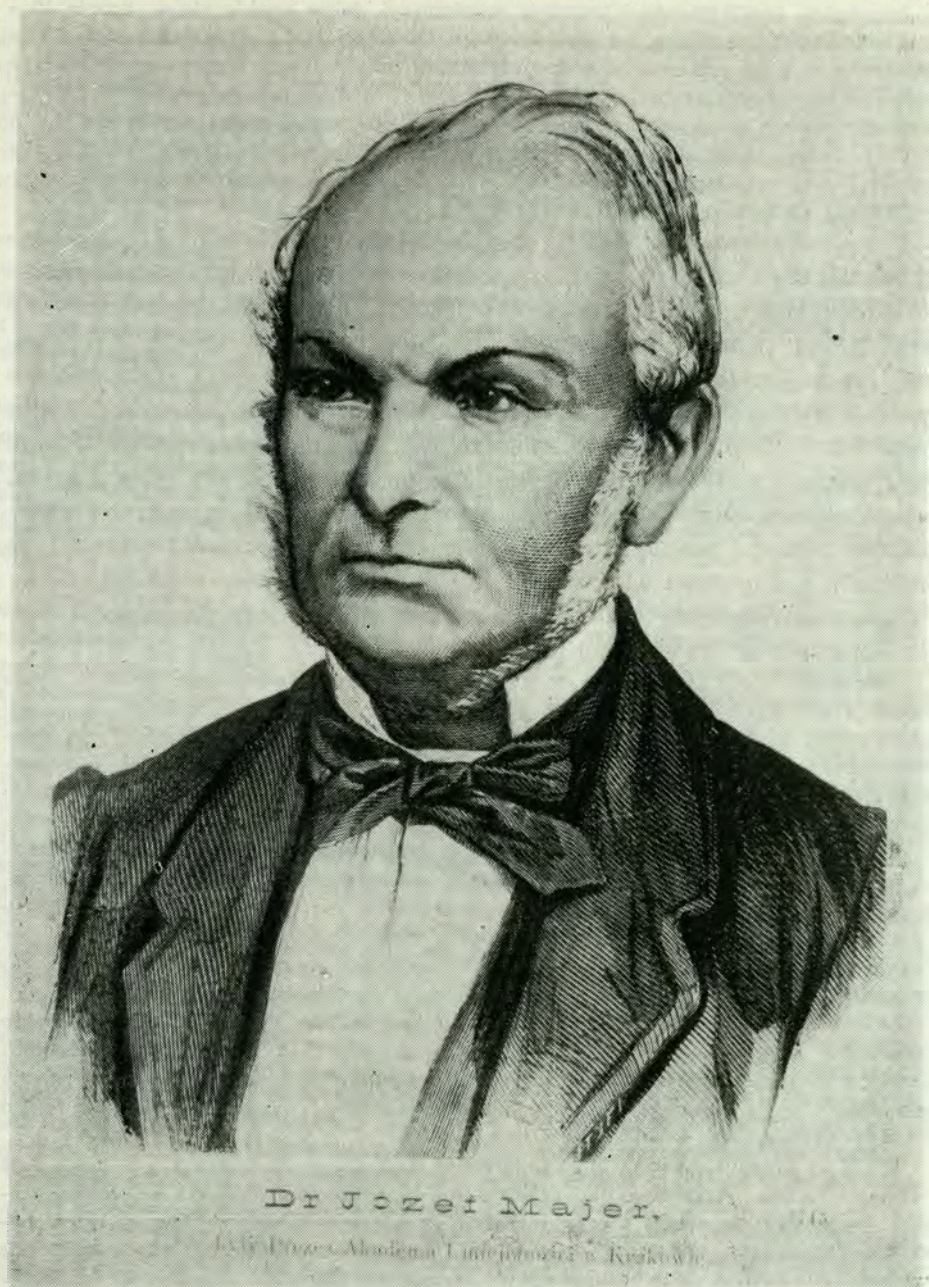
„Zanimby Komisja czynności swe rozwinęła według własnego uznania, tymczasowo podano następujące wskazówki:

a. Staraniem jej będzie powziąć wiadomości o osobach w obszarach całego kraju zajmujących się jakim bądź przedmiotem fizjografii, geografii fizycznej lub meteorologii, bądź z publicznego zawodu, bądź z prywatnego zamiłowania.

b. Gdziekolwiek o osobie takiej poweźmie wiadomość Komisja, zgłosi się do niej z przedstawieniem zadania swojego i zachęceniem do udziału w tymże przez nadsyłanie bądź drobniejszych spostrzeżeń w przedmiocie jakiej bądź gałęzi fizjografii krajowej, bądź obszerniejszych wypracowań.

c. Wpływem swoim starać się będzie Komisja rozszerzać zamiłowanie w przedmiotach sobie przydzielonych. Wygotuje więc w tym celu odezwę do wszystkich gimnazjów galicyjskich, mianowicie zaś do profesorów zajmujących się w tychże historią naturalną, zapraszając ich do zwracania uwagi na przyległą sobie okolicę, robienia tamże odpowiednich zbiorów i spostrzeżeń, nadsyłanie sobie w tej mierze bądź samych przedmiotów, bądź też ich opisu, niemniej wszelkich spostrzeżeń o zaszłych zjawiskach napowietrznych, do zachęcania wreszcie swych uczniów do wglądania się w przyrodzone plody okolicy i korzystania w tej mierze z każdej sposobności.

Prof. dr Józef Majer (1808—1899), prezes Towarzystwa Naukowego Krakowskiego, inicjator utworzenia Komisji Fizjograficznej w roku 1865

Rozprawy, spostrzeżenia i wszelkie wiadomości, jakie znajdują się w gronie Komisji, miały być odczytane na posiedzeniach Oddziału Nauk Przyrodniczych i Lekarskich, a w razie uznania za godne ogłoszenia, miały się tymczasowo zamieszczać w «Roczniku Towarzystwa», dopóki liczba ich i ustalone po całym kraju współpracownictwo nie uczyniłoby pożądanym wydania osobnego pisma czasowego.

Przy końcu stycznia każdego roku Komisja Fizjograficzna miała składać zarządowi Towarzystwa sprawozdanie ze swych czynności celem zamieszczenia w ogólnym zdaniu sprawy z działań Towarzystwa”.

Powołani 4 kwietnia 1865 r. pierwsi członkowie Komisji Fizjograficznej zebrali się 4 maja tegoż roku na pierwsze posiedzenie. Prof. Czerwiakowskiego obrano stałym przewodniczącym, a ponadto „przybrano do swego grona: prof. M. Nowickiego, dra Stopczańskiego, dra A. Kremera, prof. Janotę, prof. Hałatkiewicza, prof. Gralewskiego, prof. Jabłońskiego oraz dra Rehmana, stale w Krakowie zamieszkujących. Zgodnie z wnioskiem dra Herbicha Komisja uznała za swe zadanie szczegółowe zbadanie kraju naszego pod względem orograficznym, geologicznym, botanicznym, zoologicznym i klimatograficznym, łącząc z zoologicznym ochronę zwierząt, bez powodu zawzięcie niszczonych, a stąd i wygubienia całkowitego bliskich”.

Jedną z ważniejszych uchwał tego inauguracyjnego posiedzenia Komisji było przygotowanie poniższej odezwy⁶.

„Ponieważ według przepisu ustawy Towarzystwa Naukowego Krakowskiego jednym z głównych jego zadań jest wpływanie na postęp nauk, szczególnie w ich zastosowaniu do potrzeb krajowych; w tej przeto myśli Oddział Nauk Przyrodniczych i Lekarskich jeszcze w początku 1861 r. postanowił był obok zajęć w zakresie przydzielonych sobie nauk w ogólności wyznaczyć osobną komisję celem o ile można dokładnego zbadania kraju we względzie jego przyrodniczych płodów i własności. Był on bowiem przekonany, że to jest droga mogąca doprowadzić do poznania przymiotów ziemi i powietrza, obejmujących warunki naszego zdrowia i życia, chorób i środków zaradczych oraz źródeł zamożności, które mało co dotąd poznane kryją się bezużytecznie, ażeby może stać się kiedyś łupem obcego przemysłu; gdy tymczasem wcześniej ocenione i użytkowane niepomału przyczynić by się mogły do dźwigania krajowego bogactwa i powszechnego dobrobytu.

Za myślą dokonania tak obszernego zamiaru przede wszystkim pójść musiało przekonanie o potrzebie rozpatrzenia się w tym, co dotąd w podobnym kierunku dokonane zostało, ażeby przy opracowywaniu szczegółowych działów wiedzieć można było skąd i o ile odpowiednich wiadomości zacerpnąć można, co zaś i w jakim sposobie wymagałoby dopełnienia.

Praca ta przygotowawcza dla zamierzonej Komisji rzeczywiście już w roku 1862 dokonana została. Wszakże odtąd otwarło się szerokie pole dalszego działania, któremu w ówczesnym stanie rzeczy wybrani członkowie Oddziału, jeszcze tylko pojedynczo działający, zwłaszcza przy braku funduszy, wystarczyć nie mogli. Nie przeszedł wprawdzie czas bezużytecznie; szczupłość jednakże osiągniętych skutków nie dozwalała spodziewać się pożądanego owocu nawet w dalekiej przyszłości.

⁶ „Czas”, Kraków 28 i 29 VI 1865 r., nr 145 i 146.

Gdy atoli w obecnym czasie sam zwrot powszechnego w kraju przekonania zdawał się popierać kierunek pracy mający być zadaniem podobnej Komisji; na nowo zatem w gronie Oddziału Nauk Przyrodniczych i Lekarskich rzecz ta poruszona spowodowała do zawiązania rzeczywistej Komisji obradującej łącznie na sposób balneologicznej i upoważnienie jej do jednoczenia czynności z osobami zajmującymi się jaką bądź gałęzią fizjografii. Tym sposobem zawiązała się w c.k. Towarzystwie Naukowym Krakowskim stała Komisja Fizjograficzna.

(Do składu tej Komisji, prócz niżej podpisanego Przewodniczącego, tudzież stalego udziału prezesa Towarzystwa, prof. J. Majera, należą obecnie spomiędzy członków czynnych Towarzystwa pp. Alth, Czarniański, Herbich, Karliński, Kuczyński, Sawiczewski, Zebrawski tudzież zaproszeni do udziału pp. Nowicki, prof. Stopczański, doc. Uniw., x. Janota, Jabłoński Józef, profesorowie gimnazjalni, Hałatkiewicz, prof. Szkoły techn., Rehman, adiunkt przy katedrze botaniki).

Ma ona stać się przewodniczką w obmyśleniu sposobów zbadania kraju pod względem przyrodniczym; ma być pomocą w umiejętnym oznaczaniu przedmiotów nowo dostrzeżonych i nadesłanych sobie do zbadania; ma być środkowym punktem gromadzenia się tego rodzaju wiadomości; ma wreszcie gromadząc się tym sposobem wiadomości obracać niezwłocznie na użytek nauki i rozpowszechniać je tak dla pożytku pracujących w tymże samym kierunku, jak i dla dobra krajowego przemysłu.

Gdzie podobnym jak powyższe zamiarom przychodzi w pomoc odpowiedni fundusz, ułatwia się tam zbadanie każdego zakątka kraju. Gdzie zaś, jak dotąd w naszej Komisji i w ogóle w stosunkach naszego kraju, wszystko polega na dobrowolnym poświęceniu i ofierze z pracy, tam nie pozostaje nic innego, jak odwołać się do dobrych chęci ogółu, dopóki czy zasiłek pieniężny, czy hojność prywatna nie dozwoli Komisji skutecznie rozwijać swojej działalności.

W tym to przekonaniu zwraca się ona do każdego bez różnicy, mającego sposobność czynienia spostrzeżeń lub spotykania przedmiotów z zakresu fizjografii, ażeby udziałem swoim raczył jej być pomocny, bądź przez nadesłanie dostrzeżonego przedmiotu, który następnie po zrobieniu zeń naukowego użytku, albo według życzenia właścicielowi zwróconym, albo też w jednym z zakładów miejscowych lub innych krajowych złożonym zostanie; — bądź też przez udzielenie według ogłaszającej się równocześnie skazówki, opisu uczynionego spostrzeżenia, czy to nastroczającego się przypadkowo, czy też w miarę okoliczności będącego wypadkiem umiejętnych poszukiwań.

Do Was to przede wszystkim podnosi ten głos Komisja, zacni uprawiacze i zwolennicy nauk przyrodniczych. Do Was, czcigodni Duchowni i Obywatele ziemscy, którym najczęściej nasuwa się sposobność dostrzegania płodów i własności ziemi i powietrza! Do Was, trudniący się przemysłem, dla których prace Komisji przynosić mogą bezpośrednie korzyści! Do Ciebie wreszcie naukowa Młodzieży, której już sam wiek tyle ułatwia dotarcia do miejsc mniej przystępnych dla starszych, a wrodzona ciekawość obok naukowej gorliwości zajęcie to tyle zrobić może pożytecznym, a nawet, w razie skuteczności jego — zaszczytnym.

Licząc na Waszą pomoc, jako na teraz jedyny środek, na którym opierać się może cała nadzieja Komisji w dojściu do zamierzonego celu, uważa ona za konieczne zaznajomienie bliższe chętnych temu przedsięwzięciu zwolenników z rodzajem, zakresem i sposobem pomocy, jakiej się od nich spodziewa.

W tym celu ogłasza równocześnie skazówkę, według której w miarę sposobności zbierać by należało wiadomości i przedmioty zostające w związku z jej zadaniem oraz dokonywać pożądaných postrzeżeń i badań.

Życzliwi wszelkie wiadomości, zapytania lub przedmioty, stosownie do załączonej skazówki zabezpieczone, zechcą nadsyłać pod adresem c.k. Towarzystwa Naukowego Krakowskiego, przy ul. Sławkowskiej w domu własnym. Przekonanie, że przyczyniając się tym sposobem do poparcia celów Komisji zapiszą swe imiona w rządzie dbałych o potrzeby kraju, niechaj stanie się dla nich zachętą, a oraz nagrodą trudu, który zadaniu temu w ofierze przyniosą.

Kraków, dnia 16 czerwca 1865 r.

dr Czerwiakowski
Przewodniczący

SKAZÓWKI DO POSZUKIWAŃ FIZJOGRAFICZNYCH

(Wskazania dotyczą kolejno następujących działów:

A. Topografia, B. Meteorologia, C. Geologia, D. Botanika, E. Zoologia)*

E. Zoologia

Jak w innych działach, tak i w niniejszym Komisja oczekiwać będzie od życzliwych sobie osób częścią opisu spostrzeżeń poczynionych w przedmiocie zwierząt, stale lub czasowo przebywających w pewnych obrębach kraju, częścią nadsyłki samych zwierząt dla postąpienia z nimi w sposób nadmieniony w odezwie.

1. Co do spostrzeżeń — należy zwrócić uwagę na następujące okoliczności:

a. Zamożność fauny obranego obrębu: jakie w ogólności dają się tamże widzieć zwierzęta kręgowie i bezkręgowie? Gdzie najobficiej rozwinęły się różne gatunki według mnogości szczegółowych zwierząt, tudzież rodzaje według ilości gatunków? Które gatunki znajdują się rok rocznie, które czasami tylko pojawiają się liczniej? Czy i w jakich okolicznościach dają się nagle widzieć zwierzęta przedtem niewidziane lub naodwrot?

b. Warunki zewnętrzne: czy dostrzegany gatunek zamieszkuje wyłącznie krainę nizin, wzniesłą, górską i alpejską, czy też w różnych z tych krain spotykać go można? gdzie ustają jedne, a następują inne? w jakim kierunku okolicy zmniejsza się lub powiększa mnogość dostrzeganego gatunku? czy tenże żyje w lasach, borach, zaroślach, na porębach, w miejscach oświetlonych lub cienistych, na moczarach, łąkach otwartych, rzekach lub potokach, nad rzekami itd.?

c. Sposób życia: które gatunki ciągle lub w pewnych okresach okazują się szkodliwymi i w jakim sposobie? jakie są w tej mierze uprzedzenia prowadzące do bezrozumnego wytępienia zwierząt pożytecznych? co do objawów periodycznych, kiedy przybywa i opuszcza okolicę każdy gatunek zwierząt wędrownych? kiedy zapadają w uśpienie zimowe i ocucają się na wiosnę zwierzęta ulegające temu zjawisku? kiedy przypada pora godowa (parzenie się, tarło itp.)? czas trwania ciąży, składania jaj, nasiadywania, wylęgu itp.?

d. Użytek: czyli i w jaki sposób obracają się na użytek gospodarski lub lekarski zwierzęta w dostrzeganym obrębie? gdzie i w jakim zakresie odbywa się systematyczny chów ptactwa? Sztuczne zapładnianie ryb? jedwabnictwo, pszczelnictwo?

e. Na ostatek pożądaną będzie także wiadomość o ludowych nazwiskach zwierząt.

* Temat niniejszej pracy obejmuje tylko zagadnienia faunistyczne i dlatego pomijamy uwagi dotyczące czterech działów, a przytaczamy tylko to, co dotyczy zoologii — Z. F.

2. Oprócz spostrzeżeń dotyczących fauny w powszechności niektóre spomiędzy zwierząt zasługiwałyby na szczególne uwzględnienie.

Spomiędzy bezkręgowych należałyby tu prawie wszystkie, bo tylko z wyjątkiem motyli i chrząszczy, liczniej nieco poznanych i po zbiorach zachowanych, na wszystkie też zarówno zwraca się uwaga. Spomiędzy kręgowych, mianowicie ssących, polecają się w tej mierze szczególnie nietoperze i gryzonie (myszy, polniki itp.), bóbr (czy i gdzie jeszcze się znajduje), świstak (dotąd mamy go w Tatrach), gemza (*Antilope rupicapra*), czy jest w górach bukowińskich, bobak, czy gdziekolwiek się znajduje? Z ryb w szczególności powinny być przedmiotem badań wędrownie, zwłaszcza co do Dniestru, Prutu i Czeremosza. Nader pożądaną jest wiadomość o płazach z Podola i Karpat, tudzież spostrzeżenia co do ptaków rzadko się u nas zdarzających.

3. Co do nadsyłek przedmiotów: mogą być nimi tak całe zwierzęta w odmianach według płci i wszelkich przeobrażeń, jako też jaja, ciekawsze gniazda itp.

Przesyłający zwierzęta do Komisji w darze lub do zdeterminowania zechce dodać każdemu numer odsyłający do spisu, który powinien zawierać spostrzeżenia nad nim poczynione.

Bardzo wiele zwierząt można przysyłać w spirytusie, np. drobniejsze ssawce (nietoperze, ślepuszonki, myszy itp.), wszystkie płazy, ryby, pająki, chrabąszcze (*Coleoptera*), świerszcze (*Orthoptera*), pluskwy (*Hemiptera*), ślimaki (*Cephalophora*) i małże (*Acephala*). Kręgowce należy owinać płótnem lub papierem i ułożyć ciasno w słoju lub pęcherzu, ażeby się o siebie nie tarły. Dla ułatwienia przystępu spirytusowi do wnętrza robi się mały otworek w brzuchu. Zamiast napełniania spirytusem słoja lub pęcherza wystarczy opakowanie zwierząt watą lub pakułami mocno spirytusem zwilżonymi. Słój lub pęcherz przesyła się w skrzyni nieco większej.

Owady powyżej niewymienione, tj. motyle, błonkoskrzydłe (*Hymenoptera*), dwuskrzydłe (*Diptera*) i żyłkoskrzydłe (*Neuroptera*) muszą być brane na szpilki, które pionowo przeprowadzane przez tułów po zabicciu owada za pomocą eteru, wtykają się w pudełko wyłożone korkiem lub tekturą bibulastą. Pudełko z owadami starannie, ale nie twardo, opakowane papierem wkłada się w inne pudełko nieco większe, inaczej bowiem przy przerzucaniu pudełek na pocztach i kolejach brzuchy owadów łatwo odpryskują, a tym samym zbiór przesłany niszczeje.

Ptaki i większe ssawce należy wytrzebić, a owinięte w papier przysyłać, ile możności najprędzej, ażeby nie uległy zgniliznie, w którym to stanie nie można by z nich robić użytku”.

Oprócz uchwalenia odezwy i wskazówek dla przyszłych zbieraczy na tymże samym posiedzeniu Komisji Fizjograficznej 4 maja 1865 r., wystosowano zaproszenia do udziału w pracach osobom, co do których można było oczekiwać, że cele Komisji zechcą poprzeć czynnie. Istotnie wkrótce napłynęły liczne oświadczenia gotowości do współdziałania w pracach Komisji, jednakże część osób, do których wystosowano zaproszenia, na wezwanie nie odpowiedziała.

Na posiedzeniach w dniach 2 czerwca i 27 grudnia 1865 r. Komisja uchwaliła zwrócić się także do krajowych towarzystw agronomicznych w celu uzyskania od nich naukowej i materialnej pomocy.

Po odezwie i zaproszeniach od razu zaczęły napływać do Komisji zbiory roślin i zwierząt oraz różnego rodzaju spostrzeżenia. Komisja po-

stanowiła poddać te materiały opracowaniu, a następnie ogłaszać je drukiem pt. „Materiały do fizjografii krajowej”. Obszerniejsze rozprawy członków Komisji Fizjograficznej, jak np. dra Rehmana *O roślinach Beskidów zachodnich* lub prof. Nowickiego *Przegląd prac dotychczasowych o kręgowcach galicyjskich* oraz *O świstaku (Arctomys marmota)* postanowiono zamieszczać w „Rocznikach Towarzystwa Naukowego Krakowskiego”.

Komisja Fizjograficzna od chwili swego założenia rozpoczęła starania w sprawie ochrony zwierząt tatrzańskich, świstaka i kozicy oraz użytecznych ptaków krajowych. Starania te prowadzili przede wszystkim Eugeniusz Janota i Maksymilian Nowicki.

Dla zrealizowania zadań, które zakreśliła sobie Komisja Fizjograficzna, oczywiście niezbędne były fundusze. Prowizorycznie określono potrzeby w tym zakresie w sposób następujący: jednorazowo — 1800 złr., corocznie — 3320 złr. Postanowiono zwrócić się w tej sprawie do Sejmu Galicyjskiego. Sejm nie odmówił prośbie, jednakże przyznana zapomoga nie zaspokoiła potrzeb Komisji w całej rozciągłości, gdyż otrzymała ona od 1 stycznia 1866 roku poczynając stałą roczną dotację w wysokości tylko 1500 złr.

Dnia 9 maja 1866 roku przewodnictwo Komisji Fizjograficznej objął prof. dr Franciszek Karliński. Na następnym posiedzeniu w dniu 24 maja tegoż roku Komisja podzieliła się na 5 sekcji: 1) Orograficzno-geologiczną pod przewodnictwem prof. dra Alojzego Altha; 2) Chemiczną pod kierunkiem prof. dra Emiliana Czarniańskiego; 3) Meteorologiczną — prof. dra Stefana Kuczyńskiego; 4) Botaniczną — prof. dra Ignacego Czerwiakowskiego; 5) Zoologiczną, złożoną z prof. dra Maksymiliana Nowickiego i inż. Teofila Żebrowskiego.

W dalszych naszych wywodach zajmować się będziemy wyłącznie pracami Sekcji Zoologicznej.

Każda z sekcji otrzymała polecenie ułożenia planu prac i przygotowania szczegółowej instrukcji dla współpracowników. Uchwalono, że sekcje będą się zbierały w razie potrzeby, a cała Komisja przynajmniej raz na miesiąc, z wyjątkiem ferii.

Co do ogólnego planu prac Komisji Fizjograficznej, to uznano za niecelowe wprowadzenie podziału kraju na ściśle obwody, które by kolejno po sobie należało badać, lecz przyjęto za zasadę, aby w badaniu kraju postępować od zachodu ku wschodowi. Stanowisko to było spowodowane następującymi względami: 1) zachód Galicji jest lepiej zbadany niż wschód, 2) fundusze Komisji są ograniczone i nie pozwalają tymczasem na finansowanie dalszych wycieczek. Jednakże uchwalono popierać funduszami tych współpracowników Komisji, którzy we wschodniej części kraju przebywają.

W uchwałach posiedzenia Komisji z 24 maja 1866 r. znalazło się pouczenie dla członków treści następującej:

„Członkowie Komisji poświęcą badaniu w obranej na każdy rok części kraju cały czas wolny od zawodowych obowiązków, zwłaszcza letnie ferie. Ostatni kwartał roku przeznaczają się na obrobienie zebranego materiału”.

Z treści tego pouczenia wynika, że Komisja głównie liczyła na współpracę profesorów uniwersytetów i nauczycieli szkół różnych typów. Tak się w rzeczywistości okazało. Jak niżej zobaczymy, główny kontyngent członków Komisji stanowili profesorowie i nauczyciele. Pozostałe grupy, a mianowicie lekarze, farmaceuci, księża, właściciele dóbr, leśnicy itp., stanowiły każda oddzielnie mniejszość.

Już od samego założenia Komisji postanowiono ogłaszać drukiem wyniki działalności zarówno całej Komisji, jak i poszczególnych sekcji. Początkowa uchwała w tej mierze nie była jeszcze sformułowana w sposób zupełnie precyzyjny:

„Szczegółowe sprawozdania sekcji, łącznie z przeglądem ogólnym czynności Komisji złożą się na tom, który w początkach następnego roku ogłoszony będzie. Od pierwotnego planu wydawania czasopisma wyłącznie fizjografii krajowej poświęconego z powodu braku środków odstąpiono, natomiast uznano potrzebę wydania po ukończeniu prac badawczych obszernego dzieła mieszczącego w osobnych tomach orografię, geologię, klimatologię, florę i faunę krajową”.

Żadnych informacji o projektowanym „czasopiśmie poświęconym fizjografii”, czy miał być to tygodnik, miesięcznik, kwartalnik — nie posiadamy. Zgodnie z punktem pierwszym powyższej uchwały od 1867 r. wychodziły w Krakowie corocznie „Sprawozdania Komisji Fizjograficznej c.k. Towarzystwa Naukowego Krakowskiego” (później Akademii Umiejętności w Krakowie), zawierające następujące działy: A. Sprawozdania. 1. Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej w ciągu roku [...] 2. Spis członków Komisji. 3. Obrót funduszy Komisji. B. Materiały do fizjografii krajowej.

Zamierzonego dzieła końcowego, obejmującego w oddzielnych tomach całość fizjografii krajowej Komisja Fizjograficzna nie wydała. Natomiast na krótko przed pierwszą wojną światową staraniem Akademii Umiejętności wyszła kilkutomowa praca zbiorowa pt. *Encyklopedia polska*. Tom I tej publikacji (Kraków 1912) nosi tytuł *Geografia fizyczna ziem polskich i charakterystyka fizyczna ludności*. W skład tego tomu weszły prace następujące: Eugeniusz Romer, *Położenie geograficzne i rzeźba ziem polskich*; Mieczysław Limanowski, *Tektonika Tatr*; Józef Siemiradzki, *Geologia nizin polskiej*; Emil Dunikowski, *Geologia Karpat i Podkarpacia*; Józef Grzybowski i Stanisław Weigner, *Płody kopalne ziem polskich*; Eugeniusz Romer, *Klimat ziem polskich*; Ludomir Sawicki, *Hydrografia ziem polskich*; Stefan Rudnicki, *Morze Bałtyckie i Morze Czarne*; Marian Raciborski i Antoni Rehman, *Roślinna szata ziem polskich*; Edward

Lubicz-Niezabitowski, *Świat zwierzęcy na ziemiach polskich*; Antoni Rehman, *Opis fizyczno-geograficzny ziem polskich*; Ludwik Krzywicki, *Charakterystyka fizyczna ludności*.

Wymienione wyżej prace, aczkolwiek wykonane przez pierwszorzędnych specjalistów, nie są równej wartości. W całości dzieła widoczny jest brak ręki wytrawnego redaktora, który powinien był wskazać na różne niedociągnięcia i braki. Drugiego, poprawniejszego wydania nie było. Czy można uważać, że wydanie tego tomu jest realizacją zapowiedzi Komisji Fizjograficznej z 1866 r., trudno powiedzieć. Sądząc z szerokiego zakresu badań Komisji Fizjograficznej, w 1912 r. nie można było jeszcze myśleć o syntetycznym ujęciu wszystkich działów naszej fizjografii. Najjaskrawiej to widać na przykładzie działu faunistyki. Artykuł Niezabitowskiego pt. *Świat zwierzęcy na ziemiach polskich* daje zaledwie bardzo ogólnikowe pojęcie o faunie naszego kraju.

Pierwszy spis członków Komisji Fizjograficznej, ogłoszony w 1866 r. („Spraw. Kom. Fizjogr.” [T. 1]: 1867), obejmuje 116 nazwisk. Osoby w spisie wymienione podzielono na dwie kategorie: I — członkowie miejscowi, II — członkowie zamiejscowi.

Członków miejscowych wymieniono 16, a mianowicie:

1. Dr Alth Alojzy, prof. UJ;
2. Dr Czerkawski Julian, asystent UJ;
3. Dr Czerwiakowski Ignacy, prof. UJ;
4. Dr Czyrniański Emilian, prof. UJ;
5. p. Gralewski Ignacy, prof. Gimn. św. Anny;
6. p. Hałatkiewicz Zenon, prof. Instytutu Technicznego;
7. p. Jabłoński Wincenty, prof. Gimn. św. Anny;
8. Dr Janota Eugeniusz, prof. Gimn. św. Anny;
9. Dr Karliński Franciszek, prof. UJ;
10. Dr Kremer Aleksander, prezes Tow. Lekarskiego;
11. Dr Majer Józef, prof. UJ, prezes Tow. Nauk. Krakowskiego;
12. Dr Nowicki Maksymilian, prof. UJ;
13. Dr Rehman Antoni, asystent UJ;
14. Dr Sawiczewski Florian, b. prof. UJ;
15. Dr Stopczański Aleksander, doc. UJ;
16. Dr Żebrawski Teofil, inżynier cywilny.

Z pierwszych sprawozdań Komisji wynika, że tych 16 osób początkowo stanowiło główny ośrodek jej działalności. Spośród 100 osób zamiejscowych, do których skierowano zaproszenie do udziału, tylko 58 odpowiedziało pozytywnie, a 48 pominęło zaproszenie milczeniem. W latach następnych liczba członków rośnie; w 1867 r. było miejscowych — 26 osób, zamiejscowych — 149; w roku 1868 miejscowych — 34, zamiejscowych — 196; w 1869 r. miejscowych — 39, zamiejscowych — 216. Później następuje pewnego rodzaju stabilizacja: w 1870 r. członków łącznie — 241, w 1872 r. liczby członków nie podano.

Jeśli rozpatrzyć skład członków Komisji pod zawodowym kątem wi-
dzenia, to (w roku 1866) otrzymamy wynik następujący: profesorowie i do-
cenci wyższych uczelni — 13 osób; asystenci wyższych uczelni i nauczy-
ciele — 26 osób; urzędnicy — 12 osób; inżynierowie — 3 osoby; lekarze —
14 osób; farmaceuci — 3 osoby; księża zakonni i świeccy — 23 osoby;
inni — 22 osoby. Razem 116 osób.

Jak z powyższego zestawienia wynika, najliczniejszą grupę (łącznie
39 osób) stanowią profesorowie i docenci wyższych uczelni razem z asy-
stentami i nauczycielami. Uderza bardzo znaczna ilość duchownych.
Ilość lekarzy jest prawie równa liczbie urzędników. Wśród „innych” znaj-
dują się właściciele ziemscy, przyrodnicy amatorzy, osoby innych zawo-
dów i takie, których zawodu nie podano. W latach następnych (do 1872
roku łącznie) skład osobowy Komisji podlegał zmianom, ale proporcja
poszczególnych zawodów była podobna. Już jednak w 1870 r. („Spraw.
Kom. Fizjogr.” T. 5) postanowiono zredukować liczbę współpracowników
Komisji do tych, którzy czynnie biorą udział w pracach Komisji.

Rok 1872 stał się dla Komisji rokiem przełomowym. W tym roku
mianowicie przestało istnieć Towarzystwo Naukowe Krakowskie, a jego
miejsce zajęła Akademia Umiejętności w Krakowie, która ukonstytu-
owała się 24 listopada 1872 r. Wydział Matematyczno-Przyrodniczy nowo
utworzonej Akademii na posiedzeniu w dniu 15 marca 1873 r. zlikwido-
wał dotychczasową Komisję Fizjograficzną, a na jej miejsce wybrał no-
wą, która jako komisja akademicka miała działać w tym samym kierun-
ku, co poprzednia, stanowiła więc po prostu dalszy jej ciąg. W organi-
zacji tej nowej Komisji Fizjograficznej zaszły jednak zasadnicze zmiany.

Według § 10 statutu Akademii tylko w razach wyjątkowych miały
być przyjmowane do komisji akademickiej osoby nie należące do składu
Akademii, za każdorazowym przedstawieniem Komisji i po zatwierdzeniu
kandydatury przez odpowiedni wydział. Odtąd dobór członków Komisji
Fizjograficznej był o wiele staranniejszy. Nie wystarczało już zgłoszenie
się z deklaracją chęci współpracy z Komisją, lecz sama Komisja dobie-
rała sobie kandydatów, opierając się na osiągniętych już przez nich wyni-
kach w zakresie prac nad fizjografią. Z czasem tytuł członka Komisji
Fizjograficznej stał się chlubnym wyróżnieniem dla pracowników nau-
kowych.

Dnia 15 marca 1873 r. zorganizowanie nowej Komisji Fizjograficznej
powierzono dwóm członkom wydziału Matematyczno-Przyrodniczego:
Ignacemu Czerwiakowskiemu i Stefanowi Kuczyńskiemu. Wymienieni,
opierając się na dobrowolnych zgłoszeniach, utworzyli pierwszy zespół
Komisji Fizjograficznej w składzie następującym:

1. Aleksandrowicz Adolf, magister farmacji, członek AU;
2. Alth Alojzy, prof. UJ, członek AU;

3. Baraniecki Adrian, dyr. Muzeum Przem.-Techn., członek AU;
4. Czerwiakowski Ignacy, prof. UJ, członek AU;
5. Czyrniański Emilian, prof. UJ, członek AU;
6. Karliński Franciszek, prof. UJ, członek AU;
7. Kremer Aleksander, lekarz, członek AU;
8. Kuczyński Stefan, prof. UJ, członek AU;
9. Langie Karol, członek AU;
10. Nowicki Maksymilian, prof. UJ, członek AU;
11. Zieleniewski Michał, lekarz, członek AU;
12. Żebrawski Teofil, inżynier, członek AU.

Utworzona w powyższym składzie nowa Komisja Fizjograficzna na swym pierwszym posiedzeniu w dniu 22 marca 1873 roku obrała prof. S. Kuczyńskiego przewodniczącym, a dra A. Kremera — sekretarzem. Na tym samym posiedzeniu ułożono listę osób nie należących do Akademii, które postanowiono dokooptować do składu Komisji Fizjograficznej i przedłożyć Wydziałowi Matematyczno-Przyrodniczemu do zatwierdzenia.

Ogółem w roku 1873 Komisja składała się z 90 osób, w tym członków miejscowych 32, a zamiejscowych — 58. Skład zawodowy był następujący: profesorów i docentów — 17, asystentów i nauczycieli — 25, urzędników — 16, inżynierów — 1, lekarzy — 6, farmaceutów — 4, księży — 6, innych — 13. Wśród zamiejscowych znajdujemy 2 osoby, zamieszkałe poza historycznymi granicami Polski oraz 2 osoby z zaboru rosyjskiego.

Liczba 90 członków Komisji Fizjograficznej, obejmująca ludzi, którzy wykazali się już czynnym udziałem w pracach nad fizjografią kraju, jest liczbą bardzo poważną. Wątpić należy, czy w zaborze rosyjskim albo pruskim udałooby się w owym czasie zgromadzić podobnie liczny zespół pracowników o zainteresowaniach fizjograficzno-badawczych, którzy by już mieli jakieś na tym polu osiągnięcia. Jak więc widzimy, Galicja od razu zajęła w kraju czołowe miejsce w zakresie badań fizjograficznych.

Zredukowana po 1873 r. liczba członków Komisji wydała się jednak jej kierownictwu za mała dla osiągnięcia zakreślonych przez Komisję celów. Wobec tego zwrócono się do wszystkich miłośników „nauk przyrodniczych z wezwaniem do współpracy („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 8: 1874). Osobom, które zechcą współpracować z Komisją, zapewniono — nie powołując ich na członków Komisji — „ułatwienie we wpisywaniu robionych spostrzeżeń, przesyłając drukowane formularze, tudzież wszelkie rady i instrukcje, udzielając również pomocy w nabyciu potrzebnych narzędzi, sprawdzaniu ich, a nawet pożyczając własne narzędzia lub udzielając zasiłków pieniężnych na ich nabycie”.

Jak się zdaje, w powyższym wezwaniu chodziło głównie o osoby, czyniące obserwacje meteorologiczne.

Liczba członków Komisji Fizjograficznej osiągnęła największą wyso-

kość w 1869 r. (255 osób), w roku reformy (1873) spadła do 90. W następnych latach (po roku 1873) wahała się początkowo w granicach 90—91 osób (lata 1873—1875), później rosła do 168 w roku 1913. Niewielka początkowo liczba członków spoza Galicji (w roku 1873 tylko 4) stopniowo wzrastała. Tak więc w 1906 r. na ogólną liczbę 137 członków mieszkało poza Galicją 26, a mianowicie w Wielkim Księstwie Poznańskim — 1, w Królestwie Polskim — 14, na Litwie — 1, na Ukrainie — 3, w Rosji — 4, w Austrii — 2, we Włoszech — 1.

Od roku 1916 Komisja Fizjograficzna przestała ogłaszać w swoich „Sprawozdaniach” spisy członków. Podawano tylko nazwiska zmarłych i nowo przyjętych.

W tomie 35 „Sprawozdań Komisji Fizjograficznej” (Kraków 1901) ogłoszony został poniższy regulamin Komisji Fizjograficznej Akademii Umiejętności w Krakowie, który obowiązywał do 1924 r.

REGULAMIN KOMISJI FIZJOGRAFICZNEJ AKADEMII UMIEJĘTNOŚCI W KRAKOWIE

Cel Komisji i środki do jego osiągnięcia zmierzające

1. Zadaniem Komisji Fizjograficznej jest wszechstronne zbadanie i opisanie kraju pod względem fizjograficznym (porów. § 20 Regulaminu Akad.).

2. Do tego celu zdąza Komisja:

a — przez powiększanie istniejącego Muzeum fizjograficznego i opracowywanie naukowe znajdującego się w nim materiału;

b — przez ogłaszanie spostrzeżeń fizjograficznych w swoich corocznych publikacjach;

c — przez udzielanie pracownikom na tym polu zasiłków pieniężnych i dostarczanie im odpowiednich środków naukowych;

d — przez staranie się o powiększenie Biblioteki Akademii dziełami z zakresu fizjografii;

e — przez zakupywanie narzędzi do badań fizjograficznych służących.

Skład Komisji

3. Komisja składa się:

a — z członków zwyczajnych Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Akademii oraz

b — z członków przybranych spoza grona Akademii, których Komisja na wniosek jednej z sekcji przedstawia, a Wydział Matematyczno-Przyrodniczy zatwierdza. Służą im tytuł Spółpracowników Komisji Fizjograficznej akademickiej (§ 21 Regulaminu Akademii).

4. Komisja dzieli się na sekcje, których liczba może się zmieniać stosownie do potrzeb Komisji. Nową sekcję może zawiazać Komisja, jeżeli pięciu członków Komisji tego zażąda i oświadczy gotowość wstąpienia do powstającej sekcji.

5. Każda sekcja wybiera sobie na przeciąg jednego roku przewodniczącego, który zaprasza jednego z członków na sekretarza, również na przeciąg jednego roku.

6. Komisja wybiera sobie przewodniczącego spośród należących do niej człon-

ków czynnych Akademii i sekretarza z grona wszystkich członków bezwzględną większością głosów obecnych na posiedzeniu. Wybór przewodniczącego ponawia się co rok, sekretarza co 2 lata (§ 24 statutu Akademii). Nowy zarząd rozpoczyna swoje czynności z dniem 1 kwietnia.

7. Przewodniczący Komisji, przewodniczący wszystkich sekcji i sekretarz Komisji stanowią razem Komitet administracyjny.

8. Komisja ma prawo utrzymywać z własnych funduszków kustosa Muzeum; korzysta prócz tego z pomocy stypendystów Akademii, którzy pozostają pod zwierzchnictwem Zarządu muzealnego.

9. Sekretarz Komisji może także otrzymywać wynagrodzenie za swe czynności. Wszystkie inne urzędy Komisji są bezpłatne.

Posiedzenia Komisji

10. Komisja odbywa posiedzenia ogólne i sekcyjne.

11. Ogólne posiedzenia Komisji bywają naukowe i administracyjne.

12. Na posiedzeniach naukowych rozbiegają się sprawy ogólnego znaczenia dla fizjografii krajowej.

13. Na porządku dziennym jednego z posiedzeń administracyjnych, które odbywa się corocznie w końcu marca, będą pomieszczone następujące sprawy:

a — wysłuchanie sprawozdania z czynności Komisji tudzież sprawozdania rachunkowego i udzielenie absolutorium za ubiegły rok słoneczny;

b — wysłuchanie sprawozdania Zarządu muzealnego za rok ubiegły, wybór Komisji kontrolującej muzealnej, złożonej z trzech członków, wreszcie zatwierdzenie delegatów do Zarządu muzealnego wybranych przez sekcje: geologiczną, botaniczną i zoologiczną;

c — przedłożenie budżetowe Komitetu administracyjnego na rok bieżący, które Komisja przyjmuje lub odsyła z uwagami do Komitetu;

d — wybory, mianowicie: wybór przewodniczącego Komisji, jej sekretarza, dwu skrutatorów i dwu ich zastępców na rok następny;

e — obradowanie nad wnioskami Komitetu administracyjnego.

14. Posiedzenie administracyjne jest prawomocne, jeżeli jest na nim obecnych przynajmniej połowa zamieszkałych w Krakowie członków. W razie nie dościa pierwszego posiedzenia administracyjnego, następne zwołane przynajmniej o tydzień później jest prawomocne bez względu na ilość przybyłych na nie członków.

15. Na posiedzeniach Komisji uchwały zapadają prostą większością głosów członków na nich obecnych. W razie równości głosów rozstrzyga głos przewodniczącego.

Członkowie

16. Prawa członków Komisji są następujące:

a — korzystanie ze zbiorów i biblioteki Akademii;

b — otrzymywanie bezpłatne drukowanych Sprawozdań Komisji w razie czynnego udziału w jej pracach;

c — miewanie wykładów z zakresu fizjografii na posiedzeniach naukowych Komisji;

d — zabieranie głosu na posiedzeniach administracyjnych i udział w uchwałach tychże;

e — proponowanie członków przybranych;

f — stawianie wniosków dotyczących się ustroju czy spraw wewnętrznych Komisji.

17. Propozycje kandydatów na członków przybranych Komisji, jako też wnioski dotyczące się ustroju i czynności Komisji winni wnioskodawcy złożyć na piśmie przynajmniej na dni 10 przed posiedzeniem administracyjnym przewodniczącemu Komisji. Wnioski takie tylko w razie, jeżeli są zaopatrzone podpisami przynajmniej 5 członków, będą bezwzględnie pomieszczone na porządku posiedzenia administracyjnego; w braku takiej ilości podpisów tylko w tym razie pójdą pod obrady, jeżeli uzyskają większość na posiedzeniu Komitetu administracyjnego.

18. Obowiązkiem członków jest popieranie celów Komisji:

a — przez branie udziału w jej pracach;

b — przez starania o zwiększenie Muzeum i biblioteki Akademii w dziale filozofii.

19. Kto z członków przybranych przez 5 lat nie bierze udziału w pracach Komisji, będzie uważany za występującego z Komisji.

Sekcje

20. Każda sekcja Komisji składa się z członków Komisji, którzy przy zawarciu umowy sekcji do niej wstąpili, z członków przez sekcję do udziału w jej pracach zaproszonych, z członków na wniosek tej sekcji przez Komisję przybranych, wreszcie z tych członków Komisji, którzy oświadczą chęć przystąpienia do sekcji, a przez nią przyjęci zostaną.

21. Członkowie sekcji wybierają spośród siebie przewodniczącego na przeciąg jednego roku, większością głosów w tajnym głosowaniu. Nowy przewodniczący obejmuje czynności zaraz po dokonaniu wyborze. Przewodniczący sekcji zaprasza spośród członków sekretarza, który prowadzi protokoły obrad sekcji i załatwia w porozumieniu z przewodniczącym wszelką korespondencję w sprawach sekcji.

22. Przewodniczący zwołuje posiedzenie sekcji przynajmniej raz w roku albo więcej, w razie zachodzącej potrzeby; winien je również zwołać na piśmienny wniosek dwu członków.

23. Każda sekcja zajmuje się następującymi sprawami:

a — opracowuje instrukcje dla zbieraczy i plan właściwych jej badań fizjograficznych;

b — proponuje dzieła, które uzna za potrzebne, do biblioteki Akademii;

c — uchwała corocznie w początkach marca program prac mających się wykonać w roku bieżącym i propozycję budżetu sekcyjnego dla Komitetu administracyjnego;

d — decyduje o przyjęciu prac nadesłanych do publikacji Komisji po wysłuchaniu dwóch sprawozdańców;

e — ocenia zbiory i materiały nieoznaczone, przedłożone Komisji przez osoby nie biorące zasiłków i przedstawia Komitetowi administracyjnemu wnioski co do wysokości wynagrodzenia ich;

f — czyni wnioski co do wyboru nowych współpracowników Komisji.

24. Uchwały sekcji dotyczące się spraw wymienionych w § 23 zapadają prostą większością głosów wszystkich członków obecnych na posiedzeniu. W razie równości głosów rozstrzyga głos przewodniczącego.

25. Głosowanie nad sprawami budżetowymi jest tajne.

26. Przewodniczący sekcji jest członkiem Komitetu administracyjnego i wnosi

na jego posiedzeniu uchwały sekcji. Stara się on o współpracowników na polu fizjografii w zakresie danej sekcji i znosi się z nimi piśmiennie.

27. Ustępujący przewodniczący sekcji obowiązany jest wygotować sprawozdanie z czynności sekcji za rok ubiegły i złożyć je łącznie z protokołem wyboru nowego przewodniczącego przewodniczącemu Komisji. Sprawozdania z czynności sekcji mają być odczytane na posiedzeniu administracyjnym marcowym Komisji.

28. Z chwilą wyboru nowego przewodniczącego Komisji ustają w każdym razie także mandaty wszystkich dawniejszych przewodniczących sekcji, choćby nawet która z nich nie dokonała nowego wyboru.

Jeżeli która z sekcji nie nadesłała do dnia 1 kwietnia dorocznego sprawozdania ze swych czynności i protokołu wyboru nowego przewodniczącego, wtedy przewodniczący Komisji obowiązany jest najdalej do 1 maja zwołać posiedzenie tej sekcji celem wyboru nowego przewodniczącego. Gdyby mimo dwukrotnego zaproszenia przewodniczącego Komisji nie zebrało się na posiedzenie przynajmniej trzech członków sekcji, to w takim przypadku sekcję uważa się za rozwiązaną, a pełna Komisja orzeka na pierwszym posiedzeniu, jakie się potem odbędzie, czy badania wchodzące w zakres rozwiązanej sekcji mają być na razie zamiechane, czy też przydzielone będą jednej z pozostałych sekcji.

Komitet administracyjny

29. Komitet administracyjny na początku każdego roku wybiera ze swego grona jednego członka, który w razie choroby lub wyjazdu z Krakowa przewodniczącego Komisji jest jego prawomocnym zastępcą (§ 31 Urząd. wewn. Akad.).

30. Komitet administracyjny zajmuje się sprawami administracyjnymi i budżetowymi Komisji.

31. Komitet reguluje propozycje budżetowe sekcji, orzekając, które z nich mogą być ze względu na ogólną rozporządzalną sumę Komisji przyjęte w danym roku, tudzież zestawia z nich odpowiedni dział projektu budżetowego na posiedzenie administracyjne Komisji.

32. W razie odesłania budżetu z uwagami przez posiedzenie administracyjne Komisji Komitet zastanawia się nad nimi i decyduje ostatecznie o budżecie.

33. Komitet w porozumieniu z zarządem muzealnym wybiera kustosza zbiorów muzealnych tudzież wydaje opinię o kandydatach na stypendystów obowiązanych do pracowania w zbiorach muzealnych Komisji.

34. Posiedzenia Komitetu zwołuje w miarę zachodzącej potrzeby przewodniczący Komisji; winien je też zwołać na ustne życzenie objawione przez dwu członków Komisji.

35. Do prawomocności uchwał Komitetu potrzebna jest obecność na posiedzeniu przynajmniej połowy przewodniczących sekcji. Na posiedzenie, które zajmuje się wypracowaniem budżetu, winni przybyć wszyscy przewodniczący sekcji albo przynajmniej nadesłać piśmiennie propozycje budżetowe uchwalone przez sekcje, bez czego żadna uchwała powzięta być nie może.

36. Uchwały na posiedzeniach Komitetu zapadają prostą większością głosów, w razie równości rozstrzyga głos przewodniczącego.

Przewodniczący Komisji i jego pomocnicy

37. Przewodniczący Komisji reprezentuje ją na zewnątrz i podpisuje wszelkie pisma Komisji, znosi się z Zarządem Akademii, zwołuje posiedzenia Komisji, Komitetu administracyjnego i Zarządu muzealnego, przewodniczy tym zebraniom

i przy głosowaniach w razie równości głosów ma głos rozstrzygający, zarządza funduszami Komisji stosownie do uchwał Komitetu administracyjnego i zbiorami stosownie do uchwał Zarządu muzealnego oraz przewodniczy w redakcji wydawnictw Komisji.

38. Sekretarz Komisji prowadzi wszystkie jej biurowe czynności i jest stałym pomocnikiem przewodniczącego Komisji.

39. Kustosz spisuje inwentarz, konserwuje zbiory, utrzymuje je w porządku i urządza według poleceń Zarządu muzealnego.

Zasiłki

40. Komisja Fizjograficzna udziela pracownikom na polu fizjografii zasiłków. Zasiłki te nie mają być uważane za zwrot kosztów wyłożonych na podjęte badania, ale mają na celu ułatwienie tych badań.

41. Zasiłki udzielane przez Komisję są trojakiego rodzaju, a mianowicie:

a — na badania fizjograficzne lokalne w dwumilowym mniej więcej promieniu od miejsca zamieszkania badacza;

b — dla podejmujących w celach fizjograficznych dalsze wycieczki;

c — dla zbierających okazy dla Muzeum Komisji.

42. Na badania lokalne udziela Komisja zasiłku w rocznej kwocie do 200 złr. stosownie do warunków miejscowych i trudności badanego przedmiotu.

43. Wyjeżdżający na wycieczki mogą otrzymywać zasiłki wyższe, które stosownie do odległości mającej się badać okolicy od miejsca zamieszkania badacza i przedstawionego programu pracy są różne.

44. Zbierającym okazy udziela Komisja zasiłków z góry, a po złożeniu okazów stosownie do ich wartości osobne wynagrodzenie.

45. Kto chce korzystać z zasiłku w myśl § 41 winien w przeciągu pierwszego kwartału każdego roku zgłosić się do Komisji na ręce jej przewodniczącego z dokładnym piśmiennym programem prac zamierzonych, w którym wskaże okolicę i poda co zamierza badać oraz czas, w którym badania wykonać zamierza.

46. Zasiłki przyznane wypłacane będą z góry. Zasiłki te, równie jak wszystkie kwoty przeznaczone na potrzeby Komisji wypłaca kasa akademicka tylko za asygnacjami sekretarza generalnego Akademii na wniosek przewodniczącego Komisji. W tych asygnacjach wyrażone zawsze będzie przeznaczenie kwoty asygnowanej.

47. Kto otrzymał zasiłek w myśl § 41 a, b winien do końca grudnia zawiadomić przewodniczącego Komisji, o ile program wypełnił, i zarazem wskazać termin, w którym sprawozdanie naukowe wraz z zebranym materiałem złoży Komisji.

48. Z zebranego materiału można zatrzymać tylko dublety. Materiał oddany do zbiorów Komisji musi zawierać wszystko, co do uzasadnienia szczegółów podanych w sprawozdaniu jest potrzebne. Nieoznaczone okazy powinny bezwarunkowo oddane być do zbiorów Komisji. Ocenienie, czy zbiór oddany powyższym wymaganiami czyni zadość, należy do sekcji.

49. Kto materiału oznaczonego wraz z wyczerpującym sprawozdaniem naukowym w czasie określonym własnym programem piśmiennym (§ 47) Komisji nie nadesłał, nowego zasiłku otrzymać nie może.

50. Każdy podejmujący badanie w myśl § 1 i 2 bez porozumienia się z Komisją może pracę już dokonaną, tj. sprawozdanie samo albo wraz z materiałem przedłożyć Komisji, a jeżeli ta na podstawie orzeczenia własnej sekcji uzna ją za pożyteczną, to udzieli badaczowi odpowiednie wynagrodzenie.

51. Komisja przyjmuje również materiały fizjograficzne nieoznaczone, opa-

trzone tylko dokładnymi datami miejsca i czasu zbierania i wynagradza je odpowiednio do wartości.

Odzyskanie w 1918 r. przez Polskę niepodległości i połączenie wszystkich trzech zaborów w jedną całość spowodowały zwrot w pracach Komisji Fizjograficznej. Wobec powstania nowych wyższych uczelni w Warszawie, Poznaniu i Wilnie oraz państwowych zakładów i instytucji prowadzących badania natury fizjograficznej, jak Państwowy Instytut Geologiczny, Państwowy Instytut Meteorologiczny, Państwowe Muzeum Zoologiczne, Komisja, a później Rada Ochrony Przyrody, ponadto ogólnopolskich zrzeszeń o analogicznych celach, jak Towarzystwo Geologiczne, Towarzystwo Geograficzne, Botaniczne itd. Komisja Fizjograficzna PAU przestała być głównym centrum badań fizjograficznych w Polsce. W Komisji dał się odczuć odpływ sił naukowych i potworzyły się nowe ośrodki gromadzenia materiałów fizjograficznych. W tych warunkach zaszła potrzeba koordynacji prac fizjograficznych, rozpraszających się po roku 1918 na poszczególne ośrodki.

Inicjatywę w tym kierunku wzięła na siebie Komisja Fizjograficzna PAU. Na posiedzeniach w dniach 28 kwietnia oraz 4, 9 i 26 maja 1923 r. uchwalono zwołać do Krakowa we wrześniu 1923 r. zjazd współpracowników Komisji Fizjograficznej i delegatów związków oraz towarzystw naukowych, których działalność stoi w związku z badaniami fizjograficznymi, a to celem wypracowania wspólnego planu badań fizjograficznych w Polsce.

W wyznaczonym terminie wrześniowym nie zdołano zjazdu zorganizować i odbył się on w pierwszych dniach stycznia 1924 r.⁷ O charakterze zjazdu informuje niżej podane zaproszenie.

Zaproszenie

Mamy zaszczyt zaprosić WSzanownego Pana jako współpracownika Komisji Fizjograficznej Polskiej Akademii Umiejętności (Delegata) na Zjazd Fizjografów Polskich, który odbędzie się w Krakowie w dniach 3, 4 i 5 stycznia 1924 roku. Celem zjazdu zwołanego staraniem Komisji Fizjograficznej w porozumieniu z Polskim Towarzystwem Przyrodników im. Kopernika we Lwowie jest porozumienie się fizjografów polskich w sprawach organizacji i programu badań fizjograficznych według załączonego programu. Na zjeździe tym nie będą omawiane żadne, choćby najaktualniejsze zagadnienia naukowe, ani też nie będą wygłaszane żadne odczyty o takim charakterze. Zjazd będzie miał charakter wyłącznie organizacyjny i programowy.

Praca na zjeździe odbywać się będzie w ten sposób, że każdego dnia w godzinach przedpołudniowych obradować będą fachowe sekcje nad poszczególnymi punktami programu, po południu zaś codziennie obradować będzie pełny zjazd celem wysłuchania referentów sekcji (w każdej sekcji jeden referent) i uchwalenia wniosków przez nich zgłoszonych.

⁷ *Pierwszy Zjazd Fizjografów Polskich w Krakowie, Kraków 1924.*

Uczestnicy zjazdu utworzą następujące sekcje: 1) Antropologiczną, 2) Archeologiczną (paleolit i neolit), 3) Botaniczną, 4) Geograficzną, 5) Geologiczno-Mineralogiczną, 6) Meteorologiczno-Geofizyczną, 7) Zoologiczną, 8) Ochrony przyrody.

Sekcje te ukonstytuują się na pierwszym zebraniu, wybierając przewodniczącego, sekretarza i referentów, którzy będą przedstawiać wnioski sekcji na ogólnych zebraniach.

Zjazd rozpocznie się 3 stycznia o godz. 10 rano ogólnym zebraniem wszystkich uczestników w sali posiedzeń Akademii Umiejętności, na którym będzie podany rozdział pracy wedle punktów programu.

Przewiduje się następujący program zjazdu. Dyskusja na tematy następujące:

1. Czy są w kraju obszary zagrożone zniszczeniem (jakie?), które należałoby przede wszystkim zbadać pod względem fizjograficznym. Chodziłoby o resztki pierwotnych lasów, stepów, wód, bagien, jaskiń, skałek itp.

2. Czy i jak należy podzielić kraj na obszary pracy fizjograficznej?

3. Gdyby przyjęto takie obszary pracy, jaki podział należałoby zaprowadzić? Nie można od poszczególnych badaczy wymagać, aby ograniczyli się wyłącznie tylko do jednego obszaru, a nie badali innych ze względu na potrzebę porównywania form i ich rozmieszczenia geograficznego, pożądanym byłby jednak taki podział pracy, aby przyrodniccy skupiający się koło pewnych dzielnicowych ośrodków fizjograficznych pracowali głównie nad fizjografią tychże dzielnic zespołami.

Taki podział pracy wydaje się wskazany zwłaszcza ze względu na ogrom zadań, a szczupłość środków materialnych.

4. Czy mają być stworzone dla badań nowe pracownie, czy mają się one przede wszystkim skupiać w pracowniach uniwersyteckich, czy przy muzeach lub towarzystwach, które już posiadają zbiory, aparaty i biblioteki?

5. Gdzie mają gromadzić się zbiory i okazy dowodowe prac subwencjonowanych przez rząd i instytucje naukowe?

6. Jakie ciała mają starać się o subwencje rządowe i czuwać nad ciągłością badań fizjograficznych?

7. Jaki ma być los wyników badań fizjograficznych? Czy nie należałoby skupić ich publikacji w istniejących już pismach fizjograficznych, a nie stwarzać nowych?

8. Czy poza ogólnym programem badań fizjograficznych nie należałoby osobno subwencjonować wydatnie rozpoczęte już publikacje o ściśle wytkniętym programie, jak np. Florę polską, Faunę polską, Atlas geologiczny itp.?

9. Czy istnieje potrzeba stworzenia ciała kierującego całokształtem prac fizjograficznych w Polsce?

10. Czy istnieje potrzeba stworzenia posad stałych fizjografów przy istniejących ośrodkach pracy fizjograficznej?

11. Czy istnieje potrzeba urządzania okresowych naukowych zjazdów fizjograficznych i o jakich celach i zadaniach?

Współpracownicy Komisji Fizjograficznej, mieszkający poza Krakowem, oraz delegaci zamiejscowych towarzystw i instytucji zaproszeni na zjazd otrzymają w Krakowie bezpłatne kwatery, zwrot kosztów podróży (bilet II klasy pociągu osobowego) tylko warunkowo, o ile wystarczą fundusze zjazdu.

W Krakowie dnia ...

Przewodniczący Polsk. T-wa Przyrodn.
im. Kopernika we Lwowie
(—) prof. dr Jan Czekanowski

Przewodniczący Komisji Fizj.
Polsk. Akademii Umiejętn.
(—) prof. dr Henryk Hoyer

Zjazd doszedł do skutku i po trzydniowych (3, 4 i 5 stycznia 1924 r.) obradach powziął szereg zasadniczych uchwał, które można zestawić w sposób następujący:

1. Kierowniczą rolę w organizacji prac fizjograficznych zachowuje Komisja Fizjograficzna Polskiej Akademii Umiejętności.

2. Komisja Fizjograficzna podlega reorganizacji na zasadzie regionalności przez utworzenie kół miejscowych w pięciu ośrodkach uniwersyteckich w Polsce: Krakowie, Lwowie, Warszawie, Poznaniu i Wilnie.

3. Nad całością badań fizjograficznych czuwać będzie Rada Fizjograficzna składająca się z przewodniczącego Komisji Fizjograficznej i delegatów pięciu ośrodków prowincjonalnych.

4. Dla badań fizjograficznych ziemie polskie dzieli się na 5 obszarów, których ośrodkami będą: Warszawa, Kraków, Lwów, Poznań i Wilno. Podział został przeprowadzony na zasadzie: *primo* — niepodzielności krain fizjograficznych niższego rzędu, *secundo* — uwzględnienia istniejących warunków komunikacyjnych, *tertio* — niepodzielności dawnych obszarów prac fizjograficznych.

Obszar poznański obejmuje Polskę północno-zachodnią, krakowski — południowo-zachodnią, lwowski — południowo-wschodnią, wileński — północno-wschodnią, zaś warszawski — Polskę środkową oraz korytarz między obszarem wileńskim i lwowskim, sięgający wschodnich granic, a odpowiadający przebiegowi tzw. brzozy środkowej w ukształtowaniu ziem polskich.

Uchwały Zjazdu zostały niezwłocznie wprowadzone w życie i od roku 1924 poczynając, w „Sprawozdaniach Komisji Fizjograficznej” figurują oddzielne sprawozdania z pięciu ośrodków.

Liczba członków (współpracowników) Komisji Fizjograficznej, podzielonej na 5 kół fizjografów, w tym czasie znacznie wzrosła. Mówi o tym choćby liczba pracowników, którym zlecono w poszczególnych latach badania fizjograficzne. Tak więc w 1925 r. Komisja udzieliła zasiłków na badania 133 osobom w łącznej wysokości 44 650 zł, w roku 1927 — 143 osobom w wysokości 30 000 zł, w roku 1928 — 165 osobom w wysokości 50 000 zł. Jeśli wziąć pod uwagę, że poza współpracownikami otrzymującymi zasiłki na badania byli także w każdym roku członkowie pracujący bez zasiłku, to otrzymane liczby równie lub nawet przewyższające poprzednie maximum — 255 osób w roku 1869. Zauważyć należy, że spomiędzy wszystkich 5 kół fizjografów najliczniejsze było Koło Krakowskie.

Rozszerzenie działalności Komisji Fizjograficznej na obszar całej Polski przez utworzenie 5 ośrodków badań fizjograficznych miało początkowo bardzo dodatni wpływ na rozwinięcie i pogłębienie zamierzeń Komisji. Jak się przedstawiał wynik prac w ciągu pierwszego pięciolecia po tej

reformie wykazał Zjazd Delegatów Oddziałów Komisji Fizjograficznej, który odbył się w Krakowie w dniach 3 i 4 marca 1930 r.

Już w przedmowie do niniejszej pracy zaznaczono, że w materiałach dotyczących dziejów Komisji Fizjograficznej są poważne luki. Taką lukę stanowi m.in. i ten Zjazd, ponieważ sprawozdania z niego nie udało się odnaleźć.

Dalszy rozkwit działalności Komisji Fizjograficznej zahamowany został przez kryzys ekonomiczny, który objął Polskę. Już w roku 1931 Wydział Nauki Min. WRiOP wstrzymał zasiłki udzielane dotychczas na badania fizjograficzne. Dotknęło to od razu 188 współpracowników Komisji rozrzuconych po całym kraju, którzy planowali nowe poszukiwania w terenie. W latach następnych Wydział Nauki nie wznowił zasiłków i był Komisji Fizjograficznej oparł się na niewielkiej (1000 zł) dotacji zarządu Polskiej Akademii Umiejętności. Współpracownicy Komisji poczęli natomiast korzystać z uzyskanych drogą osobistych starań zasiłków różnych towarzystw naukowych i Funduszu Kultury Narodowej. Namnożyło się także (zresztą już i poprzednio, od 1920 r.) wydawnictw zamieszczających przyczynki treści fizjograficznej. Obok istniejących dawniej: „Pamiętniku Fizjograficznego” (do 1922 r.), „Kosmosu” oraz „Rozpraw i Wiadomości z Muzeum im. Dzieduszyckich” od roku 1920 wychodzą „Sprawozdania Stacji Hydrobiologicznej na Wigrach”, zastąpione w roku 1926 przez „Archiwum Hydrobiologii i Rybactwa”, od roku 1920 — „Ochrona Przyrody”, od roku 1922 — „Polskie Pismo Entomologiczne”, od tegoż roku 1922 — „Prace Zoologiczne Polskiego Państwowego Muzeum Przyrodniczego” późniejsze „Annales Musei zoologici polonici”, że wymienimy tylko najważniejsze z nich. Sprawilo to, że Komisja Fizjograficzna traci stopniowo na znaczeniu jako instytucja naczelna w dziedzinie fizjografii. Oddziały Komisji we Lwowie, Poznaniu, Warszawie i Wilnie rozluźniają rok za rokiem swe kontakty z centralą Komisji Fizjograficznej w Krakowie, coraz rzadziej nadsyłają do Krakowa swe sprawozdania, a w końcu urywają je zupełnie. Właściwie istnienie ich staje się fikcją. Po daw-nemu jest żywotny w dalszym ciągu Oddział Krakowski.

W tym stanie rzeczy Komisja Fizjograficzna dotrwała do września 1939 r. i wybuchu drugiej wojny światowej. Zajęcie Krakowa przez wojska hitlerowskie spowodowało całkowite wstrzymanie działalności Polskiej Akademii Umiejętności, a z nią zarazem i Komisji Fizjograficznej. Już w czasie okupacji w 1940 r. staraniem ostatniego sekretarza Komisji, prof. Kazimierza Piecha, wydano jeszcze (datowany 1939) ostatni, 73 tom „Sprawozdań Komisji Fizjograficznej”, złożony z materiałów oddanych do druku w roku poprzednim, i na tym działalność tej zasłużonej Instytucji po 74 latach istnienia została zakończona.

W roku 1945, bezpośrednio po zakończeniu wojny, Komisja Fizjogra-

Prof. dr Maksymilian Nowicki (1826—1890), przewodniczący Sekcji Zoologicznej w latach 1867—1877

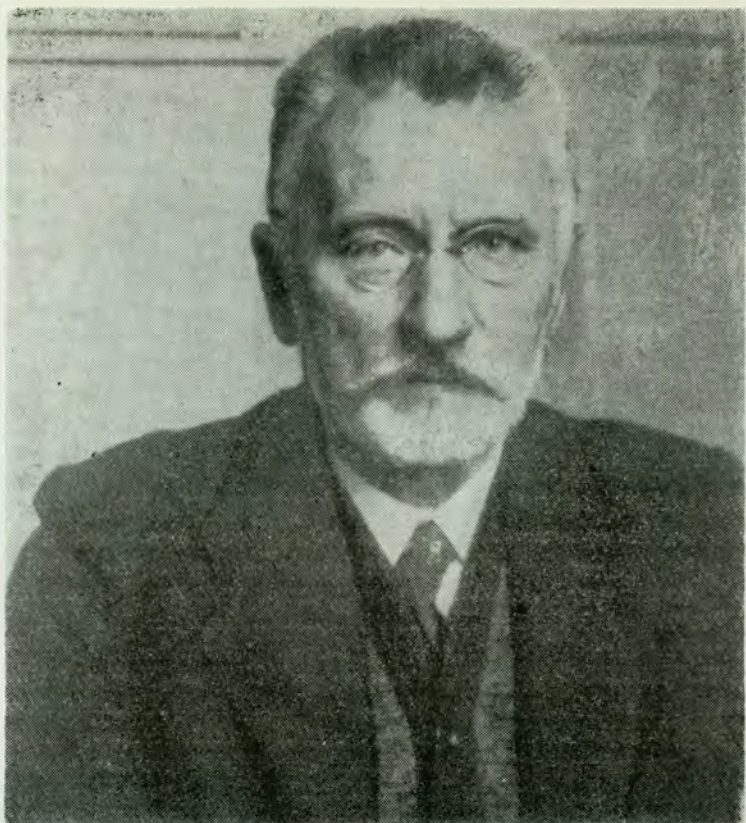
ficzna została rozwiązana uchwałą zarządu Polskiej Akademii Umiejętności. Powodem było to, że Komisja Fizjograficzna stała się ciałem zbyt ciężkim (liczyła w chwili rozwiązania około 300 współpracowników), aby sprostać nowym zadaniom stojącym przed fizjografią polską w zmienio-

*Kreutz
ojciec*

Prof. dr Feliks Kreutz (1844—1910), przewodniczący Komisji Fizjograficznej
w latach 1893—1910

Prof. dr Henryk Hoyer (jun.) (1864—1947), przewodniczący Komisji Fizjograficznej w latach 1922—1932

nych powojennych warunkach. Bezpośrednio po rozwiązaniu Komisji Fizjograficznej rozpoczęto starania o zastąpienie jej organizacją sprawniejszą.

Na podstawie porozumienia między Polską Akademią Umiejętności a Polskim Towarzystwem Przyrodników im. Kopernika, organizacji skupiającej większość przyrodników polskich, uchwalony został projekt statutu Rady Badań Fizjograficznych, opartej na innych zasadach aniżeli dawna Komisja Fizjograficzna, albowiem w skład jej miały wchodzić poszczególne instytucje, a nie pojedyncze osoby. W toku dalszych narad pierwotny projekt statutu uległ pewnym zmianom i ostatecznie w dniach 1 i 2 lutego 1947 r. utworzono przy wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Polskiej Akademii Umiejętności Komitet Badań Fizjograficznych. Ten Komitet stał się spadkobiercą i kontynuatorem działalności Komisji

Fizjograficznej⁸. Był jego nie był jednak długotrwały. Z chwilą utworzenia w 1952 r. Polskiej Akademii Nauk wszelkie prace z zakresu badań fizjograficznych przejęły instytuty i zakłady tej naczelnej polskiej instytucji naukowej.

Przy omawianiu działalności Komisji Fizjograficznej nie można pominąć roli, którą odegrali zwłaszcza niektórzy jej członkowie. Z natury rzeczy najczynniejszy udział w pracach brał zarząd Komisji (Komitet Administracyjny; zob. wyżej: Regulamin Komisji). Składał się on z przewodniczącego, sekretarza i przewodniczących sekcji. Liczba sekcji nie była stała, gdyż niektóre z nich ulegały złączeniu lub likwidacji, a powstawały też sekcje nowe.

W roku 1867 utworzono sekcje: meteorologiczną, orograficzno-geologiczną, botaniczną i zoologiczną. W roku 1875 powstała sekcja chemiczna, która istniała krótko (do 1889 r.) i żywszej działalności nie przejawiała. Od roku 1886 czynna była sekcja geologiczna (zamiast poprzedniej orograficzno-geologicznej), od 1894 r. sekcja rolnicza, przekształcona następnie na rolniczo-leśną. W roku 1923 powstała obok sekcji geologicznej sekcja geofizyczna, która w Krakowie zastąpiła sekcję meteorologiczną (we Lwowie sekcja meteorologiczna istniała w dalszym ciągu).

Przewodniczącymi Komisji Fizjograficznej w następujących latach byli kolejno:

1. Czerwiakowski Ignacy 1865—1866
2. Karliński Franciszek 1866—1868
3. Kremer Aleksander 1868—1869
4. Alth Alojzy 1869—1873
5. Kuczyński Stefan 1873—1886
6. Rostafiński Józef 1886—1893
7. Kreutz Feliks 1893—1910
8. Janczewski Edward 1910—1911
9. Witkowski August 1911—1913
10. Janczewski Edward (ponownie) 21 I—12 III 1913
11. Godlewski Emil (starszy) 1913—1915
12. Raciborski Marian 1915—1917
13. Godlewski Emil (ponownie) 24 III—14 V 1917
14. Smoluchowski Marian 14 V—4 IX 1917
15. Godlewski Emil (po raz trzeci) 1917—1919
16. Siedlecki Michał 1919—1922 (w czasie jego nieobecności w Krakowie zastępował go J. Rostafiński)
17. Hoyer Henryk 1922—1932
18. Nowak Jan 1933—1936
19. Siedlecki Michał (ponownie) 1936—1939.

⁸ „Sprawozdanie Komitetu Badań Fizjograficznych wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Polskiej Akademii Umiejętności za lata 1946 i 1947”, Kraków 1949.

Długoletnią działalnością na stanowisku przewodniczącego Komisji Fizjograficznej wyróżnili się: Stefan Kuczyński — 13 lat, Feliks Kreutz — 17 lat, Henryk Hoyer — 10 lat.

Obok przewodniczącego bardzo duży, kto wie, czy nie decydujący, wpływ na działalność Komisji w niżej podanych latach wywierali jej sekretarze.

1. Kremer Aleksander 1869—1878
2. Czerny Franciszek 1878—1879
3. Kulczyński Władysław 1879—1919
4. Szafer Władysław (zastępczo) 9 XII 1919—21 I 1920
5. Sawicki Ludomir 1920—1922
6. Stach Jan 1922—1936
7. Piech Kazimierz 1936—1939.

Zwraca uwagę bardzo długi, bo 40-letni, okres pełnienia funkcji sekretarza przez Władysława Kulczyńskiego. Ten niezwykle człowiek, chluba naszej zoologii w XIX wieku, był przez cały okres swego na tym stanowisku urzędowania główną ostopą działalności Komisji. „Był jej duszą”, jak to stwierdzono po jego zgonie (9 XII 1919) w „Sprawozdaniu Komisji Fizjograficznej” (T. 53 i 54: 1920). Kulczyński został współpracownikiem Komisji już w 1877 r., od 1879 r. pełnił obowiązki jej sekretarza, w 1894 r. został przewodniczącym sekcji zoologicznej, w 1897 r. (po śmierci Konstantego Jelskiego) — zastępcą kustosza, a w 1910 r. (po przejściu na emeryturę na stanowisku profesora gimnazjalnego) — kustoszem. Oddał nauce polskiej nieocenione zasługi⁹.

Obok Władysława Kulczyńskiego długotrwałą (14 lat) i niezwykle czynną działalnością na stanowisku sekretarza Komisji wyróżnił się Jan Stach, również znakomity nasz zoolog i wielce zasłużony działacz Komisji Fizjograficznej¹⁰.

⁹ Z. Kawecki, *Władysław Kulczyński (1854—1919)*, „Memorab. zoolog.”, t. 18, 1967.

¹⁰ K. Kowalski, *Jan Stach. W osiemdziesiątą rocznicę urodzin*, „Prz. zool.”, 1957.

SEKCJA ZOOLOGICZNA KOMISJI FIZJOGRAFICZNEJ

KRONIKA DZIAŁALNOŚCI I WYDARZEŃ

Wyżej już wspomniano, że na posiedzeniu Komisji Fizjograficznej w dniu 24 maja 1866 r. uchwalono utworzyć 5 sekcji, m.in. Sekcję Zoologiczną. Pierwszymi członkami tej Sekcji zostali: prof. dr Maksymilian Nowicki i inż. Teofil Żebrawski.

Sekcja od razu zaczęła ożywioną działalność. Jak wynika ze sprawozdania złożonego 24 grudnia 1866 roku („Spraw. Kom. Fizjogr.” [T. 1]: 1867), przewodniczącym sekcji został prof. M. Nowicki, a w pracach pierwszego roku wzięli ponadto czynny udział: inż. T. Żebrawski oraz profesorowie: W. Jabłoński, A. Wierzejski, M. Łomnicki i J. Jachno z Krakowa, tudzież L. Wajgiel i J. Dziędzielewicz ze Lwowa.

Z zasiłku przeznaczanego przez Sejm Krajowy dla Komisji Fizjograficznej w 1866 r. Sekcja Zoologiczna otrzymała 120 złr. Zaczęto więc czynności z bardzo małymi zasobami w ludziach i środkach. Mimo to dokonano stosunkowo wiele dzięki wytrwałości i ofiarności członków. Tak np. słuchacze Uniwersytetu Jagiellońskiego, Łomnicki, Wierzejski i Jachno, pobierający stypendia prywatne od W. Dzeduszyckiego, K. Wodzickiego i F. Popiela, użyli części otrzymanych pieniędzy na cele badania kraju.

Życzenia Komisji Fizjograficznej, aby kraj badano od zachodu ku wschodowi, Sekcja Zoologiczna w pierwszym roku działalności nie była w możności spełnić w całości, gdyż cały zasiłek (120 złr.) nie wystarczyłby nawet dla jednej osoby, wyrwanej z miejsca stałego zamieszkania i zmuszonej poza pokryciem wydatków na utrzymanie do zakupu takich rzeczy, jak słoiki, szpilki, pudełka itd. Liczono się z tym, że członkowie Sekcji będą pracować na tym terenie, gdzie stale przebywają. Zasiłek otrzymany przez Sekcję zużyto w ten sposób, że dano Wierzejskiemu 40 złr., Jachnie — 20 złr., a resztę przeznaczono na zakup sprzętu i narzędzi niezbędnych przy gromadzeniu i przechowywaniu okazów.

Co do lat następnych, to Sekcja postanowiła w zasadzie, w miarę

mczności, zastosować się do wyżej wymienionego planu Komisji Fizjograficznej, nie wykluczając jednak udziału w badaniach członków zamiejscowych na obszarze stale przez nich zamieszkałym.

Aby działalność Sekcji Zoologicznej mogła przynieść pomyślne wyniki, członkowie jej podzielili między sobą zadania. Każdy z członków miał badać faunę głównie w pewnym określonym kierunku, wszyscy zaś współpracować ze sobą, wymieniając wzajemnie zgromadzone materiały.

Członkowie Sekcji podzielili między sobą pracę w następujący sposób: Żebrowski zbierał motyle, Jachno — głównie płazy i ślimaki okolic Krakowa, Wierzejski — owady błonkoskrzydłe (*Hymenoptera*), Łomnicki — chrząszcze w okolicach Krakowa, Wajgiel — płazy i pająki we Lwowskim i Stanisławowskim, Dziędzielewicz — owady siatkoskrzydłe (*Neuroptera*) okolic Lwowa i Lubaczowa. Nowicki pracował w Mogilanach i okolicach Krzeszowic, a w sierpniu zwiedzał z Janotą Tatry. Jabłoński zbierał w Krzeszowicach i Łańcucie, Wierzejski — na Podolu, Jachno w Sandomierskiej Puszczy, Łomnicki częścią na Podolu, częścią w dobrach Dzeduszyckich. Prof. Hüchel nadesłał do oznaczenia owady z okolic Drohobycza, prof. Zgórek zbiór różnych zwierząt z Czernichowa, prof. Graczyński owady z Bochni i Myślenic. Jak z powyższego wynika, zajmowano się głównie bezkręgowcami: owadami, pająkami i ślimakami. Wynik poszukiwań w 1866 r. był bardzo bogaty.

Zaznaczyć należy, że jeszcze przed zawiązaniem Komisji Fizjograficznej pracowano w Galicji nad badaniem fauny krajowej i że zgromadzono dość obfity materiał. Zebrane okazy łącznie z nowo przybywającymi od członków Sekcji Zoologicznej mogłyby stać się poważnym fundamentem dla prac naukowych. Ogłaszaniu wyników stanęły jednak na przeszkodzie różne względy: brak pracowników naukowych oraz odpowiedniej fachowej literatury i już opracowanych zbiorów porównawczych. Wyjazdy do ośrodków zagranicznych były niemożliwe dla braku środków materialnych.

Licząc się z istniejącymi warunkami pracy z góry założono, że opracowanie i ogłoszenie wyników badań nad niektórymi częściami zbiorów wypadnie odłożyć na dłuższy czas.

Przewodniczący Sekcji, prof. M. Nowicki, zajął się bardzo gorliwie organizacją Sekcji. Postanowił więc przede wszystkim zebrać grono miłośników interesujących się badaniami faunistycznymi w chwilach wolnych od zajęć zawodowych. Wyszukiwał on takich ludzi wśród lekarzy, aptekarzy, nauczycieli, księży, leśników, rolników itp., zachęcał ich różnymi sposobami, przemawiał do ambicji, pomagał, pouczał, zaopatrywał w przybory do zbierania. W ciągu kilku lat udało mu się stworzyć ruch terenowy, w którym wzięli udział głównie ludzie młodzi. Wielu spośród nich wyrobiło się stopniowo na specjalistów od różnych grup zwierząt.

Prof. dr *honoris causa* Władysław Kulczyński (1854—1919), sekretarz Komisji Fizjograficznej w latach 1879—1919 i przewodniczący Sekcji Zoologicznej w latach 1893—1918

Przebiegali oni kraj w różnych kierunkach, gromadzili okazy i spostrzeżenia. Po latach z materiałów tych wytworzyły się poważne zbiory, z których powstało Muzeum Komisji Fizjograficznej w Krakowie¹¹. Prof. Nowicki opracował także plan prac Sekcji Zoologicznej, instrukcję dla jej członków oraz instrukcję dla dostrzegaczy pojawów w świecie zwierzęcym. Plan ten i instrukcje odegrały tak ważną rolę w działalności Sekcji Zoologicznej, że przytaczamy je poniżej w całości („Spraw. Kom. Fizjogr.” [T. 1]: 1867).

Zarys planu w przedmiocie zoologii krajowej oraz instrukcja
dla członków Sekcji Zoologicznej

1. Zoologiczne badanie ma przede wszystkim na celu poznanie wszystkich zwierząt wchodzących do składu fauny galicyjskiej. Niemniej ma ono wykazać sposób, jak te zwierzęta są rozpołożone i rozpostarte na przestrzeni kraju według jego stref i krain i wyjaśnić zarazem to rozpołożenie wpływami klimatycznymi i różnorodnością przyrodzonych właściwości rozmaitych okolic, nareszcie także przedstawić związek fauny krajowej z faunami krain ościennych i z fauną Europy, a ogłoszenie nagromadzonych wiadomości obrócić takowe na pożytek nauki i korzyść pracujących w tym kierunku.

W interesie gospodarstwa krajowego należałoby poznać zwierzęta jemu szkodliwe i miejscowe warunki rozrództwu tych szkodników sprzyjające lub nieprzyjazne, oraz zwierzęta dla gospodarstwa użyteczne, które przeto zasługują na opiekę jak najrozleglejszą, nie zaś na bezrozumne prześladowanie i wytępienie.

2. Zadaniem Sekcji Zoologicznej jest poznanie i zebranie wszystkich krajowych zwierząt, a zarazem umiejętne i praktyczne spożytkowanie nagromadzonych tym sposobem wiadomości w opracować się mającej faunie krajowej.

Ażeby rzeczona Sekcja skutecznie rozwinęła czynność swoją i podołała zadaniu swemu, członkowie jej winni mieć na uwadze następujące względy:

a. Przewodniczący Sekcji powinien dbać o to, aby pozyskać dla niej licznych współpracowników, którzy by zwierzęta pojedynczych działów zbierali lub badali, gdyż tylko przez podział pracy przy robocie zamierzonej należyte powodzenie zapewnionym być może.

b. Wszystkich współpracowników powinien wiązać stosunek wzajemności, tj. nie powinni pomijać nadarzającej się im sposobności zbierania ciekawszych przedmiotów wchodzących w zakres innych działów zoologicznych.

c. Fauny badanego okręgu należy dochodzić nie tylko drogą własnych spostrzeżeń, lecz w danym razie także wywiadywaniem się o niej u miejscowych znawców lub też przejrzaniem zbiorów bądź publicznych, bądź prywatnych, wszelako zawsze z należyte względną krytyką.

d. Każdy zbieracz powinien prowadzić dokładny dziennik, w którym by zapisywał właściwości zwiedzanych okolic, jako też wszelkie spostrzeżenia poczynione nad wszystkimi zwierzętami tam znalezionymi. Nie znane mu gatunki niech opatrzy numerami, a w dzienniku niechaj pod tymi samymi numerami zapisze uzbierane szczegóły, zostawiając miejsce do wpisania nazw po zdeterminowaniu zbioru

¹¹ Z. Fedorowicz, Z. Kawecki, Maksymilian Siła Nowicki (1826—1890), „Memorab. zoolog.”, t. 8, 1962.

przez powagi naukowe. Prócz tego należy przy każdym ze znalezionych zwierząt dołączyć karteczkę z wyrażeniem czasu i miejsca, kiedy i gdzie zostało znalezione, a to dlatego, ażeby za pomocą tych karteczek można odszukać miejsca, gdzie o zwierzętach mowa.

e. Ze zwierząt kręgowych należy zbierać tylko nieznanne lub jeszcze wątpliwe gatunki, a zresztą te tylko, które się wyjątkowo gdzie pojawiają. Przeciwnie zwierzęta bezkręgowo, jako jeszcze mniej lub wcale nie znane, należy zbierać bez różnicy. Dla trudnego wszakże w drodze przechowywania zbiorów wypada na wycieczkach ograniczyć się do zwierząt rzadszych lub nie znajdujących się w pobliżu mieszkania zbieracza, z pospolitszych zaś brać na dowód tylko pojedyncze okazy, a w razie potrzeby zbierać je koło domu.

f. Obranych do wycieczek okolic nie powinno się dopóty opuszczać, dopóki się nie wyczerpie ich faun miejscowych. Życzyć sobie również należy, aby członkowie Komisji nie opuszczali przy tym następujących się sposobności zyskania osób życzliwych ich zamiarom.

g. Zebrany materiał winien być po skończonych wycieczkach uporządkowany i wraz z zapiskami Komisji Fizjograficznej do użytku naukowego przesłany. Od zawodowych zaś korespondentów, jeśliby swych zbiorów nie oddali, oczekuje się przynajmniej sprawozdań szczegółowych ze swoich czynności.

h. Przewodniczący Sekcji zestawi corocznie zebrane szczegóły w sprawozdaniu ogólnym, a po zbadaniu pewnego obszaru skreśli fizjonomię jego fauny.

Instrukcja dla dostrzegaczy pojawów w świecie zwierzęcym

Przedmiotem zoofenologii badający objawy periodyczne w świecie zwierzęcym i ich przyczyny może być każde zwierzę krajowe. Przede wszystkim odnoszą się tu zwierzęta, których czasowy pobyt u nas w pewnych porach roku się zdarza. Są to tzw. zwierzęta wędrowne, do których należy wiele ptaków i niektóre ryby. Reszta zwierząt jest osiadła, tj. nie opuszcza nas przez rok cały. Spomiędzy tych wszelako wszystkie płazy, niektóre ssaki i niektóre ryby to sobie mają właściwego, że na zimę zapadają w sen zimowy, który to sen równa się zupełnej ich nieobecności. Okresy pojawu zwierząt ulegających temu szczególnemu zjawisku zależą zatem od pory roku i przedziela je przeciąg czasu, przez który te zwierzęta zostają w kryjówkach swoich.

Zoofenologia uwzględnia szczególnie okres snu zimowego zwierząt kręgowych, gdyż okresy pojawu zwierząt niższych, zwłaszcza owadów, ograniczone są periodycznie stadiami rozmaitych stopni ich rozwoju.

Spostrzeżenia zoofenologiczne powinny się robić corocznie na jednym i tym samym stanowisku. I tak np. należy zjawienie się jaskółki oknówki (*Hirundo domestica*) każdego roku zapisywać wtedy, gdy ona z powrotem w tymże samym domu zajmie swoje dawne gniazdo, lub dla porównania można by przytoczyć takie spostrzeżenia w innych okolicach nad nią poczynione.

W poniższych spisach alfabetycznych podane są zwierzęta, które zalecono do spostrzeżeń fenologicznych; opuszczono gatunki obce naszej faunie. Nazwy naukowe przytoczonych zwierząt zatrzymano te same, jakich użył Karol Fritsch (*Instruction für phänologische Beobachtungen aus dem Pflanzen- und Thierreiche*, Wien 1859). Zoofenologowie mogą gatunki postrzegane, a nie znane im nadsyłać do oznaczenia Sekcji Zoologicznej, która też chętnie udzieli im zbiorów determinowanych zwierząt, nad którymi zechcą robić spostrzeżenia.

Rozmiary, jakie zoofenolog nadać zamierza swoim spostrzeżeniom, zależą od jego woli i czasu. Może sobie obrać kilka działów albo tylko jeden, wybrać ze spisu

tylko pewne gatunki lub też uwzględnić wszystkie zwierzęta pewnego działu, które się znajdują w jego obrębie. Życzyć jednak wypada, aby postrzegane gatunki były:

a — ile możliwości powszechnie rozsielone i te same, które są zawarte w spisach poniższych, inaczej bowiem nie można by porównać spostrzeżeń u nas i gdzie indziej poczynionych.

b — łatwe do rozróżnienia, aby nie tracić czasu nad ich oznaczeniem.

c — uważane tylko na takich miejscach, gdzie się znajdują warunki ich bytu, nie zaś tam, gdzie przebywają tylko przypadkowo.

Przy każdym gatunku należy zapisać stanowisko i pobyt, czy był schwytany na roślinie i na jakiej, w wodzie stojącej lub płynącej, na ziemi i na jakiej, następnie dzień, w którym się pojawił po raz pierwszy, i dzień, w którym znikł stanowczo, co dobrze rozróżnić należy od dnia, w którym się go widziało po raz pierwszy i ostatni. Przy gatunkach pojawiających się we dwu pokoleniach ważne są zapiski czasu, w którym się okazało i znikło pokolenie drugie.

Że przy spostrzeżeniach zoofenologicznych należy także uwzględnić stosunki roślinności, rozumie się samo przez się. Byłoby pożądane, aby zoofenolog w razie możliwości zwracał uwagę swoją równocześnie na objawy życia zwierzęcego w lesie, na łące, w wodzie itd., które gatunki różnych działów pojawiają się o jednym czasie, jak np. z ptaków słonka, a z chrząszczów żuk (*Geotrupes stercorarius*) itd.

I. Zwierzęta kręgowce

1. Ssaki

Co do okresowych objawów dotyczących tych zwierząt należy zwracać uwagę na:

a — zapadanie w sen zimowy i ocucanie się z niego na wiosnę gatunków ulegających temu zjawisku, o ile one natenczas rozpoczynają lub kończą zwykły sposób życia;

b — porę godową;

c — czas, w którym młode przestają ssać i same szukają pożywienia swego.

Objawy powtarzające się w dwóch różnych okresach należy także notować. Z dzikich ssaków u nas żyjących może każdy być przedmiotem uwag zoofenologicznych. Fritsch zaleca następujące:

Canis lupus L. Wilk. Wolf.

Canis vulpes L. Lis. Fuchs.

Cervus capreolus L. Sarna. Reh.

Cervus elaphus L. Jeleń. Edelhirsch. Jeśli jeszcze jest gdzie w kraju.

Cricetus frumentarius Pall. Skrzeczek, chomik. Hamster.

Erinaceus europaeus L. Jeż. Igel.

Felis lynx L. Ryś. Luchs.

Felis catus L. Żbik. Wilde Katze.

Lepus timidus L. Zając szarak. Hase.

Lutra vulgaris Erxl. Wydra. Fischotter.

Meles vulgaris Desm. (*taxus* Schreb.). Borsuk. Dachs.

Mustella vulgaris Briss. Łaska. Wiesel.

Plecotus auritus L. Gacek wielkouch. Langohrige Fledermaus.

Sciurus vulgaris L. Wiewiórka. Eichhörnchen.

Sus scrofa L. Dzik. Wildschwein.

Talpa europaea L. Kret. Maulwurf.

Vespertilio murinus L. Nietoperz myszatek. Gemeine Fledermaus.

Vesperugo noctula Schreb. Nietoperz wczesnik. Frühfliegende Fledermaus.

Snowi zimowemu ulegają nietoperze, jeź, niedźwiedź, borsuk, wszystkie gatunki koszatek (*Myoxus*), chomik, suseł (*Spermophilus guttatus*) żyjący we wschodniej Galicji, świstak (*Arctomys marmota*), mieszkaniec Tatr.

2. Ptaki

Ponieważ objawy periodyczne w świecie ptasim zawisły od przyczyn i praw na wielki rozmiar w gospodarstwie przyrody działających i nie ulegają wpływom miejscowym tyle, co u innych gromad zwierzęcych, przeto spostrzeżenia fenologiczne nad ptakami są ze wszystkich najważniejsze i winny być czynione przez licznych fenologów w rozmaitych stronach kraju.

Ptaki wędrowne powinny przede wszystkim zająć fenologów. Pomiedzy nimi dają się rozróżnić:

a — ptaki, które przylatują do nas na całe lato i tu się gnieźdzą;

b — ptaki, które zawsze do nas przybywają, lecz tylko przelatują, nie zatrzymując się wcale;

c — ptaki, które bawią u nas przez całą zimę, a odlatują na wiosnę;

d — ptaki, które na ciągły przelot przypadkowo w okresach nieoznaczonych.

Ruch ptaków w ogóle jest niejednostajny; znaczna też czasem zachodzi różnica, prawie o parę tygodni, między przylotem a odlotem jednego i tego samego gatunku, w tym samym miejscu w różnych latach, oczywiście nie bez przyczyny, której poznanie człowiekowi myślącemu nie jest obojętne.

Poniższy spis ptactwa wędrownego obejmuje gatunki, które zalecono do spostrzeżeń fenologicznych. Fenolog może z nich sobie wybrać wiele i które mu się podoba; przy każdym zaś gatunku niechaj zapisuje:

a — dzień pierwszego przylotu i ostatniego odlotu gatunków u nas bawiących;

b — dzień pierwszego przelotu gatunków przez kraj nasz tylko przelatujących w różnych porach roku. Przelot ten odbywa się czasem dwa razy do roku.

Literatura polska posiada w tym kierunku już kilka bardzo cennych prac, wydanych przez krajowych ornitologów, Pietruskiego (*Tabela wędrówek ptaków ułożona podług spostrzeżeń robionych w Podhorcach w cyrkule stryjskim*, ogłoszona w „Jahres-Schrift des West-galizischen Forst-Vereins”, Krakau 1857), Tyzenhauza i Taczanowskiego (*Tabele wędrowne ptaków*, „Biblioteka Warszawska”, 1844—1849). Prace te mogą stanowić podstawę dalszych badań.

Alauda arborea L. Skowronek firlej. Baumlerche.

Alauda arvensis L. Skowronek rolnik. Feldlerche.

Anas acuta L. Rożeniec. Spiessente.

Anas anser ferus (boschus L.). Krzyżówka. Wildente.

Anas ferina L. Podgorzanka. Tafelente.

Anas fuligula L. Czubałka. Reiherente.

Anas penelope L. Piszczalka, świstunka. Pfeifente.

Anas querquedula L. Cyranka. Queckente.

Anser segetum Gm. Gęś posiewnica. Saatgans.

Anthus aquaticus Bechst. Siwarnik. Wasserpieper.

Anthus arboreus Bechst. Psnerka. Baumpieper.

Anthus pratensis Bechst. Łąkowiec, podrest. Wiesenpieper.

Aquila haliaëtus L. Orzeł rybitw. Flussfischadler.

Ardea cinerea L. Czapla siwa. Grauer Reiher.
Ardea stellaris L. Bąk, huk. Grosse Rohdommel.
Bombycilla garrula Naum. Jemiołucha. Seidenschwanz.
Caprimulgus europaeus L. Kozodój. Gemeiner Geissmelker.
Ciconia alba Briss. Bocian biały. Weisser Storch.
Columba oenas L. Hurkot. Holztaube.
Columba palumbus L. Grzywacz. Ringeltaube.
Columba turtur L. Turkawka. Turteltaube.
Coracias garrula L. Krasnowronka, kraska. Mandelkrähe.
Corvus frugilegus L. Gawron. Saatkrähe.
Cuculus canorus L. Kukułka. Kuckuk.
Cygnus musicus Bechst. Łabędź gędziec. Singschwan.
Cypselus apus L. Jerzyk. Mauersegler.
Emberiza schoeniclus L. Poświerka potrzos. Rohrammer.
Falco cineraceus (cinerascens) Montagu. Sokół łąkowiec, motak. Wiesenweihe.
Falco subbuteo L. Kobuz, kobiec. Lerchenfalke.
Falco tinunculus L. Pustułka. Turmfalke.
Fringilla montifringilla L. Jer. Bergfink.
Gallinula crex L. Derkacz. Wachtelkönig.
Hirundo riparia L. Jaskółka grzebielucha, brzegówka. Uferschwalbe.
Hirundo rustica L. Dymówka. Rauchschwalbe.
Hirundo urtica L. Grzechotka, oknówka. Hausschwalbe.
Juncx torquilla L. Wąglów, krętogłów. Gemeiner Wendehals.
Lanius collurio L. Dzierzba, cierniokręt. Rotrückiger Würger.
Lanius ruficeps Bechst. D. rdzawogłówka. Brauner Würger.
Mergus serrator L. Tracz długodziób. Mittlerer Säger.
Motacilla alba L. Pliszka biała. Weisse Bachstelze.
Motacilla flava L. P. żółta, wolarka. Wiesenbachstelze.
Motacilla sulphurea Bechst. (*boarula* L.). P. siwa, pluskwa. Graue Bachstelze.
Oedipnemus crepitans Temm. Grubonóg. Triel, Dickfuss.
Oriolus galbula L. Wilga. Kirschpirol.
Perdix coturnix (dactylisonans) L. Przepiórka. Wachtel.
Regulus ignicapillus Naum. Królik zniczek. Feuerköpfiges Goldhänchen.
Saxicola oenanthe L. Opocznik białorzytek. Weisschwanz.
Saxicola rubetra L. O. białobrewek. Braunkehlchen.
Scolopax gallinago L. Bekas kszczyk. Gemeine Sumpfschnepfe.
Scolopax rusticola L. Bekas słonka. Waldschnepfe.
Sterna hirundo L. Rybołówka (rybitwa) jaskółka. Gemeine Meerschwalbe.
Sylvia atricapilla L. Gajówka popek, czarnogłówka. Mönchsgrasmücke.
Sylvia cinerea Lath. G. ciemiówka, szara. Dorngrasmücke.
Sylvia curruca Lath. G. piegża. Zaungrasmücke.
Sylvia fitis Bechst. (*trochilus* Lath.). G. fitis, pierwiosnka. Grosser Weidenzeisig.
Sylvia hortensis Gm. G. ogrodnica, stalowa. Graue Grasmücke.
Sylvia hypoleis Naum. G. szczebiotka. Gelber Laubvogel.
Sylvia luscinia Lath. Pokrzywka słowik. Nachtigall.
Sylvia phoenicurus L. Pokrzywka pleszka. Gartenrötling.
Sylvia rubecula Lath. P. raszka, czerwienka, rudzik. Rotkehlchen.
Sylvia rufa Lath. Gajówka wójcik, rudawka. Kleiner Weidenzeisig.
Sylvia sibilatrix Bechst. G. świstunka. Grüner Laubvogel.

Sylvia tithys Lath. Pokrzywka gazda salaśny, mlaskacz, kowalik, kopciuszka. Haus-rötling.

Sturnus vulgaris L. Szpak, skorzec. Staar.

Upupa epops L. Dudek, wudwud. Weidehopf.

Vanellus cristatus Licht. Czajka. Kiebitz.

Co do ptaków osiadłych, tj. tych, co nie opuszczają nas przez rok cały, należy zapisywać czas, kiedy się poczyną i kończą:

a. parzenie się;

b. lotność młodych.

Toż samo i pod względem ptactwa wędrownego, co jednak mniej ważną jest rzeczą niż jego ruchy. Pożądane są także zapiski o śpiewie i wydawaniu właściwych tonów, jeśli te odnoszą się do przylotu i odlotu lub innych zjawisk. Objawy powtarzające się w przeciągu roku powinny być także podane.

Ruch w świecie ptasim trwa bez przerwy przez cały rok. Styczeń. Niektóre ptaki przylatują z północy; krzyżodziób gnieździ się. Luty. Niektóre ptaki wędrujące zaczynają wracać do nas, inne zaś ścielą gniazda. Marzec. Początek głównej wędrowki ptaków, które zimowały na południu; niektóre odlatują od nas na północ lub też przelatują przez nasz kraj. Kwiecień. Wędrowne ptaki licznie przybywają; przybyłe w marcu idą w pary, gnieździą się lub mają jaja. Niektóre odlatują na północ dla gnieźdzenia się, a inne przelatują. Maj. Reszta śpiewaków przybywa; kilka biotnych przelatuje. Wszelkie ptactwo zajęte staniem gniazd lęże i wylęga młode. Ogrody i lasy ożywają się różnaitością śpiewu samców śpiewających. Czerwiec. Ptaki wędrowne przybyły już wszystkie i tylko derkacz czasem się opóźnia. Największa część ptaków ma młode i poluje w najlepsze na owady; wcześniej gnieźdzące się idą drugi raz w pary; zwolna milkną śpiewaki. Lipiec. Śpiew coraz mniej słychać, gdyż w tym miesiącu, osobliwie ku końcowi, ptactwo po większej części mnożyć się przestaje. Ptaki dwa razy gnieźdzące się wysiadują lub karmią młode. Owadojady odwiedzają pilnie warzywne ogrody i oczyszczają je z robactwa, gdy tymczasem inne przybywają do sadów na dojrzewające wiśnie. Sierpień. Ptaki, których młode już dorosły, tułają się szukając żywności aż do odlotu, owadojady zwiedzają ogrody warzywne. Niektóre już odlatują, inne znów przelatują. Wrzesień. Główna wędrowka ptaków; wiele śpiewaków opuszcza nas zaraz w pierwszej połowie września, a w zimne lata jeszcze w końcu sierpnia. Niektóre gatunki przelatują, inne zaś przylatują do nas na zimę. Październik. Największa część ptaków tułających się w poprzednim miesiącu odlatuje teraz; sikory, bargły, pełzaczki, woleoczka, króliki i marmurki zlatują się w ogrody i tam pozostają, osobliwie sikory do początku zimy, czyszcząc drzewa z robactwa, które bardzo zręcznie w pączkach drzew, w mchu i pod korą wynajdywać umieją; również zwiedzają sady dziecioli, wyrębujące z drzew spróchniałych mnóstwo szkodliwych pasożytów. Z północy przylatują stadami kwiczoły i inne gatunki ptaków; niektóre przelatują i odlatują. Listopad. Różne gatunki odlatują, przelatują i przylatują z północy. Grudzień. Niektóre ptaki przylatują z północy, inne bawiące u nas latem odlatują. Z końcem grudnia poczynają osiadłe ptaki śpiewać i idą w pary. Ptactwo już zwyczajnie nie gromadzi się, wyjąwszy wróble i trznadłe przy stołach.

3. Płazy

Podobnie jak niektóre ssaki i ryby, wszystkie płazy zapadają w sen zimowy. W tym względzie należy zapisywać:

a. dzień ocucenia się ze snu zimowego na wiosnę i zapadanie w sen w jesieni, przy czym czynne życie poczyna się lub kończy;

b. porę parzenia się.

Ilość płazów u nas nie dochodzi listy trzydziestu; zaliczają się przeto wszystkie do spostrzeżeń fenologicznych. Przytoczone poniżej gatunki idą po sobie w tym następstwie, w jakim w pewnej okolicy zwykle ocucają się ze snu zimowego. W porządku odwrotnym zapadają one w sen zimowy.

Rana temporaria L. Żaba wcześniówka. Grasfrosch.

Bufo variabilis L. (*viridis* Laur.). Ropucha poplamica. Veränderliche Kröte.

Bombinator igneus Merr. Brzdęk. Feuerunke, Feuerkröte.

Hyla arborea L. Rzekotka, drzewianka, Laubfrosch.

Rana esculenta L. Żaba jądliówka. Grüner Wasserfrosch.

Pelobates fuscus L. Ksiuczanka paznoktuszka. Braune Kröte, Nachtkröte.

Triton igneus Laur. (*alpestris* Bechst.). Traszka pogórzyca. Feuerbäuchiger Wassermolch (Alpenmolch).

Triton cristatus Laur. T. ziarnista. Grosser Wassermolch.

Triton punctatus Daud. T. plamista. Gefleckter Wassermolch.

Salamandra maculosa Schinz. Salamandra plamista. Gefleckter Erdsalamander.

Lacerta agilis L. Jaszczurka zwinka. Wieseneidechse.

Zootoca crocea Wolf. J. szafranka, Rotbäuchige Eidechse.

Anguis fragilis L. Fadalec, wiercielnica, Blindschleiche.

Pelias berus L. Żmija. Viper, Kreuzotter.

Tropidonotus natrix L. Wąż zaskroniec. Ringelnatter.

Tropidonotus hydrus Pall. (*tesselatus* Boie). Wąż pławiacz. Braune Wassernatter.

Można by także zapisywać dzień, w którym głosy pojedynczym gatunkom właściwe dają się słyszeć po raz pierwszy i ostatni.

4. Ryby

Spomiędzy ryb zasługują na szczególną uwagę gatunki wędrowne, tj. takie, które z wiosną opuszczają morze i wchodzą do rzek, jak u nas do porzeczki wód czarnomorskich i bałtyckich.

Co do tych ryb należy zapisać:

a — (dzień przybycia ich na wiosnę i ciągnięcie pod wodą przez okolicę porzeczaną;

b — dzień w jesieni, w którym te ryby odpływają z biegiem rzeki znów ku morzu.

Salmo salar L. Łosoś. Lachs. W wodach do bałtyckiej porzeczaną należących.

Accipenser ruthenus L. Czczuga. Sterlet. W rzekach do Morza Czarnego spływających.

Accipenser sturio L. Jesiotr. Stör. Wchodzi z Bałtyku do Wisły i jej przytoków; w rzekach czarnomorskich nie ma go.

Gobius melanostomus Pall.

Gobius fluviatilis Pall.

Gobius gymnotrachelus Kessler

Meergrundeln. Babki, łęgnice. Wchodzą z M. Czarnego do Dniestru.

Porę tarła i wylęgu ryb osiadłych i wędrownych oraz inne zjawiska zostające w związku z wpływami miejscowymi, zdałoby się także zapisywać, niemniej czas, kiedy kleń (*Squalius cephalus*) i brzana (*Barbus fluviatilis*) kryją się na sen zimowy i ocucają na wiosnę.

II. Zwierzęta bezkręgowce

5. Owady (*Insecta*)

Spostrzeżenia nad pojawem owadów mają być robione tylko w ich stanie doskonałym, nie zaś w stanie gąsienicy lub poczwarki. Stan doskonały owadów poznaje się po obecności skrzydeł i tylko pluskwy (*Hemiptera*) i prostoskrzydłe (*Orthoptera*) mogą sprawić w tym względzie niejaką trudność mniej obeznanemu z przedmiotem.

Owadów jest u nas kilkanaście tysięcy. Krajowi entomologowie mogą robić spostrzeżenia fenologiczne nad każdym owadem; życzyć jednak wypada, aby tak oni jako i inni fenologowie uwzględnili przede wszystkim gatunki poniższymi spisami objęte, a to z przyczyny, o której we wstępie była mowa. Lubo wybrano gatunki w ogóle najpospolitsze, przecież nie wszystkie znajdują się w danej okolicy, a fenolog może zrobić wybór taki, jaki dla swego obrębu uzna za najwłaściwszy. Zapisuje się dzień, w którym pojawił się ten lub ów owad; przy tych owadach, które występują w dwóch pokoleniach w okresach dosyć od siebie odległych, należy zapisać dzień pojawu i zniknięcia obu pokoleń. Pora dnia, w której owady jak i inne zwierzęta są czynne, nie jest dla wszystkich jednakowa; dzielą się one pod tym względem na dzienne, wieczorne i nocne, co uwzględnić należy, obierając sobie te lub owe gatunki za przedmiot badań fenologicznych.

a. Chrząszcze (*Coleoptera*)

Adimonia tanaceti L. Na ugorach pod kamieniami i w zaroślach. Pospolity w jesieni.

Agelastica alni L. W pierwszych dniach wiosny na rozwijających się olszach pospolity. Drugie pokolenie w jesieni.

Annomala junii Dft. Po brzegach lasów na krzakach i w porębach w czerwcu i lipcu.

Aromia moschata L. Na wierzbach i kwiecistych zaroślach w czerwcu i lipcu.

Balaninus nucum L. Na leszczynie od maja do sierpnia.

Calosoma inquisitor L. W lasach dębowych w czerwcu.

Cantharis rustica Fall. W maju i czerwcu po trawnikach.

Carabus cancellatus F. Na wiosnę i w jesieni pod kamieniami na ugorach i na rolach.

Carabus ullrichii Germ. W okolicach Krakowa i w samym mieście pospolity na wiosnę i w jesieni.

Cetonia aurata L. W maju i czerwcu po kwiecistych zaroślach i krzakach pospolity.

Chrysomela fastuosa L. Na roślinach wodnych w maju i czerwcu pospolity.

Cicindella campestris L. Od kwietnia do czerwca po trawnikach. Drugie pokolenie w jesieni.

Clythra laeviuscula Ratz. W przedlesiach i porębach na krzakach w maju i czerwcu.

Coccinella septempunctata L. W pierwszych dniach wiosny i w późnej jesieni po ugorach pospolity.

Crioceris asparagi L. W maju na szparagach.

Crioceris merdigera L. W maju na krzakach i porębach.

Cryptocephalus sericeus L. Na wiosnę i w lecie po kwiatkach.

Dorcadion holosericeum Rüst. We Lwowie w kwietniu i maju po suchych trawnikach.

Dorcadion fulvum Scop. We wschodniej Galicji w maju i czerwcu po ścieżkach i ugorach pospolity.

Gastrophysa polygoni L. W maju na moczarach na rdeście ptasim (*Polygonum aviculare*).

Geotrupes stercorarius L. Od wiosny do jesieni w odchodach.

Gyrinus natator L. Od wiosny do jesieni na wolno płynących i stojących wodach.

Lacon murinus L. W pierwszych dniach wiosny pod kamieniami, a później na oziminach i kwiatach pospolity.

Lagria hirta L. W lecie po krzaczastych zaroślach.

Lampyrus noctiluca L. Świeci wieczorami w drugiej połowie czerwca i w pierwszej połowie lipca.

Lampyrus splendidula L. Koło Krakowa i w podgórskich okolicach w czerwcu około św. Jana.

Leptura rubrotestacea L. Wśród lata po porębach sosnowych.

Lepyurus colon L. Na wiosnę po łożinach pospolity.

Lina pöpuli L. W maju na wierzbach i topolach częsty.

Lucanus cervus L. W czerwcu na dębach.

Lytta vesicatoria L. Na jesionach w czerwcu.

Malachius aeneus F. W maju i czerwcu na łąkach i ugorach.

Meloë proscarabaeus L. W kwietniu i maju na suchych trawnikach.

Melolontha vulgaris L. W połowie maja na rozwiniętych drzewach liściastych lasów i ogrodów. Lata wieczorem.

Mordella aculeata L. W maju i czerwcu po kwiatach na porębach i ugorach pospolity.

Necrophorus vespilo L. Od pierwszych dni wiosny aż do późnej jesieni, przy ściernach.

Opatrum sabulosum L. Od pierwszych dni wiosny aż do późnej jesieni, zwłaszcza na piaszczystych ugorach pospolity.

Oryctes nasicornis L. W garbarniach w maju.

Otiorhynchus ligustici L. Na wiosnę pod kamieniami na ugorach.

Pachyta collaris L. W maju i czerwcu na kwitnących zaroślach i krzakach.

Pachyta virginea L. W Tatrach w lipcu i sierpniu.

Phyllopertha horticola L. W czerwcu po kwiatach, zwłaszcza róży pospolitej (*Rosa canina*) pospolity.

Rhagonycha fulva Scop. (*melanura* Ol.). Na wierzbach i łożinach w czerwcu.

Rhizotrogus solstitialis L. Przy końcu czerwca i w pierwszej połowie lipca. Lata zmrokiem na ugorach i pastwiskach.

Trichius fasciatus L. W lipcu i sierpniu w przedlesiach i na polanach leśnych po kwiatach.

Trichodes apicarius L. W lecie na ugorach kwiecistych i po ogrodach.

b. Błonkoskrzydłe (*Hymenoptera*)

Ammophila sabulosa L. Na wiosnę i w jesieni po suchych drogach piaszczystych i wzgórzach kamienistych.

Anthidium manicatum Latr. W lecie na roślinach wargowych (*Labiatae*).

Apis mellifica L.

- Bombus lapidarius* L. } Na wiosnę i w jesieni po krzakach.
Bombus terrestris L. }
Chrysis ignita F. W lecie na płotach i parkanach.
Formica flava L.
Formica fulliginosa Latr.
Formica fusca L.
Formica herculanea Wyl.
Formica ligniperda Wyl.
Formica nigra Latr.
Formica rufa Wyl.
Formica sanguinea Latr.
Hylotoma rosarum F. W maju na różach.
Ophion luteus L.
Pompilus viaticus Latr. Na wiosnę i w lecie na tych samych miejscach, co *Ammophila*.
Scolia bifasciata v.d. L. Na kwiatkach bodiaka (*Cnicus*).
Scolia quadripunctata F.
Sirex gigas L. W lecie w lasach świerkowych.
Tenthredo scalaris Kl. W lipcu i sierpniu na liściach krzewów.
Vespa crabro L.
Vespa germanica F. } Bawią chętnie przy oskole drzew.
Vespa vulgaris L. Bawią chętnie przy oskole drzew.
Xylocopa violacea F. W lesie na kwiatkach.
 Spostrzeżenia nad mrówkami robi się wtedy, gdy skrzydlate samczyki i samice roją się, a bezskrzydłe mrówki robocze przesiedlają się. Przy innych błonkoskrzydłych należy uwzględnić stosunki, pod którymi je widziano lub łapano.

c. Prostoskrzydłe (*Orthoptera*)

A. *Orthoptera genuina*. Świerszczowate

- Acheta (Gryllus) campestris* L. Na miedzach, łąkach itp.
Forficula auricularia L. W ogrodach pod korą drzew, w gnoju itp.
Gryllotalpa vulgaris L. W ogrodach warzywnych, na łąkach i polach.
Gryllus (Acridium) migratorius Latr. Na ściernisku i w ogrodach warzywnych.
Gryllus stridulus L. Na porębach i suchych wzgórzach.
Locusta viridissima L. Na łąkach, polach i drzewach lub krzakach.
Locusta (Decticus) verrucivorus L. na ugorach, polach, trawnikach.

B. *Orthoptera neuroptera (Pseudoneuroptera)*

Sięciówki

- Aeschna cyanea* Müll. (*maculatissima* Ev.). Przy górskich stawach w lipcu i sierpniu.
Aeschna mixta Latr. Wszędzie od sierpnia do października.
Agrion puella L. Wszędzie od maja do sierpnia.
Chloroperla grammatica Scop. Przy górskich strumieniach na wiosnę.
Ephemera vulgata L. Wszędzie od czerwca do sierpnia.
Gomphus vulgatissimus L. W czerwcu i lipcu.
Lestes fusca Vard. W kwietniu i maju, drugi raz we wrześniu.
Lestes viridis Vard. W maju i wrześniu.
Libellula depressa L. Wszędzie licznie w czerwcu.

Libellula quadrimaculata L. W maju i czerwcu.
Nemura variegata Ol. W kwietniu i maju, drugi raz w sierpniu.
Palingenia longicauda Sw. Na Strwiążu pod koniuszkami około św. Jana.
Perla abdominalis Burm. Nad wodami.
Platynemis pennipes Pall. W lipcu.

Prostoskrzydłe ulegają przeobrażeniu niepełnemu. Gąsienice ich i poczwarki są podobne do owadu doskonałego, tylko że nie mają wykształconych skrzydeł. Spostrzeżenia fenologiczne czyni się nad owadem doskonałym, opatrzonym skrzydłami zupełnymi, co się u świerszczowatych poznaje po podlatywaniu i świerszczeniu, które dla niektórych gatunków jest właściwe. Ustanie świerszczenia zdaje się u wielu być znakiem, że już czas swój przeżyły.

d. Siatkoskrzydłe (*Neuroptera*)

Anabolia furcata Hay. We wrześniu na łąkach itp.
Chrysopa perla L. Od maja do września.
Halesus digitatus Schrk. W sierpniu i wrześniu.
Hemorobius humuli L. Od czerwca do września.
Limnophilus decipiens Kol. W maju, drugi raz we wrześniu i październiku.
Limnophilus griseus L. Od maja do lipca.
Myrmeleon formicarius L. Od czerwca do września.
Myrmeleon formicalynx F.
Mystacides ater Pict. W czerwcu i wrześniu.
Neuronia pagetana Curt. W kwietniu.
Osmylus chrysops L. W maju przy cieniстых strumieniach podgórskich.
Panorpa communis L. W lecie wszędzie licznie.
Phryganea grandis L. W czerwcu przy wodach.
Phryganea striata L. W maju i czerwcu.
Sialis lutaria L. W maju przy bagnach i strumieniach.
Trichostoma capillatum Pict. W czerwcu przy strumieniach leśnych.

e. Motyle (*Lepidoptera*)

Acherontia atropos L. W czerwcu i wrześniu.
Aglaia tau L. Na wiosnę w lasach liściastych jeszcze nie rozwiniętych.
Antöcharis cardamines L. Spostrzegany u nas od połowy maja do połowy czerwca.
Apatura iris L. Uważany od końca czerwca do końca lipca w lasach liściastych.
Aporia crataegi L. Pojawia się pojedynczo w pierwszych dniach czerwca, gromadnie zaś w trzecim tygodniu.
Arge galathea L. Na kwiecistych polanach uważany od 18.6. do 5.8.
Argynnis lathonia L. Postrzegany od 13.4 do 15.6, drugi raz od 22.7 do 6.10.
Argynnis paphia L. Najliczniejszy w lipcu i sierpniu; pojedynczo zdarza się w maju, czerwcu i wrześniu.
Cheimatobia brumaria L. Pojawia się ku końcowi października.
Coenonympha pamphylus L. Uważany od 10.5 do 27.6 i od 20.7 do 21.8.
Colias hyale L. Uważany pojedynczo od 23.5 do 8.6 i od 12.7 do 20.10.
Deilephila euphorbiae L. Lata o zmroku w końcu maja i czerwcu.
Epinephela janira L. Od końca czerwca do września wszędzie licznie.
Gonepteryx rhamni L. Uważany od 13.3 do 12.6, drugi raz od 28.6 do 15.10.

- Limnitis populi* L. Uważany od 18.6 do 2.7 w lasach liściastych.
- Liparis dispar* L. Lata w lipcu.
- Liparis salicis* L. W lipcu.
- Lycaena alexis* S. V. (*icarus* Rott.). We dwu pokoleniach od początku maja do końca sierpnia.
- Macroglossa stellatarum* L. W lecie i jesieni.
- Papilio machaon* L. } Uważane u nas od 11.5 do 12.6, w drugim pokoleniu
- Papilio podalirius* L. } od 12.8 do 20.8.
- Pieris brassicae* L. Uważany nielicznie od 10.4 do 27.6, gromadnie zaś od 10.7 do 20.8.
- Pieris daphnidice* L. W maju, drugi raz w lipcu i sierpniu.
- Plusia gamma* S. V. Od wiosny do jesieni późnej wszędzie pospolita.
- Porthesia chrysorrhoea* L. W lipcu i sierpniu.
- Pterophorus pentadactylus* L. W lecie po ogrodach itp.
- Smerinthus ocellata* L. Lata w maju i czerwcu.
- Sphinx convolvuli* L. Lata w czerwcu i październiku.
- Syntomis phegea* L. W lipcu na kwiecistych polanach.
- Thecla betulae* L. W lasach i ogrodach uważany od 20.7. do 20.9.
- Thecla rubi* L. Pojawia się najobficiej w maju i lata aż do lipca.
- Vanessa antiopa* L. Uważany od 12.3 do 11.6 i od 15.7 do 30.9.
- Vanessa atalanta* L. Uważany od początku lipca do października, także na wiosnę do czerwca.
- Vanessa cardui* L. Uważany od 10.7 do 10.9 i od 25.5 do 9.6.
- Vanessa c. album* L. Lata od ostatniego tygodnia czerwca do końca października, także w kwietniu i maju.
- Vanessa polychloros* L. Uważany w lipcu i sierpniu oraz w marcu i kwietniu.
- Vanessa urticae* L. Lata od lipca do listopada oraz w marcu do czerwca.
- Zygaena filipendulae* L. W lipcu i sierpniu na wzgórzach.

f. Pluskwy (*Hemiptera*)

A. Pluskwy

- Aelia acuminata* L. Na wiosnę i w jesieni po krzakach i trawie.
- Eurydema (Trachia) oleraceum* L. Pospolita na roślinach krzyżowych (*Cruciferae*) na wiosnę i w jesieni.
- Eurygaster maurus* L. Na rozmaitych miejscach we dwu pokoleniach.
- Hydrometra lacustris* L. Wszędzie na powierzchni wód stojących i wolno płynących.
- Lopus gothicus* L. W lesie na pokrzywach.
- Ligaeus equestris* L. Na roślinach na wiosnę i w jesieni.
- Pentaloma (Mormidea) baccarum* F. Na roślinach jagodowych i innych; dwa pokolenia.
- Pentaloma (Cimex) prasinum* L. Na rozmaitych roślinach na wiosnę i w jesieni.
- Syromastes marginatus* L. Na wiosnę i w jesieni na roślinach wysoko rosnących.
- Pluskwy ulegające przeobrażeniu niezupełnemu mają poczwarki do owadu do-

skonałego podobne, tylko że skrzydła ich nie są wykształcone. Sposzczenia fenologiczne robi się na pluskwach doskonałych, gdy po ostatniej wyleńce dostały pokrywę i skrzydła zupełne.

B. Cykady

Aphrophora spumaria L. Szczególniej na wierzbach; gąsienice otaczają się pianą.

Centrotus cornutus F. Na leszczynie.

Prócz czasu pojawu zapisuje się także czas świerszczenia, jak śpiew przy ptakach.

C. Mszyce

Co do tych należy zapisywać pojawienie się gatunku jako i roślinie, na której żyje.

g. Dwuskrzydłe (*Diptera*)

Anthrax semiatra Meig. (*morio* L.). W lesie na oświetlonych ścieżkach i suchych polanach.

Asilus crabroniformis L. Z końcem lata, szczególnie na pastwiskach.

Bibio hortulanus L. Z końcem wiosny w ogrodach, przy tarniskach itp.

Bibio marci L. Tak samo.

Bombylius major L. Lata na wiosnę, zatrzymując się na kwitnących roślinach wiosennych.

Chironomus plumosus L. Na wiosnę i w lecie przy wodach.

Culex pipiens L. Na mokradłach, szczególnie ku końcowi lata, wszędzie liczny, także po domach.

Eristalis aeneus Scop. Od wiosny do jesieni na łąkach i ugorach.

Eristalis tenax L. Od wiosny do późnej jesieni, szczególnie w pobliżu mieszkań ludzkich.

Musca domestica L. Wszędzie po domach i w polu.

Pollenia rudis Fabr. Od początku wiosny do jesieni wszędzie pospolita.

Sargus cuprarius L. W lecie w ogrodach, zaroślach i po polach.

Scatophaga stercoraria L. Od wiosny do jesieni wszędzie pospolita.

Syrpitta pipiens L. Od wiosny do jesieni liczna w ogrodach, na łąkach, pastwiskach itp.

Syrphus pyrastris L. Na wiosnę, w lecie i w jesieni w ogrodach, lasach, na łąkach itd.

Tabanus bovinus L. W lecie przy gościńcach i pastwiskach.

Tipula oleracea L. Z końcem wiosny i w lecie po ogrodach warzywnych i na łąkach.

6. Pająki (*Arachnoidea*)

Do spostrzeżeń fenologicznych polecają się pomiędzy pajakami szczególnie gatunki zimujące, jako już wykształcone i łatwiejsze do rozróżnienia. Gatunki na wiosnę legnące się okazują z postępem rozwoju znaczne różnice, co utrudnia ich poznanie i stać się może przyczyną zamięnienia badań. Jak w innych działach, tak i tu należałoby uwzględnić gatunki najpospolitsze nie tylko u nas, ale i w innych krajach Europy, np. krzyżaka (*Epeira diadema*) itd.

7. Reszta zwierząt niższych

Z niższych zwierząt badania fenologiczne czynić można na mięczakach, zwłaszcza ślimakach; nie należy jednak uwzględniać próżnych skorupki, przyczepionych do rozmaitych przedmiotów, lecz zapisywać dostrzeżenia o ślimakach tylko wtedy, jeśli się je znalazło pełzające. Do spostrzeżeń fenologicznych zalecano następujące ślimaki:

Arion hortensis Fer. W nizinach.

Clausilia bidens L. Żyje zwykle gromadnie na zbutwiałym drzewie i liściu.

Helix arbustorum L. W nizinach i górach.

Helix ericetorum Drap. Żyje gromadnie, szczególnie na trawnikach suchych i wyniosłych.

Helix hortensis Müll. W nizinach, w ogrodach, na krzakach.

Helix incarnata Drap. W nizinach i górach po lasach i polach.

Helix lapicida L. W górach wapiennych w szczelinach skał.

Helix pomatia L. Wszędzie w nizinach i górach.

Limax agrestis Fer. W nizinach.

Pupa muscorum L. Na zboczach oświetlonych, w nizinach, także po ogrodach.

Succinea amphibia Drap. Na mokradlinach, szczególnie w przepokach.

Vitrina beryllina Pf. (*pellucida* Drap.). Częściej w nizinach niż w górach.

Przytoczone powyżej: plan badań zoologicznych, instrukcja dla członków Sekcji Zoologicznej oraz instrukcja dla dostrzegaczy pojavów w świecie zwierzęcym są pierwszymi w naszej literaturze zoologicznej praktycznymi przewodnikami dla badań fizjograficznych w zakresie faunistyki. Dopiero po przeszło 60 latach staraniem Państwowego Muzeum Zoologicznego w Warszawie wyszedł zbiorowy, pod redakcją W. Polińskiego, *Podręcznik do zbierania i konserwowania zwierząt należących do fauny polskiej (1921—1929)*. Dla długiego okresu (1867—1929) najżywej działalności Komisji Fizjograficznej wskazówki prof. M. Nowickiego były niezastąpionym *vademecum* poszukiwań faunistycznych.

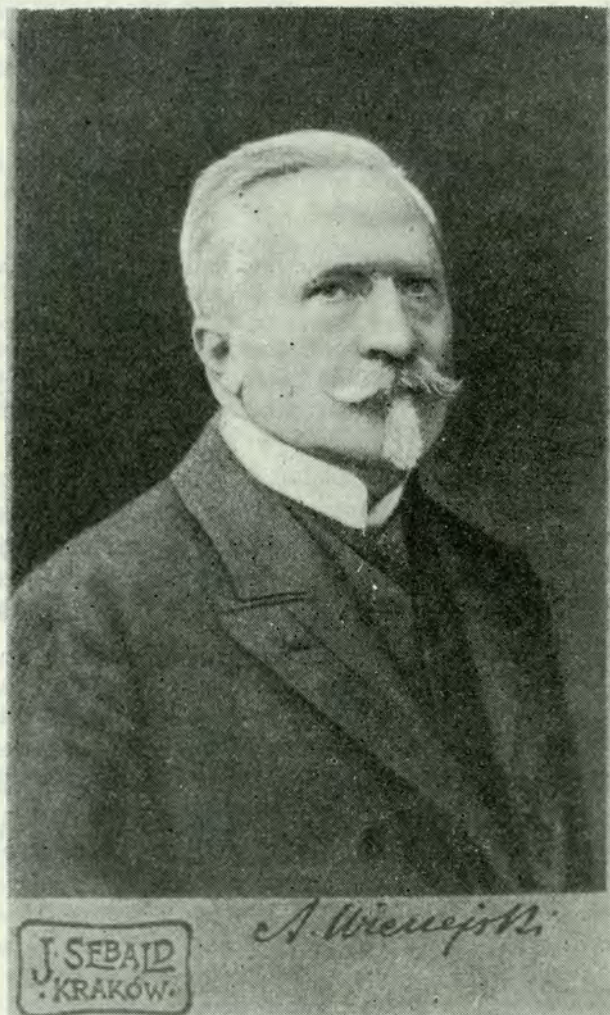
Pierwsze lata pracy Sekcji Zoologicznej stały więc pod egidą prof. Nowickiego. Był on nie tylko inicjatorem, ale i kierownikiem wszelkich poczynań badawczych w Sekcji, chociaż nie piastował funkcji przewodniczącego. Wobec nawału pracy w Uniwersytecie i w innych placówkach w pracach Komisji Fizjograficznej wyręczał się częściowo Wincentym Jabłońskim, prof. gimnazjum św. Anny w Krakowie.

Przewodnictwo w Sekcji Zoologicznej w kolejnych latach dźwżyli:

1. Nowicki Maksymilian 1867—1868
2. Jabłoński Wincenty 1869
3. Nowicki Maksymilian 1870
4. Jabłoński Wincenty 1871—1872
5. Nowicki Maksymilian 1873—1877
6. Wierzejski Antoni 1878—1893
7. Kulczyński Władysław 1893—1918
8. Siedlecki Michał 1918—1922

9. Hoyer Henryk 1922—1937
10. Garbowski Tadeusz 1937—1939.

Jak z powyższego zestawienia wynika, Nowicki kierował (na zmianę z Jabłońskim) Sekcją Zoologiczną 10 lat. Z kolejnych długoletnich przewodniczących Sekcji wymienić należy Antoniego Wierzejskiego — 15 lat, Władysława Kulczyńskiego — 25 lat, Henryka Hoyera — 15 lat.

Prof. dr Antoni Wierzejski (1843—1916), przewodniczący Sekcji Zoologicznej w latach 1878—1893

Wróćmy jednak do kroniki działalności Sekcji Zoologicznej. W drugim roku pracy Komisji Fizjograficznej („Spraw. Kom. Fizjogr.” [T. 2]: 1868) działalność Sekcji Zoologicznej rozwijała się pomyślnie. Badania prowa-

dzione były głównie na stokach Karpat i dotyczyły w pierwszym rzędzie zwierząt bezkręgowych. Ponieważ już w początkowym okresie badań zetknięto się z gatunkami dotychczas nieznanymi, postanowiono, że opisy nowych gatunków będą zamieszczane bądź w „Rocznikach Towarzystwa Naukowego Krakowskiego”, bądź w rocznikach c.k. towarzystwa zoologiczno-botanicznego w Wiedniu („Verhandlungen der kaiserlich-königlichen Zoologisch-Botanischen Gesellschaft in Wien”). Nawiasem zaznaczamy, że zasady tej nie przestrzegano konsekwentnie i w „Sprawozdaniach Komisji Fizjograficznej” znalazł się w latach następnych nie jeden opis gatunku nowego (zob. na końcu: „Bibliografia Faunistyki”, np. poz. 215, 222, 288, 295, 298, 308, 384).

W roku 1867 do Sekcji Zoologicznej weszli nowi współpracownicy: Piekosiński z Krakowa — badacz *Hemiptera*, Muszyk z Krakowa — *Lepidoptera*, Zontak ze Lwowa — pasożyty ptasie, Wagner z Makowa — *Lepidoptera*, Langner z Sambora — *Insecta* w ogóle, Hankiewicz z Sambora — *Insecta*, szkodniki leśne, ks. Grzegorzek z Podegrodzia — *Diptera*, Schaitter z Rzeszowa i Werchratski ze Lwowa — różne działy fauny, Pirogowski ze Śniatynia — *Insecta*, Forget z Żabiego — fauna Czarnohory.

Z dawniejszych członków Sekcji: Wierzejski i Łomnicki badali okolice Krakowa, sam Wierzejski — Podole, Łomnicki z Millerem z Wiednia — Czarnohorę, Jachno — Puszcę Sandomierską, Wajgiel i Dziedzieliwicz — okolice Lwowa, Kocyan — Tatry, Łuczakowski — okolice Gródka i Tarnopola, Nowicki — okolice Krakowa, Babią Górę i Tatry. Ponadto do zbierania zwierząt użyto także dwóch górali tatrzańskich, Walę i Sieczkę, których przed tym w odpowiedni sposób pouczono.

W roku 1867 Sekcja Zoologiczna udzieliła następujących zapomóg na badania: góralom Wali i Sieczce — 25 złr., A. Wierzejskiemu — 42 złr. Do Muzeum Komisji Fizjograficznej wpłynęły dary w postaci ryb i płazów od Jana Jachny. Rozprawa prof. M. Nowickiego *O pleniu kopalńskim...* ogłoszona została w tomie 37 „Roczników Towarzystwa Naukowego Krakowskiego”.

Poza oddzielnymi pracami różnych autorów, zamieszczonymi w Sprawozdaniach Komisji Fizjograficznej, drobne doniesienia dotyczące fauny krajowej zestawia dział pt. „Wiadomostki fauniczne”.

Trzeci rok działalności Komisji Fizjograficznej („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 3: 1869) zaznaczył się dalszym wzrostem liczby współpracowników i nagromadzonych materiałów. Do członków Sekcji przybyli: z Krakowa porucznicy — Czech i Hedemann, zajmujący się motylami, Szyszkowski z Tustanowic — pająkami, Wachtl — owadami i ptakami, Leigert — fenologią, ks. Andrzejowski — rybami.

Sekcja Zoologiczna zajęta była w dalszym ciągu zbieraniem i opracowywaniem zwierząt bezkręgowych. W roku 1868 gromadzono przede wszystkim muchy, pająki i ślimaki tatrzańskie. Okolice Krakowa badał Nowicki sam i z drem Löwem. Obydwaj ci badacze pojechali także do Tatr, Pienin i Podegrodzia pod Sączem. Czermak i ks. Kozłowski nadesłali informację o ślepcu. Wala i Sieczka dostarczyli mięczaki, pająki i muchy. W sumie badania Sekcji objęły w tym roku ogromną połać kraju, od Krakowskiego po Bukowinę, a zwłaszcza Tatry i Pieniny. Prof. Nowicki oprócz innych badań zajął się także badaniem szkodników zwierzęcych. W roku 1868 Sekcja Zoologiczna udzieliła następujących zapomóg: Ludwikowi Muszykowi — 30 zlr., A. Wierzejskiemu — 25 zlr., góralom Wali i Sieczce — 30 zlr.

Do Muzeum Komisji Fizjograficznej wpłynęły motyle od Werchratskiego, pająki od Szyszkowskiego, zbiór much od Schaittera, pająki i ślimaki od Wali i Sieczki. Oznaczaniem zbiorów zajęci byli M. Nowicki i M. Łomnicki.

Na podstawie zebranych wiadomości o faunie krajowej Sekcja Zoologiczna stwierdziła, iż Galicja stanowiąca główny dział wodny pomiędzy rzekami bałtyckimi i czarnomorskimi leży na granicy dwóch obszarów faunistycznych, z których każdy ma właściwe sobie gatunki zwierząt. Ścisłe wyznaczenie granicy tych obszarów wymaga dodatkowych studiów i będzie stanowić jedno z głównych zadań Sekcji.

W roku 1869 („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 4: 1870) Sekcja Zoologiczna udzieliła zapomóg: góralom Wali i Sieczce — 58 zlr., Pirogowskiemu — 50 zlr., Łomnickiemu — 42 zlr. i tytułem zwrotu kosztów podróży prof. Nowickiego i Löwa wydatkowała 152 zlr.

Następny rok działalności Sekcji Zoologicznej („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 5: 1871) nie był pomyślny. Sekcja miała wiele przeszkód zarówno w zbieraniu, jak w opracowaniu dawniej zgromadzonych materiałów. Odniosła natomiast duży sukces przez uzyskanie lokalu na Muzeum Fizjograficzne. Wobec tego głównym przedmiotem jej prac stało się w tym roku ustawianie zbiorów w gmachu Towarzystwa Naukowego Krakowskiego. Badania zwierząt gospodarstwu krajowemu szkodliwych przejęła od roku 1870 Komisja Owadnicza wyłoniona przez Towarzystwo Rolnicze w Krakowie.

W roku 1870 udzielono następujących zasiłków: W. Kulczyńskiemu — 21 zlr. za pomoc przy układaniu zbiorów Sekcji Zoologicznej, góralom Wali i Sieczce — 15 zlr., M. Łomnickiemu — 30 zlr.

W roku 1871 („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 6: 1872) Sekcja Zoologiczna wznowiła prace w terenie, skupiając — podobnie jak w latach ubiegłych — swą uwagę na zwierzętach bezkręgowych. Prof. M. Łomnicki był czynny w Stanisławowskim i na Podolu, Konstanty Romer zbierał

owadzie szkodniki leśne i ofiarował Komisji zbiorów tych szkodników oraz kolekcję motyli; Fryderyk Wachtl gromadził szkodniki leśne w Żywiecczyźnie, górale Wala i Sieczka — chrząszcze z Tatr. Prof. Michał Król zajął się badaniem szkodników zbożowych, Józef Konopka przestudiował przeobrażenie muchy *Cordylura flavipes* Fallen., szkodnika na tymotce. Prof. Nowicki zajęty był oznaczaniem zbioru owadów dla Komisji Fizjograficznej i zbierał szkodniki w okolicach Krakowa.

Zapomogi na badania otrzymali od Sekcji Zoologicznej w roku 1871: F. Wachtl — 100 złr., Wala i Sieczka — 40 złr., K. Romer — 30 złr., M. Łomnicki — 40 złr. W sprawozdaniu zaznaczono, że monografia prof. M. Nowickiego o niezmiarce została wydana przez Towarzystwo Zoologiczno-Botaniczne w Wiedniu.

Rok 1872 był ostatnim rokiem, w którym Komisja Fizjograficzna działała jako Komisja Towarzystwa Naukowego Krakowskiego, ponieważ w tym roku Towarzystwo istnieć przestało, a miejsce jego zajęła Akademia Umiejętności w Krakowie. Sekcja Zoologiczna w tym roku („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 7: 1873) działała w trojakim kierunku: badania fauny krajowej i przeobrażenia owadów, postrzegania zwierząt gospodarstwu szkodliwych, wreszcie spisywania katalogu zwierząt dotąd w kraju znanych.

Co do badania szkodników gospodarczych Sekcja Zoologiczna zwróciła się do swych członków i licznych gospodarzy, a także Namiestnictwa, Wydziału Krajowego, Rady Szkolnej i towarzystw gospodarczych z prośbą o wezwanie swoich podwładnych, aby jej o wszelkich szkodach w kraju donosiły, załączając rośliny uszkodzone wraz z ich niszczyicielami. Wezwanie to odniosło tylko częściowy skutek, gdyż Sekcja otrzymała z całego kraju tylko dwadzieścia kilka doniesień. Niezależnie od tego w tym samym kierunku działali prof. M. Nowicki i B. Kotula.

Normalne poszukiwania faunistyczne były w tym roku utrudnione przez ustawiczne śloty. Badaniami zajmowali się głównie: Nowicki, Kotula i Kulczyński. Kotula zbierał przede wszystkim chrząszcze, Kulczyński — pająki i ślimaki. Kotula i Kulczyński otrzymali zapomogę na badania w wysokości 147 złr.

W roku 1872 odbyto 60 wycieczek i zebrano liczne chrząszcze, mrówki, motyle i muchy. Rozpoczęto spisywanie katalogu kartkowego celem zestawienia wszystkich wiadomości o naszych zwierzętach i ich miejscu pobytu. Katalog miał być corocznie uzupełniany. Zebrane dla Muzeum chrząszcze oznaczył za wynagrodzeniem Ludwik Miller z Wiednia. Pająki przesłano do oznaczenia Kochowi w Norymberdze.

Przełomowy dla istnienia naszej naczelnej instytucji naukowej rok 1873 nie spowodował zmian w działalności Sekcji Zoologicznej. Jak już wyżej było powiedziane, Wydział Matematyczno-Przyrodniczy Aka-

demii Umiejętności w Krakowie powołał ponownie do życia Komisję Fizjograficzną („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 8: 1874) jako dalszy ciąg istniejącej poprzednio Komisji Towarzystwa Naukowego Krakowskiego. W Komisji utworzono po dawnemu 5 sekcji, wśród nich Sekcję Zoologiczną, w której przewodnictwo objął prof. M. Nowicki. Komisja Fizjograficzna uchwałała trzymać się w pracach swoich planu z 1866 r. Zmianie uległa tylko sytuacja finansowa Komisji, gdyż zyskała ona nowe źródło dochodów. Do subwencji Sejmu Krajowego, uchwalonej w 1866 r. w wysokości 1500 złr., od 1873 r. doszedł dodatek ze środków Akademii: w 1873 r. — 1300 złr., w 1874 r. — 1517 złr. Jednak od 1 stycznia 1874 r. Sejm uchwalił ogólną subwencję dla Akademii w wysokości 10 000 złr. rocznie, a dotychczasowa subwencja dla Komisji Fizjograficznej odpadła. Komisja utraciła także dochód ze sprzedaży „Sprawozdań”, gdyż ten musiał odtąd wpływać do kasy Akademii. Jednakże wszystkie wydatki Komisji Fizjograficznej pokrywała odtąd Akademia. W roku 1874 wyniosły one 4449 złr. Rzecz oczywista, że z powiększenia budżetu Komisji odniosła także korzyść Sekcja Zoologiczna, która zyskała szersze możliwości prowadzenia prac w terenie.

Dla zakończenia dziejów Sekcji Zoologicznej w 1873 r. dodamy, że zlecono prowadzenie badań A. Wierzejskiemu z Krakowa i M. Łomnickiemu ze Stanisławowa. Łomnicki pracował na Podolu galicyjskim, Wierzejski w Tatrach. Prof. Nowicki zestawił systematyczny spis pajaków krajowych, oznaczonych przez Kocha z Norymbergi i łącznie z Kotulą badał szkodniki zwierzęce i owady. Żegota Król badał faunę okolic Janowa pod Lwowem, a Bolesław Kotula nadesłał dodatek do fauny chrząszczów.

Sekcja Zoologiczna udzieliła w 1873 r. następujących zapomóg: A. Wierzejskiemu — 100 złr., M. Łomnickiemu — 80 złr., Millerowi z Wiednia za oznaczanie chrząszczów — 30 złr., Mannowi z Wiednia za oznaczanie motyli — 15 złr. Do Muzeum Komisji Fizjograficznej złożyli okazy: A. Wierzejski i M. Łomnicki.

W roku 1874 („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 9: 1875) Sekcja Zoologiczna udzieliła zasiłków na badania Żegocie Królowi, Marianowi Łomnickiemu i Bolesławowi Kotuli. Łomnicki czynił poszukiwania na Podolu, Król zebrał 2500 okazów chrząszczów.

Od czasu uzyskania w gmachu Akademii lokalu na Muzeum Fizjograficzne Sekcja Zoologiczna (Botaniczna i Geologiczna również w swoim zakresie) zabiegała o wzbogacenie zbiorów zoologicznych. Teraz obok prac terenowych Sekcja poświęca stopniowo coraz więcej uwagi pracom muzealnym, wśród których na pierwszym miejscu postawić należy porządkowanie i naukowe opracowanie kolekcji. Znaczna część środków finansowych Sekcji musi odtąd iść na zakup szaf muzealnych, słoików

z pokrywami szlifowanymi i pudeł na przechowywanie owadów, skórek ptasich itp. Porządkowaniem zbiorów i ich katalogowaniem od 1875 r. („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 10: 1876) zajmowali się Stanisław Zaręczny i Władysław Kulczyński.

W roku 1875 zasiłki na badania otrzymali od Sekcji Zoologicznej: M. Łomnicki — 140 złr., Fr. Wachtl — 100 złr., Ż. Król — 50 złr., W. Kulczyński — 30 złr.

Finanse Komisji Fizjograficznej wkrótce doznały ponownego przeobrażenia. Sejm Krajowy uchwałą z 26 maja 1875 r. („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 11: 1877) wyznaczył dla Komisji Fizjograficznej ponownie, niezależnie od subwencji na ogólne cele Akademii, roczny zasiłek w wysokości 3000 złr. i wniósł tę sumę do budżetu na 1876 r. Wydział Krajowy, zawiadamiając Komisję o tej uchwale, oświadczył, że oczekuje corocznie sprawozdania o postępie dokonanych badań, a przede wszystkim przedłożenia planu poszukiwań.

Wskutek tego Komisja ułożyła poniższy „Plan zbadania kraju (Królestwa Galicji i Lodomerii tudzież W. Ks. Krakowskiego) co do jego przyrodniczych właściwości przez Komisję Fizjograficzną Akademicką w Krakowie”. W „planie” tym czytamy m.in., co następuje („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 10: 1876):

1. Ogólne określenie badania kraju

Badanie kraju zmierzać będzie do rozwinięcia następujących zadań:

- a — zbadanie i uwydatnienie na mapach rzeźby kraju i wzniesień pojedynczych jego części nad poziom morza (oddział topograficzno-orograficzny);
- b — zbadanie kraju pod względem geologicznym i wykreślenie dokładnej mapy geologicznej (oddział geologiczny);
- c — zbadanie fauny krajowej ze szczególnym uwzględnieniem zwierząt pożytecznych i szkodliwych dla gospodarstwa wiejskiego (oddział zoologiczny);
- d — zbadanie flory krajowej (oddział botaniczny);
- e — zbadanie składu chemicznego ziemi i wody w różnych częściach kraju, tudzież glinek, wapieni, margłów, nafty, wosku ziemnego, łupków, węgla, rud, skał, słowem różnych kopalin przez sekcję geologiczną w kraju wykrytych (oddział chemiczny);
- f — zbieranie materiałów do klimatologii krajowej, a następnie skreślenie tejsze, tudzież zbadanie zmienności stanu wód w rzekach krajowych (oddział meteorologiczny);
- g — założenie muzeum płodów krajowych przy Akademii Umiejętności w Krakowie, przedstawiającego naoczny obraz przyrodniczej właściwości kraju i służącego zarazem za podstawę do ostatecznego skreślenia fizjograficznego opisu kraju.

Zadania wyżej wymienione zamierza Komisja w bieżącym roku rozpocząć i prowadzić jednocześnie we wschodniej i zachodniej części kraju. W tym celu osobny komitet, złożony z przewodniczącego Komisji i przewodniczących sekcji corocznie przed 15 marca oznaczy, które części kraju mają być w tym roku badane. W części

zachodniej kraju badanie pasami postępować będzie od zachodu ku wschodowi, we wschodniej — od wschodu ku zachodowi.

Okolica do zbadania w pewnym roku przeznaczona ma być jednocześnie badana pod względem rzeźby kraju i wzniesień, pod względem geologicznym, zoologicznym i botanicznym.

Zadanie Sekcji Zoologicznej

Zbadanie fauny krajowej, jakkolwiek w ostatnich latach znacznie naprzód posunięte, dalekie jest jeszcze swego zakończenia. Poznano już znaczną ilość zwierząt krajowych, z niektórych nawet działów prawdopodobnie niewiele przybędzie nowych dla kraju gatunków, o żadnej jednak gałęzi fauny krajowej powiedzieć nie można, żeby była wszechstronnie zbadana, a wiele jest dotąd prawie nie tkniętych. Zadaniem więc Komisji będzie uzupełnienie wiadomości o opracowanych w części działach i zbadanie działów dotąd prawie nie tkniętych, których badanie także w innych krajach Europy dopiero jest w toku, jako to: niższych pajęczaków, skorupiaków, robaków itd. Zmierzać będzie także Komisja do tego, aby poznać rozpostarcie zwierząt na przestrzeni kraju i zależność tegoż od wpływów klimatycznych i innych okoliczności.

Aby zaś pracom swym nadać także praktyczną doniosłość, Sekcja wziąć na siebie musi inne niemniej trudne zadanie: zbadania ekonomii i metamorfoz zwierząt krajowych. Rzecz to wielkiej wagi nie tylko dla nauki, ale i dla gospodarstwa krajowego. Niejeden bowiem łatwy i praktyczny środek niszczenia znanych lub zapobiegania pojawieniu się nowych szkodników znaleźć by można, gdybyśmy znali ich pierwsze stany i sposób życia, gdy tymczasem obecnie zwykle dopiero wtedy, gdy już szkodnik dobrze się dał we znaki, badać trzeba jego rozwój, aby wykryć skuteczne sposoby usunięcia kłęski.

Co do badań we właśnie wymienionym kierunku tudzież co do zbierania zwierząt dla Muzeum Akademii w celu badania i uwidocznienia fauny krajowej Komisja wyda odpowiednie instrukcje. Oczekuje jednak, że oprócz osób przez nią wysyłanych także nauczyciele historii naturalnej w szkołach średnich i ludowych, tudzież urzędnicy leśni w swoim zakresie badać będą faunę miejscową i udzielać Komisji swoje spostrzeżenia, co z powodu nierównoczesnej, a często zbyt krótkiej pory pojawu zwierząt nie może być nigdy tak dokładnie wykonanym na wycieczkach, jak przez miejscowego badacza.

Na prace tej Sekcji przewiduje Komisja 500 złr.

Jak z powyższego planu wynika, Komisja Fizjograficzna, która już w swej początkowej odezwie z 4 kwietnia 1865 r. (zob. wyżej) nakreśliła ogólny zarys swoich zadań i wskazówki do poszukiwań fizjograficznych, obecnie (w 1876 r.) ponownie sprecyzowała plan zamierzeń badawczych. Plan to szeroki, ujmujący wszechstronnie zagadnienia fizjografii, pierwszy i na długi okres czasu jedyny na ziemiach polskich.

Podkreślenie, że Komisja Fizjograficzna działa jedynie na terytorium Galicji, tłumaczy się warunkami politycznymi, w których powstała i musiała działać Akademia Umiejętności w Krakowie. Jak zresztą wynika z przeglądu prac ogłaszanych w „Sprawozdaniach Komisji Fizjograficznej” i innych wydawnictwach Akademii Umiejętności, w praktyce Komii-

sja w badaniach swoich nie ograniczała się bynajmniej do zaboru austriackiego, lecz — chociaż początkowo niewiele — stopniowo coraz częściej ogłaszała prace dotyczące innych części Polski. Zresztą przewodniczący Komisji Fizjograficznej, prof. Feliks Kreutz, wypowiada („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 13: 1879) wyraźnie życzenie, „ażeby badacze przyrody, uwzględniając, że granice polityczne nie mogą być oraz granicami badań naukowych, zechcieli nadsyłać Komisji wypadki swych badań klimatologicznych, florystycznych, faunicznych i geologicznych, choćby się takowe odnosiły do okolic leżących poza granicami Galicji”.

Ogólnopolski charakter Komisji wyrażał się także w doborze członków, z których wielu (zob. wyżej) zamieszkiwało poza granicami Galicji. M.in. członkami Komisji Fizjograficznej byli wszyscy wybitni zoologowie z zaboru rosyjskiego: A. Waga, Taczanowski, Tyzenhauz, Wałęcki, Ślósarski, Dziedzicki, Sztolcman, Wrześniowski, W. Dybowski, Sznabl, Błoński. Na uwagę zasługuje także okoliczność, że Komisja Fizjograficzna przywiązuje wielką wagę do praktycznych zastosowań swoich osiągnięć naukowych w życiu gospodarczym kraju. Jest to cecha bardzo nowoczesna, wysuwana na pierwszy plan zwłaszcza w dobie obecnej.

W oparciu o nowe subsydia i nowy plan badań zaczęto prace fizjograficzne w 1876 r. („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 11: 1877). Postanowiono badać w tym roku Podole galicyjskie i W. Ks. Krakowskie. Pracowało 5 badaczy, z nich jeden zoolog, Marian Łomnicki, który otrzymał zasiłek na badania w wysokości 300 złr. Łomnicki znał już teren Podola z badań wcześniejszych. Obecnie zbierał nie tylko chrząszcze, lecz także inne owady, zwłaszcza szarańczaki i sieciówki.

Do Muzeum Komisji Fizjograficznej napływały stale, jak corocznie, nowe okazy fauny. M.in. w wymienionym 1876 r. otrzymano: wilka, żbika, gronostaje, czaplę, ryby wiślane, motyle z okolic Lwowa i różne owady od M. Łomnickiego.

W roku 1877 zaszła doniosła zmiana w organizacji Sekcji Zoologicznej: ustąpił mianowicie ze stanowiska przewodniczącego Sekcji prof. Maksymilian Nowicki. Już na wstępie kroniki działalności Sekcji Zoologicznej zaznaczyliśmy, że pierwsze dziesięciolecie jej prac stało pod znakiem Nowickiego. On to swymi zabiegami stworzył, można powiedzieć, z niczego żywy ruch na polu badań faunistycznych w Galicji. Ale wpływ jego sięgnął i poza granice zaboru austriackiego. W pierwszym tomie „Pamiętnika Fizjograficznego”, wydanego w Warszawie (1881), napisano, co następuje: „Na ludzi fachowych nie mógł pozostać bez wpływu przykład Galicji, w której badania nad przyrodą ujęte w systematyczne karby, koncentrować się zaczęły w organach osobnego *ad hoc* ciała naukowego —

Komisji Fizjograficznej Krakowskiej". Antoni Wałęcki pisze wyraźnie, że do pracy nad fauną krajową pobudził go M. Nowicki¹².

W latach 1874—1876 nastąpił jednak zwrot w działalności naukowej Nowickiego. Przeszedł on mianowicie od prac na polu faunistyki do wyłącznego zajęcia się jednym z działów zoologii stosowanej, mianowicie do rybactwa. Już w roku 1874 zgłosił swe ustąpienie ze stanowiska przewodniczącego Sekcji Zoologicznej. Uległ wprawdzie namowom i przetrwał jeszcze 3 lata, lecz w 1877 r. definitywnie od bliższego udziału w pracach Sekcji się usunął. Od roku 1878 rozpoczyna się piętnastoletni okres przewodnictwa w Sekcji Zoologicznej Wierzejskiego, drugiego obok Nowickiego, głośnego faunisty polskiego.

W roku 1877 („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 12: 1878) w Sekcji Zoologicznej zlecono poszukiwania M. Łomnickiemu (zapomoga 350 złr.) i Ż. Królowi (zapomoga 150 złr.). Łomnicki działał na Podgórzu wraz z głównym trzonem Karpat od Stanisławowa wzdłuż obu Bystrzyc aż do granicy węgierskiej. Król badał zachodnie stoki działu wodnego w powiatach: jaworowskim, niemirowskim, cieszanowskim i lubaczowskim. Łomnicki zebrał 36 gatunków ryb i szarańczaki; Król — także ryby oraz ślimaki lądowe i wodne. Nadesłali prace również Bąkowski i Żebrowski.

Stosownie do złożonego Wydziałowi Krajowemu (1876) planu, badania zoologiczne prowadzone były w 1878 r. zarówno we wschodniej, jak i zachodniej Galicji („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 13: 1879). Sekcja zleciła w tym roku badania Łomnickiemu, Królowi (zapomoga 200 złr.) i Bąkowskiemu (zapomoga 150 złr. i dodatkowo 40 złr.). Marian Łomnicki badał okolice Stanisławowa, zbierając pluskwiaki (*Hemiptera*) i szarańczaki (*Orthoptera*). Odbył także wycieczkę w góry Sołotwińskie w celu zbierania chrząszczy i na Czarnohorę, gdzie gromadził prostoskrzydłe (*Orthoptera*). Józef Bąkowski badał faunę okolic Bóbrki, Chodorowa, Przemyśla i Podkamienia, zbierając głównie ślimaki i małże. Żegota Król badał faunę hemipterologiczną, nie pomijając przy nadarzającej się sposobności dwuskrzydłych (*Diptera*) i błonkówek (*Hymenoptera*) na błotach naddniestrzańskich. Zebrał także w tych okolicach nieco ślimaków lądowych i wodnych. Bąkowski kolekcjonował przygodnie wiję, pająki, mrówki i szarańczaki. Krakowscy członkowie Sekcji Zoologicznej badali faunę okolic Krakowa i Tatr. W. Kulczyński otrzymał zapomogę na badania w wysokości 75 złr.

W roku 1879 („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 14: 1880) Sekcja Zoologiczna zleciła badania faunistyczne Bolesławowi Kotuli w okolicy Przemyśla, Józefowi Bąkowskiemu na Podolu galicyjskim, Stefanowi Stobieckiemu

¹² A. Wałęcki, *Przegląd zwierząt ssących krajowych*, „Bibliot. warsz.”, 1866.

na Babiej Górze i R. Wodyńskiemu polecono zająć się zebraniem ryb z Dunajca, Wisłoki i ich dopływów. Wypłacono następujące zapomogi: Bąkowskiemu 300 zlr., Stobieckiemu — 300 zlr., Wodyńskiemu — 50 zlr., Kotuli — 100 zlr.

Kotula zbierał pod Przemyślem ślimaki i chrząszcze, a następnie zajął się oznaczeniem swego bogatego plonu. Bąkowski badał faunę mięczaków wzdłuż Dniestru od Halicza do Zaleszczyk, tudzież nad Zbruczem, Gniezną i Seretem. Stobiecki odbył dwumiesięczną wycieczkę na Babią Górę, gdzie zebrał 32 gatunki mięczaków i około 500 gatunków chrząszczy. Mięczaki, po ich oznaczeniu przez Bąkowskiego, weszły do zbiorów Komisji Fizjograficznej. Wodyński z powodu choroby nie wykonał jeszcze zleconego zadania.

Rok 1880 („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 15: 1881) zaznaczył się przybyciem do Krakowa Konstantego Jelskiego, znanego przyrodnika, wychowanka Uniwersytetu Kijowskiego i wieloletniego eksploratora fauny egzotycznej w Gujanie i Peru. Jelski został zaproszony na członka Komisji Fizjograficznej i od 1 czerwca 1880 r. przejął na stałe opiekę nad Muzeum Fizjograficznym w charakterze konserwatora. Dotychczasowy opiekun zbiorów zoologicznych, Władysław Kulczyński, pozostał przy pracach muzealnych jako najbliższy współpracownik Jelskiego.

Sekcja Zoologiczna udzieliła w 1880 r. zasiłku na badania Łomnickiemu (300 zlr.), Kulczyńskiemu (100 zlr.), Bąkowskiemu (250 zlr.) i Stobieckiemu (120 zlr.). Łomnicki zwiedził część gór stryjskich nad górnym biegiem Łomnicy, od Perehińska aż do granicy węgierskiej. Zwracał głównie uwagę na chrząszcze, pluskwiaki, szarańczaki. Zebrał około 410 gatunków chrząszczy, 100 gatunków pluskwiaków, 20 gatunków szarańczaków. Kulczyński zajmował się badaniem krajowej fauny roztoczków, grupy wymagającej zmuśnej pracy mikroskopowej. Bąkowski badał w dalszym ciągu mięczaki na Podolu, mianowicie w tych częściach, gdzie dotychczas nie docierał, tj. w Toutrach i na stepie Pantalichy. Stobieckiemu poleciła Sekcja dalsze badanie fauny Babiej Góry, w nieco obszerniejszym zakresie niż w roku ubiegłym. Zlecono mu mianowicie uzupełnienie poszukiwań koleopterologicznych oraz zebranie kolekcji płazów, gadów i ryb. Sekcja otrzymała także prace od Stanisława Klemensiewicza, Michała Wierzbowskiego i Jana Jachny.

W roku 1881 („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 16: 1882) Sekcja Zoologiczna zleciła badania Józefowi Bąkowskiemu, Justynowi Karlińskiemu, Bolesławowi Kotuli i Antoniemu Wierzejskiemu. Sekcja wypłaciła następujące zasiłki: Wierzejskiemu — 400 zlr., Bąkowskiemu — 200 zlr., Kotuli — 200 zlr. i Karlińskiemu — 100 zlr.

Bąkowski zajmował się zbieraniem mięczaków i wijów, zwracając szczególnie uwagę na pionowe rozsiedlenie mięczaków. Zbierał w okolicy

J. Mier & Sebald

KRAKÓW

Konstanty Jelski (1837—1896), kustosz Muzeum Fizjograficznego w latach 1880—1896

Kołomyi, Mikuliczyna, Żabiego i na Czarnohorze oraz w okolicy Lwowa, Gródka i Szczerca. Karliński zbierał wije w Tatrach. Kotula podjął się zbadania fauny okolic Przemyśla pod względem entomologicznym i malakologicznym. Plan pracy został ułożony na trzy lata. Prof. Wierzejski zajął się badaniem fauny jezior tatrzańskich, pod tym względem nie badanych. Jako wynik częściowego opracowania zebranego materiału ogłosił w „Rozprawach Akademii Umiejętności” pracę *O przeobrażeniu muchy Liponeura breviostris* Löw. oraz *O budowie i rozsiedleniu skorupia-ka Branchinecta paludosa* O. F. Müller. *Materiały do fauny jezior tatrzańskich* weszły do „Sprawozdań Komisji Fizjograficznej”. Ponadto nadesłali prace: M. Łomnicki, S. Stobiecki, W. Kulczyński. Władysław Taczanowski z Warszawy złożył Komisji swą dwutomową pracę pt. *Ptaki krajowe*, która zostanie ogłoszona jako oddzielne dzieło.

Badaniami fauny krajowej z ramienia Sekcji Zoologicznej zajmowali się w 1882 r. („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 17: 1883): J. Bąkowski (zasilek 135 złr.), J. Dziędzielewicz (zasilek 135 złr.), K. Jelski (zasilek 180 złr.), B. Kotula (zasilek 180 złr.), M. Łomnicki (zasilek 180 złr.), S. Stobiecki (zasilek 135 złr.). Część kosztów wycieczki w Pieniny (22,50 złr.) otrzymał ponadto Franciszek Bieniasz. Bąkowskiemu polecono zbadać faunę mięczaków w górach stryjskich. Dziędzielewicz zajmował się zbieraniem sieciówek (*Neuroptera*) w okolicach Kołomyi i nad Dniestrem. Czynił on również obserwacje nad przeobrażeniem sieciówek i wyniki tych badań ogłosił drukiem. Jelski podjął się zebrania drobnych ssaków, zwłaszcza gryzoni w okolicach Krakowa, a to w celu uzupełnienia luk w zbiorach Komisji Fizjograficznej. Słotny rok nie pozwolił mu zakończyć pracy w jednym sezonie. Kotula badał faunę okolic Przemyśla w dalszym ciągu. Nagromadził olbrzymi i bardzo cenny materiał. Samych chrząszczy i błonkówek zebrał około 30 000 okazów. Łomnicki zebrał w okolicach Lwowa około 1400 okazów różnych owadów. Stobiecki otrzymał zlecenie Sekcji, aby w miarę możliwości wyczerpał faunę chrząszczy okolic Krakowa i Chełmka nad Przemszą. Bieniasz złożył piękny zbiór mięczaków z Pienin. Ponadto nadesłali prace: Klemensiewicz, Karliński, Wierzejski, Kotula, Ulanowski.

W Sekcji Zoologicznej wytworzył się stopniowo stały zespół najbardziej czynnych współpracowników, więc w poszczególnych latach stale powtarzają się niektóre nazwiska zbieraczy. Tak więc w roku 1883 („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 18: 1884) subsydlum na badania otrzymali: Łomnicki — 200 złr., Kotula — 200 złr., Dziędzielewicz — 100 złr., Karliński — 100 złr. i Stobiecki — 200 złr.

Łomnicki — jak zwykle — działał w okolicach Lwowa. Zebrał dla Komisji 2504 gatunki owadów i zgłosił do druku 2 prace. Kotula badał faunę okolic Przemyśla, Dziędzielewicz — wije i muchy W. Ks. Krakow-

skiego. Karliński miał również zbierać wije i muchy okolic Krakowa, lecz z powodu choroby przełożył pracę na rok następny. Stobiecki przeniósł teren swoich poszukiwań do Galicji wschodniej (Śniatyń, Zaleszczyki) i zbierał wije oraz pająki. Spośród innych pracowników Sekcji Kulczyński opracowywał zebrany przez siebie materiał roztoczy i pajaków, a Jel-ski nie zdołał jeszcze dokończyć zbierania drobnych ssaków podkrakowskich.

W roku następnym, 1884 („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 19: 1885), postanowiono dopomóc prof. Wierzejskiemu (zasiłek 52 złr.) w opracowaniu śludkowodnych gąbek galicyjskich i w tym celu zlecono prof. Władysławowi Boberskiemu (zasiłek 60 złr.) z Tarnowa i prof. Szymonowi Truszcowskiemu (zasiłek 30 złr.) z Buczacza zbieranie dla niego materiałów. Prof. Wierzejski sam zgromadził obfity materiał z Gródka, Krzeszowic, Tyńca, Zatora, Mogiły, Borku, Aleksandrowa, a uzupełniwszy go zbiorami Boberskiego, Trusza oraz Krzyczkowskiego z Gródka pod Lwowem wykończył zamierzoną pracę. Z zasiłku Sekcji Zoologicznej w wymienionym roku korzystał także Marian Łomnicki (200 złr.) na wycieczki entomologiczne w okolicach Lwowa. Stobiecki nadesłał sprawozdanie ze swych badań entomologicznych w okolicy pomiędzy Krakowem a Przemszą, na granicy Śląska. Przewodniczący Sekcji Zoologicznej, prof. A. Wierzejski, zajmował się w 1885 r. („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 20: 1886) w dalszym ciągu badaniami gąbek krajowych przy pomocy B. Kotuli i D. Krzyczkowskiego. Ponadto zlecono drowi Kociubie badanie ssaków krajowych, Jaworowskiemu — robaków w okolicach Krakowa i Wiśniowskiemu — fauny stawów Czarnohory.

W roku 1885 wypłacono następujące zasiłki: Kociubie — 150 złr., Jaworowskiemu — 300 złr., Wiszniewskiemu — 80 złr., Wierzejskiemu — 50 złr., Stobieckiemu — 40 złr. Z badaczy, którzy otrzymali zasiłki w latach poprzednich, Karliński złożył zebrane przez siebie wije i muchy.

W działalności Komisji Fizjograficznej zaszła w roku 1886 zasadnicza zmiana („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 21: 1888). Mianowicie od 29 maja wprowadzono posiedzenia naukowe, na których członkowie Komisji bądź to podawali wiadomości z zakresu fizjografii, bądź też omawiali sprawy ogólne Komisji (ale nie administracyjnego znaczenia). Oczekiwano z tych posiedzeń bardzo znacznej korzyści, gdyż tą drogą zbierałby się zapas wprawdzie niekiedy drobnych, ale nieraz cennych spostrzeżeń, a zarazem rozwijałoby się naukowe współzycie członków Komisji. Już w pierwszym roku po wprowadzeniu tej nowości (1886/87) odbyło się 7 posiedzeń naukowych, na których m.in. referowane były następujące tematy treści zoologicznej i faunistycznej:

1. Franciszek Bieniasz (29 X 1886) — O zachowaniu się ślimaka *Helix lutescens*, zależnym od nastąpić mającego stanu pogody.

2. Ignacy Boehm (28 V 1886) — O szkodniku gospodarczym *Thamnus sexnotatus*.
3. Antoni Jaworowski (25 II 1887) — O nienormalnym rozwoju kijanki żaby *Rana esculenta*.
4. Antoni Jaworowski (24 VI 1887) — O faunie wód studziennych krakowskich.
5. Konstanty Jelski (28 VI 1886) — O sposobie żywienia się chrząszczów z rodzaju *Stenus*.
6. Władysław Kulczyński (29 X 1886) — O znalezieniu pająka *Eugnatha striata* L. Koch w Galicji.
7. Antoni Wierzejski (28 VI 1886) — O chorobie karpi.
8. Antoni Wierzejski (29 X 1886) — O zachowaniu się robaka *Planaria subtentaculata*, zależnym od nastąpić mającego stanu pogody.
9. Antoni Wierzejski (26 XI 1886) — O mszywiolach krajowych.
10. Antoni Wierzejski (24 VI 1887) — O znaczeniu podwójnych statoblastów u mszywiolów krajowych.
11. Antoni Wierzejski (24 VI 1887) — O robaku *Distomum cirrhigerum*, jako mniemanym sprawcy zarazy rakowej.

Nowość w postaci posiedzeń naukowych Komisji Fizjograficznej nie trwała długo. Już po kilku zaledwie latach od inauguracji, mianowicie w 1890 r. nie było ani jednego posiedzenia naukowego. Potem odbywały się one nieregularnie i sporadycznie (zob. niżej sprawozdania z poszczególnych lat), a w końcu ustały zupełnie.

W roku 1886 Sekcja Zoologiczna udzieliła zasiłków na badania Wiśniewskiemu (150 złr.), Stobieckiemu (250 złr.) i Jelskiemu (100 złr.). Wiśniewski udał się na Czarnohorę dla dokończenia poszukiwań faunistycznych w tamtejszych stawach. Stobiecki pracował na Podolu galicyjskim i zebrał obfity materiał. Jelski zgromadził znaczny materiał, przeważnie drobnych owadów z rzędu błonkówek, much i chrząszczów z okolic Krakowa.

W roku akademickim 1887/88 było pięć posiedzeń naukowych Komisji Fizjograficznej („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 22: 1888), na których m.in. omawiano następujące zagadnienia zoologiczne:

1. Antoni Jaworowski (28 X 1887) — *Quadrula* n. sp. ze studni krakowskich.
2. Antoni Jaworowski (10 XII 1887) — *Mesostoma hallezianum* ze studni krakowskich.
3. Antoni Jaworowski (23 II 1888) — O rozmnażaniu się gatunku *Actinophrys sol*.
4. Franciszek Karliński (28 X 1887) — Wiadomość o tłumnym pojawieniu się much w obserwatorium astronomicznym krakowskim.
5. Antoni Wierzejski (28 X 1887) — Spostrzeżenia nad muchami pojawiającymi się w późnej jesieni.
6. Antoni Wierzejski (4 II 1888) — Wiadomość o tzw. *Spongilla Novae Terrae* Potts.

W roku 1887 otrzymali zasiłki na badania faunistyczne: Dziędzielewicz (250 złr.), Stobiecki (250 złr.) i Jelski (100 złr.). Dziędzielewicz prowadził badania nad siatkoskrzydłymi okolic Kołomyi, Stobiecki zebrał obfity

materiał, głównie koleopterologiczny, na Podolu. Badania te będzie on prowadził dalej na rozleglejszym nieco terenie i ukończy je w roku 1888. Jelski gromadził materiał entomologiczny, mający uzupełnić zbiory Komisji. Praca ta potrwa jeszcze czas dłuższy.

W roku akademickim 1888/89 Komisja Fizjograficzna („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 23: 1889) odbyła trzy posiedzenia naukowe, na których omawiano także niektóre tematy zoologiczne:

1. Antoni Jaworowski (23 III 1888) — Spostrzeżenia nad gatunkiem *Actinophrys sol*.

2. Konstanty Jelski (23 III 1888) — Nowy sposób przechowywania owadów, umożliwiający dokładne obejrzenie okazów bez narażenia ich na uszkodzenie.

Na badania faunistyczne w roku 1888 Sekcja Zoologiczna udzieliła następujących zasiłków: Kazimierzowi Bobkowi (150 złr.), Józefowi Dziędzielewiczowi (110 złr.), Antoniemu Jaworowskiemu (100 złr.) i Stefanowi Stobieckiemu (100 złr.). Bobek przedsięwziął wyprawę w Tatry celem badania tamtejszej fauny muchówek i uzupełnił zbiory Komisji okazami muchówek z okolic Krakowa. Dziędzielewicz kontynuował swe poszukiwania sieciarek i prasiatnic w okolicach Kołomyi, Żabięgo i Mikuliczyna. Jaworowski otrzymał polecenie badania robaków i pierwotniaków w okolicach Krakowa. Stobiecki prowadził dalsze badania na Podolu. Ponadto Sekcja Zoologiczna otrzymała bogaty zbiór pluskwiaków, błonkówek i chrząszczy od prof. B. Kotuli. Prof. M. Łomnicki prowadził w dalszym ciągu poszukiwania koło Lwowa.

W czerwcu 1888 roku otwarto dla publiczności Muzeum Komisji Fizjograficznej (zob. niżej: przy Muzeum).

W roku akademickim 1889/90 Komisja Fizjograficzna odbyła dwa posiedzenia naukowe („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 25: 1890), na których wygłoszono następujące referaty treści zoologicznej:

1. Antoni Wierzejski (17 V 1889) — O odkryciu w okolicach Krakowa liścionoga *Limnetis brachyurus* O. F. Müller, który pojawia się periodycznie, jak *Apus*, *Branchipus* i in.

2. Konstanty Jelski (30 I 1890) — Spostrzeżenia nad sposobem życia pluskwiaka *Plocaria vagabunda*, zrobione na Litwie. Żywi się on mianowicie krwią much z rodzaju *Chironomus*.

Zasiłki na badania otrzymali w tym sezonie: Bobek (100 złr.), Dziędzielewicz (65 złr.) i M. Łomnicki (100 złr.). Bobek zbierał muchy w okolicach Krakowa, Dziędzielewicz pracował w dalszym ciągu nad fauną siatkoskrzydłych, Łomnicki prowadził badania entomologiczne w okolicach Lwowa. Stobiecki otrzymał 80 złr. na dokończenie badań entomologicznych na Podolu. Do zbiorów Komisji wpłynęła kolekcja owadów siatkoskrzydłych od J. Dziędzielewicza.

Od roku 1890/91 — jak już wyżej wspomniano — przerwały się systematyczne posiedzenia naukowe Komisji Fizjograficznej („Spraw. Kom.

Fizjogr." T. 26: 1891). Komisja uważała wprawdzie tę przerwę za chwilową i zamierzała już w następnym roku do praktyki tej powrócić, lecz — jak zobaczymy niżej — później posiedzenia naukowe nie odbywały się systematycznie i w końcu zupełnie ustały.

Przewodniczący Sekcji Zoologicznej, prof. A. Wierzejski, uzyskał w 1890 r. prywatne fundusze na badania i zajął się studiowaniem fauny wód naszych. Zasiłki na badania otrzymali od Sekcji w tym roku: Dziędzielewicz (100 złr.), Bobek (100 złr.) i Stobiecki (80 złr.). Dziędzielewicz zamierzał badać faunę siatkoskrzydłych na Czarnohorze, lecz z powodu niezależnych od niego okoliczności musiał się ograniczyć do okolic Kołomyi, gdzie zdobył kilka gatunków dla kraju nowych, a jeden całkiem nieznanym. K. Bobek zakończył swą pracę nad muchówkami okręgu krakowskiego. Stobiecki prowadził dalsze badania nad chrząszczami, ale ze względu na rozległość tematu nie mógł jeszcze doprowadzić swej pracy do końca.

Sekcja otrzymała w roku sprawozdawczym bogate zbiory chrząszczy od kilku zbieraczy: Michał Rybiński odstąpił Komisji swą kolekcję z okolic Tarnopola, Marian Łomnicki — z okolic Lwowa, Bolesław Kotuła obiecał Komisji cały swój zbiór z różnych okolic Galicji, w tym głównie chrząszczy.

W roku akademickim 1891/92 Sekcja Zoologiczna udzieliła zasiłków na badania faunistyczne następującym osobom („Spraw. Kom. Fizjogr." T. 27: 1892): Bobkowi (150 złr.), Fiszerowi (200 złr.) i Śnieżce (100 złr.).

Kazimierz Bobek zajmował się fauną muchówek w okolicach Przemysła. Zygmunt Fiszer i Jan Śnieżek mieli polecenie badania fauny wodnej: Fiszer na Podolu, Śnieżek w pow. brzozowskim. Fiszer ponadto zbierał wije, Śnieżek — trzmiele. Zapowiedziane w roku ubiegłym zbiory owadów Kotuli wpłynęły do Komisji w ilości 104 pudeł. Komisja podjęła także starania o uzyskanie bogatego zbioru much po śp. ks. Grzegorzku, złożonego w Gabinetie Zoologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego.

W roku następnym 1892/93 Komisja nie odbyła żadnego posiedzenia naukowego („Spraw. Kom. Fizjogr." T. 28: 1893). Sekcja Zoologiczna udzieliła zasiłków na badania: Bobkowi (100 złr.), Dziędzielewiczowi (100 złr.), Śnieżce (80 złr.) i Fiszerowi (100 złr.).

Bobek prowadził dalej badania nad muchówkami koło Przemysła, posuwając się stopniowo ku południowi. Dziędzielewicz udał się w Tatry celem rozszerzenia swoich badań fauny sieciarek. Śnieżek otrzymał polecenie zbadania fauny błonkówek na Podolu. Poza tym Jan Werchratski zbierał motyle koło Stanisławowa, a Stobiecki — chrząszcze w okolicach Rytra i Nowego Sącza. Od prof. Wierzejskiego Komisja otrzymała zbiór błonkówek krajowych, a Uniwersytet Jagielloński odstąpił Komisji zbiór

śp. ks. Grzegorzka. Oznaczeniem bogatych kolekcji chrząszczy, należących do Komisji, zajęli się Bolesław Kotula i Stefan Stobiecki.

W roku 1893 odbyła się we Lwowie Wystawa Krajowa, w której wzięła m.in. udział i Akademia Umiejętności w Krakowie¹³. Na szeregu tablic graficznych przedstawiono zwiedzającym działalność i rozwój Akademii od czasu jej powstania. Wśród tych tablic były i mapy ilustrujące rozwój badań fizjograficznych. Dział trzeci poświęcony był faunistyce.

Mapie faunistycznej należy poświęcić nieco uwagi. Cały obszar Galicji potraktowano jako jedną krainę faunistyczną. Okolice już dokładniej zbadane obwiedziono odpowiednią linią, miejsca, które dostarczyły bardziej licznych wiadomości, podkreślono. Dla dwóch obszarów, mianowicie W. Ks. Krakowskiego i Tatr dodano do mapy rysunki w większej skali, gdzie umieszczono te szczegóły, których nie zdołano pomieścić na mapie głównej. Działy systematyczne zwierząt skupiono w większe grupy. Połączono np. siatkoskrzydłe z prasiatnicami. Kiedy indziej natomiast wydzielono grupy mniejsze z obszerniejszych, np. galasówki z owadów błonkoskrzydłych. Do oznaczenia różnych grup użyto linii różnej barwy i różnego kształtu. Nie podano na mapie żadnych nazwisk ani tytułów prac, ponieważ wobec obfitości prac nie było to możliwe. Żałować należy, że ani oryginały tych map i wykresów, ani ich kopie nie zachowały się do naszych czasów. Podzieliły one los wszystkich materiałów archiwalnych Komisji Fizjograficznej, o czym była już mowa w przedmowie. Z tych względów nie możemy podać ich reprodukcji. Wielka to szkoda, gdyż mógłby to być wzór i pobudka do opracowania dziś podobnej mapy obejmującej cały kraj i wszystkie do dziś ogłoszone przyczynki.

W roku 1894 nastąpiła poważna zmiana organizacyjna w życiu Sekcji Zoologicznej („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 29: 1894). Mianowicie 19 maja ustąpił ze stanowiska przewodniczącego Sekcji prof. Antoni Wierzejski, a jego miejsce zajął prof. Władysław Kulczyński. Prof. Wierzejski, uczeń prof. Nowickiego i jego następca na stanowisku przewodniczącego Sekcji Zoologicznej, pełnił te obowiązki w ciągu lat piętnastu. Był to wybitny fizjograf i faunista, jeden z najbardziej zasłużonych badaczy fauny naszego kraju. Ulubionym działem jego poszukiwań była fauna naszych wód słodkich. W tej dziedzinie był on w Polsce pionierem i zarazem wychowawcą szeregu młodszych współpracowników Sekcji Zoologicznej, których zaprawiał do badań hydrograficznych, nie zaniedbując zresztą innych pracowników Sekcji, uprawiających inne działy faunistyki. Prof. Wierzejski po ustąpieniu ze stanowiska przewodniczącego Sekcji pozostał w dal-

¹³ S. Smolka, *Akademia Umiejętności w Krakowie (1875—1893)*, Kraków 1894.

szym ciągu gorliwym jej pracownikiem, współdziałając ściśle ze swym następcą, prof. Władysławem Kulczyńskim¹⁴.

W roku akademickim 1893/94 posiedzeń naukowych Komisji nie było. Badaniami fauny krajowej z polecenia Sekcji Zoologicznej zajmowali się: K. Bobek, J. Dziędzielewicz i nowy współpracownik Sekcji, Józef Nusbaum. Zasiłki na badania otrzymali: Bobek — 100 złr., Nusbaum — 100 złr. Bobek przystąpił do rewizji bogatego zebranego przez siebie materiału muchówek z różnych okolic Galicji z uwzględnieniem innych krajowych zbiorów much. Dziędzielewicz zbierał w dalszym ciągu siatkoskrzydłe, w tym roku w okolicach Jaworowa za Kosowem. Nusbaum podjął się zbadania zaniedbanego u nas w wysokim stopniu typu robaków i rozpoczął pracę od dżdżownic z Tatr, okolic Monasterzysk, Rawy Ruskiej i Lwowa.

Czynności związane z opracowaniem chrząszczów zgromadzonych w zbiorach Komisji nie postąpiły zbyt naprzód, gdyż prof. Kotula z powodu złego stanu zdrowia musiał się od pracy tej uchylić. Miejsce jego zajął Jarosław Łomnicki (syn Mariana), który działać będzie łącznie z inż. S. Stobieckim.

W roku akademickim 1894/95 Komisja Fizjograficzna odbyła dwa posiedzenia na których wygłoszono referaty naukowe, lecz tematów zoologicznych na nich nie omawiano („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 30: 1895). Sekcja Zoologiczna udzieliła w roku 1894 zasiłków na badania Bobkowi (100 złr.) i Nusbaumowi (100 złr.). Bobek prowadził w dalszym ciągu rewizję krajowych muchówek, Nusbaum zbierał skąposzczety. Ponadto bez zasiłków ze strony Sekcji prowadził badania nad robakami pasożytniczymi w Polsce Mieczysław Kowalewski, a prof. Wierzejski nad skorupiakami i robakami z rodziny *Gordiidae*.

Dnia 30 marca 1895 r. Komisja Fizjograficzna uchwaliła nowy program prac („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 31: 1896). Programu tego w „Sprawozdaniach Komisji” nie wydrukowano i żaden ślad jego się nie zachował.

Na zlecenie Sekcji Zoologicznej w roku 1895 prowadzili badania Dziędzielewicz i Bobek. Dziędzielewicz zbierał siatkoskrzydłe na Czarnohorze, Chomiaku i w Gorganach. Pracy tej nie dokończył i będzie ją kontynuował w roku następnym. Bobek podjął na nowo pracę nad rewizją krajowych muchówek. Zasiłki otrzymali: Dziędzielewicz 150 złr., Łomnicki — 100 złr., Stobiecki — 50 złr. Bez zasiłku ze strony Sekcji pracował w dalszym ciągu nad robakami pasożytniczymi M. Kowalewski, a S. Kle-

¹⁴ [M. Siedlecki], M. S., Antoni Wierzejski, „Spraw. Kom. Fizjogr.”, t. 51, 1917.

mensiewicz nad motylami. Pracę tego ostatniego pt. „Motyle większe Galicji” uchwaliła Sekcja wydać jako dzieło osobne.

W roku 1894 Komisja otrzymała bogaty zbiór litewskich chrząszczy od dr Eustachego Wróblewskiego pod warunkiem wydania (po sprawdzeniu oznaczeń) katalogu tej kolekcji. Komisja zleciła to zadanie Jarosławowi Łomnickiemu, który jednak z powodu choroby nie mógł w 1895 r. ukończyć tej pracy.

W roku akademickim 1896/97 Komisja Fizjograficzna odbyła tylko jedno posiedzenie administracyjne. Posiedzeń naukowych nie było („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 32: 1897).

Sekcja Zoologiczna poleciła Bobkowi (zasilek 150 złr.) dalsze prowadzenie badań nad muchówkami na Podolu galicyjskim i koło Lwowa. Aby ułatwić Edwardowi Niezabitowskiemu opracowanie błonkówek z rodziny *Tenthredinidae*, zawartych w jego zbiorze oraz zebranych przez Bobka, Cieślaka i Kulczyńskiego, Sekcja zakupiła potrzebne książki. Michał Rybiński pracował w Muzeum nad uporządkowaniem kolekcji chrząszczy należącej do Komisji. Otrzymał zasilek 440 złr.

Dnia 26 listopada 1896 r. zmarł kustosz Muzeum Komisji Fizjograficznej, Konstanty Jelski. Komisja Fizjograficzna zleciła zastępstwo kustosza prof. W. Kulczyńskiemu. Odtąd prof. Kulczyński jednoczył w swym ręku trzy funkcje: sekretarza Komisji, przewodniczącego Sekcji Zoologicznej i zastępcy kustosza Muzeum.

Ponieważ fundusze Komisji w roku 1897/98 okazały się zbyt szczupłe, program prac został ograniczony do zadań najpilniejszych i niektórzy współpracownicy Komisji musieli ze swoich zamierzeń badawczych zrezygnować („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 33: 1898). Z polecenia Sekcji Zoologicznej Fryderyk Schille, zarządca lasów w Rytrze, zajął się zbadaniem fauny motyli drobnych tamtejszej okolicy (zasilek 100 złr.). Praca została zamierzona na lat trzy. Michał Rybiński oznaczał w dalszym ciągu chrząszcze zgromadzone w zbiorach Komisji. Za pracę tę wypłacono mu honorarium w wysokości 560 złr. Edward Niezabitowski sprawdzał oznaczenia i oznaczał dotychczas nie zdeterminowane okazy błonkówek roślinniarek, znajdujące się w posiadaniu Komisji. Bez pomocy ze strony Sekcji Stanisław Klemensiewicz zbierał nowe i mało znane motyle należące do fauny galicyjskiej.

W roku 1898 Komisja Fizjograficzna, w szczególności zaś Sekcja Zoologiczna, poniosła dużą stratę przez zgon śp. Bolesława Kotuli, bardzo czynnego współpracownika Komisji, autora licznych prac faunistycznych i geobotanicznych ¹⁵.

¹⁵ W. Kulczyński, Śp. Bolesław Kotula, „Spraw. Kom. Fizjogr.”, t. 34, 1899.

Z ramienia Sekcji Zoologicznej w roku 1898/99 („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 34: 1899) prowadzili badania: Fryderyk Schille nad motylami drobnymi okolic Rytra (zasilek 100 złr.), Michał Rybiński oznaczał chrząszcze w zbiorach Komisji (honorarium 560 złr.) i odbył wycieczkę koleopterologiczną na Czarnohorę oraz w okolice Drohobycza, Borysławia, Skolego i Kołomyi (zasilek 250 złr.). Niezabitowski kontynuował pracę nad działem błonkówek (*Hymenoptera*). Bez pomocy ze strony Sekcji pracowali: J. Śnieżek nad trzmielami i S. Klemensiewicz nad motylami.

W roku 1899 posiedzeń naukowych Komisji Fizjograficznej nie było („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 35: 1901). Sekcja Zoologiczna udzieliła zasiłków na badania fauny krajowej: Rybińskiemu — 500 kor. (ponadto 1200 kor. za oznaczanie chrząszczy), Schillemu — 200 kor. i Jarosławowi Łomnickiemu — 200 kor. Rybiński zrobił siedmiotygodniową wycieczkę na Czarnohorę i zebrał około 900 gatunków chrząszczów. Schille ukończył swe badania nad motylami drobnymi okolic Rytra. Jarosław Łomnicki zajmował się fauną chrząszczy i szarańczaków w okolicy Kołomyi.

W roku 1900/01 posiedzeń naukowych w Komisji Fizjograficznej nie było („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 36: 1902). Sekcja Zoologiczna udzieliła zasiłków na badania Rybińskiemu (500 kor.) i Schillemu (300 kor.). Rybiński odbył wycieczkę na Czarnohorę i zebrał dużą ilość rzadkich gatunków chrząszczy. Schille zbierał w okolicy Rytra motyle, sieciarki, prasiatnice i szarańczaki. Rybiński pracował w dalszym ciągu w Muzeum Komisji nad dalszym oznaczaniem chrząszczów. Dla usunięcia napotkanych trudności udał się on na koszt Sekcji do Wiednia, gdzie uzyskał bardzo cenny zbiór porównawczy. Honorarium i zasiłek na podróż wyniosły 1420 kor. Sekcja zakupiła kilka dzieł niezbędnych Niezabitowskiemu do dalszej pracy nad błonkówkami. Jarosław Łomnicki kontynuował gromadzenie materiałów w okolicach Kołomyi, a Dziędzielewicz, nie mogąc prowadzić w dalszym ciągu badań nad siatkoskrzydłymi Czarnohory, zaczął zbierać materiały w okolicach Lwowa.

W roku 1900 zmarł bardzo czynny współpracownik Sekcji Zoologicznej, Kazimierz Bobek, wybitny specjalista z zakresu systematyki muchówek.

W roku akademickim 1901/02 („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 37: 1903) M. Rybiński zajmował się w dalszym ciągu oznaczaniem zbioru chrząszczów w Muzeum Komisji. Przejrzał on zbiory własne i częściowo zbiory Kotuli i Stobieckiego. Dla oznaczenia niektórych trudnych do zdefiniowania gatunków spędził kilka dni w Wiedniu. Otrzymał on honorarium i zasiłek w łącznej wysokości 1300 kor. W tymże roku 1901/02 Sekcja Zoologiczna udzieliła zasiłków: Dziędzielewiczowi 200 kor., Niezabitowskiemu — 300 kor. i Schillemu — 200 kor. Dziędzielewicz w dalszym ciągu badał siatkoskrzydłe okolic Lwowa, Niezabitowski zbierał w okoli-

cach Rytra kręgowce i błonkówki, Schille prowadził w okolicach Rytra badania nad motylami, szarańczakami i siatkoskrzydłymi oraz zajął się zaniedbywanym dotychczas działem przyłżeńców (*Thysanura*). T. Dyduch złożył do Muzeum zbiór równonogów za który przyznano mu wynagrodzenie w wysokości 100 kor. Jarosław Łomnicki złożył Sekcji zbiór chrząszczów, M. Kowalewski pracował w dalszym ciągu nad robakami pasożytnymi, Stanisław Smreczyński rozpoczął badania pluskwiaków krajowych.

W roku 1902 Komisja Fizjograficzna („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 38: 1905) zdecydowała, że w grudniu każdego roku ma się odbywać posiedzenie administracyjne dla uchwalenia budżetu na rok następny. Umożliwi to Komisji zamykanie rocznych rachunków równocześnie z Akademią Umiejętności, zamiast — jak poprzednio — z końcem marca. Tom 38 „Sprawozdań” obejmuje czynności Komisji z lat 1902 i 1903.

Z polecenia Sekcji Zoologicznej w 1902 r. zajmowali się badaniami faunistycznymi: M. Kowalewski (zasilek 200 kor.), E. Niezabitowski (zasilek 300 kor.) i F. Schille (zasilek 200 kor.), a w Muzeum pracował nad oznaczaniem chrząszczów M. Rybiński. Otrzymał on honorarium za tę pracę i zasiłek na wyjazd do obcych muzeów w łącznej wysokości 1525 kor. Kowalewski, który rozpoczął badania robaków pasożytniczych bez pomocy Sekcji Zoologicznej, do początku roku 1903 zebrał 38 gatunków, między nimi 8 nowych dla Galicji, a 1 lub 2 nowe dla nauki. Niezabitowski w dalszym ciągu gromadził kręgowce i błonkówki z okolic Rytra. Schille miał polecenie zbierać motyle i przyłżeńce w okolicach Rytra. Poza wymienionymi Marian Łomnicki opracowywał chrząszcze okolic Lwowa, a Stanisław Klemensiewicz przy współudziale Augusta Stöckla nowe i mało znane motyle, przynależne do fauny galicyjskiej.

W roku 1903 Sekcja Zoologiczna udzieliła zasiłków na badania Dzieńdzielewiczowi, Niezabitowskiemu i Schillemu. Dzieńdzielewicz zajmował się badaniem fauny owadów siatkoskrzydłych w okolicach Mikuliczyna, na południowym stoku Gorgana Buraczowskiego i w okolicach Lwowa. Niezabitowski prowadził dalej badania błonkówek w okolicy Rytra, Schille zbierał motyle i siatkoskrzydłe również w okolicy Rytra.

Rok 1904 („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 39: 1906) był dla Sekcji Zoologicznej rokiem normalnej pracy. Zasiłki na badania otrzymali: Dzieńdzielewicz 200 kor., Rybiński 240 kor. i Schille 200 kor. Dzieńdzielewicz uzupełniał swe dawniejsze poszukiwania w okolicach Lwowa, Mikuliczyna i na stokach Chomiaka i Gorganów. Doszedł on do przekonania, że w najwyższym pasmie Czarnohory, od Howerli po Turkuł, można znaleźć bardzo interesującą faunę siatkoskrzydłych, m.in. gatunki nowe dla nauki. Rybiński w ciągu 2 miesięcy zbierał chrząszcze w Puszczy Niepołomickiej, niestety podczas badań ciężko zaniemógł i 7 marca 1905 r. zmarł.

Sekcja Zoologiczna utraciła w nim wybitnego znawcę koleopterologii, który wydatnie przyczynił się do uporządkowania kolekcji chrząszczów Komisji. Schille prowadził dalej w Rytrze badania motyli i przyłżeńców, a obok tego zajął się zaniedbanym u nas działem szczeciogonków. Poza wymienionymi Marian Łomnicki zbierał szarańczaki i chrząszcze okolic Lwowa, Kowalewski robaki pasożytnicze, Niezabitowski zooecidia.

Tom 40 „Sprawozdań Komisji Fizjograficznej” z 1907 r. obejmuje przegląd czynności w roku akademickim 1905/06. Sekcja Zoologiczna udzieliła w 1905 r. zasiłków na badania fauny krajowej: Dziędzielewiczowi — 200 kor., Kowalewskiemu — 200 kor., Niezabitowskiemu — 300 kor. i Śnieżce — 100 kor. Dziędzielewicz — podobnie jak w latach poprzednich — zajmował się fauną owadów siatkoskrzydłych w okolicach Lwowa oraz w pasmie Karpat wschodnich, w okolicach Tatarowa. Kowalewski w dalszym ciągu opracowywał grupę robaków pasożytniczych i złożył Komisji cenną kolekcję. Niezabitowski zbierał w okolicach Rytra błonkówki gąsienicznikowate, Śnieżek — błonkówki pszczołowate w okolicach Krakowa. Ponadto Fryderyk Schille gromadził kolekcję szczeciogonek i przyłżeńców, Ludwik Sitowski motyle z Pienin, Marian Łomnicki chrząszcze z okolic Lwowa, a Stanisław Klemensiewicz motyle.

Czynności Komisji Fizjograficznej w 1906 r. podane zostały w „Sprawozdaniu”, zamieszczonym w Tomie 41, z 1908 r. W roku sprawozdawczym Sekcja Zoologiczna poleciła badania faunistyczne Dziędzielewiczowi (zasiłek 200 kor.), Niezabitowskiemu (zasiłek 300 kor.), Schillemu (zasiłek 400 kor.) i Stobieckiemu (zasiłek 300 kor.).

Dziędzielewicz uzupełniał swe dawniejsze poszukiwania neuropterologiczne w okolicach Lwowa i Janowa, a następnie zwiedził okolice Mikuliczyna, wodospad Huk pod Howerlą, potoki pod Dancerzem i Breskułem, jezioro Niesamowite pod Turkułem, wreszcie stoki Chomiaka koło Tatarowa. Niezabitowski zbierał błonkówki w okolicach Nowego Targu i w Tatrach, głównie w reglach. Schille miał zająć się fauną motyli i szczeciogonek w okolicach Nowego Targu, lecz z powodu przeniesienia do Żurawna pracy tej wykonać nie mógł. Sekcja zleciła mu badania w nowym miejscu pobytu. Stobiecki udał się na Podole nad Zbrucz i Dniestr celem zebrania tamtejszych pluskwiaków. Przygodnie zbierał także chrząszcze i pajęczaki. Kowalewski kontynuował pracę nad robakami pasożytniczymi, a Śnieżek nad błonkówkami pszczołowatymi okolic Krakowa.

W roku 1907/08 Komisja Fizjograficzna („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 42: 1908) odbyła 4 posiedzenia, z których jedno poświęcone było sprawom Muzeum Komisji Fizjograficznej i jedno wykopaliskom w Staruni.

Sekcja Zoologiczna udzieliła w 1907 r. zasiłków na badania J. Momotowi i S. Stobieckiemu. Momot odbył 5 wycieczek na Podole (powiaty:

zaleszczycki, borszczowski, okolice Czortkowa, Trembowli) i północną Bukowinę, na których zbierał obfity materiał planktonu z różnych pór roku. Stobiecki zwiedził okolice Skały nad Zbruczem, okolice między Skałą i Sinkowem, okolice Zaleszczyk, Grzymałowa i Żurawna, uzupełniając swe zbiory chrząszczy i pluskwówek. Poza wymienionymi Dzieździelewicz gromadził w dalszym ciągu owady siatkoskrzydłe, Schille motyle. Niezabitowski oznaczał swoje i nadesłane mu materiały z błonkówek, Śnieżek pszczołowate, a Klemensiewicz motyle.

W roku 1908/09 („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 43: 1909) Sekcja Zoologiczna zleciła badania S. Smreczyńskiemu (zasilek 500 kor.) i S. Stobieckiemu (zasilek 400 kor.). Smreczyński badał szarańczaki i pluskwiaki w Karpatach zachodnich, rozkładając tę pracę na lat trzy. Stobiecki uzupełniał swe materiały entomologiczne podolskie, zbierając chrząszcze, pluskwiaki różnoskrzydłe i piewiki w Miodoborach i Woroniakach. Śnieżek oznaczał swoje zbiory błonkówek pszczołowatych, Niezabitowski gromadził w dalszym ciągu błonkówki okolic Nowego Targu i Zakopanego. Momot opracowywał zebrany na Podolu materiał planktonowy i oznaczył 136 gatunków skorupiaków, między nimi 35 nowych dla Galicji. Pozostały mu do oznaczenia wrotki (*Rotatoria*). Ponadto pracowali dla Sekcji Zoologicznej: S. Smreczyński nad pluskwiakami, Jan Hirschler i Jan Romaniszyn nad motylami okolic Lwowa.

Na posiedzeniu Komisji Fizjograficznej w dniu 19 maja 1910 roku uchwalono zamieszczać bądź w „Sprawozdaniach Komisji”, bądź w „Biuletynie Akademii Umiejętności” streszczenia w języku obcym prac drukowanych w „Sprawozdaniach”. Dnia 13 listopada 1909 roku odbyło się posiedzenie naukowe, na którym dr W. Łoziński i dr L. Sawicki zdawali sprawę ze swych badań stawów tatrzańskich.

W roku 1909 Sekcja Zoologiczna zleciła badania faunistyczne („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 44: 1910): Smreczyńskiemu (zasilek 500 kor.), Dzieździelewiczowi (zasilek 200 kor.), Stobieckiemu (zasilek 100 kor.) i L. Sawickiemu (zasilek 350 kor.). Smreczyński zbierał w Tatrach i na Podhalu szarańczaki, pluskwy i skoczki, a ponadto owady z nietkniętej dotychczas w Galicji rodziny *Psyllidae*. Dzieździelewicz zbierał owady siatkoskrzydłe w zachodniej części Karpat, a następnie udał się do wschodnich Karpat, nad górny bieg Prutu. Stobiecki zbierał na Podolu w okolicach Bogdanówki, Okna i Ostapia pluskwiaki różnoskrzydłe i piewiki.

Sekcje Geologiczna, Botaniczna i Zoologiczna zleciły drowi Ludomirowi Sawickiemu badanie stawów tatrzańskich. W badaniach tych wziął udział jako zoolog Stanisław Minkiewicz. W ciągu pięcioletniego pobytu w Tatrach zebrał on obfity materiał przeważnie planktoniczny w pięciu stawach po stronie polskiej i czterech po słowackiej. Niezabi-

towski zajmował się w dalszym ciągu opracowywaniem własnych i obcych materiałów z rodziny błonkówek — *Ichneumonidae*.

Sekcja Zoologiczna odbyła w okresie 1909/10 dwa posiedzenia, z nich jedno wspólnie z Sekcją Botaniczną.

W roku 1910 („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 45: 1911) Sekcja Zoologiczna przyznała zasiłki na badania Smreczyńskiemu (450 kor.), Minkiewiczowi (400 kor.), Kownackiemu (300 kor.), Kiernikowi (200 kor.) i Sawickiemu (300 kor.). Smreczyński zajął się zbadaniem Pienin pod względem orto- i hemipterologicznym. Minkiewicz — podobnie jak w roku ubiegłym — zajmował się fauną jezior tatrzańskich, przede wszystkim Stawu Toporowego, lecz także Morskiego Oka i Czarnego Stawu pod Rysami. Badania te miały charakter nie tylko systematyczny, lecz i ekologiczny. Materiały faunistyczne i botaniczne zbierał również Ludomir Sawicki przy swoich ogólnych badaniach stawów tatrzańskich. Eugeniusz Kiernik prowadził poszukiwania w grocie Magury w Tatrach z polecenia Sekcji Geologicznej i Zoologicznej. Natrafił on na olbrzymi pokład kości zwierząt dyluwialnych, m.in. niedźwiedzia jaskiniowego i brunatnego (*Ursus spelaeus* i *U. arctos*), hieny jaskiniowej, rysia, kozicy, nietoperzy itd. W. Kownacki otrzymał od Sekcji polecenie zebrania wijów na Podolu. Pracował on głównie w pow. zaleszczyckim. W badaniach Siwej Wody pod Szklę, prowadzonych na zlecenie Sekcji Botanicznej przez dra Władysława Szafera, wziął także udział zoolog, Jan Grochmalicki i rezultaty poszukiwań zamieścił w referacie napisanym wspólnie z drem Szaferem.

Bez zasiłku ze strony Sekcji Zoologicznej pracowali: J. Dziędzielewicz nad owadami chróścikowatymi z Karpat wschodnich, S. Klemensiewicz nad motylami, M. Kowalewski nad skąposzczetami wodnymi i J. Brunicki nad motylami.

Rok akademicki 1911/12 zaznaczył się w działalności Komisji („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 46: 1912) znamienym wydarzeniem, mianowicie uczczeniem trzydziestoletniej pracy w Komisji prof. Władysława Kuleczyńskiego. Komitet utworzony ku uczczeniu tego jubileuszu na posiedzeniu w dniu 13 grudnia 1911 roku złożył Komisji kwotę 2383,72 kor. jako zawiązek „funduszu im. prof. dra W. Kuleczyńskiego na systematyczne opracowanie po polsku fauny i flory ziem polskich”.

Sekcja Zoologiczna udzieliła w 1911 r. zasiłków na badania faunistyczne: Minkiewiczowi (500 kor.), Schechtelowi (300 kor.) i Kiernikowi (500 kor.). Minkiewicz badał w dalszym ciągu faunę jezior tatrzańskich, głównie Pięciu Stawów Polskich, Stawów Gąsienicowych, Zmarzłego Stawu pod Zawratem, Morskiego Oka i Stawu Smreczyńskiego w dolinie Kościeliskiej. Schechtel zajął się roztocami, działem fauny krajowej, dotychczas zaniedbywanym. Poszukiwania były czynione w pow. kołomyjskim. Kiernik prowadził poszukiwania w grocie Magury i w mało znanej

grocie na Kalatówkach. Odnalazł m.in. czaszkę niedźwiedzia jaskiniowego, resztki lisa jaskiniowego, nieoznaczonego gatunku kota i in. Na prośbę Sekcji J. Bayger podjął się zestawienia dla Muzeum Komisji zbioru krajowych gadów i płazów. Udzielono mu zasiłku w wysokości 200 kor.

W roku 1912/13 („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 47: 1913) z polecenia Sekcji Zoologicznej zajmowali się badaniami faunistycznymi: A. Lityński (zasiłek 500 kor.), S. Minkiewicz (zasiłek 500 kor.) i L. Sitowski (zasiłek 500 kor.). Lityński i Minkiewicz prowadzili poszukiwania w jeziorach tatrzańskich. Pierwszy z nich zajmował się głównie wioślarkami, drugi pozostałymi działami fauny wodnej. Z dotychczasowych badań Minkiewicza wynika, że fauna jezior tatrzańskich zbliża się swym charakterem do fauny północnej w wyższym stopniu niż fauna jezior alpejskich. Sitowskiemu zleciła Sekcja badanie ssaków i ptaków w Pieninach. Bayger wywiązał się z polecenia otrzymanego w roku ubiegłym i dostarczył Komisji kolekcję 50 okazów krajowych gadów i płazów.

Sprawozdanie Komisji Fizjograficznej w T. 48: 1914, obejmuje przegląd czynności dokonanych w roku akademickim 1913/14. Z polecenia Sekcji Zoologicznej zajmowali się badaniami faunistycznymi: Bayger (zasiłek 200 kor.), Grochmalicki (zasiłek 300 kor.), Lityński (zasiłek 500 kor.), Edward Lubecki (zasiłek 150 kor.), Minkiewicz (zasiłek 600 kor.), J. Prüffer (zasiłek 150 kor.), Sitowski (zasiłek 300 kor.) i J. Młodowska (zasiłek 150 kor.). Bayger gromadził w dalszym ciągu okazy do krajowego zbioru płazów i gadów w Muzeum Komisji. W tym roku zbierał w Tatrach, okolicach Lwowa i na Podolu. Sitowski kolekcjonował w dalszym ciągu pienińską faunę ssaków i ptaków. Ogółem złożył dotychczas w Muzeum 70 okazów, m.in. 9 gatunków nietoperzy w 20 okazach. Prüffer zbierał motyle okolic Krakowa na obszarze od Czernej po Puszcę Niepołomicką i od Doliny Bętkowskiej po Wieliczkę. Młodowska zbierała wiję w okolicach Krakowa. Lityński i Minkiewicz uzupełniali swe badania faunistyczne w wodach stojących w Tatrach. Przeszukali oni razem około 40 zbiorników, a sam Lityński w ciągu lat czterech aż 105. Grochmalicki przystąpił do monograficznego opracowania małżoraczków całej Polski. Zaczął od Podola, Wołynia, okolic Sandomierza i Gór Świętokrzyskich. Nadto badał on faunę solankową Galicji wschodniej w okolicach Truskawca, Stebnika, Łanczyna, Delatyna i Słobody Rungurskiej. Lubecki zajął się bardzo zaniedbanym w Polsce działem nicieni niepasżytnicznych. Zebrał w okolicach Krakowa około 80 gatunków. Bez pomocy ze strony Sekcji gromadzili: motyle S. Klemensiewicz i mięczaki — W. Poliński.

Wybuch wojny w 1914 r. odbił się w sposób dotkliwy na działalności Komisji Fizjograficznej. W roku 1914 badania objęte programem zostały przerwane bądź dlatego, że pracowników powołano do wojska lub sami wstąpili do legionów, bądź też, że pewne części kraju stały się terenem

działań wojennych. W roku 1915 stosunki w Galicji i brak środków nie pozwoliły Komisji na podjęcie jakichkolwiek badań w terenie („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 50: 1916).

Sekcja Zoologiczna udzieliła w 1914 r. zasiłków na badania faunistyczne pięciu pracownikom: Lityńskiemu 400 kor., Minkiewiczowi 300 kor., Sitowskiemu 500 kor., Lubeckiemu 150 kor. i Prüllerowi 200 kor. Wszyscy ci pracownicy mieli prowadzić badania rozpoczęte w roku ubiegłym. Prace te na skutek wojny zostały przerwane. Z prac w latach dawniejszych nadesłali wyniki: Stobiecki o pluskwiakach z Podola i Bukowiny oraz Kowalewski o skąposzczetach należących do fauny polskiej.

Badania kraju przerwane w roku 1915 podjęła Komisja Fizjograficzna w 1916 r. na nowo („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 51: 1917), jednak w bardzo uszczuplonym zakresie. Powodem ograniczenia był z jednej strony brak funduszy, z drugiej niedobór pracowników.

Sekcja Zoologiczna poniosła w tym okresie ciężką stratę przez zgon dwóch wybitnych swoich członków: Mariana Łomnickiego i Antoniego Wierzejskiego.

Marian Łomnicki (1845—1915)¹⁶ był członkiem Komisji od samego jej powstania. Działał jako geolog (głównie przy opracowaniu Atlasu Geologicznego Galicji) i jako zoolog, wybitny znawca entomologii (chrząszcze, szarańczaki, pluskwiaki).

Antoni Wierzejski (1843—1916), o którym już pisaliśmy wyżej, położył szczególne zasługi dla Sekcji z jednej strony przez wybitny udział w jej pracach, z drugiej przez zaprawienie do badań hydrograficznych dwóch wybitnych swoich uczniów: Lityńskiego i Minkiewicza.

Sekcja Zoologiczna nie podjęła w roku 1916 żadnej nowej pracy. Spośród pracowników, którzy prowadzili badania w okresie dawniejszym, nadesłał pracę o pluskwiakach Siwej Wody A. Krasucki, a K. Simm notatkę o znalezionym przez Momota rzadkim gatunku skorupiaka *Diaptomus alluaudi*.

Rok 1917 („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 52: 1918) zaznaczył się w życiu Sekcji Zoologicznej i w ogóle całości Komisji Fizjograficznej doniosłym wydarzeniem: ustąpił po wieloletniej działalności na kierowniczych stanowiskach, a w dwa lata później zmarł, prof. Władysław Kulczyński (1854—1919). Kulczyński — jak to już poprzednio było wspomniane — jednoczył w swym ręku funkcje sekretarza Komisji, przewodniczącego Sekcji Zoologicznej i kustosa Muzeum. Roli prof. Kulczyńskiego w dziejach prac nad fizjografią naszego kraju nie można przecenić. Na jego pogrzebie prof. Józef Rostafiński, przemawiając w imieniu Akademii

¹⁶ Sp. Marian Łomnicki, „Spraw. Kom. Fizjogr.”, t. 51, 1917.

Umiejętności, słusznie stwierdził: „Śp. dr Władysław Kulczyński był sam całą Komisją Fizjograficzną”. Biograf Kulczyńskiego, Ignacy Król, pisze („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 53 i 54: 1920): „W Komisji Fizjograficznej nie podobna nie natknąć się na każdym kroku na ślady jego pieczołowitej troskliwości o zbiory i ogromnej pracowitości. Nie wiadomo, co więcej podziwiać, czy całe stopy inwentarzy jego ręką spisanych, czy moc poprawionych oznaczeń, czy umiejętne uporządkowanie i zabezpieczenie zbiorów zoologicznych i botanicznych”. Prof. Kulczyński m.in. zajmował się redagowaniem „Sprawozdań Komisji Fizjograficznej” i wydał ich 35 tomów (1883—1917). Był on doświadczonym kierownikiem prac młodszych współpracowników Sekcji Zoologicznej i niestrudzonym pomocnikiem wszystkich zajmujących się fizjografią kraju. Następcą prof. Kulczyńskiego na stanowisku przewodniczącego Sekcji Zoologicznej został prof. Michał Siedlecki.

W roku 1917 Sekcja Zoologiczna poleciła prof. Janowi Stachowi zbadać faunę owadów bezskrzydłych (*Apterygota*) z rzędów *Collembola* i *Thysanura* w Pieninach, udzielając mu zasiłku w wysokości 500 kor. Jan Prüffer złożył Sekcji jako wynik poszukiwań zleconych mu w latach 1913 i 1914 pracę o motylach większych z okolic Krakowa. Lubecki nie ukończył jeszcze swej pracy nad nicieniami, natomiast bez subwencji ze strony Sekcji pracowali: A. Jakubski nad wrotkami Galicji i J. Noskiewicz nad żądłówkami (*Hymenoptera aculeata*).

Czynności Komisji Fizjograficznej w dwuleciu 1918/19 i 1919/20 („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 53 i 54: 1920) były nienormalne głównie z dwóch przyczyn: jedną były wypadki ogólne, wojna światowa, powstanie Państwa Polskiego i tysiączne z tym związane zagadnienia, drugą — strata, którą poniosła Komisja przez zgon śp. Władysława Kulczyńskiego, który był duszą Komisji, spełniał w niej najrozmaitsze funkcje, znał wszystkie jej tajniki, gdy go więc nagle zabrakło, Komisja znalazła się w ciężkich warunkach.

W roku akademickim 1918/19 Sekcja Zoologiczna zleciła badania faunistyczne i udzieliła zasiłków na badania następującym pracownikom: A. Krasuckiemu — 500 kor., S. Krzysikowi — 350 kor., K. Kulmatyckiemu — 300 kor., J. Prüfferowi — 350 kor. i J. Stachowi — 600 kor. Stach przeprowadzał badania bezskrzydłych na Śląsku Cieszyńskim. Kulmatycki zajął się mrówkami w okolicach Krakowa po Ojców i Puszcze Niepołomicką oraz na Babiej Górze. Prüffer zbierał motyle drobne, a Krzysik mszywioly i płazińce. Prof. Noskiewicz zbierał koło Lwowa błonkówki, a dr Krasucki prowadził poszukiwania pluskwiaków. Od 20 grudnia 1919 roku osieroczone po zgonie Kulczyńskiego stanowisko kustosza Muzeum objął Jan Stach.

W roku 1919/20 badania faunistyczne prowadzili Stach i Prüffer. Stach (zasilek 800 kor.) zebrał obfity materiał bezskrzydłych w Tatrach, Prüffer (zasilek 800 kor.) motyle drobne w Krakowskiem. Krzysik, Krasucki i Lubecki nie nadesłali sprawozdań ze swych prac.

Jak już wyżej przy ogólnym przeglądzie dziejów Komisji Fizjograficznej wspomniano, od roku 1920 wskutek zmian, które zaszły w naszym bycie politycznym przez odrodzenie Rzeczypospolitej Polskiej, prace Komisji przybrały nieco odmienny charakter. Komisja przestała być głównym ośrodkiem badań fizjograficznych w Polsce i odczuła odpyływ sił naukowych i materiałów („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 55 i 56: 1922).

Sekcja Zoologiczna zleciła w roku 1920/21 badania faunistyczne J. Stachowi. Zajmował się on w dalszym ciągu owadami bezskrzydłymi. Prüffer zbierał motyle na Podhalu i w Tatrach, Stobiecki — chrząszcze na Podolu, Krasucki — pluskwiaki, Fudakowski — złotki, Łoziński — grzebaczwate (*Sphegidae*). Kulmatycki znalazł nowy podgatunek strzebli (*Phoxinus Czekanowskii Czekanowskii* Dyb.) pod Poznaniem.

W roku 1921/22 Sekcja udzieliła zapomogi na badania Stachowi i Stobieckiemu, którzy pracowali w tym samym, co poprzednio, kierunku. Od 1 czerwca 1922 roku przewodnictwo Sekcji Zoologicznej, po czteroletnim piastowaniu tego stanowiska przez prof. M. Siedleckiego, objął prof. Henryk Hoyer. W roku 1922 rozpoczęto edycję „Monograficznych prac Komisji Fizjograficznej”. Pierwsze tomy objęły prace botaniczne B. Pawłowskiego i D. Szymkiewicza.

W maju 1923 roku uchwalono zwołanie do Krakowa Zjazdu Fizjografów (zob. wyżej: ogólne dzieje Komisji Fizjograficznej).

Sekcja Zoologiczna („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 57: 1923) udzieliła w 1922 r. zasiłku na badania: J. Stachowi na dalsze poszukiwania owadów bezskrzydłych i E. Pawowiczowi na obserwowanie i zbieranie ptaków w okolicach Krakowa. Bez zasiłków ze strony Sekcji pracowali: Jan Prüffer nad fauną motyli okolic Krakowa i Stefan Stach nad motylami Podhala.

Rok 1924 zaznaczył się zasadniczą reformą prac Komisji („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 58 i 59: 1925), o czym pisaliśmy obszernie wyżej. Utworzono Radę Fizjograficzną, której prezesem został przewodniczący Komisji Fizjograficznej, prof. Henryk Hoyer. Przewodniczącym Koła Lwowskiego wybrano prof. Benedykta Fulińskiego, Koła Poznańskiego — prof. Edwarda Niezabitowskiego, Koła Warszawskiego — prof. Jana Lewińskiego, a Koła Wileńskiego — prof. Bronisława Rydzewskiego.

W roku 1923 Sekcja Zoologiczna nie uzyskała funduszków na badania i wobec tego nie udzieliła zasiłków swym współpracownikom. Mimo to badania były prowadzone w dalszym ciągu. Pracowało stale trzech entomologów: Fudakowski, Niesiołowski i Stefan Stach. Z inicjatywy prof.

Jana Stacha podjęto zbiorowe badania nad całością fauny Tatr, przede wszystkim polskich. Na badania te otrzymano zasiłek z Wydziału Nauki Min. WRiOP w wysokości 12 milionów mp., z którego korzystało 7 współpracowników. Z inicjatywy tegoż prof. J. Stacha podjęto zbiorowe opracowanie fauny okolic Krakowa. Skłoniło to szereg zoologów, biorących udział w tej imprezie, do krytycznego przeglądu bogatych zbiorów Komisji Fizjograficznej i do wzbogacenia Muzeum nowymi kolekcjami.

W nocy 20 lutego 1923 roku wybuchł w Muzeum Komisji Fizjograficznej pożar. Ucierpiały głównie sale ze zbiorami geologicznymi.

Sprawozdanie za rok 1924 podała Sekcja Zoologiczna oddzielnie dla każdego z pięciu Kół.

K o ł o K r a k o w s k i e. Udzielono zasiłków na badania płk. W. Niesiołowskiemu, prof. W. Roszkowskiemu, prof. J. Stachowi i T. Vetulaniemu. Niesiołowski zajął się zbadaniem fauny motyli w Tatrach, przede wszystkim wczesnowiosennej i jesiennej, dotychczas prawie zupełnie nie badanych oraz łowieniem motyli na światło i przynętę. Roszkowski objął badaniami płazy, gady i wije oraz mięczaki Tatr wschodnich i Białskich. Stach prowadził w dalszym ciągu studia nad owadami bezskrzydłymi Podhala. Vetulani podjął badania kraniometryczne nad konikiem polskim z kolicy Biłgoraja. Bez zasiłku ze strony Sekcji pracował J. Fudakowski nad ważkami, Stefan Stach nad motylami i M. Ramułt nad planktonem pojezierza pomorskiego.

K o ł o L w o w s k i e. J. Noskiewicz badał faunę błonkówek południowego Podola i odbył wycieczkę na Litwę i Polesie. J. Kinel badał faunę chrząszczy Podola, Wołynia, Polesia i Karpat. R. Kuntze zbierał materiały do monograficznego opracowania *Halticini* Małopolski. Jarosław Łomnicki zbierał mrówki i chrząszcze na Podolu i w Karpatach wschodnich. A. Kozikowski prowadził badania nad fauną korników Polski. A. Krasucki pracował w zakresie entomologii stosowanej, M. Świątkiewicz zajmował się fauną motyli Podola i Karpat. J. Romaniszyn pracował nad katalogiem motyli ziem polskich, T. Kaucki opracowywał motyle rzadsze i nowe Małopolski. T. Trella badał faunę chrząszczy okolic Przemysła, M. Kłapacz sporządził wykaz chrząszczy wodnych Małopolski. A. Stöckel zbierał motyle okolic Lwowa i w Karpatach. G. Poluszyński opracował łącznie z Noskiewiczem nowe gatunki *Strepsiptera*, F. Schille ogłosił pracę o rzadkich i aberatywnych motylach swego zbioru, R. Patkiewicz o nowych i rzadkich w faunie polskiej chrząszczach. Ponadto dr Ziembicki, prof. Dutkiewicz i F. Schille pracowali w dziedzinie ornitologii.

K o ł o P o z n a ń s k i e. Jan Ruszkowski badał faunę rośliniarek w okolicach Poznania.

K o ł o W a r s z a w s k i e. Jan Sztolcman opracowywał materiały

dotyczące żubra w Polsce. Antoni Wagner zbierał mięczaki górskie na Śląsku Cieszyńskim. Władysław Poliński prowadził badania faunistyczne na pograniczu Mazowsza i Kujaw, zbierając głównie mięczaki, równonogi i wije. Poliński zebrał również na wybrzeżu Bałtyku materiał faunistyczny lądowy i morski oraz rozpoczął opracowywanie mięczaków okolic Krakowa. Kazimierz Demel pracował wyłącznie na Bałtyku i jego wybrzeżu, badając faunę morską. Zygmunt Mokrzecki prowadził badania nad rozmieszczeniem i ekologią owadów szkodliwych. Konstancy Strawiński badał biologię i ekologię pluskwiaka sosnowego (*Aradus cinnamomeus* Pnz.), szkodnika drzewostanów sosnowych. Witold Stefański opracowywał nicienie tatrzańskie, zebrane osobiście oraz przez Roszkowskiego i Gajla. Stanisław Minkiewicz prowadził w dalszym ciągu badania nad *Harpacticidae*. Stanisław Sumiński opracowywał ważki różnych okolic kraju. Tadeusz Wolski gromadził materiały do fauny skorupiaków Polesia i Tatr. Szymon Tenenbaum zbierał i opracowywał chrząszcze okolic Warszawy oraz innych części kraju. Ryszard Błędowski badał powojny i rozmieszczenie sówki sosnowej oraz zbierał gąsieniczniki w pow. nowogrodzkim. Tadeusz Jaczewski gromadził materiał faunistyczny z różnych grup, zwłaszcza pluskwiaków wodnych w okolicach Warszawy, częściowo na Podolu i Czarnohorze. Stanisław Krzysik zbierał materiał przeważnie z zakresu gąbek, mszywiołów i wypławków w Noteci i sąsiednich wodach stojących. Piotr Słonimski opracowywał wrotki z kilku okolic kraju, Kazimierz Gajl — *Phyllozoa* i *Copezoa* okolic Warszawy. Alfred Lityński przeprowadzał ogólne badania jeziorowe na Wigrach.

Koło Wileńskie. Zasiłki na badania otrzymali Maria Racięcka i Hieronim Jawłowski. Racięcka zbierała *Trichoptera* Wileńszczyzny, Jawłowski wije. Poza tym Prüffer zbierał motyle w okolicach Wilna i w Puszczy Rudnickiej, Maria Znamierowska — ważki w pow. święciańskim. J. Forbotko rozpoczął zbieranie wojsilek okolic Wilna, W. Mierzejewski pracował nad prostoskrzydłymi okolic Wilna. S. Liśkiewicz zbierał pijawki i przyłżeńce. S. Grochowska opracowywała prostoskrzydłe okolic Garwolina. J. Wilczyński zbierał wymoczki podwileńskich zbiorników wodnych. J. Bowkiewicz pracował nad wioślarkami okolic Wilna, K. Urbanowiczówna nad *Tardigrada* ziemi wileńskiej.

W roku 1925 („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 60: 1926) trudności finansowe nie dozwoliły Wydziałowi Nauki Min. WRiOP udzielić suwencji na wydawnictwo „Prace Monograficzne Komisji Fizjograficznej”. Między innymi leży oczekując druku praca Szymona Tenenbauma „Chrząszcze okolic Warszawy”. Otrzymano natomiast większy zasiłek na badania fizjograficzne — 44 650 zł, który rozdzielono pomiędzy 133 współpracowników Komisji z pięciu ośrodków naukowych. Sekcja Zoologiczna złożyła oddzielne sprawozdania z każdego spośród pięciu kół.

Koło Krakowskie. Zasiłki na badania otrzymali: J. Domaniewski, J. Fudakowski, W. Niesiołowski, M. Ramułt, Jan Stach, Stefan Stach, T. Vetulani i J. Zaćwilichowski. Domaniewski prowadził w dalszym ciągu badania nad fauną ornitologiczną Tatr. Fudakowski zbierał materiały do fauny ważek w Tatrach. Niesiołowski pracował w dalszym ciągu nad gromadzeniem motyli tatrzańskich, głównie w zachodniej części Tatr polskich. Ramułt opracowywał *Cladocera* jezior z okolic Kościerzyny i zebrał materiał porównawczy ze Stawku Dwoistego w Tatrach. Smreczyński zbierał pluskwiaki po północnej stronie Tatr. J. Stach gromadził tak, jak w latach poprzednich, materiały do monografii owadów bezskrzydłych Polski. Stefan Stach badał faunę motyli zachodniej części Podhala. Vetulani prowadził dalsze badania nad konikiem polskim w okolicach Biłgoraja. Zaćwilichowski zbierał *Neuroptera*, *Panorpatae* i *Tenthredinoidea* w okolicach Rabki.

Koło Lwowskie. Sekcja Zoologiczna udzieliła zasiłków na badania J. Kinelowi, A. Krasuckiemu, R. Kuntzemu, M. Kłapaczowi, J. Noskiewiczowi, J. Romaniszynowi, A. Stöcklowi, M. Świątkiewiczowi.

Kinel zbierał chrząszcze na Podolu w jarach Dniestru i Seretu oraz na Opolu, Krasucki pluskwiaki z rodziny Tarczówkowatych w Małopolsce wschodniej. Kuntze zorganizował szereg wycieczek na Opole i Podole celem zbierania *Halticinae* i ustalenia zasięgów geograficznych niektórych elementów fauny chrząszczy Podola. Kłapacz zbierał chrząszcze wodne na Wołyniu i Podolu. Noskiewicz gromadził żądłówki i wachlarzyskrzydłe na Podolu i Opolu, w Karpatach wschodnich i okolicach Lwowa. Romaniszyn zbierał motyle na Roztoczu i w okolicach Lwowa. Stöckl prowadził dalsze badania nad motylami w Worochcie i okolicy Lwowa. Świątkiewicz zbierał materiały do fauny motyli Podola. Współpracownicy Sekcji Zoologicznej ośrodka lwowskiego składali zebrane materiały w Muzeum Dzieduszyckich.

Bez subwencji Sekcji Zoologicznej pracowali w Kole Lwowskim ponadto: Fuliński nad fauną wirków południowo-wschodniej Polski, Kozikowski — nad szkodnikami lasów, głównie rodziną korników oraz sprawą różki chrabąszczy w Polsce. Nunberg badał korniki w południowo-wschodniej Polsce, Trella — faunę chrząszczy w dorzeczu środkowego Sanu.

Koło Poznańskie: Sekcja Zoologiczna udzieliła zasiłków na badania: M. Bojakowskiej, M. Dyrdowskiej, A. Moszyńskiemu, J. Rzósce, J. Ruskowskiemu, E. Schechtlowi, T. Serafińskiemu, J. Sokołowskiemu, A. Szulczewskiemu i T. Zollowi. Bojakowska zajęła się badaniem fauny wijów w woj. poznańskim, Dyrdowska zbierała mięczaki w Poznańskim, Moszyński kontynuował badania nad fauną skąposzczetów wodnych i lądowych Poznańskiego. Rzóska badał faunę skorupiaków widłonogich

w Poznaniu. Ruskowski zbierał materiały do fauny rośliniłek na terenie Wielkopolski. Schechtel obserwował występowanie łososia i troci na wodach przybrzeżnych Bałtyku. Serafiński zajął się występowaniem kreta na ziemiach polskich. Sokołowski studiował faunę, biologię i rozmieszczenie geograficzne prostoskrzydłych na obszarze Poznańskiego. Szulczewski badał faunę pluskwiaków w Wielkopolsce, Zoll zajął się rozmieszczeniem królika dzikiego w Polsce.

Koło Warszawskie. Zasiłki na badania otrzymali: R. Błędowski, M. Kraińska, W. Poliński, W. Roszkowski, P. Słonimski, K. Strawiński i St. Blank-Weissberg. Błędowski badał błonkówki Beskidu zachodniego, Karpowicz zbierał owady i mięczaki w pow. wołyńskim i nowogródzkim. Kraińska gromadziła gąsieniczki (*Ichneumonidae*) Karpat wschodnich. Poliński zajął się zbadaniem zoogeograficznym powiatu radomskiego, włoszczowskiego i częstochowskiego. Roszkowski badał w dalszym ciągu faunę płazów, gadów, wijów i mięczaków tatrzańskich. Słonimski zbierał wrotki (*Rotatoria*) w jeziorach kaszubskich, Borach Tucholskich, Wiśle i jej dopływach. Strawiński badał faunę pluskwiaków okolic Skierniewic, Rawy i Łowicza. Blank-Weissberg zajął się fauną *Carabidae* na terenach solankowych Druskiennik nad Niemnem.

Bez zasiłków Sekcji Zoologicznej pracowali ponadto: A. Wagner nad monografią mięczaków Europy i częściowo Polski, J. Sztolcman — nad żubrem. Lityński kontynuował badania limnologiczne nad jeziorami suwalskimi i augustowskimi. Demel badał w dalszym ciągu faunę polskiego Bałtyku. Tenenbaum opracowywał faunę chrząszczy w Pieninach i obszarach przyległych, Stefański — obleńce (*Nematodes*) wolno żyjące z różnych okolic kraju. Wolski badał faunę wioślarek jezior suwalskich i wołyńskich. Mokrzecki zajmował się rozmieszczeniem i ekologią owadów szkodliwych, Sumiński zbierał ważki na Wołyniu, Jaczewski — pluskwiaki w okolicach Pieskowej Skały i Ojcowa. Gajl opracowywał skorupiaki tatrzańskie i prostoskrzydłe okolic Mińska Mazowieckiego. Kremky zbierał i opracowywał motyle różnych okolic kraju, Krzysik wypławki Pomorza i innych okolic Polski.

Koło Wileńskie. Sekcja Zoologiczna udzieliła zasiłków na badania Bowkiewiczowi, Czerniewskiemu, Forbotce, Grochowskiej, Jawłowskiemu, Liśkiewiczowi, Mierzeyewskiemu, Prüfferowi, Racięckiej, Urbanowiczównie, Wilczyńskiemu.

J. Bowkiewicz pracował nad monografią jeziora Krzyżaki pod Wilnem oraz badał jeziora nowotrockie. J. Czerniewski podjął badania nad zwierzętami domowymi w pow. dziśnieńskim. J. Forbotko zbierał materiały do fauny wojsiłek w Wileńszczyźnie, S. Grochowska gromadziła prostoskrzydłe na Polesiu, H. Jawłowski — wije na Wileńszczyźnie. S. Liśkiewicz badał *Hirudinea* w bliższych i dalszych okolicach Wilna, W. Mie-

rzyewski — faunę płazów, gadów i prostoskrzydłych Wileńszczyzny. J. Prüffer kontynuował badania nad fauną motyli okolic Wilna. M. Racięcka uzupełniała zbiór chróścików z lat ubiegłych. K. Urbanowiczówna gromadziła materiały porównawcze odnośnie rozszedlenia *Tardigrada* na Wileńszczyźnie. J. Wilczyński zajmował się badaniem ilościowego występowania pierwotniaków w Jeziorze Zielonym pod Wilnem.

W roku 1926 („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 61: 1927) Komisja Fizjograficzna uzyskała niewielką subwencję na druk obszerniejszych prac i wobec tego przystąpiła do druku dzieła A. Jakubskiego i M. Dyradowskiej pt. *Bibliografia fauny polskiej do roku 1880*. Wydział Nauki Min. WRiOP udzielił sumy 25 750 zł na badania fizjograficzne, którą podzielono między 122 współpracowników należących do pięciu ośrodków naukowych.

Sekcja Zoologiczna złożyła sprawozdania z poszczególnych kół.

K o ł o K r a k o w s k i e. Udzielono zasiłków na badania J. Fudakowskiemu, W. Niesiołowskiemu, M. Ramułtowi, J. Stachowi, S. Stachowi, S. Stobieckiemu, J. Zaćwilichowskiemu, T. Vetulaniemu.

Fudakowski badał faunę ważek Tatr polskich, Niesiołowski — w dalszym ciągu faunę motyli większych w Tatrach polskich. Ramułt nie dookończył swych badań nad planktonem jezior poznańskich i będzie je kontynuował w roku następnym. J. Stach zbierał i opracowywał w dalszym ciągu materiały z grupy owadów bezskrzydłych. S. Stach badał podobnie jak poprzednio motyle Podhala. Stobiecki nie mógł podjąć dalszych badań nad fauną chrząszczy Podhala i będzie je prowadził w roku następnym. Zaćwilichowski zbierał sieciarki, wojsilki i rośliniarki w okolicach Krakowa i Piwnicznej oraz ważki w Piwnicznej. Vetulani kontynuował swe badania nad konikiem polskim.

K o ł o L w o w s k i e. Sekcja udzieliła zasiłków na badania A. Baygerowi, B. Fulińskiemu, J. Kinelowi, R. Kuntzemu, J. Noskiewiczowi, J. Romaniszynowi, F. Schillemu, M. Świątkiewiczowi.

Bayger odbywał wycieczki na pograniczu Polesia i Wołynia oraz w Bieszczadach, na których zbierał materiały herpetologiczne. Fuliński gromadził materiały do fauny wirków Podola. Kinel kontynuował badania chrząszczy Kosowej Góry i Karpat środkowych w okolicy Liska. Kuntze gromadził również chrząszcze na Opolu i w Miodoborach. Noskiewicz odbył dłuższą wycieczkę poprzez Miodobory i jar Dniestru, zbierając błonkoskrzydłe. J. Romaniszyn przeprowadzał badania fauny motyli w okolicach Lwowa, Przemyśla, Stryja. Schille zbierał motyle w okolicach Stryja i przeprowadzał studia nad biologią gąsienic motyli drobnych. Świątkiewicz zebrał na wycieczkach do Zaleszczyk, w Gołogóry i na Kosową Górę obfity materiał lepidopterologiczny.

Bez zasiłków ze strony Sekcji Zoologicznej pracowali w Kole Lwowskim: L. Horbulewicz nad rozmieszczeniem kumaków i traszek na obsza-

rze powiatów samborskiego, drohobyckiego i stryjskiego. T. Kaucki zajmował się odmianami motyli większych w okolicach Lwowa, M. Kłapacz zbierał chrząszcze na Opolu, w Karpatach i na Wołyniu. A. Kozikowski zebrał wyniki ankiety o chrząszczu. J. Łomnicki prowadził badania nad fauną chrząszczy w Czarnohorze, A. Stöckel zbierał motyle w okolicach Lwowa i w Worochcie. Trella kontynuował badania chrząszczy okolic Przemysła.

Koło Poznańskie. Sekcja Zoologiczna udzieliła zasiłków na badania M. Bojakowskiej, M. Dyrdowskiej, A. Moszyńskiemu, Janowi Ruszkowskiemu, J. Rzósce, T. Serafińskiemu, J. Sokołowskiemu, J. Szulczewskiemu i T. Zollowi.

M. Młodzianowska-Dyrdowska zajęła się zbieraniem Oribatidów, znanych u nas tylko z Małopolski. Pracowała na terenie Poznańskiego, Wileńszczyzny i Płockiego. Moszyński badał skąposzczety w Poznańskim, Ruszkowski rośliniarki również w Poznańskim. Rzóska opracowywał widłonogi, Serafiński gromadził materiały do rozmieszczenia i biologii kreta. Sokołowski badał występowanie w Poznańskim rzadkich ptaków (puhacza, bociana czarnego, bąka itd.) i w tym celu rozesłał ankietę do nadleśnictw i osób prywatnych. Szulczewski zbierał pluskwiaki równoskrzydłe i szarańczaki Wielkopolski. Zoll zajmował się badaniem bastardów dzikiego królika.

Koło Warszawskie. Sekcja Zoologiczna udzieliła zasiłków na badania R. Błędowskiemu, J. Jarockiemu, K. Karpowiczowi, W. Polińskiemu, M. Kraińskiej, P. Słonimskiemu i K. Strawińskiemu.

Błędowski łącznie z Kraińską badał faunę Ichneumonidów w Borach Tucholskich. Jarocki zajął się studiowaniem śluzowców z zoologicznego punktu widzenia. Materiał zbierał w Zakopanem i w Tatrach polskich. Karpowicz zbierał chrząszcze, motyle i mięczaki w woj. nowogródzkim. Poliński prowadził badania faunistyczno-zoogeograficzne w Gorganach, na Czarnohorze i Pokuciu. Strawiński przeprowadzał studia nad pluskwiami zachodniego Mazowsza. Słonimski nie dokończył zamierzonych badań nad wrotkami i miał je kontynuować w roku następnym.

Bez zasiłków ze strony Sekcji pracowali w ośrodku warszawskim: W. Roszkowski zbierał mięczaki, wije, płazy i gady w Tatrach. A. Wagner w dalszym ciągu opracowywał systematykę i faunistykę mięczaków Europy środkowej i południowo-wschodniej. J. Sztolcman zajmował się w dalszym ciągu sprawą biologii żubra i jego ochrony międzynarodowej. T. Jaczewski opracowywał pluskwiaki okolic Warszawy, J. Kremky zbierał motyle w Nałęczowie i okolicach Warszawy. K. Demel badał w dalszym ciągu faunę polskiego Bałtyku. T. Wolski prowadził badania statystyczno-systematyczne nad rybami z rodzaju *Phoxinus* i *Pygosteus*. S. Krzysik gromadził materiały do fizjografii polskiego Bałtyku,

uwzględniając głównie kręgowce. Jerzy Ruszkowski zbierał pasożyty różnych zwierząt krajowych. S. Tenenbaum zbierał i opracowywał w dalszym ciągu chrząszcze okolic Warszawy. Lityński pracował w zakresie limnologii i faunistyki jezior wigierskich. Z. Koźmiński zbierał w Tatrach skorupiaki mcholubne i prostoskrzydłe. Z. Mokrzecki badał w dalszym ciągu biologię i rozmieszczenie owadów szkodliwych.

Koło Wileńskie. Zasiłki na badania otrzymali: W. Mierzeyewski, S. Liśkiewicz, S. Grochowska, J. Prüffer, M. Ostrejgówna, H. Jawłowski, J. Wilczyński, J. Bowkiewicz.

Mierzeyewski zakończył swe badania nad fauną prostoskrzydłych okolic Wilna, Liśkiewicz — nad pijawkami północno-wschodniej Polski, Grochowska — nad fauną prostoskrzydłych okolic Gostynina. Prüffer w dalszym ciągu badał faunę motyli okolic Wilna. Ostrejgówna rozpoczęła badania nad muchówkami okolic Wilna, Jawłowski prowadził badania nad wijami Wileńszczyzny, Puszczy Białowieskiej i okolic Warszawy. Bowkiewicz w dalszym ciągu przeprowadzał studia limnologiczne na terenie Wileńszczyzny. Wilczyński zajął się fizjologią gąbki słodkowodnej *Euspongilla lacustris* w Jeziorze Zielonym pod Wilnem.

W roku 1927 („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 62: 1928) zaszły w łonie Komisji Fizjograficznej pewne zmiany: przewodniczącym Koła Lwowskiego po prof. B. Fulińskim został prof. Stanisław Kulczyński, a w Kole Warszawskim po prof. J. Lewińskim — Tadeusz Wolski. Wydział Nauki Min. WRiOP udzielił Komisji na badania fizjograficzne zasiłku 30 000 zł, który podzielono pomiędzy 143 współpracowników należących do pięciu ośrodków. W roku tym działalność Sekcji Zoologicznej zobrazowały sprawozdania z pięciu kół.

Koło Krakowskie. Zasiłki na badania otrzymali: J. Domaniewski, J. Fudakowski, J. Mikulski, W. Niesiołowski, J. Stach, S. Stach i J. Zaćwilichowski.

Domaniewski pracował nad fauną ptaków Tatr, Fudakowski badał faunę ważek Tatr polskich, Mikulski występowanie i rozmieszczenie owadów z grup *Trichoptera*, *Ephemeroidea* i *Neuroptera* w dolinie Popradu. Niesiołowski gromadził w dalszym ciągu motyle Tatr, kładąc główny nacisk na połów motyli nocnych do światła. Prof. J. Stach zbierał w dalszym ciągu materiały do monografii owadów bezskrzydłych Polski. S. Stach uzupełniał swe zbiory motyli krajowych. Zaćwilichowski gromadził materiały do fauny Podkarpacia z zakresu ważek, rośliniarek i sieciarek łącznie z wojsilkami.

Koło Lwowskie. Badania zoologów ośrodka lwowskiego w roku sprawozdawczym koncentrowały się głównie na terenie Podola. Sekcja udzieliła zasiłków na badania S. Drzewieckiemu, A. Falkowskiemu, B. Fulińskiemu, J. Kinelowi, R. Kuntzemu, J. Noskiewiczowi, G. Polu-

szyńskiemu, J. Romaniszynowi, F. Schillemu, M. Świątkiewiczowi, L. Horbulewiczowi i J. Baygerowi.

Drzewiecki, mając na celu sprawdzenie dat podanych przez Pongracza, dotyczących występowania w Polsce jaszczurki *Lacerta muralis* Lan., badał okolice Puław, Buska i Góry Świętokrzyskie. Jaszczurki murówki nie znalazł. Falkowski pracował nad fauną ryb południowo-wschodniej Polski. Fuliński z Szynalem zbierali wirki na Podolu, Kinel — chrząszcze wodne na Podolu i Opolu. Kuntze kontynuował swe badania chrząszczy Podola, Noskiewicz — błonkówek Podola. Poluszyński zbierał rośliniarki i wachlarzoskrzydłe okolic Złoczowa i Zaleszczyk, Romaniszyn — motyle okolic Tłustego, Dynowa i Przemyśla. Schille badał motyle Karpat stryjskich, Świątkiewicz — motyle Podola. Horbulewicz prowadził badania hodowlane nad formami przejściowymi kumaków.

Bez zasiłku Sekcji Zoologicznej pracowali: J. Łomnicki nad mrówkami Tatr, zbierając przygodnie także chrząszcze. Trella gromadził chrząszcze okolic Przemyśla.

Koło Poznańskie. Zasiłki na badania otrzymali: M. Bojakowska, M. Dyrdowska, A. Moszyński, Jan Ruszkowski, J. Rzóska, J. Sokołowski, J. Szulczewski i T. Vetulani.

Bojakowska badała faunę wijów woj. poznańskiego, Dyrdowska gromadziła materiały z rodziny *Oribatidae*. Moszyński zbierał skąposzczety lądowe w obrębie Poznańskiego. Ruszkowski zbierał materiały dotyczące rozmieszczenia korówki (*Schizoneura lanigera* Hausm.) i prowadził badania nad fauną rośliniarek zachodniej Polski. Rzóska badał w dalszym ciągu faunę widłonogów Poznańskiego. Sokołowski kontynuował swe poszukiwania rzadkich ptaków w Poznańskiem. Szulczewski ukończył badania nad fauną piewików Wielkopolski i opracował spis występujących tu wyrosli. Vetulani uzupełniał swe studia nad konikiem polskim.

Koło Warszawskie. Sekcja Zoologiczna udzieliła zasiłków na badania R. Błędowskiemu, K. Karpowiczowi, M. Kraińskiej, W. Polińskiemu, K. Strawińskiemu, Sz. Tenenbaumowi, M. Węgrzeckiemu, T. Wolskiemu i J. Jarockiemu.

Błędowski zbierał błonkówki głównie w Puszczy Białowieskiej, Karpowicz — mięczaki nad Świtezią i w Świtezi, Kraińska — gąsieniczniki na Podolu. Poliński prowadził badania zoogeograficzne na pograniczu Beskidu środkowego i Bieszczadów. Strawiński zgromadził duży materiał pluskwiaków z zachodniego Mazowsza i Gór Świętokrzyskich. Tenenbaum badał faunę chrząszczy Tatr polskich, Węgrzecki — Beskidów Wschodnich. Wolski zbierał materiał na jeziorach trockich. Jarocki nie zdołał przeprowadzić zamierzonych badań, a Słonimski przystąpił do opracowania materiałów planktonowych zebranych na Wigrach.

Bez zasiłku ze strony Sekcji pracowali: dyr. A. Wagner nad systema-

tyką i faunistyką mięczaków Europy środkowej i południowo-wschodniej; Sztolcman brał udział w Międzynarodowym Zjeździe Badań i Ochrony Ptaków w Brukseli, na którym wygłosił referat. Jaczewski opracowywał pluskwiaki różnoskrzydłe okolic Warszawy, Kremky — motyle z różnych okolic Polski.

K o ł o W i l e ń s k i e. Ośrodek wileński przeprowadzał w tym roku badania Trok i jego okolic. Zasiłki na badania otrzymali: Prüffer, Jawłowski, Ostrejkwona, Racięcka, Ogijewicz, Liškiewicz, Grochowska, Zajcówna.

Prüffer zebrał w okolicach Trok 218 gatunków motyli i pewną ilość ważek; Liškiewicz zbierał przyłżeńce i pijawki jezior trockich. Grochowska kolekcjonowała szarańczaki i pluskwiaki wodne okolic Trok, Racięcka — chróściki. Ogijewicz rozpoczął gromadzenie chrząszczy okolic jezior trockich i zebrał 390 gatunków. Jawłowski zbierał w dalszym ciągu wije wschodniej Polski. Zajcówna rozpoczęła badania nad przyłżeńcami okolic Trok. Truskołaska zbierała prostoskrzydłe w okolicach Pińska, Ostrejkwona zajmowała się muchówkami okolic Wilna i Świecian.

W roku 1928 Komisja Fizjograficzna („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 63: 1929) otrzymała z Wydziału Nauki Min. WRiOP zasiłek w wysokości 42 000 zł, który rozdzieliła pomiędzy 165 współpracowników. Sprawozdanie Sekcji Zoologicznej objęło działalność sześciu kół.

K o ł o K r a k o w s k i e. Zasiłki otrzymali: Fudakowski, P. Łoziński, Mikulski, Niesiołowski, J. Stach, S. Stach, Stuglik, Wojtusiak, Zaćwilichowski.

Fudakowski zbierał ważki wschodniej Małopolski i Wołynia, Mikulski gromadził *Neuroptera*, *Trichoptera* i *Ephemeroidea* okolic Muszyny, Podola i Karpat Wschodnich. Niesiołowski badał w dalszym ciągu faunę motyli większych Tatr polskich przy pomocy Z. Stuglika. J. Stach zbierał owady bezskrzydłe w Wielkopolsce i na Pomorzu, S. Stach motyle Wielkopolski i Pomorza. Wojtusiak rozpoczął gromadzenie motyli wschodniej części Beskidu Wysokiego. Zaćwilichowski zbierał ważki, sieciarki i rośliniarki okolic Jordanowa i Sucheju. Stobiecki kolekcjonował chrząszcze na Howerli, Dancyrzu i pobliskich szczytach.

K o ł o L w o w s k i e. Zasiłki na badania faunistyczne otrzymali: Fuliński, Kunzte, Noskiewicz, Romaniszyn, Schille.

Fuliński prowadził badania nad rozmieszczeniem wypławków krynicznych na obszarze źródlowisk Prutu, Kinel — nad fauną chrząszczy lądowych Opola i współpracował z Kozikowskim w studiach nad masowym pojawem poprocha cetyniaka na Wyżynie Lubelskiej. Noskiewicz gromadził żądłówki południowo-wschodniej Polski, Romaniszyn motyle okolic Dynowa. Schille kontynuował badania nad fauną motyli Karpat stryjskich.

Jako pracownicy niesubwencionowani czynni byli: J. Łomnicki, który zakończył studia nad mrówkami okolic Lwowa; Trella, który opracowywał faunę chrząszczy okolic Przemyśla.

Koło Poznańskie. Sekcja Zoologiczna udzieliła zasiłku na badania Bocheńskiej, Dyrdowskiej, Jakubisiakowi, Krachowi, Liberekowi, Moszyńskiej, Moszyńskiemu, Rzósce, Sokołowskiemu i Vetulaniemu.

Bocheńska gromadziła materiały do badań biometrycznych chrabąszcza z okolic Poznania, Dyrdowska ukończyła pracę o Oribatidach Polski, Jakubisiak pracował nad fauną widłonogów Wielkopolski, Krach zajął się zbadaniem fauny chrząszczy wodnych Jeziora Kiekrzkiego w Wielkopolsce, Liberek fauny ważek w Poznańskim. Moszyńska zbierała materiały z zoocecidów na Pomorzu, Moszyński badał ilościowe rozmieszczenie dżdżownic na 1 m² powierzchni i wazonkowców na 1 dm² powierzchni zależnie od warunków ekologicznych. Rzóśka podjął badania jeziorne w stacji biologicznej w Kiekrzu pod Poznaniem. Sokołowski badał rozmieszczenie ptaków w Poznańskim, Vetulani — konika polskiego w Biłgorajskim.

Koło Warszawskie. Sekcja Zoologiczna udzieliła zasiłków na badania Jarockiemu, Karpowiczowi, Kraińskiej, Strawińskiemu, Węgrzeczkiemu, a Słonimski korzystał z zapomogi udzielonej w roku poprzednim.

Jarocki badał nie znaną dotychczas faunę obunogów (*Amphipoda*) Dniestru od Jezupola po ujście Zbrucza. Karpowicz gromadził owady i mięczaki powiatów nowogródzkiego i baranowickiego. Kraińska zbierała błonkoskrzydłe w woj. tarnopolskim, Strawiński pluskwiaki w okolicach Skierniewic, Łodzi oraz Chojnic na Pomorzu. Węgrzecki gromadził materiały dotyczące fauny chrząszczy na Podlasiu; zbierał także pluskwiaki i ślimaki.

Badania bez zasiłku Komisji Fizjograficznej prowadzili: Jaczewski nad pluskwiakami różnoskrzydłymi krajowymi i obcymi, Kremky nad motylami w pow. grójeckim.

Koło Wileńskie. Badania faunistyczne prowadzone były w dalszym ciągu na obszarze Trok i obszarów sąsiadujących oraz indywidualnie w różnych częściach Wileńszczyzny i Nowogródziny. Zasiłki na badania otrzymali: Prüffer, Bowkiewicz, Racięcka, Ogijewicz, Łossowska, Liśkiewicz, Grochowska, Zajcówna i Jawłowski.

Prüffer prowadził badania motyli Wileńszczyzny ze szczególnym uwzględnieniem Trok. Bowkiewicz badał stosunki hydrobiologiczne jezior Trockich, Racięcka — chróściki jezior trockich. Ogijewicz chrząszcze okolic Trok. Łossowska rozpoczęła gromadzić błonkówki okolic Wilna i Trok. Liśkiewicz badał faunę pijawek i przyłżeńców Trok i Puszczy Rudnickiej. Grochowska zbierała pluskwiaki okolic Trok, Zajcówna —

ślimaki wodne. Truskolaska kontynuowała gromadzenie prostoskrzydłych okolic Pińska, Jawłowski — wijów z różnych części Polski.

Bez zasiłku ze strony Komisji Krzysik badał gąbki, mszywioly, wypławki i obunogi jezior Trockich, Ostrejkwona muchówki okolic Wilna.

W roku 1928 („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 64: 1930) dzięki subwencji Wydziału Nauki Min. WRiOP i Zarządu Akademii Komisja Fizjograficzna wydała dwie monograficzne prace zoologiczne: W. Niesiołowski, *Motyły większe Tatr polskich*, Kraków 1929 oraz J. Romaniszyn F. Schille, *Fauna motyli Polski*, Kraków 1929 (tom drugi wyszedł w 1930 r.). Wydział Nauki Min. WRiOP wyasygnował na badania fizjograficzne 50 000 zł, które rozdzielono pomiędzy 164 współpracowników pięciu ośrodków. Prace Sekcji Zoologicznej znalazły odzwierciedlenie w sprawozdaniach pięciu kół.

K o ł o K r a k o w s k i e. Zasiłki na badania otrzymali: Niesiołowski, Fudakowski, Smreczyński, J. Stach, S. Stach, Vetulani, Wojtusiak i Zaćwilichowski. Paweł Łoziński korzystał z zasiłku przeszłorocznego.

Fudakowski zbierał ważki w woj. lubelskim i na Podolu, Łoziński — żądłowki na Podkarpaciu. Niesiołowski badał w dalszym ciągu faunę motyli większych Tatr polskich. J. Stach zbierał owady bezskrzydłe głównie na Podhalu i w Wielkopolsce, S. Stach motyle w tych samych okolicach. Smreczyński kontynuował badania nad pluskwiakami w dolinie Popradu. Vetulani prowadził dalsze studia nad pochodzeniem konika polskiego i zbierał obserwacje nad końmi Azji Mniejszej. Wojtusiak zbierał motyle w Beskidzie Zachodnim, Zaćwilichowski — rośliniarki, sieciarki i ważki w okolicach Rymanowa.

Bez zasiłku ze strony Sekcji Zoologicznej Ramułt gromadził materiały do fauny wioślarek z torfowisk okolic Kościerzyny na Pomorzu.

K o ł o L w o w s k i e. Udzielono zasiłków na badania Romaniszynowi, Fulińskiemu, Kinelowi, Noskiewiczowi, Kuntzemu, Świątkiewiczowi, Szytalowi, Falkowskiemu, Wysockiemu i Koziełowi.

Fuliński kontynuował badania nad rozmieszczeniem wypławków krynicznych w paśmie Czarnohorskim, Falkowski z powodu różnych trudności nie mógł prowadzić zamierzonych badań nad fauną ryb. Kozieł rozpoczął studia nad nietoperzami południowo-wschodniej Polski. Kinel zbierał chrząszcze wodne w Karpatach Wschodnich. Kuntze odbył podróż zagraniczną do muzeów austriackich i niemieckich celem oznaczenia niektórych chrząszczy zebranych na Podolu. Noskiewicz kontynuował badania fauny żądłówek na Podolu i w okolicach Lwowa, Romaniszyn — nad fauną motyli okolic Dynowa. Szytal zbierał materiały do fauny wirków w Brzeżanach i Urmaniu, Świątkiewicz — do fauny motyli Podola, Opola i Karpat Wschodnich. Wysocki rozpoczął badania ornitologiczne w południowo-wschodniej Polsce.

Bez zasiłków ze strony Sekcji Zoologicznej pracowali: J. Łomnicki nad fauną mrówek Karpat Wschodnich i Trella nad fauną chrząszczy okolic Przemyśla. W dziale entomologii stosowanej pracowali Kozikowski i Krasucki.

Koło Poznańskie. Sekcja Zoologiczna udzieliła zasiłków na badania Dyrdowskiej, Halladinowi, Kranzównie, Linkemu, S. Nowickiemu, Szatasowi, Szulczewskiemu, Rzósce, Moszyńskiemu, Jakubisiakowi, Jankowskiej-Jakubisiakowej, Begdonowi, Sokołowskiemu, Dreżepolskiemu, Liberkowi.

Szulczewski zbierał wyrośle na wybrzeżu Bałtyku i w górnej części Wyżyny Śląskiej. Dyrdowska zakończyła badania nad Oribatidami Polski, Kranzówna gromadziła materiały do niesporczaków (*Tardigrada*). Halladin zajmował się zbieraniem gniazd ptasich, Szatas — korników okolic Poznania. Linke rozpoczął badania nad biologią strzyżaka (*Lipoptenu*). Rzóska wykonał pracę o zmienności ilościowej Cyclopidów. Moszyński zbierał skąposzczety Pomorza i Zatoki Puckiej, Jakubisiak — skorupiaki widłonogie Zatoki Puckiej. Jankowska-Jakubisiakowa kontynuowała badania nad chróścikami Jeziora Kiekrzkiego, Begdon zajmował się zbieraniem mrówek Pomorza. Liberek kontynuował badania nad ważkami Wielkopolski. Sokołowski badał rozmieszczenie ptaków w Poznaniu i na Pomorzu. Nowicki badał *Chalcidida*, Dreżepolski wiciowce.

Zakład Zoologiczny Uniwersytetu Poznańskiego otrzymał do dyspozycji prof. Grochmalickiego sumę 250 zł na wycieczki i potrzebne szkło. Z zasiłku tego korzystali studenci: S. Baran, G. Brzęk, K. Miedziński, K. Myrdzik i J. Tutaj, którzy zbierali pająki, ślimaki, wiję i chrząszcze w rozmaitych okolicach kraju.

Bez zasiłku ze strony Komisji pracowali: Niezabitowski nad szczątkami zwierzęcymi neolitycznymi na polskim wybrzeżu, Grochmalicki nad małżoraczkami okresu międzylodowcowego w Szelągu pod Poznaniem, Sitowski nad pasożytami borecznika i korników.

Koło Warszawskie. Koło Warszawskie w końcu lutego 1929 roku rozwiązało się (było później restytuowane; zob. niżej), sprawozdanie obejmuje więc tylko część roku. Sekcja Zoologiczna przyznała zasiłki na badania Jarockiemu, Jawłowskiemu, Karpowiczowi, Kraińskiej, Strawińskiemu. Ponadto Słonimski korzystał z zasiłku udzielonego mu poprzednio.

Jarocki zbierał śluzowce w Tatrach, Jawłowski — wiję w woj. kieleckim i warszawskim. Karpowicz nie nadesłał sprawozdania. Strawiński wobec wyjazdu za granicę nie wykorzystał zasiłku, podobnie jak Słonimski.

Koło Wileńskie. Zasiłki na badania otrzymali: Prüffer, Czernańska, Ogijewicz, Łossowska, Adolph, Wengrisówna, Mierzeyewski,

Bowkiewicz, Liśkiewicz, Grochowska, Truskołaska, Zajcówna, Maczonis, Nowicka, Jagodzińska, Petelczyc.

Prüffer łowił motyle na terenie Wilna i Trok, uwzględniając przygodnie i ważki. Czerniańska i Ogijewicz zbierali chrząszcze koło Trok, Lossowska rośliniarki koło Trok i Wilna. Adolph prowadził badania nad żądłówkami, Wengrisówna zajmowała się mrówkami koło Trok. Mierzeyewski zapoczątkował badania nad rybami jezior trockich. Bowkiewicz zapoznawał się z fauną pelagiczną jezior trockich. Liśkiewicz kontynuował zbiory pijawek, Grochowska pluskwiaków i prostoskrzydłych okolic Trok. Truskołaska rozpoczęła gromadzenie *Isopoda* trockich, Maczonis — drobnych ssaków. Zajcówna kontynuowała badania nad ślimakami, Nowicka rozpoczęła zbieranie motyli w pow. dziśnieńskim, Jagodzińska mrówek koło Grodna, Petelczyc żądłówek w pow. grodzieńskim.

W dniach 3 i 4 marca 1930 roku („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 65: 193!) odbył się Zjazd Delegatów Oddziałów Komisji Fizjograficznej, o czym informowaliśmy już wyżej, w rozdziale o ogólnych dziejach Komisji.

Wydział Nauki Min. WRiOP przeznaczył w 1930 r. na badania fizjograficzne zasiłek w wysokości 50 000 zł, który rozdzielono pomiędzy 169 współpracowników. Sprawozdania nadesłały niżej podane sekcje. Sekcja Zoologiczna złożyła sprawozdanie z pięciu kół.

Koło Krakowskie. Udzielono zasiłków na badania Fudakowskiemu, Niesiołowskiemu, Smreczyńskiemu, J. Stachowi, S. Stachowi, Wojtusiakowi, Zaćwilichowskiemu.

Fudakowski zbierał ważki w Poznańskiem i na Podhalu, Niesiołowski motyle w Tatrach, Smreczyński koliszki (*Psyllidae*) w Gorcach i Tatrach. J. Stach gromadził owady bezskrzydłe w tym roku w środkowej Małopolsce, S. Stach — motyle w okolicach Ropczyc. Wojtusiak badał w dalszym ciągu faunę motyli Beskidu Zachodniego, głównie Gorców. Zaćwilichowski zbierał sieciarki, rośliniarki i ważki w okolicach Nowego Targu.

Koło Lwowskie. Sekcja Zoologiczna udzieliła zasiłków Fulińskiemu, Kinelowi, Noskiewiczowi, Romaniszynowi, Świątkiewiczowi, Szywałowi, a Kozieł, Kuntze i Falkowski korzystali z zasiłku przeszłorocznego.

Fuliński łącznie z Szywałem prowadzili badania nad fauną wirków południowego Polesia. Kinel badał chrząszcze wodne i solankowe w okolicach Lwowa, na Opolu i Podkarpaciu w okolicach Kosowa. Kozieł użytkował zasiłek na badania fauny nietoperzy Podola, Kuntze na badania koleopterologiczne na Podolu, w Miodoborach i na Opolu. Noskiewicz pracował nad monografią palearktycznych błonkówek, gromadząc materiały z Opoli i okolic Sanoka. Romaniszyn zbierał motyle w Małopolsce wschodniej, Świątkiewicz również motyle w okolicach Lwowa, na Podolu i w Karpatach Wschodnich.

Bez zasiłku ze strony Sekcji Zoologicznej pracowali: J. Łomnicki nad fauną mrówek Polski, kontrolując zbiory z Poznańskiego i Wileńszczyzny; Trella badał chrząszcze okolic Przemyśla.

Koło Poznańskie. Przewodniczącym koła po prof. Niezabitowskim został prof. J. Grochmalicki. Udzielono zasiłków na badania faunistyczne Dyrdowskiej, Jakubisiakowi, Moszyńskiemu, Rzósce, Szulczewskiemu, Baranowi, Begdonowi, Brzękowi, Jakubisiakowej, Kélerowi, Linkemu, Myrdzikowi, Sokołowskiemu, Tutajowi, Urbańskiemu, a Szatas korzystał z zasiłku przeszłorocznego.

Dyrdowska gromadziła materiał do fauny mięczaków okolic Krzemieńca, Jakubisiak — do skorupiaków wodnych Zatoki Puckiej. Moszyński zbierał skąposzczety w jeziorach wigierskich. Tamże prowadził badania ilościowe fauny przybrzeżnej Rzóska. Szulczewski odbył wycieczki na Górny Śląsk i Pomorze w celu gromadzenia fauny koliszków, piewików i czerwców. Baran uzupełniał zbiory pajaków z okolic Rzeszowa. Begdon zajmował się mrówkami Pomorza, Brzęk skompletował zbiory ślimaków z okolicy Błazowej w pow. rzeszowskim. Miedziński gromadził materiały do fauny pajaków w okolicy Krotoszyna w Poznańskim. Jakubisiakowa zbierała chróściki na Pomorzu. Linke badał występowanie i biologię muchy strzyżaka (*Lipoptena cervi* L.) na obszarze Poznańskiego i Pomorza, Myrdzik uzupełniał zbiory do fauny chrząszczy okolic Poznania. Sokołowski odbywał wycieczki ornitologiczne na Hel i Wileńszczyznę. Tutaj wykończył pracę o skąposzczetach lądowych okolic Rzeszowa, Urbański gromadził zbiory do ekologii równogów Pomorza. Szatas zajmował się biologią kornika *Pleosinus thujae* Perris.

Bez zasiłków ze strony Sekcji Zoologicznej pracowali: Niezabitowski, Sitowski i Grochmalicki.

Koło Warszawskie. Koło Warszawskie w 1930 r. restytuowano. Przewodniczącym Koła obrano prof. J. Morozewicza. Sekcja Zoologiczna Koła Warszawskiego sprawozdania nie nadesłała.

Koło Wileńskie. Zasiłki na badania faunistyczne otrzymali: Bowkiewicz, Ogijewicz, Łossowska, Czerniańska, Kopyłówna, Jagodzińska, Wengrisówna, Maczonis, Adolph, Paszkiewiczówna, Zajcówna i Prüffer.

Bowkiewicz badał zooplankton jezior trockich, Ogijewicz chrząszcze okolic Trok. Łossowska kontynuowała kolekcjonowanie rośliniarek okolic Wilna i Trok, Czerniańska blaszkorogów tychże okolic. Kopyłówna badała chrząszcze okolic Dżisny, Jagodzińska mrówki okolic Grodna. Wengrisówna ukończyła zbieranie mrówek z okolic Wilna i Trok, Maczonis — drobnych ssaków tychże okolic. Adolph gromadził błonkówki podwileńskie i trockie, Paszkiewiczówna chrząszcze spod Lidy. Zajcówna zakończyła zbieranie mięczaków z okolic Trok.

W roku 1931 („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 66: 1932) kryzys ekonomiczny zaciążył dotkliwie na działalności Komisji Fizjograficznej (zob. wyżej: „Ogólne dzieje Komisji”). Komisja nie otrzymała żadnego zasiłku na badania od Wydziału Nauki Min. WRiOP. Mimo to wielu współpracowników Komisji nie zaprzestało swej pracy naukowej. Byt Komisji oparł się wyłącznie na niewielkim zasiłku Polskiej Akademii Umiejętności, co pozwoliło nie przerywać działalności wydawniczej, chociaż część nadesłanych do „Sprawozdań” prac musiała być przełożona na rok następny.

Sekcja Zoologiczna złożyła sprawozdanie z niżej podanych kół.

Koło Krakowskie. Informacje o przebiegu prac złożyli: Fudakowski, Mikulski, Niesiołowski, J. Stach, S. Stach i Zaćwilichowski.

Fudakowski gromadził w dalszym ciągu materiały z fauny ważek kraju, mianowicie z województw warszawskiego i lubelskiego. Mikulski przeprowadzał badania nad występowaniem jętek na Wołyniu, Polesiu i w Grodzieńszczyźnie. Niesiołowski zbierał motyle koło Krakowa i w Tatrach. J. Stach gromadził w dalszym ciągu materiały z fauny bezskrzydłych, w roku bieżącym na południowych stokach Gorców. S. Stach zbierał motyle w okolicy Nowego Targu.

Koło Lwowskie. Kinel studiował w dalszym ciągu chrząszcze wodne, Kozikowski kontynuował badania nad fauną chrząszczy Podola i nad gryzoniami Polski. Noskiewicz badał *Hymenoptera* nad górnym Sa-nem, Romaniszyn pracował nad fauną motyli Podola, dorzecza Sanu oraz koło Lwowa. Szywał zbierał materiały do fauny wirków na Czarnohorze. Świętkiewicz gromadził motyle z Podola, Trella — chrząszcze z okolic Przemysła.

Koło Poznańskie i Koło Warszawskie sprawozdań nie przysłały.

Koło Wileńskie. Prüller badał faunę motyli na obszarze woj. wileńskiego, Racięcka zbierała w dalszym ciągu chróściki. Ogijewicz zakończył pracę nad chrząszczami okolic Wilna i Trok. Łossowska-Woydyłowa uzupełniała materiały do fauny rośliniarek Wileńszczyzny. Kopyłówna gromadziła chrząszcze nekrotyczne okolic Dżisny, Czerniańska — zbiory gnojarzy. Mackiewicz-Gutowska rozpoczęła badanie jętek Wileńszczyzny, a Petruszewicz pogońców (*Lycosidae*) okolic Wilna i Trok. Adolph uzupełniał zbiory żądłówek podwileńskich i trockich. Kulmatycki rozpoczął badania nad rybami jezior trockich. Bowkiewicz studiował wioślarki jezior trockich. Władysław Rydzewski zajął się ptakami okolic Trok. Nad kręgowcami Wileńszczyzny pracowali: J. Cukierzys — zbierał płazy i gady, J. Maczonis — mikromammalia.

Rok 1932 nie poprawił sytuacji materialnej Komisji („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 67: 1933). Wydział Nauki Min. WRiOP nie udzielił żadnej subwencji i Komisja nie mogła poprzeć zasiłkami badań swoich współ-

pracowników. Byt Komisji oparł się na dotacji Akademii Umiejętności, dzięki której możliwe było wydanie kolejnego numeru „Sprawozdań Komisji Fizjograficznej”. Pomimo tych niekorzystnych warunków spora grupa współpracowników Komisji nie zaprzestała swej pracy naukowej.

W Sekcji Zoologicznej tylko Koło Krakowskie złożyło sprawozdanie.

Koło Krakowskie. Mikulski badał pod względem faunistycznym i ekologicznym jętki jezior wigierskich i augustowskich oraz uzupełniał swe zbiory w Gorcach. Niesiołowski zbierał motyle w lasach niepołomickich. S. Stach gromadził motyle z Tatr, J. Stach owady bezskrzydłe tatrzańskie. Wojtusiak zbierał motyle za granicą, w górach Harcu i Alpach, stwarzając w ten sposób materiał porównawczy dla Muzeum Komisji Fizjograficznej.

Koła we Lwowie, Poznaniu, Warszawie i Wilnie sprawozdań nie nadesłały.

Kolejny, podwójny tom „Sprawozdań Komisji Fizjograficznej” (68/69: 1935) zawiera pogląd na czynności Komisji, dokonane w latach 1933 i 1934. Wydział Nauki w dalszym ciągu nie udzielał Komisji żadnych dotacji na badania fizjograficzne kraju. Komisja nie mogła wobec tego organizować żadnych badań zespołowych. Niektórzy współpracownicy Komisji uzyskali zasiłki na badania bądź od innych towarzystw naukowych, bądź z Funduszu Kultury Narodowej i nadesłali sprawozdania ze swych prac.

W Sekcji Zoologicznej niżej wymienione koła rozwijały swoją działalność.

Koło Krakowskie. W roku 1933 złożyli sprawozdania: Mikulski, Niesiołowski, J. Stach, S. Stach, Wojtusiak.

Mikulski działał na Polesiu, zbierając *Ephemeroptera* dorzecza Prypeci i badając ilościowo zespoły zwierzęce. Niesiołowski zbierał motyle w okolicy Szczucina nad Wisłą, J. Stach — *Apterygota* w Tatrach, S. Stach — motyle tatrzańskie. Wojtusiak zajmował się, jak w latach poprzednich, fauną motyli Gorców.

W roku 1934 złożyli sprawozdania z prac: Fudakowski, Niesiołowski, J. Stach, S. Stach, Wojtusiak i Zaćwilichowski.

Fudakowski zbierał owady na Podolu i Czarnohorze, Niesiołowski — motyle na Podolu. J. Stach gromadził *Apterygota* z Czarnohory i Tatr, S. Stach — motyle tatrzańskie. Wojtusiak odbył wycieczkę na Podole, gdzie zbierał *Microlepidoptera*. Zaćwilichowski badał ważki, rośliniarki i sieciarki w okolicach Rabki.

Koło Lwowskie. Fuliński opracowywał wirki z Małopolski wschodniej i Pomorza, Kinel w dalszym ciągu chrząszcze wodne z okolic Sambora, Rozwadowa i Kosowa. Kuntze kontynuował badania chrząszczy i prostoskrzydłych Podola, Noskiewicz — błonkówek tego obszaru. Ro-

maniszyn pracował nad motylami Małopolski wschodniej, Świątkiewicz — nad motylami Lwowa, Podola i Karpat Wschodnich, Trella — nad chrząszczami okolic Przemyśla.

Koło Poznańskie. Begdon kontynuował badania nad mrówkami, Halladin — nad gniazdami ptasimi w leśnictwie Czarnożyły. Jakubisiakowa zakończyła badania chróścików Jeziora Kiekrzkiego. Jakubisiak opracowywał faunę Morza Bałtyckiego. Krach badał faunę chrząszczy wodnych, Kranzówna — niesporczaki (*Tardigrada*). Kulmatycki zajmował się występowaniem i wędrówkami niektórych ryb oraz sprawą zanieczyszczeń wód przez ścieki fabryczne. Linke ukończył swe badania nad muchą strzyżakiem, występującą na łośiach, danielach, jeleniach i sarnach. Męczyńska opracowała wrotki jeziora Kociołek w Poznańskim. Moszyński zajmował się w dalszym ciągu opracowywaniem skąposzczetów, Myrdzik — chrząszczy woj. poznańskiego. Nawrocki badał zasięg geograficzny i zmienność ubarwienia myszołowa. Niezabitowski opracowywał szczątki kopalne żubra na ziemiach polskich i zajmował się znaczeniem wydry w biologii wód. Rzóśka badał w dalszym ciągu faunę widłonogów, Sitowski szkodniki leśne i ich pasożyty. Szulczewski kontynuował swe prace z zakresu entomologii, Urbański badał mięczaki i ważki. Żuchlińska opracowywała materiały zoofenologiczne Polski. Ponadto Baran zbierał pająki w okolicach Rzeszowa, a Brzęk zakończył pracę nad ślimakami okolic Błazowej w Rzeszowskim. Tutaj gromadził skąposzczety lądowe okolic Rzeszowa.

Koła w Warszawie i Wilnie nie przysłały sprawozdań.

W roku 1935 („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 70: 1936), podobnie jak w latach poprzednich, Komisja Fizjograficzna rozporządzała tylko bardzo szczupłymi funduszami na badania kraju, mianowicie sumą 1000 zł otrzymaną od Akademii Umiejętności. Nie można było wobec tego ani organizować badań zespołowych ani poprzeć indywidualnych prac współpracowników. Wielu jednak współpracowników Komisji korzystało z zasiłków otrzymanych z innych źródeł. W tych warunkach Komisja coraz bardziej traci na znaczeniu jako instytucja naczelna, kierująca i skupiająca krajowe badania fizjograficzne. Właściwie działalność jej ogranicza się do prac podjętych w Kole Krakowskim, gdyż pozostałe koła sprawozdań nie nadesłały, a Koło Warszawskie zostało zlikwidowane.

Koło Krakowskie ogłosiło następujące sprawozdanie ze swej Sekcji Zoologicznej:

Bez zasiłku ze strony Komisji pracowali: Fudakowski, Niesiołowski, Ramułt, J. Stach, S. Stach i Wojtusiak.

Fudakowski, uzyskawszy zasiłek z Instytutu Badawczego Lasów Państwowych i z Towarzystwa Przyjaciół Huculszczyzny, badał wraz z Niesiołowskim, Ramułtem i Saganem Karpaty Wschodnie na terytorium

polskim, czechosłowackim i rumuńskim. Niesiołowski ponadto zbierał motyle na Czarnohorze. Ramułt zajmował się badaniem *Amphipoda* Czarnohory, J. Stach fauny niwalnej bezskrzydłych w paśmie Czarnohory i w Tatrach. S. Stach gromadził motyle w rezerwacie czarnohorskim i w okolicach Łomży. Wojtusiak odbył wyprawę w góry Wysokiego Kaukazu, Zaćwilichowski zbierał sieciarki i rośliniarki w okolicach Muszyny.

Kryzys organizacyjny Komisji Fizjograficznej, który dał się zauważyć już w latach poprzednich, osiągnął szczytu w roku 1936 („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 71: 1938). Oddziały w Poznaniu, Warszawie i Wilnie, praktycznie biorąc, przestały istnieć. Co do Koła Lwowskiego, to wprowadzie w „Sprawozdaniach” zanotowano jego istnienie (przewodniczący S. Kulczyński, sekretarz — J. Mądalski), ale sprawozdania z tego koła nie nadesłano. Wielu współpracowników kół pozakrakowskich nadesłało informacje o swych pracach bezpośrednio do Komisji Fizjograficznej w Krakowie.

Trudności organizacyjne Komisji nie spowodowały jednak zahamowania jej działalności naukowej. Wprawdzie zasiłki na badania napłynęły w niewielkiej wysokości (od Akademii Umiejętności — 1000 zł, z Funduszu Kultury Narodowej — 1150 zł), ale mimo to praca nie tylko nie została zatrzymana, lecz nawet doznała pewnego ożywienia. Zarząd Komisji przystąpił mianowicie do rozwinięcia zbiorowych poszukiwań fizjograficznych na terenie woj. krakowskiego i woj. kieleckiego. Grono zoologów krakowskich podjęło się opracowania fizjograficznego Puszczy Niepołomickiej, Puszczy Dulowskiej, okolic Ojcowa i Pogórza Karpackiego na południe od Krakowa. W imprezie tej wzięli udział: Fudakowski, Juszczuk, Mikulski, Mikulska, S. Stach, Zaćwilichowski. Inne sekcje Komisji, poza Sekcją Zoologiczną, nie zdołały zorganizować podobnych prac zespołowych. Przy tej okazji ujawniła się zasadnicza bolączka ówczesnych badań fizjograficznych; niedostateczny dopływ młodych sił; pracowała niemal wyłącznie „stara gwardia”.

Dzięki uczynności właścicielki Ojcowa, ks. Marii Czartoryskiej, z początkiem 1937 r. powstała tam stacja badawcza Komisji Fizjograficznej. Uruchomienie jej stało się możliwe dzięki staraniom doc. dra J. Fudakowskiego.

Świadomość, że Komisja Fizjograficzna znalazła się w trudnej sytuacji organizacyjnej, wywołała konieczność podjęcia zabiegów zmierzających do wybrnięcia z impasu. Na posiedzeniu Komisji w dniu 12 maja 1937 r. uchwalono zmienić regulamin Komisji i powierzyć jego redakcję pp. B. Pawłowskiemu i K. Piechowi z tym, aby na najbliższym posiedzeniu Komisji można było nowy regulamin przedyskutować i uchwalić.

Na tymże posiedzeniu Komisji na wniosek inż. Stefana Stobieckiego

uchwalono przystąpić do sporządzenia katalogu prac zawartych w 70 tomach „Sprawozdań Komisji Fizjograficznej”. Katalog winien zawierać spisy roślin i zwierząt wymienionych w ogłaszanych pracach.

W roku 1936 Komisja Fizjograficzna nawróciła do zaniechanej już od dawna praktyki zwoływania posiedzeń naukowych. Odbywały się one w latach 1886—1889 systematycznie, później sporadycznie (zob. wyżej).

Dnia 14 grudnia 1936 roku ogłoszono na posiedzeniu Komisji następujące referaty zoologiczne:

1. Edward Mazur, *Stan badań koleopterologicznych w okolicach Krakowa na tle badań koleopterologicznych w całym kraju.*

2. Witold Niesiołowski i Roman Wojtusiak, *Macro- i Microlepidoptera woj. krakowskiego i południowej części woj. kieleckiego; dzisiejszy stan badań.*

3. Józef Miłkulski, *Zbiorniki wodne okolic Krakowa pod względem fauny owadniczej; stan badań w chwili obecnej.*

Dnia 22 lutego 1937 r. odbyło się również posiedzenie naukowe Komisji, tym razem poświęcone niektórym zagadnieniom związanym z dyfluwium okręgu Krakowskiego. Wśród referatów znalazł się jeden treści zoologicznej:

Stanisław Smreczyński (*jun.*), *Coleoptera z dyfluwium pod Pilzнем.*

W związku z dyskusją na obydwóch wyżej wymienionych posiedzeniach naukowych Komisji prof. Kazimierz Piech złożył sprawozdanie z akcji organizowania badań fizjograficznych w okręgu Krakowskim.

Sekcja Zoologiczna Koła Krakowskiego złożyła za rok 1936 następujące sprawozdanie:

Fudakowski otrzymał zasiłek od Komisji i gromadził materiały ważek z okolic Krakowa, uwzględniając i Ojców. Poza ważkami gromadził materiały do pracy nad rysiem. Mazur zbierał chrząszcze pod Krakowem i w Tatrach. Miłkulski badał faunę jętek w Tatrach, Niesiołowski uzupełniał zbiory motyli, gromadząc materiał w okolicach Szczucina koło Tarnowa. Smreczyński (*sen.*) zbierał pluskwiaki w okolicy Krakowa, w Tatrach, w dolinie Popradu i nad Bałtykiem. J. Stach uzupełniał zbiory bezskrzydłych w Tatrach i na Czarnohorze. S. Stach korzystał z zasiłku Komisji dla zbierania motyli w Tatrach. Wojtusiak otrzymał dotację od Funduszu Kultury Narodowej i prowadził dalsze badania nad fauną motyli gór Czywczyńskich.

Spoza ośrodka krakowskiego nadeszły następujące sprawozdania: J. Bayger (Lwów) zbierał materiały herpetologiczne na Opolu i skrawku Podola. K. Kaznowski (Kielce) gromadził materiały do fauny malakologicznej Gór Świętokrzyskich. Kinel (Lwów) zbierał w latach 1935—1936 chrząszcze w okolicach Lwowa, nad Prutem i na krawędzi Podola. Koziowski (Lwów) w tym samym czasie zajmował się kwestią chrabąszczy w Polsce. Koźmiński (Wigry) prowadził w latach 1935—1936 badania hydröbiologiczne. Kremky (Warszawa) badał faunę motyli w okolicach

Kosowa i Pistyni. Kulmatycki (Bydgoszcz) zajmował się rakiem amerykańskim, kormoranami, wyrobem i badaniem zanieczyszczenia rzek. Lityński (Suwałki) zorganizował dwie wyprawy hydrobiologiczne na Polesie. K. Miczyński (Lwów) badał faunę ornitologiczną na terenie Lwowa i okolic. S. Minkiewicz (Puławy) opracowywał *Harpacticoida* naszego morza. Moszyński (Poznań) zbierał skąposzczety w jeziorach Wigierskich. Niezabitowski (Poznań) pracował nad szczątkami zwierząt kopalnych z Barycza nad Sanem i Biskupina, występowaniem kruka i zagadnieniami łowiectwa. Noskiewicz (Lwów) zbierał żądłowki, Prüffer (Wilno) motyle i zajmował się zagadnieniem rójki chrabąszcza. Racięcka (Wilno) uzupełniała zbiory chróścików północno-wschodniej Polski. Romaniszyn (Lwów) przeprowadzał badania fauny motyli okolic Lwowa. Rzöska (Poznań) badał jeziora na Pomorzu i w Poznańskim, Schechtel (Poznań) zbierał materiały do zwierząt łownych oraz raka. Sitowski (Poznań) kontynuował badania szkodliwych owadów leśnych. Strawiński (Łódź) prowadził badania ekologiczne nad pluskwiakami. Szulczewski (Poznań) zbierał *Zooecidia* na Kurpiach i w Wielkopolsce oraz *Psocidae* Wielkopolski. Tenenbaum (Warszawa) prowadził badania entomologiczne na Podolu. Trella (Przemyśl) kompletował zbiory chrząszczy z okolic Przemyśla. Wodzicki (Warszawa) badał rozmieszczenie bociana białego na terenie woj. lwowskiego.

W roku 1937 zaszła zmiana we władzach Sekcji Zoologicznej („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 72: 1939): ustąpił z przewodnictwa Sekcji prof. H. Hoyer, a miejsce jego zajął prof. Tadeusz Garbowski. Wymienione Sprawozdanie Komisji Fizjograficznej jest w ogóle ostatnim sprawozdaniem Komisji i obejmuje czynności dokonane od 16 listopada 1937 roku do 31 grudnia 1938 roku.

Z funduszków własnych Komisji otrzymali zasiłki na badania następujący zoologowie: Stobiecki, Ferens, Wojtusiak. Z Funduszu Kultury Narodowej — Fudakowski, Juszczyk, Mikulska, Mikulski i S. Stach.

Inicjatywa Komisji Fizjograficznej w sprawie sporządzenia spisu treści 70 tomów „Sprawozdań Komisji” spotkała się z życzliwym poparciem ze strony zarządu Akademii Umiejętności, jednak praca nad tym katalogiem okazała się olbrzymią w swej objętości i zakresie. Dość powiedzieć, że do końca grudnia 1938 r. ukończono katalogowanie zaledwie pierwszych sześciu tomów „Sprawozdań”, a liczba kartek katalogowych wyniosła przeszło 26 000. Praca nad tym indeksem miała potrwać kilka lat. W rzeczywistości na skutek wybuchu drugiej wojny światowej nigdy nie została zakończona.

Jak wyżej wspomniano, w wyniku trwających od maja 1937 r. narad zebrano materiał do zredagowanego przez pp. Pawłowskiego i Piecha nowego regulaminu Komisji Fizjograficznej. Dnia 15 marca 1938 r. Ko-

misja przedyskutowała i zaakceptowała przedłożony regulamin i uchwaliła przedłożyć go do zatwierdzenia zarządowi Akademii. Niestety wobec wybuchu wojny nie wszedł on już w życie.

Sekcja Zoologiczna złożyła za rok 1937 poniższe sprawozdanie.

K o ł o K r a k o w s k i e. Ferens przeprowadzał obserwacje oraz zbierał materiały ornitologiczne na terenie lasów w Beskidzie Żywieckim. Fudakowski zbierał *Odonata* i *Orthoptera* w Ojcowie. Prace nie zostały zakończone i będą kontynuowane w 1938 r. Juszczuk badał występowanie płazów koło Krakowa i w dalszych okolicach. Kaznowski (Kielce) zbierał mięczaki z Gór Świętokrzyskich, Mazur kontynuował badania koleopterologiczne okolic Krakowa. Mikulska zbierała pajęczaki, a szczególnie niesporczaki w Ojcowie, Mikulski — jętki i widelnice tamże. J. Stach opracowywał materiały z grupy bezskrzydłych Tatr i Czarnohory. S. Stach zaczął gromadzenie drobnych motyli okolic Krakowa, Toll (Katowice) opracowywał motyle zebrane na Podolu, Wojtusiak — motyle doliny Popradu. Zaćwilichowski zbierał materiały z grupy sieciarek, ważek i roślinnierek.

Spoza ośrodka krakowskiego napłynęły następujące sprawozdania: Bowkiewicz (Warszawa) zbierał plankton z 26 jezior na Wileńszczyźnie, Dreżepolski (Poznań) rozpoczął badania nad euglenami Wielkopolski. Jakubisiak zbierał *Copepoda* w Zatoce Puckiej, Jakubski badał rozmieszczenie czerwca polskiego. Koźmiński opracowywał *Copepoda* zebrane na Zahoryniu (Polesie). Kremky (Warszawa) zbierał motyle w okolicach Kut i Kosowa. Kuntze (Warszawa) łącznie z Noskiewiczem (Lwów) zajmowali się zoogeografią Podola. Moszyński (Poznań) opracowywał w dalszym ciągu *Oligochaeta*. Niezabitowski (Poznań) opisywał szczątki ludzkie i zwierzęce z Biskupina, Gniezna i innych okolic Polski zachodniej. Noskiewicz (Lwów) zbierał żądłówki i muchówki na północnej krawędzi Podola. Romaniszyn (Lwów) przeprowadzał badania nad motylami okolic Lwowa i Morszyna. Rzóśka (Poznań) zajmował się badaniami limnologicznymi jezior na Pomorzu i w Wielkopolsce oraz planktonowymi w Zatoce Gdańskiej. Sitowski (Poznań) badał biologię owadów szkodliwych leśnych, rolnych i ogrodowych. Tenenbaum (Warszawa) zbierał chrząszcze nad jeziorem Narocz i na Podolu. Wodzicki (Warszawa) kontynuował badania nad biologią i ochroną bociana białego.

CHARAKTERYSTYKA DZIAŁALNOŚCI SEKCJI ZOOLOGICZNEJ

W przedstawionej powyżej kronice działalności Sekcji Zoologicznej oraz w bibliografii prac faunistycznych zamieszczonych w wydawnictwach Akademii Umiejętności w Krakowie znajdujemy 349 nazwisk osób,

które przyjmowały czynny udział w pracach Sekcji Zoologicznej. Nie wszystkie te osoby miały tytuł członka Komisji Fizjograficznej. Byli to w znacznej części tylko jej współpracownicy. Około 90 spośród tych nazwisk wymienionych jest tylko raz jeden lub parę razy, a więc współpracownictwo ich z Sekcją uznać można za przygodne. Natomiast wymienionych jest 50 nazwisk osób, które brały udział w pracach Sekcji lat 10 i więcej, czyli stanowiących główny zrąb personalny jej działalności.

Oto ci podstawowi pracownicy z zaznaczeniem okresu ich najintensywniejszej współpracy:

1. Bayger Jan Aleksander (1869—1936),	27. Niezabitowski Edward, Lubicz (1896—1939),
2. Bobek Kazimierz (1888—1900),	28. Noskiewicz Jan (1917—1939),
3. Bąkowski Józef (1869—1882),	29. Nowicki Maksymilian (1865—1890),
4. Dziędzielewicz Józef (1865—1910),	30. Poliński Władysław (1913—1930),
5. Fudakowski Józef (1920—1939),	31. Prüffer Jan (1913—1939),
6. Fuliński Benedykt (1924—1934),	32. Ramułt Mirosław (1924—1939),
7. Grochmalicki Jan (1910—1930),	33. Romaniszyn Jan (1908—1939),
8. Hoyer Henryk (1922—1937),	34. Rybiński Michał (1890—1905),
9. Jachno Jan (1866—1880),	35. Rzóska Julian (1925—1939),
10. Janota Eugeniusz (1865—1878),	36. Schille Fryderyk (1897—1929),
11. Jelski Konstanty (1880—1896),	37. Sitowski Ludwik (1905—1939),
12. Kinel Jan (1924—1939),	38. Smreczyński Stanisław (sen.) (1901—1930),
13. Klemensiewicz Stanisław (1880—1913),	39. Stach Jan (1917—1939),
14. Kotula Bolesław (1872—1898),	40. Stach Stefan (1917—1939),
15. Kowalewski Mieczysław (1894—1910),	41. Stobiecki Stefan (1879—1939),
16. Kozikowski Antoni (1894—1913),	42. Strawiński Konstanty (1924—1934),
17. Krasucki Adam (1916—1929),	43. Snieżek Jan (1892—1907),
18. Kulczyński Władysław (1872—1919),	44. Świątkiewicz Michał (1924—1934),
19. Kuntze Roman (1924—1939),	45. Tenenbaum Szymon (1924—1939),
20. Lityński Alfred (1912—1939),	46. Trelła Tadeusz (1924—1936),
21. Łomnicki Jarosław (1893—1930),	47. Wierzejski Antoni (1865—1916),
22. Łomnicki Marian (1865—1915),	48. Wojtusiak Roman (1928—1939),
23. Mikulski Józef (1928—1930),	49. Zaćwilichowski Jan (1925—1939),
24. Minkiewicz Stanisław (1909—1939),	50. Żebrawski Teofil (1865—1887),
25. Moszyński Ambroży (1925—1939),	
26. Niesiołowski Witold (1923—1939),	

Aż do roku 1910 współpracownicy Sekcji Zoologicznej rekrutują się prawie wyłącznie spośród mieszkańców Galicji (wyjątki są nieliczne), zgrupowanych w dwóch, lub wokół dwóch ośrodków, Krakowa i Lwowa. Po roku 1910 zjawiają się zoologowie pochodzący z zaboru rosyjskiego, kształceni jednak przeważnie w Uniwersytecie Jagiellońskim. Po roku 1918 część współpracowników Sekcji rozprasza się po b. zaborach pruskim i rosyjskim, głównie wokół ośrodków Poznań i Wilna. Około roku 1925

zaczynają brać udział w pracach Sekcji młodzi wychowankowie uniwersytetów w Warszawie, Poznaniu i Wilnie. Liczebnością i intensywnością pracy wyróżniają się jednak i po 1920 r. zoologowie ośrodków w Krakowie i Lwowie.

Do roku 1924 wśród współpracowników Sekcji Zoologicznej nie spotykamy wcale nazwisk kobiecych (wyjątek: J. Młodowska w 1913 r.). Później widnieją już współpracowniczki Sekcji w ogólnej liczbie 25, z tego ogromna większość z ośrodków w Poznaniu i Wilnie, a w niewielkiej ilości z Krakowa, Lwowa i Warszawy.

Jeśli rozpatrzmy współpracowników Sekcji pod zawodowym kątem widzenia, to się okaże, że znaczna większość rekrutuje się spośród profesorów, docentów, adiunktów, asystentów szkół wyższych i instytutów naukowo-badawczych oraz spośród nauczycieli szkół średnich (w nielicznych przypadkach także podstawowych). Inteligencja zawodowa, jak lekarze, farmaceuci, inżynierowie, urzędnicy (zwłaszcza administracji leśnej) stanowią niewielką mniejszość. W paru przypadkach mamy do czynienia z wojskowymi. Liczny początkowo udział księży i właścicieli ziemskich stopniowo ku końcowi stulecia maleje, a po 1915 r. znika prawie całkowicie.

Działalność współpracowników Sekcji Zoologicznej wyrażała się głównie w dwóch kierunkach: 1) gromadzenie zbiorów w Muzeum Fizjograficznym, oznaczanie ich, katalogowanie, porządkowanie; 2) opracowywanie naukowe zebranego materiału i ogłaszanie wyników w postaci rozpraw.

Komisja Fizjograficzna posiadała własny organ dla umieszczania w nim rozpraw z zakresu fizjografii kraju. Były to „Sprawozdania Komisji Fizjograficznej” (73 tomy z lat 1867—1939) wychodzące corocznie z nielicznymi wyjątkami (wyszło kilka tomów podwójnych). Wydano również 7 tomów pt. „Prace Monograficzne Komisji Fizjograficznej”, wśród nich 5 tomów treści zoologicznej. Oddzielnie wyszło nakładem Akademii Umiejętności dzieło dwutomowe W. Taczanowskiego pt. *Ptaki Krajowe*, 1882 i *Encyklopedia polska*, T. 1, 1912.

Przypomnieć również należy, że Komisja Fizjograficzna uchwaliła w roku 1865 („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 1: 1867), by obszerniejsze rozprawy fizjograficzne drukować w „Rocznikach Towarzystwa Naukowego Krakowskiego”, zastąpionych po 1873 r. przez „Rozprawy Akademii Umiejętności” i „Bulletin de l'Académie des Sciences de Cracovie”. Tam więc również szukać należy zoologicznych prac fizjograficznych, wydawanych pod egidą Komisji Fizjograficznej.

Jednak nie wszystkie rozprawy współpracowników Sekcji Zoologicznej trafiły do wydawnictw Akademii Umiejętności. Wiele opracowań fizjograficznych osób działających z ramienia Komisji, a nawet w szeregu

przypadków pobierających od niej zasiłki na badania, znalazło się w takich wydawnictwach, jak: „Kosmos”, „Rozprawy i Wiadomości z Muzeum Dzieduszyckich”, „Pamiętnik Tatrzański”, „Sprawozdania z Posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego”, „Annales Musei zoologici polonici”, „Fragmenta faunistica Musei zoologici polonici”, „Acta ornithologica Musei zoologici polonici”, „Pamiętnik Fizjograficzny”, „Ochrona Przyrody”, „Przyroda i Technika”, „Polskie Pismo Entomologiczne”, „Sprawozdania Stacji Hydrobiologicznej na Wigrach”, „Archiwum Hydrobiologii i Rybactwa”, „Zoologica Poloniae”, „Sylwan”, „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie”, oraz w niektórych innych. Były też prace fizjograficzne książkowe (np. M. Nowickiego) wydawane niezależnie od Akademii Umiejętności.

Ustalenie, które z takich prac rozproszonych należą do sfery działalności Komisji Fizjograficznej, nie jest możliwe. Istnieją wprawdzie niektóre wydawnictwa bibliograficzne, jak — A. Jakubski, M. Dyrdowska: *Bibliografia fauny polskiej do roku 1880*, lub wychodząca staraniem Akademii Umiejętności od 1901 r. bibliografia literatury zoologicznej polskiej („Katalog Literatury Naukowej Polskiej 1901—1914”, później pt. „Katalog Polskiej Literatury Matematyczno-Przyrodniczej za lata 1915/1918—1931/1934”, druk 1928—1939, ogółem tomów 19) z wyodrębnieniem działu „Zoologia”, ale — *primo*: poza Jakubskim nie wydzielono w nich prac fizjograficznych — *secundo*: nie podano danych dla ustalenia, czy praca była wykonana pod egidą i z pomocą Komisji Fizjograficznej.

Wobec powyższego przy charakterystyce naukowej działalności Sekcji Zoologicznej musimy się ograniczyć do materiału zamieszczonego w wydawnictwach Akademii Umiejętności (zob. niżej: „Bibliografia prac faunistycznych”). Można to uczynić tym śmieiej, że — mimo wszystko — znaczna większość prac wykonanych przez współpracowników Sekcji Zoologicznej została umieszczona w wydawnictwach Akademii Umiejętności.

Ogólna liczba pozycji faunistycznych zamieszczonych w „Bibliografii” podanej na końcu wynosi 535. Spośród nich cztery, a mianowicie 472, 473, 477, 479, dotyczą bibliografii faunistyki. Niestety wszystkie one obejmują pozycje dawne, nie sięgające poza rok 1880.

67 pozycji to sprawozdania roczne z działalności Sekcji Zoologicznej (1, 15, 29, 40, 56, 59, 67, 71, 78, 83, 91, 98, 107, 113, 120, 125, 134, 143, 151, 154, 157, 160, 164, 168, 172, 176, 177, 184, 188, 192, 198, 203, 206, 211, 219, 231, 237, 237a, 254, 259, 267, 271, 276, 283, 293, 303, 312, 320, 327, 331, 333, 337, 349, 361, 365, 373, 379, 385, 396, 411, 415, 425, 430, 438, 441, 450, 461). Zostały one omówione dość szczegółowo w rozdziale poprzednim. Początkowo podpisywane były przez przewodniczącego Sekcji, póź-

niej, od 1875 r., mieściły się bez takiego podpisu w ogólnym sprawozdaniu przewodniczącego Komisji. Od roku 1925 sprawozdania sporządzali przewodniczący poszczególnych pięciu Kół. Pozycja 84 stanowi plan badań kraju.

Od roku 1869 zaczęły się ukazywać sprawozdania z postrzeżeń pojawów w świecie zwierzęcym. Jest takich pozycji 39 (30, 41, 42, 57, 60, 68, 72, 79, 85, 92, 99, 108, 114, 121, 126, 135, 144, 152, 155, 158, 161, 173, 185, 199, 212, 220, 232, 238, 255, 260, 268, 272, 277, 284, 294, 304, 313, 321, 346). Z bardzo obszernej instrukcji prof. Nowickiego (poz. 4) przeznaczonej dla badaczy pojawów widać, że temu działowi badań fizjograficznych Sekcja Zoologiczna przypisywała duże znaczenie. Jednak wykonanie tego szeroko zakreślonego zamierzenia zawiodło. Początkowo sprawozdania z postrzeżeń składane były regularnie co roku, ale już od 1888 r. — z przerwami, a od 1920 r. ustały zupełnie. Ponadto miejscowości, gdzie czynione były obserwacje były nieliczne (z reguły 2 lub 3, tylko w pewnym kilkuletnim okresie — w 5 lub 6, a ostatecznie tylko w jednej) i dobrane nie według jakiegoś planu, lecz zupełnie przypadkowo, tzn. odbywały się tam, gdzie znalazł się chętny do czynienia spostrzeżeń obserwator. Z tego względu z materiału zgromadzonego w tych 39 pozycjach nie można wyciągnąć żadnych ogólniejszych wniosków i z naukowego punktu widzenia są one bez większej wartości.

Co się tyczy treści czynionych spostrzeżeń pojawów, to — zgodnie z założeniami — obejmują one w zasadzie stale tę samą tematykę: a więc przede wszystkim daty przylotu i odlotu pewnych gatunków ptaków (ten dział jest najobszerniejszy), następnie pierwsze ukazanie się niektórych ssaków zasypiających na zimę (np. nietoperzy), ponadto jaszczurek, żab, ropuch i stosunkowo nielicznych owadów, m.in. chrząszczy, prostoskrzydłych, motyli, ważek, błonkówek.

Zagadnienia ochrony przyrody (poza sprawozdaniami z działalności Komisji) omawiają pozycje: 2 i 51.

Pozostałe 425 pozycji bibliograficznych poświęconych jest studiom nad występowaniem w kraju różnych zwierząt. Studia te są różnorakie: jedno omawiają całość naszej fauny, inne poszczególne gromady, rzędy, jeszcze inne poświęcone są ściślejszym zespołom jednostek systematycznych albo nawet poszczególnym rodzajom i gatunkom.

Całość naszej fauny omawia tylko jedna pozycja 535. Była o niej mowa już wyżej.

Przechodząc do szczegółowego przeglądu prac zoologicznych Komisji Fizjograficznej, na wstępie stwierdzamy, że znaczna ich większość poświęcona jest zwierzętom bezkręgowym, a wśród nich owadom. Natomiast znacznie mniej, bo tylko 81, zajmuje się kręgowcami.

Zwierzęta kręgowce w ogóle (*Vertebrata*) omawia tylko jedna pozycja 479.

Ssaków (*Mammalia*) dotyczą pozycje: 2, 5, 6, 13, 14, 16, 17, 18, 28, 47, 48, 50, 51, 52, 58, 136, 145, 218, 233, 243, 244, 393, 397, 480, 525, 530. Razem jest ich 26. Zauważyć łatwo, że w pierwszych latach działalności Komisji prace dotyczące ssaków zdarzają się częściej, a później występują coraz rzadziej. Widocznie zainteresowanie nimi malało.

Przy omawianiu ssaków należy omówić także prace poświęcone kręgowcom dyluwalnym (prawie wyłącznie ssakom). Jest takich pozycji 10: 138, 310, 311, 314, 387, 398, 514, 515, 516, 532.

Ptaki (*Aves*) budziły zainteresowanie w ciągu całego okresu działalności Komisji, ale liczba studiów im poświęconych nie jest duża, wynosi zaledwie 30: 2, 6, 14, 16, 17, 18, 28, 35, 44, 45, 46, 49, 51, 76, 131, 136, 145, 167, 218, 233, 282, 317, 328, 360, 374, 392, 403, 406, 424, 534.

Prac poświęconych gadom (*Reptilia*) jest 23: 6, 7, 13, 14, 18, 24, 28, 46, 48, 49, 52, 63, 87, 94, 96, 136, 185, 218, 233, 319, 408, 453, 468.

Płazy (*Amphibia*) omówione zostały w następujących 22 pracach: 1, 6, 7, 14, 17, 18, 24, 44, 45, 46, 49, 132, 136, 180, 218, 233, 319, 324, 408, 453, 455, 468.

Ryb (*Pisces*) dotyczą 24 pozycje: 6, 8, 13, 14, 17, 18, 24, 28, 36, 44, 48, 97, 103, 105, 124, 132, 162, 163, 218, 233, 324, 347, 381 i 398 (okres dyluwalny).

Przechodząc do omówienia prac poświęconych zwierzętom bezkręgowym, zauważamy na wstępie, że rozłożone są one w stosunku do grup systematycznych ilościowo nierównomiernie, a mianowicie:

Pierwotniaki (*Protozoa*) omawia zaledwie 7 prac: 132, 180, 302, 324, 486, 498, 506.

Gąbki (*Spongiae*) — tylko dwie: 153, 491.

Jamochłony (*Hydrozoa*) — trzy: 132, 324, 381.

Stosunkowo dużo prac poświęcono robakom (*Vermes*) i pierścienicom (*Annelida*). Spośród nich obserwacji przygodnych jest trzy: 18, 163, 381. Natomiast obszerniejsze prace poświęcono następującym gromadom:

Wirki (*Turbellaria*) 6 pozycji: 132, 165, 180, 324, 351, 492.

Przywry (*Trematodes*) 13 pozycji: 193, 197, 226, 242, 273, 378, 498, 501, 502, 503, 504, 508, 531.

Tasiemce (*Cestodes*) 12 pozycji: 193, 197, 226, 242, 273, 378, 501, 508, 509, 510, 511, 531.

Kolcogłowy (*Acanthocephala*) 5 pozycji: 193, 197, 242, 273, 378.

Wrotki (*Rotatoria*) 7 pozycji: 132, 163, 180, 302, 324, 335, 500.

Brzuchorzęski (*Gastrotricha*): 1 pozycja: 324.

Nicienie (*Nematodes*) 15 pozycji: 132, 180, 193, 196, 197, 226, 242, 302, 324, 378, 501, 505, 508, 529, 531.

Pierścienice (*Annelida*) w ogólności — 3 pozycje: 18, 180, 302.

Ponadto:

Skąposzczety (*Oligochaeta*) 14 pozycji: 132, 190, 194, 300, 323, 324, 389, 394, 405, 432, 518, 520, 521, 523.

Pijawki (*Hirudinea*) 4 pozycje: 87, 132, 324, 434.

Przechodząc do typu zwierząt stawonogich (*Arthropoda*) już na wstępie musimy stwierdzić, że Sekcja Zoologiczna tym właśnie zwierzętom poświęcała głównie swą uwagę i liczba pozycji bibliograficznych w tym dziale jest największa.

Opisowi nowych gatunków *Arthropoda* poświęcona jest pozycja 483.

11 pozycji poświęcono skorupiakom (*Crustacea*): 14, 18, 132, 163, 180, 195, 302, 324, 381, 398, 522.

Ponadto omówiono oddzielnie skorupiaki następujących rzędów:

Liścionogi (*Phyllopoda*): 178, 332, 380, 470, 489, 499, 519, 533.

Małżoraczki (*Ostracoda*): 419.

Widłonogi (*Copepoda*): 329, 380, 401, 417, 494, 528.

Pancerzowce (*Malacostraca*): 181, 221, 496, 498.

Łącznie skorupiakom poświęcono 30 pozycji.

Gromada krocionogi (*Myriapoda*) omawiana była w 11 pracach: 14, 18, 27, 34, 43, 137, 140, 182, 382, 395, 409.

Najobszerniejszy dział prac Sekcji Zoologicznej to dział entomologiczny.

Bezskrzydłe (*Apterygogenea*) 7 pozycji: 132, 269, 296, 307, 376, 384, 524.

Pluskwiaki (*Hemiptera*) 28 pozycji: 14, 18, 19, 28, 44, 49, 53, 127, 132, 136, 148, 150, 156, 169, 265, 266, 279, 280, 289, 290, 325, 326, 330, 350, 383, 440, 458, 481.

Chrzęszcze (*Coleoptera*) 59 pozycji: 10, 13, 14, 18, 24, 25, 28, 33, 43, 44, 47, 49, 54, 65, 66, 69, 70, 74, 75, 81, 82, 87, 89, 93, 94, 95, 111, 115, 118, 132, 133, 136, 145, 163, 170, 174, 200, 215, 222, 223, 234, 235, 236, 249, 256, 270, 359, 398, 399, 416, 426, 439, 442, 446, 448, 463, 465, 466, 527.

Błonkówki (*Hymenoptera*) 34 pozycje: 14, 20, 28, 39, 44, 77, 88, 186, 201, 207, 208, 214, 227, 253, 286, 287, 315, 336, 338, 339, 340, 341, 343, 344, 345, 348, 352, 354, 358, 371, 412, 420, 444, 452.

Motyle (*Lepidoptera*) 84 pozycje: 11, 13, 14, 18, 21, 22, 23, 28, 31, 32, 44, 47, 49, 55, 65, 87, 89, 104, 139, 183, 191, 204, 205, 209, 210, 213, 217, 224, 228, 229, 239, 240, 245, 247, 248, 258, 261, 262, 263, 275, 278, 281, 285, 292, 296, 299, 301, 305, 307, 309, 316, 318, 334, 356, 357, 362, 363, 364, 369, 370, 372, 375, 377, 388, 391, 400, 429, 437, 443, 447, 449, 456, 459, 462, 464, 467, 469, 471, 474, 475, 476, 478, 517, 526.

Dwuskrzydłe (*Diptera*) 22 pozycje: 1, 13, 14, 18, 20, 28, 34, 38, 43, 44, 46, 49, 64, 89, 171, 179, 187, 202, 481, 482, 484, 488.

Inne grupy owadów (*Insecta*) traktowane były w 77 pozycjach: 12, 13, 14, 18, 20, 24, 26, 34, 37, 43, 44, 45, 46, 49, 50, 58, 80, 86, 88, 94, 96, 100, 109, 133, 136, 141, 142, 149, 156, 166, 175, 180, 189, 216, 225, 230, 241, 246, 250, 251, 252, 253, 257, 264, 274, 288, 291, 295, 296, 297, 298, 302, 307, 308, 324, 342, 353, 355, 367, 368, 386, 390, 402, 407, 410, 413, 414, 418, 422, 423, 427, 428, 445, 451, 457, 460, 497.

Zauważyć należy, że w ciągu przeszło 70-letniej działalności Komisji Fizjograficznej układ systematyczny świata zwierzęcego był niejednokrotnie zmieniany i że dawniejsze gromady, rzędy, rodziny nie zawsze odpowiadają dzisiejszym jednostkom systematycznym. Uwaga ta dotyczy całego przeglądu spuścizny naukowej Sekcji Zoologicznej, ale w pierwszym rzędzie pamiętać o niej należy przy dziele entomologii. W dziele tym wiele rzędów o charakterze zbiorczym potraktowano łącznie. Tytuły różnych prac wymienionych w „Bibliografii” mogą wprowadzić w błąd, jeśli się nie uwzględni tego zastrzeżenia.

Jak z przytoczonego wyżej przeglądu wynika, pozycje entomologicznych jest łącznie około 300 (nie podajemy dokładnej liczby, gdyż szereg pozycji powtarza się przy poszczególnych rzędach). Stanowi to więcej niż połowę całego dorobku naukowego Sekcji Zoologicznej; ale nie wszystkie rzędy owadów były w pracach Sekcji w jednakowym stopniu uwzględniane. Najwięcej prac poświęcono motyłom (*Lepidoptera*) — 84 pozycje. Na drugim miejscu stoją chrząszcze (*Coleoptera*) — 59 pozycji. Na trzecim — błonkówki (*Hymenoptera*) — 34 pozycje, na czwartym pluskwiaki (*Hemiptera*) — 28 pozycji, na piątym dwuskrzydło (*Diptera*) — 22 pozycje. Pozostałe rzędy owadów łącznie wypełniły 77 pozycji.

Pajączaki (*Arachnoidea*) objęły 27 pozycji: 1, 9, 13, 14, 18, 27, 28, 34, 43, 49, 61, 62, 73, 90, 123, 132, 180, 324, 421, 433, 485, 487, 490, 493, 507, 512, 513.

Podajemy jeszcze przegląd pozycji poświęconych mięczakom (*Mollusca*). Jest ich 43, a mianowicie: 1, 13, 14, 18, 24, 34, 43, 45, 47, 48, 49, 63, 94, 101, 102, 106, 110, 112, 116, 117, 119, 122, 128, 129, 130, 132, 136, 146, 147, 156, 163, 302, 306, 322, 324, 366, 381, 398, 404, 431, 435, 436, 454.

Na zakończenie całego przeglądu wymienimy mszywioly (*Bryozoa*) — 3 pozycje: 159, 324, 495.

Z kolei rzeczy należy ustalić, jakie obszary naszego kraju traktowane są przez poszczególne prace fizjograficzne Sekcji Zoologicznej. Oto spośród 425 pozycji poświęconych występowaniu różnych zwierząt w kraju, zaledwie 32 dotyczą (i to z niektórymi zastrzeżeniami) całego obszaru Polski w jej historycznych granicach. Pozostałe, a więc 393, to pozycje odnoszące się do poszczególnych dzielnic. Z nich aż 341, czyli powyżej 85%, to prace dotyczące b. zaboru austriackiego, tj. Galicji. Wśród tych 341 prac należy wyróżnić 61, dotyczących Tatr, Pienin, Karpat (wschod-

nich i zachodnich) oraz 61 pozycji omawiających stosunki faunistyczne Galicji zachodniej i 45 Galicji wschodniej (za granicę między Galicją zachodnią i wschodnią przyjęto bieg Sanu).

Zaledwie 52 prace omawiają faunę w b. zaborach pruskim i rosyjskim. Aż do roku 1920 wśród prac Sekcji Zoologicznej jest tylko kilka pozycji odnoszących się do obszarów pozagalicyjskich. Po roku 1920 powstają samodzielne ośrodki badawcze w Warszawie, Poznaniu i Wilnie, ale przybyło też lokalnych wydawnictw zamieszczających studia faunistyczne. Wobec tego w wydawnictwach Polskiej Akademii Umiejętności znajdujemy pozycje faunistycznych dotyczących b. Królestwa Polskiego tylko 21, Wileńszczyzny i Żmudzi — 7, Inflant — 1 i Kijowszczyzny — 1. Wielkopolski, Pomorza, Śląska i Bałtyku dotyczą 23 pozycje.

OCHRONA PRZYRODY W DZIAŁALNOŚCI KOMISJI FIZJOGRAFICZNEJ

Idea ochrony przyrody, zapoczątkowana przez Johna Ruskina (1819—1906) w formie kultu i ochrony piękna natury, zaczęła znajdować szersze koła zwolenników w Europie w połowie XIX wieku. U nas potrzebę ochrony różnych gatunków zwierzęcych przed wyniszczeniem szerzyli: Konstanty Pietruski (1811—1874), Kazimierz Wodzicki (1816—1889), Władysław Taczanowski (1819—1890), lecz jako akcja systematyczna i zorganizowana rozwinęła się ona dopiero dzięki Komisji Fizjograficznej, a zwłaszcza dwóm jej członkom, ks. drowi Eugeniuszowi Janocie (1822—1878) i prof. drowi Maksymilianowi Nowickiemu (1826—1890).

Już w pierwszym tomie „Sprawozdań Komisji Fizjograficznej” (1867) znajdujemy obszerny elaborat Janoty pt. *Sprawa ochrony zwierząt*. Dowiadujemy się z niego, że Komisja Fizjograficzna zwróciła uwagę przede wszystkim na potrzebę ochrony dwóch zwierząt tatrzańskich — kozicy i świstaka, którym groziła zupełna zagłada. Kozica była przedmiotem nieustannego wybijania przez górali kłusowników przy pomocy strzelb i chwytania w oklepce, a świstak, którego sadło uważane było w Tatrach i na Podhalu za niemal cudowny lek w rozmaitych schorzeniach, był wykopywany z jam zimowych całymi rodzinami, również przez górali.

Nowicki wystąpił 4 stycznia 1865 r. na posiedzeniu Towarzystwa Zoologiczno-Botanicznego w Wiedniu z propozycją wzięcia pod ochronę kozicy i świstaka i znalazł poparcie dla swej inicjatywy. W jesieni 1865 roku poruszono sprawę ochrony kozicy i świstaka w urzędowej „Gazecie Krakowskiej” i w „Czasie” oraz wydano staraniem Komisji Fizjograficznej *Upomnienie Zakopianów i reszty Podhalan*, aby nie wytępiali tych zwierząt. Odezwę przesłano do starostwa w Nowym Targu celem rozdania jej wójtom gmin tego powiatu oraz nauczycielom. Skierowano ją także do właścicieli dóbr Zakopanego i Szaflar celem pouczenia służby leśnej. Zainteresowano odezwą również administrację kościelną.

Nowicki i Janota nie ustawali w zabiegach o ochronę osobliwości fauny tatrzańskiej. Zarówno słowem i piórem, jak i czynem, przedsta-

wiali konieczność ochrony ginących u nas zwierząt i zainicjowali niejako prywatnie ich ochronę. Mianowicie — jak się dowiadujemy z dopisku wydawcy rozprawy Nowickiego pt. *Kozica* („Przegląd Polski”, 1868 r. odb.) — Nowicki i Janota część swoich pensji profesorskich ofiarowali na opłacenie straży w górach celem zapobieżenia tępieniu kozic.

Starania te odniosły pewien skutek. Ustanowiono straż złożoną z dwóch górali, Jędrzeja Wali i Macieja Sieczki, których zadaniem było śledzenie kłusowników. W akcji bardzo pomocny był Antoni Kocyan, leśniczy w Kościelisku. Udało się odebrać broń wielu kłusownikom, niszczone zastawione sidła i tępieno handel świstaczym sadłem na jarmarkach.

Już w samym początku akcji zwrócono uwagę również na ochronę ptaków. Odwołano się mianowicie do magistratu m. Krakowa, aby zabronił handlu na rynkach ptakami śpiewającymi i zakazał łowienia ich w parkach i lasach. Dużym sukcesem ochronnej akcji było wydanie rozporządzenia z 11 maja 1866 r. o zniesieniu nagród za tępienie ptaków drapieżnych, gdyż pod tym pretekstem niszczone mnóstwo ptaków pożytecznych.

Wprowadzenie w życie zabiegów o ochronę kozic i świstaków napotykało jednak wiele trudności. Ks. Janota pisze w tej sprawie, co następuje („Spraw. Kom. Fizjogr.” [T. 2]: 1869. Przegląd czynności Kom. Fizjogr.):

„Co do ochrony zwierząt tatrzańskich, kozicy i świstaka, po chwilowym zaniechaniu polowań przez skrytostrzelców i właścicieli Zakopanego i po zaprowadzeniu straży myśliwskiej (6 X 1866), wreszcie po zainteresowaniu się tą sprawą także Węgrów, kozice zaczęły się znowu pojawiać tam, gdzie ich po naszej stronie od wielu lat nie widywano. Żałować atoli wypada, że w oświadczeniach czynionych w tym przedmiocie Komisji poniekąd więcej było pozorów niż szczerości. Więc też wyprawy myśliwskie, nieraz na obcym gruncie i bez uwzględnienia praw własności cudzej, potem otwarcie, coraz częściej i w coraz liczniejszym towarzystwie, z przywabieniem nawet tych, którzy już przez jakiś czas porzucili to rzemiosło. Uprzejme przedstawienia Komisji czynione tak w Zakopanem, jako też w c.k. urzędzie powiatowym w Nowym Targu nie osiągnęły skutku. W ogóle zbywano rzecz to milczeniem, to obietnicami. Wreszcie nie miały sobie straż myśliwską pp. Homolacze w obelżywy usunęli sposób. P. E. Homolacz, podówczas członek Komisji Fizjograficznej, nie chcąc w polowaniu na kozice żadnego uczynić ustępstwa, wystąpił z grona Komisji”.

Ukoronowaniem niejako akcji w ochronie kozicy i świstaka stała się ustawa uchwalona przez Sejm Krajowy we Lwowie 5 października 1868 r. „względem zakazu łapania, wytępienia i sprzedawania zwierząt alpejskich właściwych Tatrom, świstaka i dzikich kóz”. Równocześnie Sejm Krajowy powziął także uchwałę o ochronie pożytecznych ptaków i innych zwierząt w następującym brzmieniu:

„Zakazuje się łapania, strzelania i sprzedawania, tudzież wybierania gniazd następujących ptaków: 1) sikor; 2) zięb; 3) p'ęgzoń; 4) pliszek czerwogardłowych, szarych i niebieskich, czyli złotników; 9) wszystkich innych ptaków śpiewających;

10) sów, wyjąwszy puchacza; 11) sokołów, pustulki, pustuleczki, kobuzka, myszolo-wa pospolitego i włochatego, pszczołojada; 12) z orłów — włochacza, krzykacza, czyli orlika i gadożera; 13) krzykaczy, mianowicie kozodoja, jerzyka, dudka, żolny, krasnowronki, kukułki i wszystkich dzięciołów; 14) nietoperzy”.

Ustawa o ochronie kozicy i świstaka została przez władze wiedeńskie zatwierdzona. Co do drugiej ustawy uchwalonej przez Sejm, dotyczącej ochrony ptaków, austriacki minister rolnictwa nie poparł wniosku o nadanie jej sankcji, gdyż znalazł w niej „niedokładność osnowy i niedokładność uporządkowania ptaków, mających być wziętymi pod opiekę”. Wydział Krajowy, uznając potrzebę wydania ustawy ochraniającej ptactwo pożyteczne, zażądał 20 sierpnia 1869 roku od Komisji Fizjograficznej opinii, jakby należało rozgatkować ptaki, które mają być wzięte pod opiekę. Równocześnie Wydział podał Komisji Fizjograficznej do wiadomości treść zatwierdzonej przez cesarza ustawy z 10 grudnia 1868 r. o ochronie ptaków w dolnej Austrii. Komisja Fizjograficzna wskutek tego wygotowała projekt ustawy o ochronie ptaków i innych zwierząt, który przedłożyła pod dyskusję na Zjeździe Lekarzy i Przyrodników Polskich, który odbył się w 1869 r. w Krakowie. Po uwzględnieniu poprawek wniesiono 9 października 1869 r. projekt ten do Sejmu Krajowego. Niestety, z powodów bliżej nie znanych wniosku tego nie włączono do porządku dziennego obrad Sejmu. Tak niefortunnie zakończyła się sprawa ustawy o ochronie ptaków.

Uchwalona przez Sejm i zatwierdzona przez Wiedeń ustawa o ochronie kozicy i świstaka w praktyce nie zawsze była stosowana. Świadczą o tym ustępy w „Sprawozdaniach Komisji Fizjograficznej”. Tak np. w „Sprawozdaniu 1871 r. (T. 5) czytamy: „Na podstawie ustawy o ochronie kozic i świstaków wniesiono do Sejmu prośbę o wyznaczenie płacy dla służby leśnej w Tatrach. Prośba ta, jak również dawniejsza petycja o wydanie ustawy w sprawie ochrony ptaków, nie została dotychczas załatwiona. Ustawa nie jest ściśle przestrzegana. Nawet urzędnicy nowotarscy i zakopiańscy polowali sami na kozice, wyprawiali kłusowników na łów i przyjmowali w darze upolowane kozice”.

W dwa lata później w „Sprawozdaniu Komisji” (T. 7: 1873) napisano, co następuje: „Zabiegi o wyjednanie płacy dla straży myśliwskiej w Tatrach broniącej kozice i świstaki nie odniosły skutku. Ustawy o ochronie ptactwa nie uchwalono dotychczas”. To samo powtarza się w roku następnym.

Maksymilian Nowicki brał w obronę nie tylko kozicę i świstaka, ale również ptactwo. Ochronę przyrody traktował on bardzo szeroko, jak świadczy poniższy ustęp z jego *Rzeźby Tatr* („Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego” [T.1]: 1876):

„Nierozsądne niszczenie lasów po bokach gór, wycinanie, a nawet wypalanie

kosodrzewiny wielkimi płatami tak po naszej, jak po węgierskiej stronie, przyczynia się także nader szkodliwie do szybkiego powiększenia spustoszenia w Tatrach, sprawia bowiem, że po nawalnych deszczach i przy nagłym topnieniu śniegów, obsuwają się murawniki ogromnymi płatami do samego spodu, nie zarastające już nigdy więcej, a w czasie tak częstych w Tatrach ulew, wody uwożąc z sobą w miejscach pozbawionych naturalnych zapór grubszy i drobniejszy odtok skalisty, niszczą bezustannie niżej położone trawniki. Nie dosyć, że wichry i śnieżyce, o których niżej mowa, wyłamują całymi smugami lasy, człowiek zamiast zabiegać tym szkodom, sam lekkomyślnie i złośliwie przyczynia się do ich powiększenia. Odzierając pasznicę dolinki z ich naturalnej osłony, to jest otaczających je dokoła lasu (regli) i kosodrzewiny i chcąc tym sposobem powiększyć obszar pastwisk halnych, zapomina, że przyroda prędzej czy później mści się za gwałt zadany sobie. Jakoż w niejednym już miejscu widzieć można, jak cieniuchna warstwa ziemi wraz z roślinnością, która ją pokrywała, pozbawiona naturalnej spójni ze skałą, tj. korzeni kosodrzewiny, wypalona w czasie posuszonym i rozdeptana przez bydło, rozmokła w czasie ulew, ogromnymi obsuwa się płatami, odsłaniając gołą skałę, która, któż wie, czy kiedy, a może i nigdy nie pokryje się więcej roślinnością [...] Ubytek zwierza halskiego, nagłe i pustoszące wzbieranie potoków górskich w czasie deszczów, a podczas trwałej pogody zbyt wielki ubytek wody i idący za nim ubytek ryb w potokach i rzekach halskich są dalszą zasłużoną karą za to nieogłędne obdzieranie hal z lasów i kosodrzewiny”.

Ks. Janota również nie ograniczał swych wystąpień do ochrony kozicy, świstaka i ptactwa. Traktował on zagadnienie szerzej, chociaż wychodził z założeń utylitarnych. Oto, co pisze on o ochronie zwierząt („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 4: 1870):

„Ze szkodami wyrządzanymi w plonach polnych przez niektóre owady i inne szkodniki, np. norniki, w bezpośrednim związku zostaje sprawa ochrony ptactwa pożytecznego i niektórych innych zwierząt pożytecznych, nietoperzy, jeżów, kretów, ryjówek itp.”.

Zapoczątkowaną przez Nowickiego i Janotę akcję ochrony przyrody prowadzili dalej tacy członkowie Komisji Fizjograficznej, jak: Marian Raciborski, Marian Łomnicki, Władysław Kulczyński, Bolesław Kotuła i wielu innych. Za przykładem Komisji Fizjograficznej poszło Polskie Towarzystwo Przyrodników im. Kopernika, Towarzystwo Tatrzańskie (utworzyło w 1912 r. specjalną Sekcję Ochrony Tatr), Polskie Towarzystwo Krajoznawcze w Warszawie (założone w 1906 r.). Wreszcie w odrodzonej Polsce ochroną przyrody zajęły się czynniki państwowe, powołując w 1919 r. Komisję Ochrony Przyrody, zamienioną w 1925 r. na Państwową Radę Ochrony Przyrody.

MUZEUM KOMISJI FIZJOGRAFICZNEJ

Od pierwszych chwil swego istnienia Komisja Fizjograficzna planowała gromadzenie zbiorów dotyczących fizjografii kraju. Potrzebę tę uzasadniano w następujący sposób („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 8: 1874):

Muzeum połączone z pracownikami „dla geologa, botanika i zoologa może z jednej strony dać należyty, pouczający obraz całego bogactwa kraju, a z drugiej ułatwić zadanie Komisji i zabezpieczyć trwale gromadzące się w jej ręku z każdym rokiem naukowe zbiory [...] Przy naukowych badaniach nie dość jest wiedzieć i napisać, co się w kraju znajduje, ale potrzeba rzecz każdą, niekiedy i przez dłuższy przeciąg czasu, mieć pod ręką”.

Już w swej wstępnej odezwie ogłoszonej w czerwcu 1865 r. (zob. wyżej) nie tylko wezwano szerokie koła inteligencji galicyjskiej do zbierania i nadsyłania okazów, ale podano także dość obszerną instrukcję („skazówkę”), jak opakowywać i przysyłać nagromadzone okazy. Zaraz po opublikowaniu odezwy zaczęły napływać do Towarzystwa Naukowego Krakowskiego zbiory roślin i zwierząt. Wyłoniła się jednak przy tym zasadnicza trudność, gdzie nadsyłane okazy gromadzić. W gmachu Towarzystwa Naukowego nie było do tego celu odpowiedniego pomieszczenia i sprzętu. Wobec tego w 1866 r. w Komisji Fizjograficznej zapadła uchwała, by tymczasowo nadsyłane zbiory umieszczać w Gabinetzie Zoologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Nie omylimy się zapewne, jeśli wysunięcie tego projektu przypiszemy Maksymilianowi Nowickiemu, ówczesnemu profesorowi zoologii.

Ponieważ nadsyłany materiał muzealny miał zwłaszcza w początkach charakter przypadkowy, więc znalazło się w nim dużo stale powtarzających się okazów. Część z nich rozdawano różnym gimnazjom galicyjskim. Gdy ilość materiałów nadsyłanych wciąż rosła, a lokalu muzealnego w dalszym ciągu nie było, wypadło niektóre kolekcje obok gabinetów uniwersyteckich pomieszczać w mieszkaniach członków Komisji. Niewątpliwie załatwieniem sprawy mogłoby być wynajęcie na mieście lokalu dla muzeum, na przeszkodzie jednak stanął brak funduszy.

W roku 1868 otrzymano zbiory owadów, pajaków i innych zwierząt. Werchratski nadesłał motyle, Szyszkowski — pająki, Schaitter — zbiór much, Brzezina — okaz kuny, Wala i Sieczka — pająki i ślimaki.

Rok 1869 pomnożył znacznie kolekcje Komisji. Górale, Wala i Sieczka, płatni zbieracze Sekcji Zoologicznej, dostarczyli z Tatr ślimaki, pająki i muchy. Prof. Kornicki nadesłał pająki z okolic Rzeszowa. Różne materiały faunistyczne przysłali: prof. Cierlicki z Nowego Sącza, dr Kaczyński — z Brzostkowa, Gutkowski — z Korczyny, prof. Tyniecki — z Dublan, Szwestka — ze Strzelbic. Prof. Hückel z Przemyśla dostarczył muchy, sieciarki i pająki. Scipio z Czerlan — ważki, Król — pająki i muchy z Janowa, Bąkowski — ślimaki, pająki i chrząszcze z okolic Rawy Ruskiej. Ponadto prof. Łomnicki nadesłał z Podola pająki i muchy, ks. Kossowski z Kozłowa — tarantule, ks. Andrzejowski ze Skały — pająki i muchy, Pirogowski — zbiór owadów i pajaków z Bukowiny, Życzyński — płazy i pająki również z Bukowiny, Dziędzielewicz — sieciarki, Łomnicki i Wachtl — chrząszcze, Piotrowski z Tenczynka i Czernej — nietoperze. Oznaczeniem i badaniem zbiorów zajęli się: prof. Nowicki i prof. Łomnicki.

W roku 1870 Towarzystwo Naukowe Krakowskie, korzystając z tego, że gmach Towarzystwa opuściło Towarzystwo Rolnicze, które dotychczas podnajmowało tam lokal, udzieliło Komisji Fizjograficznej miejsca na drugim piętrze budynku przy ul. Sławkowskiej. Od tej pory zaczęły się właściwe dzieje Muzeum Komisji Fizjograficznej. W Muzeum utworzyły się trzy działy: botaniczny, geologiczny i zoologiczny. W dalszych naszych wywodach będziemy się zajmowali tylko działem zoologicznym.

Rozmieszczeniem zbiorów, ich uporządkowaniem i spisaniem inwentarza zajmował się dr Stanisław Zaręczny.

W tymże 1870 r. zaszła bardzo ważna i korzystna okoliczność w pracy Muzeum, mianowicie pozyskano współpracę wybitnych specjalistów zagranicznych: dra Kocha z Norymbergi (pająki), dra Löwa z Guben (dwuskrzydłe), dra Foerstera z Akwizgranu, dra Steina z Weilburga, dra Gerstaeckera z Berlina (błonkówki), dra Fiebersa z Hradynu, dra Kirchmayera z Wiesbadenu (pluskwiaki), dra Nolla i Heynemanna z Frankfurtu nad Menem (ślimaki i małże), dra Oehlersa z Erlangen (robaki), dra Steina z Pragi (wymoczki). Odtąd pracownicy Muzeum powierzają oznaczanie zbiorów wyłącznie specjalistom od poszczególnych działów fauny. Tak więc już w 1870 r. pająki opracowywał dr Koch, muchy — dr Löw, wije i małże — prof. Nowicki. Błonkówki przesłano do Gerstaeckera w Berlinie i Foerstera w Akwizgranie. Podobnie było w latach następnych. W roku 1873 chrząszcze zebrane dla Komisji oznaczał Ludwik Miller z Wiednia, a Kotula zestawił je systematycznie (około 1500 gatunków). Pająki posłano Kochowi do Norymbergi dla oznaczenia.

Prof. dr Jan Stach (urodz. w r. 1877), sekretarz Komisji Fizjograficznej
w latach 1922—1936, dyrektor Muzeum Fizjograficznego w latach
1919—1939

W roku 1874 zbiory owadów pomnożyli Wierzejski, Łomnicki i Nowicki. W roku 1875 wpłynął do Muzeum od Wachtla zbiór szarańczaków, chrząszczy, innych owadów i mięczaków. Za pośrednictwem Nowickiego otrzymano wilka, czaplę i ślepowrona. Sekcja Zoologiczna uznała potrzebę utworzenia w Muzeum zbioru ryb, pajaków i mięczaków krajowych. W tym celu zakupiono 21 sztuk ryb wiślanych.

Porządkowaniem zbiorów obok Zaręcznego zajmował się od 1875 r. Władysław Kulczyński. Sporządził on etykiety do zbioru chrząszczy i much, spisał chrząszcze oznaczone i ustawił je w 41 szufladach entomologicznych. Oznaczył także i spisał chrząszcze nadesłane przez Pryśaka z okolic Wadowic. Żegota Król zajmował się oznaczaniem chrząszczy zebranych w okolicy Janowa.

W latach następnych zbiory muzealne stale rosły. Powiększając się one na skutek napływu kolekcji gromadzonych przez współpracowników Sekcji Zoologicznej, którym udzielono zasiłków na badania, oraz dzięki darom różnych osób i w drodze zakupów. Te ostatnie większej roli w rozszerzaniu zasobów muzealnych nie stanowią. Fundusze Komisji przeznaczone dla Muzeum idą głównie na zakup książek, szaf, słoików, pudełek. Do Muzeum napływają przede wszystkim okazy zwierząt bezkręgowych, zwłaszcza owadów i mięczaków. Obok nich są także pojedyncze okazy kręgowców, głównie ryb i ptaków.

W roku 1877 do zbiorów zoologicznych przybyły: wilk, żbik, gronośtaj, czapla, motyle i inne owady z okolic Lwowa. Zakupiono w dalszym ciągu kilka gatunków ryb wiślanych. W roku 1878 znalazły się w Muzeum ślimaki z okolic Janowa, ryby (m.in. główacica i czeczuga), ptaki, nietoperze. W roku 1879 zakupiono zbiór pajaków od Kulczyńskiego i ślimaków od Bąkowskiego. Otrzymano jako dar ząb mamuta, kiel niedźwiedzia jaskiniowego oraz żbika i mięczaki od Króla.

W roku 1879 stan zbiorów zoologicznych w Muzeum był następujący („Spraw. Kom. Fizjogr.” T. 14: 1880).

zbiory	gatunki	okazy	
ptaki krajowe	293	1160	} dar K. Wodzickiego
jaja ptasie	283	2602	
chrząszcze	1347	13349	
motyle	1358	6700	(w tym 908 gat. krajowych)
szarańczaki	51	947	
sieciarki i prasiatnice	23	51	(nie oznaczonych 243)
pajęczaki	283	1476	
mięczaki krajowe	160	6424	
mięczaki obce	21	32	
ponadto:			
ssaki	6	7	

plazy i gady	12	34	
ryby	42	352	
pluskwiaki (nie oznaczone)		775	
muchówki	257	451	(nie oznaczonych 1101)
blonkówki	301	777	(nie oznaczonych 196, ponadto narośli wywołanych przez blonkówki 101)
wije	4	11	(nie oznaczonych 40).

W roku 1880 przybył do Krakowa, o czym już wyżej wspominaliśmy, Konstanty Jelski. Jelski urodził się 17 lutego 1837 r. na Białorusi. Studiował na Uniwersytecie Kijowskim pod kierunkiem wybitnego zoologa, Karola Kesslera. W roku 1865 wyjechał jako aptekarz francuskiej marynarki wojennej do Gujany i zajął się w wolnych chwilach badaniem tamtejszej fauny. W roku 1868 porzucił służbę, gdyż został zaangażowany przez Konstantego Branickiego jako kolekcjoner fauny dla Gabinetu Zoologicznego w Warszawie. Lata 1869—1879 spędził w Peru, początkowo jako zbieracz okazów dla Gabinetu Warszawskiego, a od 1875 r. jako kustosz Muzeum Raimondiego w Limie. Po przybyciu do Krakowa został mianowany od 1 czerwca 1880 r. konserwatorem Muzeum Fizjograficznego, a od 1881 r. członkiem Komisji Fizjograficznej.

Mianowanie Jelskiego konserwatorem Muzeum stało się punktem zwrotnym w życiu tej instytucji. Odtąd Muzeum stanowi samodzielną jednostkę Komisji Fizjograficznej, na równi z poszczególnymi sekcjami. Jelski był kierownikiem całego Muzeum, lecz jako zoolog w pierwszym rzędzie zajęty był porządkowaniem, konserwowaniem i inwentaryzowaniem zbiorów zoologicznych. W zajęciach tych stale współpracował z nim Władysław Kulczyński oraz niektórzy fachowcy zoologowie jako wolontariusze i przeważnie dwóch stypendystów.

Stypendystów dla pracy w Muzeum Fizjograficznym przydziałała Akademia. Otrzymywali oni zapomogę miesięczną i obowiązani byli do pracy w Muzeum w wymiarze 10 godzin tygodniowo. Stypendyści przeznaczeni byli przede wszystkim do pracy pomocniczej przy porządkowaniu, katalogowaniu, etykietowaniu zbiorów i byli zmieniani nie tylko corocznie, ale często nawet dwa razy w roku.

Opracowywaniem naukowym nagromadzonych zbiorów trudnili się różni nasi specjaliści, uciekając się niekiedy do pomocy uczonych obcych. Najczynniejszy udział w tych pracach (w ciągu całego okresu istnienia Komisji) brali udział następujący nasi zoologowie: Nowicki, Wierzejski, Kulczyński, Kotula, Marian Łomnicki, Bobek, Śnieżek, Niezabitowski, Rybiński, Niesiołowski, Smreczyński (sen.), Fudakowski, Jan Stach, Stefan Stach.

W roku 1880 przybyły do Muzeum zebrane przez współpracowników Sekcji Zoologicznej mięczaki, wije i szarańczaki z Rzeszowa i Podola, muchy z błot naddniestrzańskich oraz mięczaki z Babiej Góry. Otrzyma-
no też w darze czaszkę niedźwiedzia jaskiniowego, pluskwiaki od Zaręcz-
negc i ślimaka *Helix hispana* L. [!] z Babiej Góry.

Rok 1881 przyniósł Muzeum cenny zbiór ryb krajowych, złożony jako depozyt przez Towarzystwo Rybackie za pośrednictwem prof. M. Nowic-
kiego. Przybył także zbiór owadów, płazów, gadów i ryb z Babiej Góry,
gór stryjskich i innych okolic, mięczaki z Podola oraz zakupiono okaz
jesiotra. Jako dar wpłynęły kości mamuta, owady, tchórz, gronostaj,
dzik, mszywioly, pasożyty rybnie i ptasie. Łomnicki oznaczał zbiór plu-
skwiaków, a wije Latzel z Wiednia.

W następnym roku, 1882, współpracownicy Sekcji Zoologicznej złożyli
w Muzeum kości kopalne pochodzące z jaskiń, owady z Karpat zachod-
nych i wschodnich, wije i żmije z Tatr, wije i mięczaki z okolic Kołomyi
i z Czarnohory oraz skorupiaki, robaki i owady z jezior tatrzańskich.
Zakupiono kości nosorożca i mamuta, otrzymano w darze kły i kości
mamuta, 16 ptaków krajowych, węża *Coronella austriaca* i głuszca.

W roku 1883 zbiory Muzeum powiększyły się o kolekcję prasiatnic
i sieciarek Dziędzielewicz i materiał faunistyczny z jezior tatrzańskich
zgrupowany przez Wierzejskiego. Otrzymało w darze jelenia, dzika,
kaczki, odciski motyli i gąbkę słodkowodną. Rok 1884 przyniósł owady
zebrane przez Łomnickiego i dalsze zbiory sieciówek Dziędzielewicz.

Rok następny 1885 zaznaczył się przybyciem cennej kolekcji gąbek
krajowych zebranych przez Wierzejskiego, kości z jaskiń ojcowskich
wykopanych przez Ossowskiego i zakupem kości wydobytych na Podgó-
rzu. Otrzymało w darze orła bielika i rysia.

Wiśniowski, który zbierał materiał faunistyczny w jeziorach czarno-
horskich, złożył swe plony w Muzeum w roku 1886. W tym samym cza-
sie wpłynęły muchy i wije od Karlińskiego. Otrzymało w darze kości
kopalne od Ossowskiego, żebro mamuta wydobyte z Wisły i zbiorek śli-
maków dyluwialnych. Kulczyński spisał inwentarz ssaków, ptaków
i chrząszczy.

W roku 1887 wpłynęły do Muzeum owady z okolic Krakowa zebrane
przez Jelskiego, zakupiono kość udową mamuta i otrzymano w darze
kolekcję pajaków kamczackich, zebraną przez Benedykta Dybowskiego,
a opracowaną przez Władysława Kulczyńskiego.

W czerwcu 1888 r. otwarto — o czym już wyżej wspominaliśmy —
Muzeum Fizjograficzne dla publiczności. Komisja, udostępniając swe
zbiory szerokim kołom społecznym, miała na widoku z jednej strony
spopularyzowanie prac Komisji i zachęcanie zwiedzających do pomocy
w gromadzeniu okazów, z drugiej — ułatwienie kształcącej się młodzieży

poznanie przyrody kraju ojczystego. W tymże 1888 r. Muzeum otrzymało bogaty zbiór chrząszczy, pluskwiaków i błonkówek od prof. B. Kotuli.

W roku 1889 do Muzeum wpłynęły zbiory muchówek od K. Bobka, siatkoskrzydłych od Dziędzielewicz a oraz chrząszcze i pluskwiaki od Kotuli. Zakupiono kości mamuta i nosorożca znalezione na brzegu Wisły.

Lata 1890, 1891, 1892, 1893, 1894 nie przyniosły żadnych zasadniczych zmian w biegu życia Muzeum. Zbiory rosły w zwykły sposób przez składanie kolekcji gromadzonych przez współpracowników Sekcji oraz dzięki darom. Między innymi w 1890 r. złożył kolekcję siatkoskrzydłych Dziędzielewicz, otrzymano w darze kości mamuta. W roku 1891 Bobek dostarczył muchy, a Z. Fiszer skorupiaki. Zakupiono kolekcję chrząszczy z okolic Tarnopola od M. Rybińskiego. W roku 1892 wpłynęły do Muzeum wije zebrane przez Fiszera i 104 pudła owadów, głównie chrząszczy z różnych okolic Galicji od Kotuli. W roku 1893 dostarczył Bobek muchówki, a Dziędzielewicz siatkostkrzydłe. Prof. Wierzejski złożył w darze błonkówki, a Uniwersytet Jagielloński zbiór dwuskrzydłych po śp. Grzegorzku. Ponadto wpłynęły pojedyncze okazy nietoperzy, gadów, płazów, zbiory owadów, mięczaków. W roku 1894 Józef Nusbaum złożył zebrane przez siebie dżdżownice, a Bajer-Wentzel ofiarował egzotyczne pluskwiaki i inne owady. Ponadto Muzeum zakupiło zbiory zoologiczne, botaniczne i mineralogiczne oraz bibliotekę po zmarłym przyrodniku warszawskim Antonim Wadze.

Opracowywaniem chrząszczy znajdujących się w Muzeum zajmował się w ciągu szeregu lat Bolesław Kotula. Gdy zły stan zdrowia nie pozwolił mu pracy tej w dalszym ciągu prowadzić, miejsce jego zajął Jarosław Łomnicki (syn Mariana), który współpracował z inż. S. Stobieckim.

W roku 1894 wpłynął bogaty zbiór chrząszczy z Litwy, jako dar Augustyna Wróblewskiego. Była mowa o tej kolekcji już wyżej. J. Łomnicki ofiarował Muzeum chrząszcze z Brazylii i Patagonii.

Rok 1895 zaznaczył się wprowadzeniem w życie nowego regulaminu Muzeum, uchwalonego przez Komisję Fizjograficzną. Odtąd na czele Muzeum stoi zarząd złożony z następujących osób: przewodniczący Komisji Fizjograficznej, sekretarz Komisji Fizjograficznej, kustosz Muzeum oraz przewodniczący trzech sekcji Komisji: zoologicznej, botanicznej i geologicznej. Muzeum składa corocznie oddzielne własne sprawozdanie z działalności.

W listopadzie 1896 roku zmarł kustosz Muzeum Konstanty Jelski. Miejsce jego zajął prof. Władysław Kulczyński, początkowo (do roku 1912, tzn. do chwili przejścia na emeryturę) w charakterze zastępcy kustosa, później — kustosa. W roku 1896 nad opracowaniem kolekcji chrząszczy pracował Michał Rybiński.

W roku 1897 nad oznaczaniem zbiorów Muzeum pracowali: Michał Rybiński (chrząszcze) i Edward Niezabitowski (błonkówki). Otrzymano w darze chrząszcze pozostałe po śp. K. Jelskim. Kulczyński spisał kręgowce znajdujące się w zbiorach Muzeum. W sprawozdaniu rocznym zaznaczono, że warunki lokalowe Muzeum są ciężkie.

W roku 1898 prowadzono w Muzeum pod kierunkiem Kulczyńskiego prace konserwacyjne i inwentaryzacyjne pomimo wielkiej ciasnoty lokalu. Otrzymano od dra Talki-Hryncewicza skórę antylopy z Mongolii i czaszkę konia mongolskiego. Lgocki ofiarował kolekcję chrząszczy.

Rok 1899 przyniósł Muzeum korzystną zmianę w postaci rozszerzenia lokalu. Dawny strych nad frontem gmachu Akademii przerobiono na salę muzealną. Przy tej sposobności poprawiono sufity i dach, wprowadzono oświetlenie gazowe i centralne ogrzewanie. Do zbiorów zakupiono kolekcję mięczaków po śp. Franciszku Bieniaszu oraz czaszkę jelenia olbrzymiego. Otrzymano w darze zbiory po zmarłym zoologu warszawskim, śp. Antonim Ślósarskim: m.in. ryjówkę, sowy, chrząszcze i mięczaki.

W roku 1900 i 1901 M. Rybiński zajmował się w dalszym ciągu oznaczaniem chrząszczy. Dokonał on przeglądu zbiorów własnych oraz częściowo zbiorów Kotuli i Stobieckiego. Jarosław Łomnicki złożył Muzeum własny zbiór chrząszczy. Ponadto wpłynęły od Schillego motyle drobne z okolic Rytra oraz kret, kilka ptaków, drobnych kręgowców i szarańczaki od Smreczyńskiego.

W okresie sprawozdawczym od 11 marca 1901 r. do 15 marca 1902 r. zarząd Muzeum składał się z przewodniczącego Komisji, prof. dra F. Kreutzta, prof. dra E. Janczewskiego i inż. S. Stobieckiego jako delegatów (zamiast przewodniczących) sekcji botanicznej i geologicznej oraz prof. W. Kulczyńskiego, sekretarza Komisji, przewodniczącego Sekcji Zoologicznej i zastępcy kustosa Muzeum. Prace muzealne sprowadzały się do porządkowania i oznaczania zbiorów. W dziale zoologicznym E. Niezabitowski oznaczył i zmontował kręgowce z okolic Głębokiej i Rytra. Z. Fiszer ukończył pracę nad zestawieniem kolekcji wystawowej ryb krajowych i rozpoczął pracę nad uporządkowaniem zbioru ryb złożonych w Muzeum jako depozyt Towarzystwa Rybackiego. M. Rybiński pracował dalej nad oznaczaniem zbioru chrząszczy. Rozpoczęto także spisywanie chrząszczy już oznaczonych przez Rybińskiego. E. Niezabitowski oznaczył część zbioru zagranicznych złotolitek z kolekcji A. Wagi. Zastępca kustosa skontrolował i uzupełnił spisy szczegółowe motyli. Do zbiorów Muzeum wpłynęły następujące przedmioty zgromadzone przez współpracowników: 13 gatunków kręgowców z okolic Rytra od Niezabitowskiego, motyle, szarańczaki i siatkoskrzydłe z okolic Rytra od Schillego, chrząszcze z okolic Kołomyi od J. Łomnickiego i owady siatkoskrzydłe od Dzieźdielewicza.

Spośród różnorodnych darów zasługują na szczególne wyróżnienie: kolekcja motyli jawańskich od prof. M. Raciborskiego (spreparował je F. Schille) i drop strepet zabity w Mogile pod Krakowem. Muzeum zakupiło m.in. zbiór skorupiaków równonogich krajowych od T. Dyducha i w drodze wymiany otrzymało zbiór chrząszczy obcokrajowych.

W pracach muzealnych w dziale zoologicznym brali udział bezinteresownie: Z. Fiszer i E. Niezabitowski, a jako pomocnicy kustosza W. Kulczyńskiego pracowali dwaj stypendiści Akademii Umiejętności.

W roku 1902 w dziale zoologicznym Muzeum prowadzono w dalszym ciągu prace porządkowe i oznaczanie zbiorów. Rybiński zajęty był chrząszczami tarnopolskimi i zbiorem Kotuli, Niezabitowski odświeżył i ustawił depozyt ryb Towarzystwa Rybackiego. Cennym nabytkiem Muzeum stał się zbiór błonkówek i biblioteka hymenopterologiczna śp. gen. Oktawiusza Radoszkowskiego, odstąpione Muzeum przez Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Poznaniu w zamian za kolekcję owadów krajowych, która bez uszczerbku dla zbiorów muzealnych mogła być wydzielona i oddana do Poznania.

W roku 1904 zarząd Muzeum składał się z prof. F. Kreutza, dra J. Grzybowskiego, prof. J. Śnieżka i dra H. Zapałowicza jako przedstawicieli sekcji geologicznej, zoologicznej i botanicznej oraz prof. W. Kulczyńskiego, sekretarza Komisji i zarazem zastępcy kustosza Muzeum. W dziale zoologicznym Muzeum pracował nad oznaczaniem chrząszczy M. Rybiński, lecz po dwumiesięcznej chorobie w styczniu 1905 r. zmarł. Zgon tego gorliwego pracownika stanowił wielką stratę dla Muzeum. Nad uporządkowaniem kolekcji błonkówek Radoszkowskiego pracował prof. J. Śnieżek.

W roku 1905 do zbiorów Muzeum przybyła kolekcja owadów siatkoskrzydłych z Galicji wschodniej od J. Dziędzielewicza, 26 okazów motyli japońskich podarowanych przez W. Sieroszewskiego i 15 rzadkich motyli z Pienin od L. Sitowskiego. Zakupiono zbiór chrząszczy krajowych po śp. Rybińskim. W dziale zoologicznym Muzeum prof. Śnieżek porządkował błonkówki Radoszkowskiego, a prof. Smreczyński zrobił spis chrząszczy z rodziny *Carabidae* ze zbioru Kotuli.

Rok 1906 przyniósł Muzeum w dziale zoologicznym następujące materiały: zbiór owadów siatkoskrzydłych z Karpat Wschodnich i okolic Lwowa złożony przez J. Dziędzielewicza, zbiór szarańczaków z okolic Kołomyi złożony przez J. Łomnickiego i 10 robaków pasożytniczych od prof. M. Kowalewskiego. Prof. S. Smreczyński oznaczał w zbiorze Kotuli pluskwiaki krajowe i zagraniczne, a prof. J. Śnieżek w dalszym ciągu porządkował błonkówki Radoszkowskiego.

W roku 1907 zbiory zoologiczne Muzeum powiększyły się o zbiór owadów siatkoskrzydłych krajowych, złożony przez J. Dziędzielewicza,

zbiór krajowych Psocidów od F. Schillego, o 152 okazy rzadszych motyli krajowych podarowanych przez J. Brunickiego oraz o chrząszcze, motyle i inne owady z Kurytyby, ofiarowane przez Helenę Bobińską. Ponadto zakupiono od S. Klemensiewicza 320 okazów rzadszych motyli krajowych. W dziale zoologicznym Muzeum pracowali nad oznaczaniem owadów prof. S. Smreczyński i prof. J. Śniezek.

Rok 1908 nieznacznie powiększył zbiory zoologiczne Muzeum. Poza pojedynczymi okazami niektórych zwierząt przybyły owady z Kurytyby, dar J. Warchałowskiej, 66 okazów motyli krajowych, dar J. Brunickiego i wije z okolic Krakowa, dar W. Kownackiego.

W dziale zoologicznym Muzeum prof. S. Smreczyński ukończył krytyczną rewizję krajowych szarańczaków oraz sporządził szczegółowe spisy szarańczaków i częściowo pluskwiaków. Prof. J. Śniezek zajęty był rewizją zbioru krajowych błonkówek i częściowo muchówek. Do kolekcji krajowych motyli sporządzono część etykiet.

W roku 1909 zarząd Muzeum składał się z przewodniczącego Komisji, prof. F. Kreutza, delegatów sekcji, prof. R. Gutwińskiego, prof. J. Śniezka i dra K. Wójcika oraz sekretarza Komisji i zastępcy kustosa, prof. W. Kulczyńskiego.

Do Muzeum wpłynęły następujące zbiory zoologiczne: pluskwiaki różnoskrzydłe i pierwiki zebrane w Gorcach przez S. Smreczyńskiego, owady siatkoskrzydłe zebrane w roku 1909 w Galicji przez J. Dziedzielewicza, owady z Brazylii ofiarowane przez A. Janiczównę. W dziale zoologicznym Muzeum ustawiono część kolekcji krajowych owadów siatkoskrzydłych. Prof. Smreczyński spisał i opatrzył etykietami bogaty zbiór obco-krajowych pluskwiaków z kolekcji Kotuli, prof. Śniezek uporządkował część zbioru błonkówek Radoszkowskiego. Doktorowi F. Kohlowi z Wiednia przesłano celem rewizji część zbioru błonkówek Radoszkowskiego. Konserwowaniem, porządkowaniem i spisywaniem zbiorów zajmował się zastępca kustosa, prof. Kulczyński, dwaj stypendyści Akademii oraz dwaj bezpłatni wolontariusze, prof. S. Smreczyński i prof. J. Śniezek.

Rok 1910 przyniósł zmianę w zarządzie Muzeum, gdyż wobec zgonu dotychczasowego przewodniczącego Komisji Fizjograficznej, prof. F. Kreutza, miejsce jego zajął prof. E. Janczewski. Delegatami sekcji do zarządu Muzeum byli: prof. R. Gutwiński, dr J. Śniezek i dr W. Kuźniar. Ponadto w skład zarządu wchodził prof. W. Kulczyński jako sekretarz Komisji i zastępca kustosa.

W dziale zoologicznym przybył zbiór szarańczaków i pluskwiaków zebrany przez prof. S. Smreczyńskiego w Nowotarszczyźnie oraz drugi zbiór szarańczaków obejmujący całą Galicję. Prace w dziale zoologicznym ograniczyły się do konserwowania zbiorów. Przystąpiono do uporządkowania

hogatego zbioru muchówek, gdzie zauważono wiele błędnych oznaczeń. Spisano motyle pochodzące z darów J. Brunickiego.

W następnym roku 1911 prowadzono w dziale zoologicznym w dalszym ciągu prace mające na celu ułożenie i spisanie okazów muzealnych. Uporządkowano i spisano cały zbiór krajowych muchówek (pozycji muzealnych około 8300), rozpoczęto pracę nad ogromnym zbiorem chrząszczy krajowych, w którym dostosowanie nazw i układu systematycznego do obowiązujących ostatnio norm wymaga wiele pracy.

Zbiory zoologiczne wzrosły o zbiór szarańczaków z Pienin, złożony przez S. Smreczyńskiego, ptaki z Krościenka, ofiarowane przez L. Sitowskiego, 26 okazów ptaków krajowych z daru E. Wieczorkiewicza oraz pojedyncze okazy różnych kręgowców. Ponadto L. Sitowski złożył muchówki i błonkówki z Pienin, a J. Popek muchówki z Galicji i Moraw.

W roku 1912 stała się aktualna sprawa rozszerzenia w najbliższej przyszłości lokalu Muzeum. W związku z tym Komisja Fizjograficzna na posiedzeniu w dniu 13 grudnia 1912 r. poleciła komitetowi, złożonemu z prof. J. Grzybowskiego, prof. J. Morozewicza, prof. M. Raciborskiego, prof. M. Siedleckiego i członków zarządu Muzeum rozpatrzenie, jaki cel ma mieć Muzeum Fizjograficzne w przyszłości oraz przedstawienie wniosków co do przeznaczenia i urządzenia sal muzealnych, wreszcie co do personelu muzealnego. Zadanie to zostało w przeważnej części spełnione.

Prace bieżące były w 1912 r. w dalszym ciągu prowadzone: uzupełniono inwentarz kręgowców, a w dziale entomologicznym uporządkowano według nowego systemu i spisano trzy wielkie zbiory chrząszczy Rybińskiego (pozycji muzealnych 12 400) oraz kilka pomniejszych. Do Muzeum wpłynęły m.in. nowe materiały zoologiczne: ssaki i ptaki od L. Sitowskiego, zbiór przyłżeńców i szczeciogonek od F. Schillego oraz pojedyncze okazy ssaków, ptaków i niektórych bezkręgowych od różnych ofiarodawców.

W roku 1913 rozszerzono bardzo znacznie lokal Muzeum przez dołączenie do niego całego trzeciego piętra w dobudowanej części gmachu Akademii Umiejętności. W dawnym lokalu poprawiono centralne ogrzewanie. W nowej części lokalu brak jeszcze urządzeń wewnętrznych, co nie pozwala na pełne jego wyzyskanie.

W dziale zoologicznym dokonano m.in. dwóch większych prac, mianowicie przerobiono cały inwentarz zbioru motyli i uporządkowano kolekcję owadów śp. Stanisława Kamienieckiego, ofiarowaną przez jego małżonkę. Zbiór ten składa się z okazów krajowych i obcych, głównie motyli i chrząszczy. W. Poliński oznaczył w zbiorze F. Bieniasza ślimaki pochodzące z Ojcowa.

Ze zbiorów Muzeum — podobnie jak w latach ubiegłych — wypożyczano do naukowego użytku okazy uczyonym krajowym i zagranicznym,

m.in. do Wiednia, Uppsali i Petersburga. Kolekcje muzealne poza zbiorem Kamienieckiego wzbogaciły się przez ssaki i ptaki od L. Sitowskiego, płazy i gady od J. Baygera oraz zbiór motyli z okolic Krakowa od J. Prüffera.

Rok 1914 zaznaczył się początkowo ożywioną działalnością w Muzeum; do nowych sal sprawiono szafy i rozpoczęto przenoszenie okazów — ale wybuch wojny spowodował rozproszenie współpracowników. Pozostał jedynie kustosz, prof. W. Kulczyński. Wobec tego praca musiała ograniczyć się do konserwacji zbiorów. W dziale zoologicznym przybyły ptaki od L. Sitowskiego i pojedyncze okazy różnych zwierząt od rozmaitych ofiarodawców.

W następnych wojennych latach, 1915 i 1916/17, prace ograniczyły się do konserwowania i porządkowania zbiorów. Kierował nimi kustosz, prof. W. Kulczyński. Zbiory powiększyły się tylko nielicznymi darami pojedynczych okazów różnych zwierząt.

Okres wojenny zaznaczył się zgonem kilku wybitnych zoologów, starych współpracowników Muzeum: Mariana Łomnickiego, Antoniego Wierzejskiego, Józefa Nuşbauma, Józefa Dziędzielewicz.

W roku 1917/18 konserwowanie zbiorów, zwłaszcza zoologicznych, utrudniał bardzo brak pomocy, z której kustosz mógł korzystać w latach normalnych. Jedynie prof. Żegota Król podjął się bezinteresownie uporządkowania zbioru muchówek oraz częściowej rewizji ich oznaczeń. Do działu zoologicznego przybył jako dar zbiór 213 gatunków i odmian biegaczy (*Carabidae*) z okolic Krakowa i Tatr od E. Mazura.

W roku 1918/19 warunki pracy w Muzeum były równie niekorzystne, jak w roku poprzednim: ten sam niedostatek sił roboczych i ten sam brak materiałów najpotrzebniejszych do konserwowania zbiorów, w których pewnych szkód nie podobna było uniknąć. Prof. Król porządkował w dalszym ciągu kolekcje muchówek.

Rok 1919/20 nie przyniósł poprawy warunków pracy w Muzeum, a 9 grudnia 1919 roku zmarł dotychczasowy wieloletni kustosz Muzeum, prof. Władysław Kulczyński. Ta dotkliwa dla nauki polskiej, a w szczególności Akademii Umiejętności, strata wywołała prawie miesięczną przerwę w pracach muzealnych. Na posiedzeniu Komisji Fizjograficznej w dniu 20 grudnia 1919 roku powierzono główny zarząd muzealny i opiekę nad zbiorami zoologicznymi prof. Janowi Stachowi, nauczycielowi gimnazjum im. Sobieskiego w Krakowie. Poza tym mianowano dwóch kustoszów do działu botaniki i geologii. Nowy kierownik zebrał w oddzielnych salach zbiory zoologiczne i botaniczne, a częściowo i geologiczne, pomieszane poprzednio ze sobą. Do działu zoologicznego przybył nowy pracownik w osobie Józefa Fudakowskiego, asystenta przy katedrze anatomii porównawczej Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Gmach Polskiej Akademii Umiejętności przy ul. Sławkowskiej 17 w Krakowie,
siedziba Komisji Fizjograficznej i Muzeum Fizjograficznego

Do zbiorów zoologicznych oprócz pojedynczych darów wpłyną zbiór-
mich z różnych okolic Galicji od E. Schechtle, błonkówek od prof. J. Nos-
kiewicza, mrówek z Krzemionek pod Krakowem od W. Kulmatyckiego,
oraz zbiór 103 gatunków i odmian chrząszczy wodnych z Małopolski od
inż. S. Stobieckiego.

W roku 1922 zajmowano się w Muzeum głównie zbiorami geologicznymi. W dziale zoologicznym P. Blüthgen z Naumburga opracował rodzaj *Halictus* z kolekcji błonkówek Radoszkowskiego. Zbiory zoologiczne zostały wzbogacone zbiorem ślimaków z okolic Tatarowa, ofiarowanym przez A. Sitscha.

Zarząd Muzeum składał się w 1922 r. z następujących osób: przewodniczący Komisji Fizjograficznej, prof. H. Hoyer, delegat Sekcji Botanicznej, prof. W. Szafer, delegat Sekcji Geologicznej, prof. J. Nowak, Sekcji Zoologicznej, prof. T. Garbowski i kustosz, J. Stach.

Z okresu od 1 stycznia do 31 grudnia 1923 roku zasługują na specjalną wzmiankę następujące wypadki: w nocy 20 lutego — jak to już wyżej w kronice wydarzeń w Komisji wzmiankowaliśmy — wybuchł w gmachu Akademii pożar. Płomienie przedostały się do sal muzealnych i uszkodziły — na szczęście w niezbyt wysokim stopniu — zbiory geologiczne. Drugim godnym zaznaczenia zdarzeniem było podjęcie z inicjatywy dyrektora Muzeum, J. Stacha, zbiorowego opracowania fauny okolic Krakowa.

W roku 1923 pracowało w Muzeum trzech entomologów: J. Fudakowski (ważki i błonkówki), W. Niesiołowski (motyle większe) i S. Stach (motyle drobniejsze). Z Muzeum korzystało kilku przyrodników miejscowych i kilku zamiejscowych. Wysyłano także pojedyncze okazy i niewielkie kolekcje jako pomoc w badaniach niektórym zoologom krajowym i zagranicznym (m.in. do Niemiec i Szwajcarii). Zwiększyła się bardzo liczba osób zwiedzających Muzeum.

W początkach roku 1924 rozwój Muzeum został zahamowany przez drastyczne skreślenia budżetowe, podjęte przez czynniki państwowe w ramach systemu oszczędnościowego. Skreślono etat kustosa Muzeum i jednego służącego oraz całą subwencję państwową przewidzianą na rok 1924. Na skutek tych zarządzeń Komisja Fizjograficzna na posiedzeniu w dniu 16 maja 1924 r. oraz zarząd Polskiej Akademii Umiejętności postanowiły zamknąć Muzeum, pozbawione wszelkich funduszy oraz personelu przeznaczonych do czuwania nad nim. Troska o całość zbiorów, tak łatwo mogących ulec zniszczeniu, jako też stale wzmagający się ruch w dziedzinie badań fizjograficznych, domagający się stałej bytności kogoś przy zbiorach i bibliotece Muzeum, spowodowały, że zamknięcie Muzeum ograniczyło się do komunikatów o tym w prasie, w rzeczywistości zaś praca w Muzeum nie doznała ani jednego dnia przerwy. Wobec braku środków działalność kustosa (pozbawionego etatu) ograniczyć się musiała do czynności konserwacyjnych i porządkowych. Zbiory zoologiczne powiększyły się o bogaty (około 4500 okazów) zbiór motyli z Karyntii i okolic Krakowa, ofiarowany przez W. Niesiołowskiego. Wpłynęły ponadto: motyle

z Tatr od Niesiołowskiego, zbiór pszczołowatych pozostały po śp. J. Śnieżce, motyle alpejskie od J. Turnera, chrząszcze z okolic Bydgoszczy od K. Simma, ptaki i gady od Baygera, Simma, Polla i Żebrowskiego.

Pracowali stale w Muzeum: J. Fudakowski, W. Niesiołowski i S. Stach, a przygodnie niektórzy przyrodnicy miejscowi i zamiejscowi. Wypożyczano też materiały muzealne naukowcom krajowym i zagranicznym (m.in. do Niemiec, Pragi i Wiednia). Liczba zwiedzających Muzeum stale rośnie, aczkolwiek przy ograniczeniu służby do jednej osoby utrudnia bardzo utrzymanie w porządku 20 sal muzealnych.

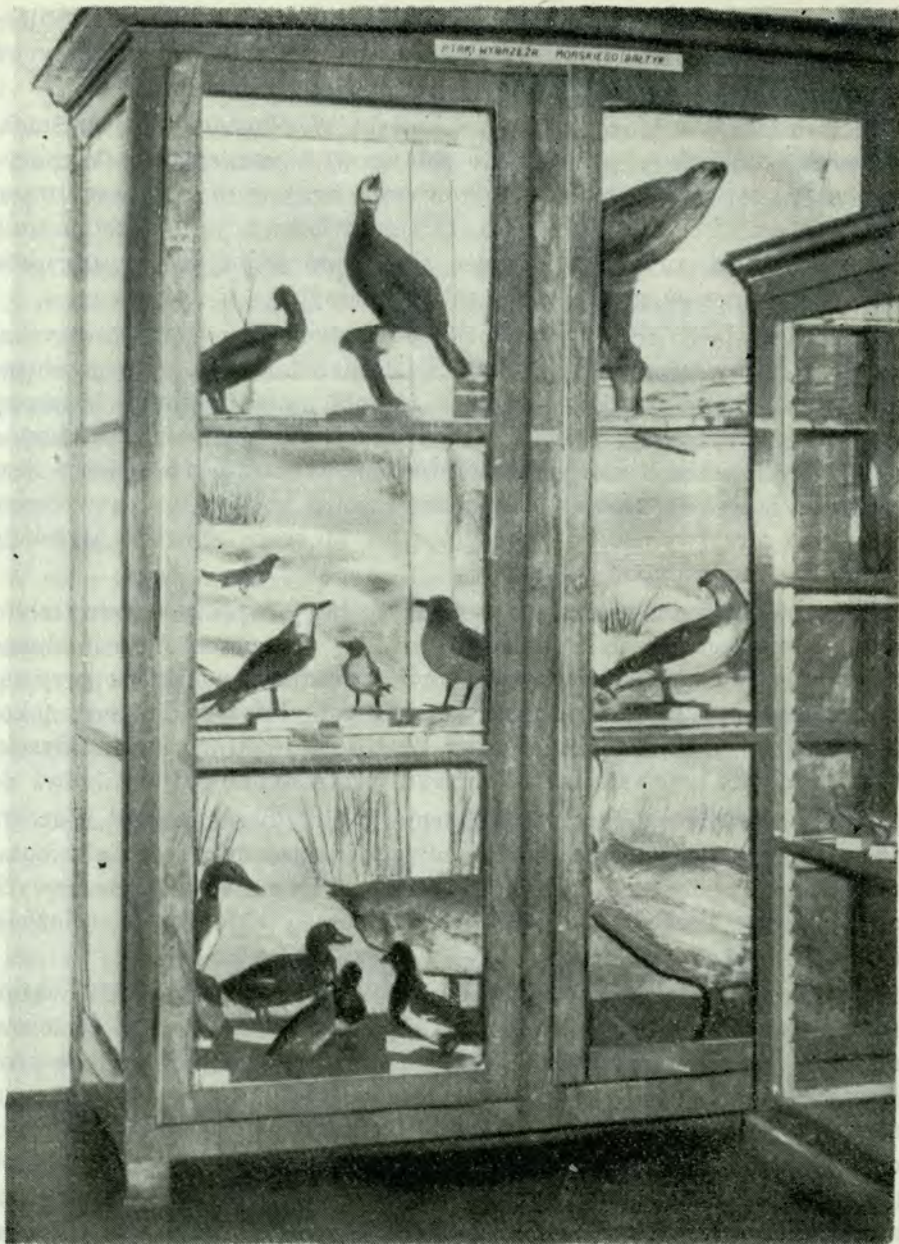
Po długich staraniach zarząd Polskiej Akademii Umiejętności uzyskał od połowy 1925 r. przywrócenie etatu kustosa Muzeum i jednego służącego, nie przyznano jednak żadnych subwencji na utrzymanie Muzeum. Wobec tego przybywające stale dary oraz materiały dokumentacyjne prac podjętych przez Komisję Fizjograficzną, zwiększająca się ciągle liczba przyrodników pracujących stale lub czasowo w Muzeum, a wreszcie rosnąca bez przerwy liczba zwiedzających Muzeum stawiają dyrekcję Muzeum w trudnym położeniu.

Z darów wymienić należy na pierwszym miejscu duży i cenny zbiór motyli po śp. Stanisławie Klemensiewicz, nabyty przez J. Brunickiego i ofiarowany Muzeum. Przy okazji porządkowania tego zbioru przystąpiono do inwentaryzacji wszystkich kolekcji motylniczych Muzeum (około 50 000 okazów). Pracowali nad tym: W. Niesiołowski, S. Stach i dyrektor Muzeum. Nie ustawała też w Muzeum praca naukowa.

W roku 1926 zarząd Polskiej Akademii Umiejętności udzielił Muzeum funduszu na zaangażowanie dwóch nowych kustosów (do działu botanicznego i geologicznego), ale nie znalazł środków na sprawienie nowych sprzętów koniecznych do urządzenia Muzeum i należytego rozłożenia zbiorów.

W dziale zoologicznym skomasowano i ułożono na nowo zbiór ważek, nie opracowane dotychczas pluskwiaki, pochodzące z różnych zbiorów, zgrupowano razem i przygotowano do oznaczenia, którego podjął się prof. S. Smreczyński. Specjalista od *Hymenoptera*, P. Blüthgen z Naumburga, oznaczył błonkówki z rodzaju *Halictus* i *Sphcodes*, pochodzące ze zbiorów Radoszkowskiego, Wierzejskiego i Wagi. Skomasowano zbiór motyli większych i mikrolepidopterów tak, że w roku następnym będzie można przystąpić do szczegółowej inwentaryzacji. Uporządkowano i zaopatrzone w etykiety część entomologicznych zbiorów Wagi, turkiestański zbiór chrząszczy ofiarowany przez E. Nowaka oraz zbiór ptaków mongolskich ofiarowany przez prof. Talkę-Hryniewicz, a także kolekcje ssaków. Prace te były wykonane przez dyrektora J. Stacha przy pomocy J. Fudakowskiego i W. Niesiołowskiego. W części pokojów należących do Muzeum

Fragment wystawy Muzeum Fizjograficznego w Krakowie. Jedna z szaf star-
szej kolekcji

założono oświetlenie elektryczne i nabyto dwie binokularne lupy Leitza.

Dzięki udzielonemu w 1927 r. przez zarząd Polskiej Akademii Umiejętności zasiłkowi Muzeum mogło zaopatrzyć się w niezbędny sprzęt i praca nad uporządkowaniem zbiorów potoczyła się żywiej. W dziale zoologicznym przegrupowano zbiory w części wystawowej i powiększono ją okazami dotychczas nie wystawionymi. W dwóch osobnych dużych szafach ustawiono grupy biologiczne ptaków, a zbiór ryb krajowych przemontowano w całości i ulokowano w innej, obszernej sali, gdzie znalazł miejsce także bogaty zbiór gąbek słodkowodnych prof. Wierzejskiego i duża szafa z okazami fauny morskiej, pochodzącymi z kolekcji A. Wagi. Skomasowano i zinwentaryzowano w całości zbiór szarańczaków, oznaczony częściowo przez Smreczyńskiego i Fudakowskiego. Niesiołowski pracował nad inwentaryzacją kolekcji motyli, a J. Mikulski nad grupą owadów siatkoskrzydłych. Rozpoczęto także porządkowanie licznych zbiorów chrząszczy krajowych. Drowi W. Hornowi, dyrektorowi Muzeum Entomologicznego w Dahlem pod Berlinem, posłano do oznaczenia i skontrolowania cały zbiór trzyszczy (*Cicindella*). Dr Horn do zbioru tego ofiarował parę okazów gatunków, których Muzeum dotychczas nie posiadało. M. Nunberg skontrolował w Muzeum zbiory korników i uzupełnił je okazami brakującymi. Uporządkowano i odczyszczono także zbiory pajaków Kotuli, robaków pasożytniczych Kowalewskiego i część zbioru skorupiaków adriatyckich, jak również mięczaków morskich Wagi. Ze zbiorów zoologicznych Muzeum oprócz przyrodników krajowych korzystali także fachowcy zagraniczni z Berlina, Naumburga i Bonn.

Dział zoologiczny Muzeum oprócz dość licznych pojedynczych okazów należących do różnych grup zwierzęcych wzbogacił się o zbiór motyli prof. Z. Grodzińskiego z okolic Jordanowa, motyli obcokrajowych otrzymanych z Wiednia oraz kolekcję chrząszczy z Azji Mniejszej. Zakupiono i zmontowano szkielet konika z Biłgoraja.

W roku 1928 prace nad uporządkowaniem materiałów zgromadzonych w Muzeum znacznie postąpiły. W dziale zoologicznym część wystawowa została powiększona. Wystawiono ze zbiorów Wagi korale i inne zwierzęta morskie, pająka ptasznika i gniazdo os brazylijskich, dalej skorupki adriatyckie ze zbiorów Ciastonia oraz okazy fauny Atlantyku otrzymane od R. Wojtusiaka. W dziale motyli Niesiołowski spreparował motyle z Tatr (około 600 okazów) i z okolic Truskawca (około 100 sztuk) ofiarowane przez Fudakowskiego, zbiór z okolicy Żółkwi (około 100 sztuk) ofiarowany przez Schnür-Pepłowskiego i zbiór motyli alpejskich, dar Klimescha z Linzu. Fudakowski pracował nad uporządkowaniem kolekcji chrząszczy. Zbiory muchówek Grzegorzka zostały skontrolowane pod względem oznaczeń przez wybitnego specjalistę, F. Langersdorfa z Bonn,

który opisał w nich 2 nowe gatunki, a skasował 20, mylnie utworzonych poprzednio przez Grzegorzka. Dyrektor J. Stach przystąpił do szczegółowego uporządkowania zbioru błonkówek, których część przesłano do skontrolowania oznaczeń Blüthgenowi z Naumburga. Skomasowano również zbiory wijów i przesłano je do opracowania H. Jawłowskiemu w Wilnie. Okazy ptaków mongolskich wysłano do zbadania J. Domaniewskiemu w Zakopanem. Dyrektor J. Stach opracowywał dla Muzeum we Frankfurcie nad Menem owady bezskrzydłe z Hiszpanii, wysp morza Śródziemnego i z Węgier. Otrzymano dodatkowe zbiory motyli z różnych stron, ślepe chrząszcze jaskiniowe, ptaki, ssaki i mięczaki. Liczba osób zwiedzających Muzeum stale rośnie.

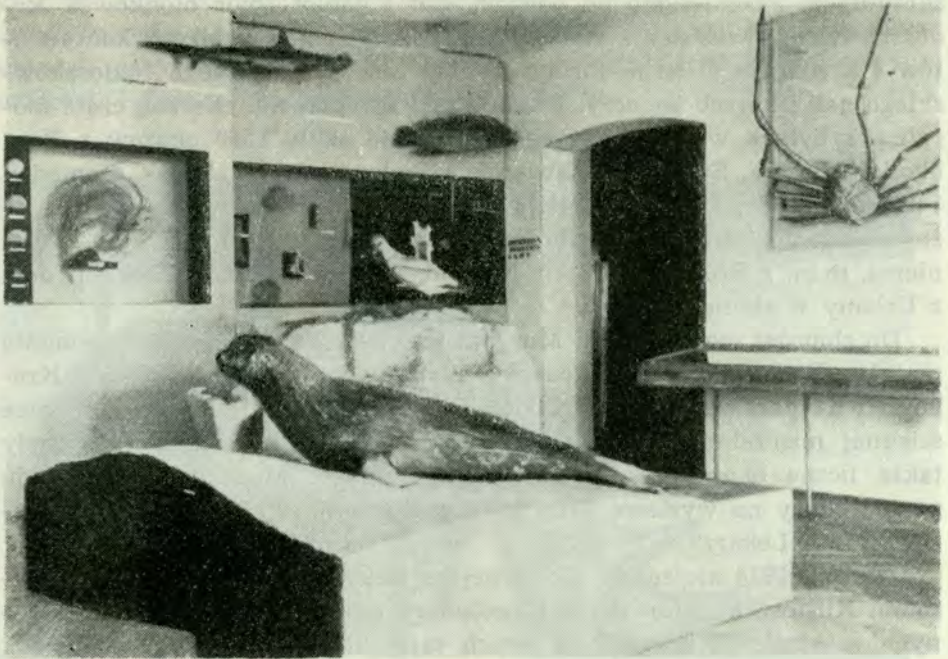
Rok 1929, podobnie jak rok poprzedni, zaznaczył się pomocą finansową udzieloną Muzeum wyłącznie z funduszy Polskiej Akademii Umiejętności. W dziale zoologicznym rozszerzano w dalszym ciągu część wystawową, m.in. ustawiono dużą szafę ze zbiorami malakologicznymi, wzbogacono eksponatami salę ssaków i ustawiono albinotyczne okazy ssaków i niektórych ptaków. Zbiory motyli zostały powiększone o okazy z Polski, Alp i Austrii Górnej. S. Stach rozpoczął kontrolę oznaczeń działu motyli tzw. drobnych, Smreczyński — działu pluskwiaków. Przybyły nowe kolekcje chrząszczy krajowych i zagranicznych, pluskwiaki, ważki, mięczaki, pasożyty, ptaki i ssaki.

Najcenniejszy nabytek pozyskało Muzeum w postaci nosorożca włochoatego, znalezionej niemal w całości w pokładach dyluwialnych Staruni. Okaz ten został umieszczony w osobnej pracowni, gdzie sporządzono z niego odlew gipsowy, a następnie zdjęto z niego skórę i wypchano. Szkielet zmontowano osobno. Prace te były wykonane pod kierunkiem dyrektora J. Stacha. Omawiany okaz nosorożca pozostanie na długo najkompletniejszym okazem tego zaginionego gatunku i bezcennym unikatem muzealnym.

Ze zbiorów zoologicznych korzystali zarówno naukowcy krajowi, jak i zagraniczni. Na prośbę muzeów zagranicznych dyrektor J. Stach oznaczał liczne zbiory owadów bezskrzydłych, zebrane na Bałkanach, w Azji mniejszej, Austrii, Niemczech, Rosji i na Ukrainie.

W roku 1931 ciężki kryzys gospodarczy dotknął finansowo także i Muzeum. Zarząd Polskiej Akademii Umiejętności zmuszony został obciąć dotację na Muzeum do połowy. Od 1 lipca czynniki państwowe odebrały ponadto cały personel przydzielony do pełnienia obowiązków w Muzeum. Aby nie dopuścić do zamknięcia Muzeum dyrektor i kustosz działu zoologicznego postanowili pełnić swe obowiązki bezpłatnie, a remunerację reszty personelu zdecydowano pokryć z sum przeznaczonych na urządzenie Muzeum.

Fragment wystawy Muzeum Fizjograficznego w Krakowie. Jedna z sal współczesnych

W dziale zoologicznym powiększono w dalszym ciągu część wystawową. Uzyskano liczne okazy motyli z Tatr, okolic Krakowa i Zawiercia, łącznie powyżej tysiąca okazów. Część z nich przeznaczono do wymiany i uzyskano około 400 okazów gatunków dotychczas przez Muzeum nie posiadanych. Fudakowski opracowywał w dalszym ciągu chrząszcze i ważki, oznaczył zbiorek europejskich i egzotycznych skorpionów i posegregował pudła ze zbiorami Wagi. Przy opracowywaniu otrzymanego ze Staruni nosorożca, z ilów razem z nim przywiezionych wypłukano współczesne mu resztki flory i fauny. Oddano je do opracowania kilku specjalistom krajowym i zagranicznym.

Rok 1933 nie przyniósł poprawy warunków istnienia Muzeum. Brak subwencji na zakup potrzebnych sprzętów wywołał zwolnienie tempa prac porządkowych i inwentaryzacyjnych. Kustosze Fudakowski zajęty był niemal całkowicie pracą kancelaryjną w Akademii, a dyrektor J. Stach pełnił swe obowiązki bezpłatnie. Nad porządkowaniem dużej kolekcji błonkówek Radoszkowskiego pracował również bezpłatnie emer. wizytator szkół, W. Michalski. Część wystawowa działu zoologicznego została nieznacznie powiększona, głównie w dziale muchówek, ważek i żyłko-

skrzydłych. Przeniesiono do nowych szaf i gablot zbiór błonkówek Radoszkowskiego, złożony z okazów pochodzących z rozmaitych kontynentów i zawierający liczne formy, opisane tak przez samego Radoszkowskiego, jak i innych badaczy. Niesiołowski spreparował znaczną część motyli przybyłych w 1933 r. w ogólnej liczbie około 1550 okazów z Tatr, okolic Kalwarii, Szczucina, Zawiercia i Białegostoku. L. Sagan gromadził i preparował dla Muzeum skórki i czaszki drobnych ssaków krajowych. Ze zbiorów zoologicznych Muzeum korzystali przyrodnicy miejscowi i zagraniczni, m.in. z Bremy, Münster, Norymbergi, Freiburga, ze Szwecji oraz z Urbany w stanie Illinois.

Do zbiorów zoologicznych Muzeum przybyły w tymże 1933 r. ponadto motyle z Pirenejów, Alp francuskich i tyrolskich, błonkówki z okolic Krakowa i Karpat, szarańczaki z Podola, piękny zbiór zestawiony w gablotce ściennej mięczaków Warszawy i okolic od A. Jankowskiego. Przybyły także liczne okazy kości ssaków dyluwialnych. Muzeum wypożyczyło pewne okazy na wystawę urządzoną w Poznaniu z okazji Zjazdu Przyrodników i Lekarzy.

W roku 1934 nie zaszły poważniejsze zmiany w warunkach bytu Muzeum. Kustosz Fudakowski był zwolniony z obowiązku prac kancelaryjnych w Akademii i wrócił do swych zajęć muzealnych. Poza tym obok dyrektora, J. Stacha, pracowali jeszcze: W. Niesiołowski, W. Michalski i S. Stach.

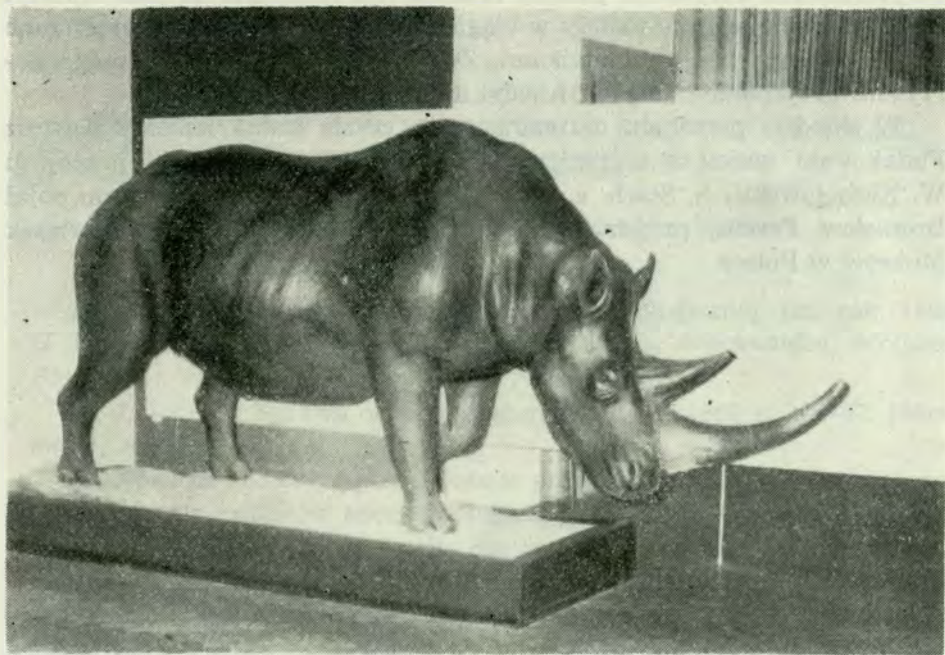
W dziale zoologicznym pracowano głównie nad porządkowaniem i inventaryzacją zbiorów. Przybyły nowe kolekcje motyli z Tatr i Czarnohory, otrzymano w drodze wymiany okazy z Wogezów i rzadkie gatunki od Schmidta z Budapesztu. S. Smreczyński złożył zebrany przez siebie zbiór pluskwiaków z Tatr i Podhala. Przybyły ponadto różne owady tatrzańskie, skórki i czaszki drobnych ssaków z Czarnohory oraz szczątki ssaków dyluwialnych.

Rok 1935 również nie przyniósł żadnych zasadniczych zmian w toku prac Muzeum. W dziale zoologicznym część wystawowa została dość znacznie powiększona z okazji otwarcia w Muzeum, w okresie letnim, Wystawy Ptaków Krajowych i Zagranicznych. Wszyscy pracownicy w związku z tym zajęci byli oczyszczaniem i odpowiednim zgrupowaniem awifauny krajowej oraz wystawieniem charakterystycznych przedstawicieli fauny północnej i podzwrotnikowej. Obok ptaków wystawiono także interesujące okazy z innych grup zwierzęcych: rysie, lisy (m.in. albinotyczne), rzadkie okazy torbaczy, stekowców i szczerbaków oraz piękne pod względem barwy i kształtu okazy chrząszczy podzwrotnikowych. Pokazano też zbiór jaj ptasich, okazy ryb i gąbek słodkowodnych.

Do zbiorów Muzeum wpłynęły m.in. motyle z Czarnohory, około 1200 okazów motyli zebranych na Kaukazie przez R. Wojtusiaka, w drodze

wymiany zbiór południowoeuropejskich motyli oraz pojedyncze okazy różnych przedstawicieli świata zwierzęcego. Ze zbiorów zoologicznych korzystali przyrodnicy krajowi i zagraniczni, m.in. z Niemiec, Czech, Szwajcarii i Stanów Zjednoczonych Ameryki Płn.

Muzeum Fizjograficzne w Krakowie. Nosorożec włochaty ze Staruni

W roku 1936 w składzie personelu muzealnego nie zaszła żadna zmiana. W części wystawowej działu zoologicznego przestawiono zbiór większych ssaków krajowych, przy czym część okazów została opatrzona objaśnieniami i mapkami geograficznego rozsiedlenia. Zbiory entomologiczne zostały wzbogacone darami Z. Zaćwilichowskiej, R. Wojtusiaka, S. Tolla, T. Garbowskiego, S. Stacha, Z. Kaweckiego; ponadto otrzymano czaszkę wilka od A. Środonia, kraba wełnistorekiego z Bałtyku od Świerkosza i kości ssaków dyluwialnych od rozmaitych ofiarodawców. Dr J. Fudakowski wyjechał na studia muzeologiczne za granicę.

Ostatnie przedwojenne sprawozdanie Muzeum obejmuje okres od 16 listopada 1937 r. do 31 grudnia 1938 r. W okresie tym wobec przeniesienia Sądu Gródzkiego, rezydującego dotychczas w gmachu Akademii, do innego pomieszczenia, Akademia rozszerzyła lokal biblioteki, Muzeum Archeologicznego i przeznaczyła kilka sal na drugim piętrze Muzeum

Fizjograficznemu. Z nowych sal skorzystały głównie działy botaniczny i geologiczny, a działowi zoologicznemu oddano jeden pokój. W pokoju tym ustawiono materiał z fauny morskiej, pochodzący ze zbiorów Wagi i Wojtusiaka. Odnowiono szafy ze zbiorami ptaków i bezkręgowych, oczyszczono i częściowo przemontowano niektóre okazy ptaków. Praca nad oczyszczaniem wszystkich ptaków musiała być rozłożona na czas dłuższy. Zbiory entomologiczne zostały w ciągu roku sprawozdawczego przejrzane i zabezpieczone przed szkodnikami. Ze zbiorów działu zoologicznego korzystali przyrodnicy krajowi i obcy, m.in. z Wiednia i Pragi.

W składzie personelu muzealnego nie zaszła żadna zmiana. Kustosz Fudakowski wrócił z zagranicy; w dziale entomologicznym pracowali W. Niesiołowski i S. Stach, a opiekę nad zbiorami ornitologicznymi objął Bronisław Ferens, przydzielony do pracy w Muzeum przez Związek Muzeów w Polsce.

BIBLIOGRAFIA PRAC FAUNISTYCZNYCH
ZAWARTYCH W WYDAWNICTWACH POLSKIEJ AKADEMII
UMIEJĘTNOŚCI W LATACH 1862—1939

SPRAWOZDANIA KOMISJI FIZJOGRAFICZNEJ

1. Nowicki [M.]: Sprawozdanie sekcji zoologicznej (za rok 1866). [T. 1]: 1867 s. 27—30. [*Insecta (Diptera i inne), Arachnoidea, Mollusca, Amphibia*].

2. Janota E.: Sprawa ochrony zwierząt. [T. 1]: 1867 s. 30—47. [*Mammalia, Aves*].

3. Nowicki M.: Zarys planu prac w przedmiocie zoologii krajowej oraz instrukcja dla członków sekcji zoologicznej. [T. 1]: 1867 s. 107—108.

4. Nowicki M.: Instrukcja dla dostrzegaczy pojawów w świecie zwierzęcym. [T. 1]: 1867 s. 108—120. [*Mammalia, Aves, Reptilia, Amphibia, Pisces, Mollusca, Arachnoidea, Insecta (Coleoptera, Hymenoptera, Orthoptera, Pseudoneuroptera, Odonata, Neuroptera, Lepidoptera, Hemiptera, Diptera)*].

5. Kocyan A.: Zapiski o ssakach tatrzańskich. [T. 1]: 1867 s. [126—129]. [*Mammalia*].

6. Jachno J.: Nieco o faunie sandomierskiej puszczy. [T. 1]: 1867 s. [129—133]. [*Mammalia, Aves, Reptilia, Amphibia, Pisces*].

7. Wajgiel L.: Spostrzeżenia o płazach. [T. 1]: 1867 s. [133—166]. [*Reptilia, Amphibia*].

8. [Nowicki M.]: Zapiski o rybach z rzeki Skawy pod Makowem. [T. 1]: 1867 s. [136—138]. [*Pisces*].

9. Wajgiel L.: Spis pająków. [T. 1]: 1867 s. [138—141]. [*Arachnoidea*].

10. [Nowicki M.]: Spisy chrząszczów. 1. Z okolicy Drohobycza; 2. Z okolicy Bochni; 3. Z okolicy Tarnopola. [T. 1]: 1867 s. [141—144]. [*Insecta (Coleoptera)*].

11. Żebrawski T.: Spis owadów łuskoskrzydłych z okolic Krakowa i niektórych odleglejszych miejscowości. [T. 1]: 1867 s. [144—158]. [*Insecta (Lepidoptera)*].

12. Dziędzielewicz Józef: Wykaz owadów siatkoskrzydłych (*Neuroptera*). [T. 1]: 1867 s. [158—165]. [*Insecta (Neuroptera, m.in. Odonata, Ephemerae, Panorpidae, Trichoptera, Megaloptera)*].
13. Wierzejski A.: Zapiski z wycieczki podolskiej. [T. 1]: 1867 s. [165—179]. [*Mammalia, Reptilia, Pisces, Mollusca, Arachnoidea, Insecta (m.in. Lepidoptera, Coleoptera, Diptera)*].
14. Nowicki M.: Zapiski z fauny tatrzańskiej. [T. 1]: 1867 s. [179—206]. [*Mammalia, Aves, Reptilia, Amphibia, Pisces, Mollusca, Arachnoidea, Insecta (Coleoptera, Lepidoptera, Diptera, Hymenoptera, Hemiptera, Orthoptera, Neuroptera), Myriapoda, Crustacea*].
15. Nowicki [M.]: Sprawozdanie sekcji zoologicznej (za rok 1867). [T. 2]: 1868 s. 32—34.
16. Schaitter I.: Zapiski o ssakach i ptakach okolic Rzeszowa. [T. 2]: 1868 s. (69—73). [*Mammalia, Aves*].
17. Jachno [J.]: Dalszy ciąg zapisków z sandomierskiej puszczy. [T. 2]: 1868 s. (73—77). [*Mammalia, Aves, Amphibia, Pisces*].
18. Nowicki M.: Zapiski z fauny tatrzańskiej. [T. 2]: 1868 s. (77—91). [*Mammalia, Aves, Reptilia, Amphibia, Pisces, Mollusca, Arachnoidea, Insecta (Diptera, Coleoptera, Hemiptera, Neuroptera, Lepidoptera), Crustacea, Myriapoda, Annelida (Oligochaeta)*].
19. Nowicki M.: Wykaz pluskwówek (*Rhynchota* F. — *Hemiptera* L.). [T. 2]: 1868 s. (91—107). [*Insecta (Hemiptera — Heteroptera, Hemiptera — Homoptera, parasita)*].
20. Wierzejski A.: Przyczynek do fauny owadów błonkoskrzydłych (*Hymenoptera*). [T. 2]: 1868 s. (108—120). [*Insecta (Hymenoptera, Diptera, Neuroptera, Orthoptera)*].
21. Nowicki M.: Wykaz motylów tatrzańskich według pionowego rozsiadlenia. [T. 2]: 1868 s. (121—127). [*Insecta (Lepidoptera)*].
22. Żebrawski T.: Dodatek do spisu owadów motylowatych. [T. 2]: 1868 s. (127—129). [*Insecta (Lepidoptera)*].
23. Muszyk L.: Zapiski o motylach z okolic Krakowa. [T. 2]: 1868 s. (130—131). [*Insecta (Lepidoptera)*].
24. Łomnicki M.: Wycieczka na Czarnogórę. [T. 2]: 1868 s. (132—150). [*Reptilia, Amphibia, Pisces, Mollusca, Insecta (Coleoptera, Neuroptera)*].
25. Łomnicki M.: Wykaz chrząszczów czarnogórskich według pionowego rozsiadlenia [oraz] wykaz chrząszczów tatrzańskich według rozsiadlenia pionowego. [T. 2]: 1868 s. (151—152). [*Insecta (Coleoptera)*].
26. Dziędzielewicz J.: Dodatek do zeszłorocznego wykazu sieciówek (*Neuroptera*). [T. 2]: 1868 s. (153). [*Insecta (Neuroptera)*].
27. Wajgiel L.: Spis pajaków. [T. 2]: 1868 s. (153—155). [*Arachnoidea, Myriapoda*].
28. [Nowicki M.]: Wiadomości fauniczne. [T. 2]: 1868 s. (155—166).

[*Mammalia, Aves, Reptilia, Pisces, Arachnoidea, Insecta (Lepidoptera, Diptera, Coleoptera, Hymenoptera, Hemiptera — Heteroptera)*].

29. Jabłoński W.: Sprawozdanie sekcji zoologicznej (za rok 1868). T. 3: 1869 s. 31—32.

30. Spostrzeżenia pojawów w świecie zwierzęcym w roku 1868. T. 3: 1869 s. [253]. [*Aves, Amphibia, Insecta (varia)*].

31. Hedemann W.: Przyczynek do motylniczej fauny krakowskiej. T. 3: 1869 s. (43—49). [*Insecta (Lepidoptera)*].

32. Werchratski J.: Przyczynek do krajowej fauny motylej. a) Motyle z okolic Lwowa; b) Motyle podolskie. T. 3: 1869 s. (50—55). [*Insecta (Lepidoptera)*].

33. Jabłoński W.: Przyczynek do fauny chrząszczyw krajowych. T. 3: 1869 s. (68—73). [*Insecta (Coleoptera)*].

34. Nowicki M.: Zapiski fauniczne. T. 3: 1869 s. (145—152). [*Mollusca, Arachnoidea, Insecta (Diptera, Neuroptera), Myriapoda*].

35. [Wierzejski A.]: Sępy gnieźdzą się w Galicji. (O sępie kasztanowatym /*Vultur cinereus* L./ podaje [A.] Wierzejski). T. 3: 1869 s. (152). [*Aves*].

36. (Andrzejowski [A.] ks.): Ryby ze Zbrucza. T. 3: 1869 s. (152). [*Pisces*].

37. (Werchratski J.): Jętka (*Ephemera albipennis?*). T. 3: 1869 s. (153). [*Insecta (Ephemeroidea)*].

38. (Schaitter [I.]): Muchy z okolic Rzeszowa. T. 3: 1869 s. (153—154). [*Insecta (Diptera)*].

39. Jabłoński W.: Szczególne narości utworzone przez galasówki. T. 3: 1869 s. (154). [*Insecta (Hymenoptera)*].

40. Nowicki M.: Sprawozdanie sekcji zoologicznej (za rok 1869). T. 4: 1870 s. 28—32.

41. Leigert J.: Spostrzeżenia wiosennego przylotu ptaków poczynione w r. 1864—1869 przez ... w Krządce. T. 4: 1870 s. [229]. [*Aves*].

42. Spostrzeżenia pojawów w świecie zwierzęcym w r. 1869 [nadeślali]: Karliński [J.], Alth T.: T. 4: 1870 s. [230]. [*Mammalia, Aves, Amphibia, Insecta (varia)*].

43. Nowicki M.: Zapiski fauniczne. T. 4: 1870 s. (1—19). [*Mollusca, Arachnoidea, Insecta (Diptera, Coleoptera, Orthoptera-Neuroptera s.l.), Myriapoda*].

44. [Nowicki M.]: Wiadomości z Pienin. T. 4: 1870 s. (20—23). [*Aves, Amphibia, Pisces, Insecta (Lepidoptera, Coleoptera, Hymenoptera, Neuroptera, Hemiptera, Diptera)*].

45. [Nowicki M.]: Wiadomości z Babiej Góry. T. 4: 1870 s. (23—28). [*Aves, Amphibia, Mollusca, Insecta (varia)*].

46. [Nowicki M.]: *Wiadomości fauniczne*. T. 4: 1870 s. (28—30). [*Aves, Reptilia, Amphibia, Insecta (Orthoptera, Diptera)*].
47. Schaitter I.: *Motyły i chrząszcze okolic Rzeszowa*. T. 4: 1870 s. (30—36). [*Mammalia, Mollusca, Insecta (Lepidoptera, Coleoptera)*].
48. Jachno [J.]: *Wiadomości fauniczne*. T. 4: 1870 s. (37—40). [*Mammalia, Reptilia, Pisces, Mollusca*].
49. Łomnicki M.: *Zapiski z wycieczki podolskiej odbytej w roku 1869 pomiędzy Seretem, Zbruczem a Dniestrem*. T. 4: 1870 s. (41—85). [*Aves, Reptilia, Amphibia, Mollusca, Arachnoidea, Insecta (Coleoptera, Hemiptera, Neuroptera, Diptera, Lepidoptera)*].
50. Nowicki M.: *O szkodach wyrządzonych 1869 r. w płonach przez zwierzęta szkodliwe*. T. 4: 1870 s. (86—163). [*Mammalia, Insecta (varia)*].
51. Janota E.: *Sprawa ochrony zwierząt pożytecznych*. T. 4: 1870 s. (164—179). [*Mammalia, Aves*].
52. Turczyński E.: *Zapiski fauniczne*. T. 4: 1870 s. (179—186). [*Mammalia, Reptilia*].
53. Nowicki M.: *Dodatek do wykazu pluskwików (Rhynchota)*. T. 4: 1870 s. (237—240). [*Insecta (Hemiptera)*].
54. Wachtl F.: *Spis chrząszczów z dorzecza Soły i Koszarawy*. T. 4: 1870 s. (246—262). [*Insecta (Coleoptera)*].
55. Werchratski J.: *Dodatek do fauny motylej*. T. 4: 1870 s. (263—264). [*Insecta (Lepidoptera)*].
56. Nowicki M.: *Sprawozdanie sekcji zoologicznej (za rok 1870)*. T. 5: 1871 s. 22—23.
57. *Spostrzeżenia pojawów w świecie zwierzęcym w r. 1870 [nadeślali]*: Karliński [J.], Leigert [J.], Kotowicz [A.], Wróblewski M. T. 5: 1871 s. [165—167]. [*Mammalia, Aves, Reptilia, Amphibia, Insecta (varia)*].
58. Konopka J.: *Wyciąg ze sprawozdań o szkodach przez owady w roku 1870 zrządzonych*. T. 5: 1871 s. (22—45). [*Mammalia, Insecta (varia)*].
59. Jabłoński [W.]: *Sprawozdanie sekcji zoologicznej (za rok 1871)*. T. 6: 1872 s. 22—23.
60. *Spostrzeżenia pojawów w świecie zwierzęcym w r. 1871 [nadeślali]*: Karliński [J.], Leigart [J.], Kotowicz [A.], Buszak [J.] T. 6: 1872 s. [170—171]. [*Mammalia, Aves, Amphibia*].
61. Kulczyński W.: *Przyczynek do fauny pajęczej*. T. 6: 1872 s. (1—3). [*Arachnoidea*].
62. Jachno [J.]: *Przyczynek do pajęczej fauny*. T. 6: 1872 s. (4—6). [*Arachnoidea*].
63. Jachno [J.]: *Drobne zapiski fauniczne*. T. 6: 1872 s. (7—8). [*Reptilia, Mollusca*].
64. Grzegorzek Wojciech ks.: *Wykaz much (Diptera) z okolicy sądeckiej*. T. 6: 1872 s. (28—56). [*Insecta (Diptera)*].

65. Viertl A.: Przyczynek do fauny Galicji. T. 6: 1872 s. (57—69). [*Insecta (Lepidoptera, Coleoptera)*].
66. Kotula B.: Dodatek do fauny chrząszczów Galicji. T. 6: 1872 s. (69—72). [*Insecta (Coleoptera)*].
67. Nowicki M.: Sprawozdanie sekcji zoologicznej (w roku 1872). T. 7: 1873 s. 12—17.
68. Spostrzeżenia pojawów w świecie zwierzęcym w r. 1872 [nadesłali]: Boehm [I.], Karliński [J.], Kotowicz [A.], Buszak [J.] T. 7: 1873 s. [179—180]. [*Aves, Reptilia, Amphibia, Insecta (Coleoptera, Lepidoptera, Diptera, Orthoptera, Hemiptera)*].
69. Kotula B.: Przyczynek do fauny chrząszczów Galicji. T. 7: 1873 s. (53—90). [*Insecta (Coleoptera)*].
70. Kulczyński W.: Chrząszcze z okolic Miechowa w Królestwie Polskim i Krakowa. T. 7: 1873 s. (98—109). [*Insecta (Coleoptera)*].
71. Nowicki M.: Sprawozdanie sekcji zoologicznej [za rok 1873]. T. 8: 1874 s. 33—34.
72. Spostrzeżenia pojawów w świecie zwierzęcym w r. 1873 [nadesłali]: Karliński [J.], Kotowicz [A.], Godyń. T. 8: 1874 s. [170]. [*Aves, Amphibia*].
73. Nowicki M.: Dodatek do fauny pajęczaków Galicji. T. 8: 1874 s. (1—11). [*Arachnoidea*].
74. Łomnicki M.: Wykaz dodatkowy chrząszczów galicyjskich. T. 8: 1874 s. (12—18). [*Insecta (Coleoptera)*].
75. Kotula B.: Przyczynek do fauny chrząszczów galicyjskich. T. 8: 1874 s. (18—26). [*Insecta (Coleoptera)*].
76. Łomnicki M.: Spis ptaków spostrzeganych w okolicy Skały nad Zbruczem na Podolu w r. 1869—1872. T. 8: 1874 s. (26—29). [*Aves*].
77. Wierzejski A.: Dodatek do fauny błonkówek (Hymenoptera). T. 8: 1874 s. (253—273). [*Insecta (Hymenoptera)*].
78. Kuczyński S.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Akademickiej w ciągu roku 1874. Sekcja zoologiczna. T. 9: 1875 s. 3.
79. Spostrzeżenia pojawów w świecie zwierzęcym w r. 1874 [nadesłali]: Majewski [E.], Godyń, Krziż [A.] T. 9: 1875 s. [181—182]. [*Aves, Amphibia, Insecta (Lepidoptera)*].
80. Łomnicki M.: Materiały do fauny szarańczaków galicyjskich. T. 9: 1875 s. (150—154). [*Insecta (Orthoptera)*].
81. Łomnicki M.: Chrząszcze zebrane w okolicy Stanisławowa. T. 9: 1875 s. (154—182). [*Insecta (Coleoptera)*].
82. Łomnicki M.: Wykaz chrząszczów nowych dla fauny galicyjskiej. T. 9: 1875 s. (183—184). [*Insecta (Coleoptera)*].
83. Kuczyński S.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Akademickiej w ciągu roku 1875. Sekcja zoologiczna. T. 10: 1876 s. 4.
84. Kuczyński S.: Plan zbadania kraju (Królestwa Galicji i Lodomerii

tudzież W. Ks. Krakowskiego) co do jego przyrodniczych właściwości przez Komisję Fizjograficzną Akademicką w Krakowie. T. 10: 1876 s. 20—28.

85. Spostrzeżenia pojawów w świecie zwierzęcym w r. 1875 [nadesłali]: Majewski [E.], Kotowicz [A.], Rudzki A., Łomnicki [M.] T. 10: 1876 s. [180—181]. [*Aves, Amphibia, Insecta* (varia)].

86. Łomnicki [M.]: Materiały do fauny szarańczaków galicyjskich. T. 10: 1876 s. (1—14). [*Insecta (Orthoptera)*].

87. Łomnicki M.: Zapiski zoologiczne. T. 10: 1876 s. (15—16). [*Reptilia, Annelida (Hirudinea), Insecta (Coleoptera, Lepidoptera)*].

88. Wachtl F.: O naroślach na dębach przez owady sprawianych, jakie się znachodzą w zachodniej części Galicji. Z tablicą analityczną do oznaczania narośli i przeglądem czasu wylęgania się galasówek, komornic i pasożytów. Przyczynek do biologii owadów. Tłum. z niem. W. Kulczyński. T. 10: 1876 s. (16—39). [*Insecta (Hymenoptera et varia)*].

89. Wachtl F.: Wiadomostki entomologiczne z Galicji zachodniej. Tłum. z niem. W. Kulczyński. T. 10: 1876 s. (40—41). [*Insecta (Coleoptera, Lepidoptera, Diptera)*].

90. Kulczyński W.: Dodatek do fauny pajęczaków Galicji. T. 10: 1876 s. (41—67). [*Arachnoidea*].

91. Kuczyński S.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Akademickiej w ciągu roku 1876. Sekcja zoologiczna. T. 11: 1877 s. 7—8.

92. Spostrzeżenia pojawów w świecie zwierzęcym w r. 1876 [nadesłali]: Majewski [E.], Kotowicz [A.], Łomnicki [M.], Buszak [J.] T. 11: 1877 s. [187—188]. [*Aves, Reptilia, Amphibia, Pisces, Insecta* (varia)].

93. Król Ż.: Fauna koleopterologiczna Janowa pod Lwowem. T. 11: 1877 s. (33—63). [*Insecta (Coleoptera)*].

94. Łomnicki M.: Sprawozdanie z wycieczki zoologicznej odbytej na Podolu w roku 1876 między Seretem, Zbruczem a Dniestrem. T. 11: 1877 s. (128—151). [*Reptilia, Mollusca, Insecta (Orthoptera, Archiptera, Neuroptera, Coleoptera i inne)*].

95. Łomnicki M.: Wykaz chrząszczów nowych dla fauny galicyjskiej. T. 11: 1877 s. (151—152). [*Insecta (Coleoptera)*].

96. Łomnicki M.: Zapiski zoologiczne. T. 11: 1877 s. (153). [*Reptilia, Insecta* (varia)].

97. Łomnicki M.: Zapiski zoologiczne ks. kan. Antoniego Andrzejowskiego. T. 11: 1877 s. (197—198). [*Pisces*].

98. Kuczyński S.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Akademickiej w ciągu roku 1877. Sekcja zoologiczna. T. 12: 1878 s. 9—11.

99. Spostrzeżenia pojawów w świecie zwierzęcym w r. 1877 [nadesłali]: Majewski [E.], Kotowicz [A.], Łomnicki [M.], Wielowiejski [H.],

Buszak J. T. 12: 1878 s. [212—213]. [*Aves, Amphibia, Pisces, Insecta (varia)*].

100. Łomnicki M.: Wykaz szarańczaków zebranych w miesiącu sierpniu 1877 roku w górach Sołotwińskich. T. 12: 1878 s. (10—14). [*Insecta (Orthoptera)*].

101. Bąkowski J.: Ślimaki i małże z okolic Strzyżowa zebrane w r. 1876. T. 12: 1878 s. (15—23). [*Mollusca*].

102. Bąkowski J.: Ślimaki i małże zebrane w okolicy nadbużańskiej koło Kamionki Strumiłowej w r. 1877. T. 12: 1878 s. (23—26). [*Mollusca*].

103. Łomnicki M.: Ryby zebrane w okolicy Sołotwiny, Stanisławowa i Halicza. T. 12: 1878 s. (50—60). [*Pisces*].

104. Żebrawski T.: Drugi dodatek do spisu owadów motylowatych z okolic Krakowa i niektórych odleglejszych. T. 12: 1878 s. (61—67). [*Insecta (Lepidoptera)*].

105. Łomnicki M.: Zapiski zoologiczne. T. 12: 1878 s. (162—164). [*Pisces*].

106. Król Ż.: Mięczaki lądowe i słodkowodne ze stoków głównego działu wód i przyległych temuż części niżu północnoeuropejskiego w Galicji wschodniej. T. 12: 1878 s. (165—176). [*Mollusca*].

107. Kuczyński S.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Akademickiej w ciągu roku 1878. Sekcja zoologiczna. T. 13: 1879 s. 6—7.

108. Spostrzeżenia pojawów w świecie zwierzęcym w r. 1878 nadesłali: Majewski E., Kotowicz A., Wall T., Łomnicki M., Buszak J. T. 13: 1879 s. [215—218]. [*Aves, Amphibia, Pisces, Insecta (varia)*].

109. Łomnicki A. M.: Zapiski ortopterologiczne. T. 13: 1879 s. (124—129). [*Insecta (Orthoptera)*].

110. Bąkowski J.: Mięczaki z okolic Bóbrki i Przemyślan. T. 13: 1879 s. (130—138). [*Mollusca*].

111. Łomnicki A. M.: Wykaz chrząszczów nowych dla fauny galicyjskiej. T. 13: 1879 s. (221—223). [*Insecta (Coleoptera)*].

112. Król Ż.: Sprostowanie odnoszące się do spisu mięczaków podanego w XII tomie Sprawozdań Komisji Fizjograficznej. T. 13: 1879 s. (269—270). [*Mollusca*].

113. Kuczyński S.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Akademickiej w ciągu roku 1879. Sekcja zoologiczna. T. 14: 1880 s. 2—3.

114. Spostrzeżenia pojawów w świecie zwierzęcym nadesłali: Majewski E., Kotowicz A., Lenartowicz J., Wall [T.], Jakubiński [L.], Krziż A., Zaborski W., Łomnicki M., Szmerykowski J. T. 14: 1880 s. [234—241]. [*Mammalia, Aves, Reptilia, Amphibia, Insecta (varia)*].

115. Łomnicki A. M.: Chrząszcze zebrane w górach Sołotwińskich. T. 14: 1880 s. (3—12). [*Insecta (Coleoptera)*].

116. Bąkowski J.: Mięczaki zebrane na Podolu w lipcu i sierpniu r. 1879. T. 14: 1880 s. (62—76). [*Mollusca*].
117. Bąkowski J.: Spis mięczaków zebranych na Babiej Górze w r. 1879 przez Stefana Stobieckiego, oznaczonych przez... T. 14: 1880 s. (77—78). [*Mollusca*].
118. Jachno J.: Chruszcze zebrane w okolicy Kotowej Woli. T. 14: 1880 s. (251—283). [*Insecta (Coleoptera)*].
119. Bąkowski J.: Mięczaki zebrane w r. 1879 w okolicy Rzeszowa. T. 14: 1880 s. (254—257). [*Mollusca*].
120. Kuczyński S.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Akademickiej w ciągu roku 1880. Sekcja zoologiczna. T. 15: 1881 s. 2—3.
121. Spostrzeżenia pojawów w świecie zwierzęcym w r. 1880 nadesłali: Majewski E., Giermański P., Kotowicz A., Lenartowicz J., Jakubiński L., Turczyński E., Łomnicki M., Krziż [A.], Wall T., Wernberger E., Szmerykowski J. T. 15: 1881 s. [242—251]. [*Mammalia, Aves, Amphibia, Insecta (varia)*].
122. Bąkowski J.: Mięczaki zebrane na Podolu na stepie Pantalichy w Toutrach w roku 1880. T. 15: 1881 s. (220—232). [*Mollusca*].
123. Kulczyński W.: Wykaz pajaków z Tatr, Babiej Góry i Karpat śląskich z uwzględnieniem pionowego rozszedlenia pajaków żyjących w Galicji zachodniej. T. 15: 1881 s. (248—322). [*Arachnoidea*].
124. Stobiecki S.: Do rybiej fauny Babiej Góry. T. 15: 1881 s. (323—324). [*Pisces*].
125. Kuczyński S.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Akademickiej w ciągu roku 1881. Sekcja zoologiczna. T. 16: 1882 s. 3—5.
126. Spostrzeżenia pojawów w świecie zwierzęcym w r. 1881 nadesłali: Majewski E., Giermański P., Kotowicz A., Lenartowicz J., Jakubiński L., Turczyński E., Łomnicki M., Krziż A., Wall T., Wernberger E., Szmerykowski J. T. 16: 1882 s. [214—223]. [*Mammalia, Aves, Reptilia, Amphibia, Insecta (varia)*].
127. Łomnicki M.: Pluskwy różnoskrzydłe (*Hemiptera-Heteroptera*) znane dotychczas z Galicji. T. 16: 1882 s. (37—55). [*Insecta (Hemiptera)*].
128. Bąkowski J.: Mięczaki z okolic Lwowa, Gródka i Szczerca. T. 16: 1882 s. (56—63). [*Mollusca*].
129. Kotula B.: Wykaz mięczaków zebranych w okolicach Przemyśla tudzież w dorzeczu górnego Strwiążu i Sanu. T. 16: 1882 s. (100—129). [*Mollusca*].
130. Bąkowski J.: Mięczaki zebrane w lipcu i sierpniu 1881 roku w okolicy Kołomyi, Mikuliczyna, Żabiego i na Czarnohorze oraz ich pionowe w tym paśmie górskim rozmieszczenie. T. 16: 1882 s. (130—140). [*Mollusca*].

131. Karliński J.: Wykaz ptaków tatrzańskich na podstawie własnych i obcych spostrzeżeń. T. 16: 1882 s. (141—169). [*Aves*].
132. Wierzejski A.: Materiały do fauny jezior tatrzańskich. T. 16: 1882 s. (215—239). [*Protozoa, Coelenterata, Vermes (Turbellaria, Rotatoria, Nematodes), Annelida (Hirudinea, Oligochaeta), Crustacea, Insecta (Thysanura, Hemiptera-Heteroptera, Coleoptera), Arachnoidea, Mollusca, Vertebrata (Pisces, Amphibia)*].
133. Łomnicki A. M.: Sprawozdanie z wycieczki entomologicznej w góry Stryjskie, podjętej w r. 1880. T. 16: 1882 s. (240—254). [*Insecta (Coleoptera, Orthoptera)*].
134. Kuczyński S.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Akademickiej w ciągu roku 1882. Sekcja zoologiczna. T. 17: 1883 s. 2—4.
135. Spostrzeżenia pojawów w świecie zwierzęcym w r. 1882 nadesłali: Paleczny M., Majewski E., Giermański P., Kotowicz A., Lenartowicz J., Turczyński E., Łomnicki M., Krziż A., Wernberger E., Szmerykowski J. T. 17: 1883 s. [287—295]. [*Mammalia, Aves, Reptilia, Amphibia, Insecta (varia)*].
136. Stobiecki S. A.: Do fauny Babiej Góry. Sprawozdanie z wycieczek entomologicznych na Babią Górę w latach 1879 i 1880. T. 17: 1883 s. (1—84). [*Mammalia, Aves, Reptilia, Amphibia, Mollusca, Insecta (Coleoptera, Hemiptera-Heteroptera, Orthoptera)*].
137. Karliński J.: Wykaz wijów (*Myriapoda*) tatrzańskich zebranych w roku 1881. T. 17: 1883 s. (85—90). [*Myriapoda*].
138. Ossowski G.: O szczątkach fauny dyluwialnej znalezionych w namuliskach wąwozu mnikowskiego w r. 1881. T. 17: 1883 s. (91—104). [*Mammalia*].
139. Klemensiewicz S.: Wykaz motyli (*Lepidoptera*) z okolic Nowego Sącza. T. 17: 1883 s. (200—225). [*Insecta (Lepidoptera)*].
140. Karliński J.: Materiały do fauny wijów Galicji zachodniej z r. 1878—1882. T. 17: 1883 s. (226—235). [*Myriapoda*].
141. Dziędzielewicz J.: Sieciówki (*Neuroptera*) zebrane w okolicach Kołomyi i nad Dniestrem w roku 1882. T. 17: 1883 s. (244—252). [*Insecta (Neuroptera)*].
142. Wierzejski A.: Dodatek do fauny sieciówek (*Neuroptera*). T. 17: 1883 s. (253—255). [*Insecta (Neuroptera)*].
143. Kuczyński S.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Akademickiej w ciągu roku 1883. Sekcja zoologiczna. T. 18: 1884 s. 2—4.
144. Spostrzeżenia pojawów w świecie zwierzęcym w roku 1883 nadesłali: Paleczny M., Majewski E., Giermańska M., Kotowicz A., Żukotyński W., Turczyński E., Łomnicki M., Hawrysiwicz J., Krziż A., Jakubiński M., Wernberger E., Szmerykowski J. T. 18: 1884 s. [295—304]. [*Mammalia, Aves, Reptilia, Amphibia, Insecta, (varia)*].

145. Ulanowski A.: Z fauny koleopterologicznej Inflant polskich. Sprawozdanie z wycieczek entomologicznych do Inflant polskich w latach 1881 i 1882. T. 18: 1884 s. (1—60). [*Mammalia, Aves, Insecta (Coleoptera)*].
146. Bąkowski J.: Mięczaki z gór drohobyckich z okolicy Żórawna i Mikołajowa. T. 18: 1884 s. (93—98). [*Mollusca*].
147. Kotula B.: O pionowym rozsieleniu ślimaków tatrzańskich. T. 18: 1884 s. (139—203). [*Mollusca*].
148. Łomnicki A. M.: Dodatek do wykazu pluskw różnoskrzydłych (*Hemiptera-Heteroptera*) galicyjskich. T. 18: 1884 s. (204—206). [*Hemiptera*].
149. Dziędziewic J.: Sieciówki (*Neuroptera*) i prasiatnice (*Pseudoneuroptera*) zebrane na Pokuciu w ciągu lata 1883. T. 18: 1884 s. (225—229). [*Insecta (Neuroptera, Pseudoneuroptera)*].
150. Łomnicki M.: Pluskwy równoskrzydłe (*Hemiptera-Homoptera*) znane dotychczas z Galicji. T. 18: 1884 s. (230—238). [*Insecta (Hemiptera)*].
151. Kuczyński S.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Akademickiej w ciągu roku 1884/85. Sekcja zoologiczna. T. 19: 1885 s. 4—5.
152. Spostrzeżenia pojawów w świecie zwierzęcym w r. 1884 nadesłali: Paleczny M., Majewski E., Kotowicz A., Turczyński E., Hawryśiewicz J., Krziż A., Kochanowski C., Szmarykowski J. T. 19: 1885 s. [290—298]. [*Mammalia, Aves, Reptilia, Amphibia, Insecta /varia/*].
153. Wierzejski A.: O gąbkach słodkowodnych galicyjskich. T. 19: 1885 s. (205—223). [*Spongiae*].
154. Kuczyński S.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Akademickiej w ciągu roku 1885/6. Sekcja zoologiczna. T. 20: 1886 s. 4—5.
155. Spostrzeżenia pojawów w świecie zwierzęcym w roku 1885 nadesłali: Paleczny M., Majewski E., Giermańska M., Kurcz J., Turczyński E., Hawryśiewicz J., Krziż A., Szmarykowski J. T. 20: 1886 s. [290—296]. [*Mammalia, Aves, Reptilia, Amphibia, Insecta (varia)*].
156. Stobiecki S. A.: Materiały do fauny W. Ks. Krakowskiego. Część 1. T. 20: 1886 s. (120—161). [*Insecta (Hemiptera, Orthoptera), Mollusca*].
157. Rostafiński J.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Akademickiej w ciągu roku 1886/7. Sekcja zoologiczna. T. 21: 1888 s. 6—7.
158. Spostrzeżenia pojawów w świecie zwierzęcym w r. 1886 nadesłali: Paleczny M., Majewski E., Giermańska M., Turczyński E., Hawryśiewicz J., Krziż A., Szmarykowski J. T. 21: 1888 s. [288—294]. [*Mammalia, Aves, Reptilia, Amphibia, Insecta (varia)*].
159. Wierzejski A.: O mszywiolach (*Bryozoa*) krajowych. T. 21: 1888 s. (95—110). [*Bryozoa*].

160. Rostafiński J.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Akademickiej w ciągu roku 1887/8. Sekcja zoologiczna. T. 22: 1888 s. 6—7.
161. Spostrzeżenia pojawów w świecie zwierzęcym w r. 1887 nadesłali: Paleczny M., Majewski E., Giermańska M., Hawryśiewicz J. T. 22: 1888 s. [274—280]. [*Mammalia, Aves, Reptilia, Insecta* (varia)].
162. Wierzbowski M.: Ryby Bystrzycy nadwórniańskiej. T. 22: 1888 s. 1—6. [*Pisces*].
163. Wiśniowski T.: Sprawozdanie z wycieczek faunicznych do jezior czarnohorskich w r. 1885 i 1886. T. 22: 1888 s. 71—78. [*Pisces, Mollusca, Insecta (Coleoptera), Crustacea, Vermes (Rotatoria)*].
164. Rostafiński J.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Akademickiej w ciągu roku 1888/1889. Sekcja zoologiczna. T. 23: 1889 s. 5—6.
165. Jaworowski A.: Wirki dotychczas w okolicy Krakowa znalezione. T. 23: 1889 s. 98—111. [*Turbellaria*].
166. Dziędziewic J.: Nowy dodatek do fauny owadów siatkoskrzydłych. T. 23: 1889 s. 112—118. [*Insecta (Neuroptera, Pseudoneuroptera)*].
167. Brunicki J.: Ptaki, spostrzegane w okolicy Stryja. T. 23: 1889 s. 119—128. [*Aves*].
168. Rostafiński J.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Akademickiej w ciągu roku 1889/90. Sekcja zoologiczna. T. 25: 1890 s. 5.
169. Kotula B.: Spis pluskiew z okolic Przemyśla (i po części Lwowa). T. 25: 1890 s. (131—140). [*Insecta (Hemiptera)*].
170. Łomnicki A. M.: Fauna Lwowa i okolicy. I. Chrząszcze (*Coleoptera*) (Tęgoskrzydłe). Część 1. T. 25: 1890 s. (141—217). [*Insecta (Coleoptera)*].
171. Bobek K.: Przyczynek do fauny muchówek tatrzańskich. T. 25: 1890 s. (218—242). [*Insecta (Diptera)*].
172. Rostafiński J.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Akademickiej w 1890/91. Sekcja zoologiczna. T. 26: 1891 s. 4—5.
173. Spostrzeżenia pojawów w świecie zwierzęcym w latach 1888, 1889 i 1890 [nadesłali]: Giermańska M., Birkenmajer L., Birkenmajer[owa] Z., Rużyczka, Hawryśiewicz J., Magierowski L. T. 26: 1891 s. [268—274]. [*Mammalia, Aves, Reptilia, Amphibia, Insecta* (varia)].
174. Łomnicki A. M.: Wykaz chrząszczy nowych dla fauny Galicji. T. 26: 1891 s. (16—25). [*Insecta (Coleoptera)*].
175. Dziędziewic J.: Przegląd fauny krajowej owadów siatkoskrzydłych (*Neuroptera, Pseudoneuroptera*). T. 26: 1891 s. (26—151). [*Insecta (Neuroptera, Panorpatae, Trichoptera, Odonata)*].
176. Rostafiński J.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Akademickiej w 1891/92. Sekcja zoologiczna. T. 27: 1892 s. 5—6.
177. Rostafiński J.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Akademickiej w 1892/93. Sekcja zoologiczna. T. 28: 1893 s. IV—VI.

178. Fiszer Z.: Przyczynek do fauny krajowych skorupiaków liścio-
nogich (*Phyllopoda*). T. 28: 1893 s. 1—7. [*Crustacea*].
179. Bobek K.: Przyczynek do fauny muchówek krakowskiego okrę-
gu. T. 28: 1893 s. 8—28. [*Insecta (Diptera)*].
180. Jaworowski A.: Fauna studzienna miast Krakowa i Lwowa.
T. 28: 1893 s. 29—48. [*Protozoa, Vermes (Nematodes, Rotatoria, Turbellaria)*,
Annelida, Crustacea, Insecta (varia), Arachnoidea, Amphibia].
181. Fiszer Z.: Rewizja krajowych gatunków wieszyc (*Asellidae*).
T. 28: 1893 s. 86—97. [*Crustacea*].
182. Fiszer Z.: Wije zebrane w Galicji wschodniej w lecie 1891 r.
T. 28: 1893 s. 98—103. [*Myriapoda*].
183. Werchratski J.: Motyle większe Stanisławowa i okolicy. T. 28:
1893 s. 167—266. [*Insecta (Lepidoptera)*].
184. Kreutz F.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Akade-
mickiej w 1893/1894. Sekcja zoologiczna. T. 29: 1894 s. V—VI.
185. Spostrzeżenia pojawów w świecie zwierzęcym w latach 1891,
1892 i 1893 [nadesłali]: Birkenmajerowa Z., Froń, Hawryśiewicz J. T. 29:
1894 s. [261—266]. [*Mammalia, Aves, Reptilia, Amphibia, Insecta (varia)*].
186. Śnieżek J.: O krajowych gatunkach trzmieli. T. 29: 1894 s. 1—22.
[*Insecta (Hymenoptera)*].
187. Bobek K.: Przyczynek do fauny muchówek okolic Przemyśla.
T. 29: 1894 s. 142—167. [*Insecta (Diptera)*].
188. Kreutz F.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Akade-
mickiej w 1894/5. Sekcja zoologiczna. T. 30: 1895 s. V.
189. Dziędzielewicz J.: Zestawienie zapisków o owadach siatkoskrzy-
dłych w Tatrach podczas pobytu w latach 1891 i 1892. T. 30: 1895 s. 1—40.
[*Insecta (Neuroptera, Pseudoneuroptera)*].
190. Nusbaum J.: Sprawozdanie z poszukiwań nad fauną robaków,
dokonanych w lecie roku 1893. T. 30: 1895 s. 41—44. [*Annelida (Oligo-
chaeta)*].
191. Schille F.: Fauna lepidopterologiczna doliny Popradu i jego do-
pływów na podstawie własnych badań. T. 30: 1895 s. 207—287. [*Insecta
(Lepidoptera)*].
192. Kreutz F.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Akade-
mickiej w 1895/6. Sekcja zoologiczna. T. 31: 1896 s. XVII—XVIII.
193. Kowalewski M.: Materiały do fauny helmintologicznej pasożyt-
nicznej polskiej. [Cz.] 1. T. 31: 1896 s. 1—8. [*Vermes (Trematodes, Cesto-
des, Nematodes, Acanthocephali)*].
194. Nusbaum J.: Materiały do historii naturalnej skąposzczetów
(*Oligochaeta*) galicyjskich. T. 31: 1896 s. 9—62. [*Annelida (Oligochaeta)*].
195. Wierzejski A.: Przegląd fauny skorupiaków galicyjskich. T. 31:
1896 s. 160—215. [*Crustacea*].

196. Wierzejski A.: Notatka do fauny robaków z rodz. *Gordiidae*. T. 31: 1896 s. 216—217. [*Vermes (Nematomorpha)*].
197. Kowalewski M.: Materiały do fauny helmintologicznej pasożyt-
niczej polskiej. [Cz.] 2. T. 31: 1896 s. 251—258. [*Vermes (Trematodes, Cestodes, Nematodes, Acanthocephali)*].
198. Kreutz F.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Akade-
mickiej w ciągu roku 1896/7. Sekcja zoologiczna. T. 32: 1897 s. III—IV.
199. Spostrzeżenia pojawów w świecie zwierzęcym w latach 1894,
1895 i 1896 nadesłali: Birkenmajerowa Z., Froń, Hawryśiewicz J. T. 32:
1897 s. [225—230]. [*Mammalia, Aves, Reptilia, Amphibia, Insecta (varia)*].
200. Rybiński M.: Wykaz chrząszczów nowych dla fauny galicyjskiej.
T. 32: 1897 s. 46—62. [*Insecta (Coleoptera)*].
201. Niezabitowski E. [Lubicz]: Przyczynek do fauny rośliniarek (*Phy-
tophaga*) Galicji. T. 32: 1897 s. 63—74. [*Insecta (Hymenoptera)*].
202. Bobek K.: Przyczynek do fauny muchówek Podola galicyjskiego
i okolicy Lwowa. T. 32: 1897 s. 79—96. [*Insecta (Diptera)*].
203. Kreutz F.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Akade-
mickiej w ciągu roku 1897/8. Sekcja zoologiczna. T. 33: 1898 s. III—IV.
204. Klemensiewicz S.: O nowych i mało znanych gatunkach motyli
fauny galicyjskiej. T. 33: 1898 s. 112—190. [*Insecta (Lepidoptera)*].
205. Schille F.: Fauna lepidopterologiczna doliny Popradu i jej do-
pływów. Cz. 2. T. 33: 1898 s. 204—211. [*Insecta (Lepidoptera)*].
206. Kreutz F.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Akade-
mickiej w ciągu roku 1898/9. Sekcja zoologiczna. T. 34: 1899 s. IV—V.
207. Niezabitowski E. [Lubicz]: Materiały do fauny rośliniarek (*Phy-
tophaga*) Galicji. T. 34: 1899 s. 3—18. [*Insecta (Hymenoptera)*].
208. Śnieżek J.: O krajowych gatunkach trzmiełców (*Psithyrus*). T. 34:
1899 s. 86—95. [*Insecta (Hymenoptera)*].
209. Schille F.: Fauna lepidopterologiczna doliny Popradu i jego do-
pływów. Cz. 3. T. 34: 1899 s. 96—100. [*Insecta (Lepidoptera)*].
210. Klemensiewicz S.: O nowych i mało znanych gatunkach motyli
fauny galicyjskiej. Przyczynek pierwszy. T. 34: 1899 s. 176—202. [*Insecta (Lepidoptera)*].
211. Kreutz [F.] Sz.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Aka-
demickiej w ciągu r. 1899/1900. Sekcja zoologiczna. T. 35: 1901 s. VII—
VIII.
212. Spostrzeżenia pojawów w świecie roślinnym i zwierzęcym w la-
tach 1897, 1898 i 1899. 2. Spostrzeżenia pojawów w świecie zwierzęcym
[nadesłali]: Birkenmajerowa Z., Magierowski L., Hawryśiewicz J. T. 35:
1901 s. [212—218]. [*Mammalia, Aves, Reptilia, Amphibia, Insecta (varia)*].
213. Schille F.: Fauna lepidopterologiczna doliny Popradu i jego do-
pływów. Cz. 4. T. 35: 1901 s. 26—34. [*Insecta (Lepidoptera)*].

214. Niezabitowski E. L[ubicz]: Materiały do fauny złotek (*Chrysididae*) Galicji. T. 35: 1901 s. 35—40. [*Insecta (Hymenoptera)*].
215. Rybiński M.: *Trechus fontinalis* n. sp. T. 35: 1901 s. 66. [*Insecta (Coleoptera)*].
216. Smreczyński S.: Przyczynek do fauny galicyjskich szarańczaków. T. 35: 1901 s. 67—72. [*Insecta (Orthoptera)*].
217. Klemensiewicz S.: O nowych i mało znanych gatunkach motyli fauny galicyjskiej. Przyczynek drugi. T. 35: 1901 s. 78—101. [*Insecta (Lepidoptera)*].
218. Niezabitowski E. L[ubicz]: Przyczynek do fauny kręgowców Galicji. T. 35: 1901 s. 102—128. [*Mammalia, Aves, Reptilia, Amphibia, Pisces*].
219. Kreutz [F.] Sz.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Akademickiej w ciągu roku 1900/1. Sekcja zoologiczna. T. 36: 1902 s. VII—IX.
220. Spostrzeżenia pojawów w świecie roślinnym i zwierzęcym w roku 1900. 2. Spostrzeżenia pojawów w świecie zwierzęcym [nadesłali]: Birkenmajerowa Z., Magierowski L., Hawrysiwicz J. T. 36: 1902 s. [204—208]. [*Mammalia, Aves, Reptilia, Amphibia, Insecta (varia)*].
221. Dyduch T.: Materiały do fauny krajowych równonogów (*Iso-poda*). T. 36: 1902 cz. 2 s. 3—10. [*Crustacea*].
222. Łomnicki J. L. M.: *Elater wiśniowskii*, nov. sp. T. 36: 1902 cz. 2 s. 11—12. [*Insecta (Coleoptera)*].
223. Łomnicki J.: *Otiorrhynchus bisulcatus* F. gatunek chrząszcza nowy dla fauny galicyjskiej. T. 36: 1902 cz. 2 s. 13. [*Insecta (Coleoptera)*].
224. Schille F.: Fauna lepidopterologiczna doliny Popradu i jego dopływów. Cz. 5. T. 36: 1902 cz. 2 s. 14—17. [*Insecta (Lepidoptera)*].
225. Smreczyński S.: Zapiski ortopterologiczne z r. 1901. T. 36: 1902 cz. 2 s. 18—20. [*Insecta (Orthoptera)*].
226. Kowalewski M.: Materiały do fauny helmintologicznej pasożytnej polskiej. 3. T. 36: 1902 cz. 2 s. 21—30. [*Vermes (Trematodes, Cestodes, Nematodes)*].
227. Niezabitowski E. Lubicz: Materiały do fauny os (*Vespidae*) Galicji. T. 36: 1902 cz. 2 s. 31—35. [*Insecta (Hymenoptera)*].
228. Schille F.: Fauna lepidopterologiczna doliny Popradu i jego dopływów. Cz. 6. T. 36: 1902 cz. 2 s. 36—39. [*Insecta (Lepidoptera)*].
229. Klemensiewicz S. ze współudziałem Augusta Stöckla: O nowych i mało znanych gatunkach motyli fauny galicyjskiej. Przyczynek trzeci. T. 36: 1902 cz. 2 s. 40—76. [*Insecta (Lepidoptera)*].
230. Schille F.: Materiały do fauny owadów siatkoskrzydłych i szarańczaków doliny Popradu. T. 36: 1902 cz. 2 s. 77—85. [*Insecta (Neuroptera, Pseudoneuroptera (Psocidae, Perlidae, Ephemeridae, Odonata, Orthoptera, Thysanoptera))*].

231. Kreutz F.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Akademickiej w ciągu roku 1901/2. Sekcja zoologiczna. T. 37: 1903. s. VII—IX.
232. Spostrzeżenia pojawów w świecie roślinnym i zwierzęcym w roku 1901 [nadesłali]: Birkenmajerowa Z., Magierowski L., Hawrysiewicz J. 2. Spostrzeżenia pojawów w świecie zwierzęcym. T. 37: 1903 cz. 2 s. 211—215]. [*Mammalia, Aves, Reptilia, Amphibia, Insecta (varia)*].
233. Niezabitowski E. L[ubicz]: Materiały do fauny kręgowców Galicji. Zwierzęta kręgowe okolic Rytra. T. 37: 1903 cz. 2 s. 3—14. [*Mammalia, Aves, Reptilia, Amphibia, Pisces*].
234. Rybiński M.: Chrząszcze nowe dla fauny galicyjskiej. Wykaz 2. T. 37: 1903 cz. 2 s. 15—30. [*Insecta (Coleoptera)*].
235. Łomnicki A. M.: Fauna Lwowa i okolicy. 1. Chrząszcze (*Coleoptera*). Cz. 2. T. 37: 1903, cz. 2 s. 31—56. [*Insecta (Coleoptera)*].
236. Rybiński M.: Wykaz chrząszczów zebranych na Podolu przy szlaku kolejowym Złoczów—Podwołoczyska w latach 1884—1890. T. 37: 1903 cz. 2 s. 57—175. [*Insecta (Coleoptera)*].
237. Kreutz F.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Akademickiej w ciągu roku 1902/3. Sekcja zoologiczna. T. 38: 1905 s. IX—X.
- 237a. Kreutz F.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Akademickiej w ciągu roku 1903/4. Sekcja zoologiczna. T. 38: 1905 s. XXVII—XXVIII.
238. Hawrysiewicz J.: Spostrzeżenia pojawów w świecie roślinnym i zwierzęcym wykonane w roku 1903 w Ożydowie. T. 38: 1905 cz. 1 s. 58—66. [*Mammalia, Aves, Reptilia, Amphibia, Insecta (varia)*].
239. Schille F.: Fauna lepidopterologiczna doliny Popradu i jego dopływów. Cz. 7. T. 38: 1905 cz. 2 s. 3—6. [*Insecta (Lepidoptera)*].
240. Schille F.: Kilka gatunków motyli z okolic Krakowa. T. 38: 1905 cz. 2 s. 7. [*Insecta (Lepidoptera)*].
241. Schille F.: Materiały do fauny siatkoskrzydłych i szarańczaków doliny Popradu. Cz. 2. T. 38: 1905 cz. 2 s. 8—17. [*Insecta (Thysanoptera)*].
242. Kowalewski M.: Materiały do fauny helmintologicznej pasożytnej polskiej. 4. T. 38: 1905 cz. 2 s. 18—26. [*Vermes (Trematodes, Cestodes, Nematodes, Acanthocephali)*].
243. Berezowski A.: Przyczynek do poznania żubra w puszczy Białowieskiej (*Bison europaeus* Ow.). T. 38: 1905 cz. 2 s. 27—31. [*Mammalia*].
244. Berezowski A.: Szczątki tura „*Bos primigenius* Boj.” w zbiorach Z. Glogera na Podlasiu. T. 38: 1905 cz. 2 s. 32—33. [*Mammalia*].
245. Schille F.: Fauna lepidopterologiczna doliny Popradu i jego dopływów. Cz. 8. T. 38: 1905 cz. 2 s. 34—35. [*Insecta (Lepidoptera)*].
246. Schille F.: Materiały do fauny owadów siatkoskrzydłych i szarańczaków, doliny Popradu. Cz. 3. T. 38: 1905 cz. 2 s. 36—39. [*Insecta (Pseudoneuroptera, Thysanoptera)*].

247. Schille F.: Przyczynek do fauny motyli okolic Krakowa. T. 38: 1905 cz. 2 s. 40 [*Insecta (Lepidoptera)*].
248. Klemensiewicz S.: O nowych i mało znanych gatunkach motyli fauny galicyjskiej. Przyczynek czwarty. T. 38: 1905 cz. 2 s. 41—64. [*Insecta (Lepidoptera)*].
249. Łomnicki A. M.: Fauna Lwowa i okolicy. 1. Chrząszcze (*Coleoptera*, tęgoskrzydłe). Cz. 3. T. 38: 1905 cz. 2 s. 65—97. [*Insecta (Coleoptera)*].
250. Łomnicki A. M.: Wykaz szarańczaków (*Orthoptera*) z okolicy Lwowa. T. 38: 1905 cz. 2 s. 98—101. [*Insecta (Orthoptera)*].
251. Łomnicki A. M.: Szarańczaki nowe dla fauny galicyjskiej. T. 38: 1905 cz. 2 s. 102—103. [*Insecta (Orthoptera)*].
252. Dziędzielewicz J.: Sieciarki (*Neuroptera genuina*) i prasiatnice (*Archiptera*) zebrane w ciągu lat 1902 i 1903. T. 38: 1905 cz. 2 s. 104—125. [*Insecta (Neuroptera, Panorpatae, Trichoptera, Archiptera-Odonata, Ephemeridae, Psocidae)*].
253. Niezabitowski E. L[ubicz]: Materiały do zoocecidologii Galicji. T. 38: 1905 cz. 2 s. 126—141. [*Insecta (Zooecidia)*].
254. Kreutz F.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Akademickiej w ciągu roku 1904/05. Sekcja zoologiczna. T. 39: 1906 s. VIII—IX.
255. Hawryśiewicz J.: Spostrzeżenia pojawów w świecie roślinnym i zwierzęcym wykonane w roku 1905 w Ożydowie. T. 39: 1906 cz. 2 s. 64—73. [*Mammalia, Aves, Reptilia, Amphibia, Insecta (varia)*].
256. Łomnicki A. M.: Fauna Lwowa i okolicy. 1. Chrząszcze (*Coleoptera*, tęgoskrzydłe). Cz. 4. T. 39: 1906 dz. 2 s. 3—22. [*Insecta (Coleoptera)*].
257. Dziędzielewicz J.: Przegląd rodziny złotooków (*Hemerobiinae*) odszukanych w Galicji i Śląsku pod koniec r. 1904. T. 39: 1906 dz. 2 s. 23—31. [*Insecta (Neuroptera)*].
258. Sitowski L.: Motyle Pienin. T. 39: 1906 dz. 2 s. 39—69. [*Insecta (Lepidoptera)*].
259. Kreutz F.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Akademickiej w ciągu roku 1905/06. Sekcja zoologiczna. T. 40: 1907 s. VII—IX.
260. Hawryśiewicz J.: Spostrzeżenia pojawów w świecie roślinnym i zwierzęcym wykonane w roku 1905 w Ożydowie. T. 40: 1907 cz. 1 s. 64—73. [*Mammalia, Aves, Reptilia, Amphibia, Insecta (varia)*].
261. Klemensiewicz S.: O nowych i mało znanych gatunkach motyli fauny galicyjskiej. Przyczynek piąty. T. 40: 1907 cz. 2 s. 3—31. [*Insecta (Lepidoptera)*].
262. Schille F.: Fauna lepidopterologiczna doliny Popradu i jego dopływów. Cz. 9. T. 40: 1907 cz. 2 s. 32—41. [*Insecta (Lepidoptera)*].

263. Schille F.: Przyczynek do fauny motyli okolic Krakowa. T. 40: 1907 cz. 2 s. 42. [*Insecta (Lepidoptera)*].
264. Schille F.: Materiały do fauny owadów siatkoskrzydłych i szarańczaków doliny Popradu. Cz. 4. T. 40: 1907 cz. 2 s. 43—45. [*Insecta (Psocoptera)*].
265. Smreczyński S.: Zbiór pluskwiaków prof. dra Stanisława Zaręcznego. T. 40: 1907 cz. 2 s. 46—71. [*Insecta (Hemiptera)*].
266. Smreczyński S.: Wykaz pluskwiaków nowych dla fauny galicyjskiej. T. 40: 1907 cz. 2 s. 72—79. [*Insecta (Hemiptera)*].
267. Kreutz F.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Akademickiej w ciągu roku 1906/07. Sekcja zoologiczna. T. 41: 1908 s. IX—XI.
268. Hawryśiewicz J.: Spostrzeżenia pojawów w świecie roślinnym i zwierzęcym wykonane w roku 1906 w Ożydowie. T. 41: 1908 cz. 1 s. 62—71 [*Mammalia, Aves, Reptilia, Amphibia, Insecta (varia)*].
269. Schille F.: Przyczynek do fauny szczeciogonek (*Apterygogenea*) Galicji. T. 41: 1908 dz. 2 s. 3—17. [*Insecta (Apterygota)*].
270. Lgocki H.: Chrząszcze (*Coleoptera*) zebrane w okolicy Częstochowy w Królestwie Polskim w latach 1899—1903. T. 41: 1908 dz. 2 s. 18—151. [*Insecta (Coleoptera)*].
271. Kreutz F.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Akademickiej w ciągu roku 1908/9. Sekcja zoologiczna. T. 42: 1908 s. IX—XI.
272. Hawryśiewicz J.: Spostrzeżenia pojawów w świecie roślinnym i zwierzęcym wykonane w roku 1907 w Ożydowie. T. 42: 1908 (cz. 1) s. 67—77. [*Mammalia, Aves, Reptilia, Amphibia, Insecta (varia)*].
273. Kowalewski M.: Materiały do fauny helmintologicznej pasożytnej polskiej. 5. T. 42: 1908 dz. 2 s. 8—12. [*Vermes (Trematodes, Cestodes, Acanthocephali)*].
274. Dziędzielewicz J.: Sieciarki (*Neuroptera genuina*) i prasiatnice (*Archiptera*) zebrane w ciągu lat 1904 i 1905. T. 42: 1908 dz. 2 s. 13—25. [*Insecta (Neuroptera, Trichoptera)*].
275. Brunicki J.: Spis motyli zebranych w pow. stryjskim. T. 42: 1908 dz. 2 s. 25—59. [*Insecta (Lepidoptera)*].
276. Kreutz F.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Akademickiej w ciągu roku 1908/9. Sekcja zoologiczna. T. 43: 1909 s. X—XII.
277. Hawryśiewicz J.: Spostrzeżenia pojawów w świecie roślinnym i zwierzęcym wykonane w roku 1908 w Ożydowie. T. 43: 1909 dz. 1 s. 71—81. [*Mammalia, Aves, Reptilia, Amphibia, Insecta (varia)*].
278. Klemensiewicz S.: O nowych i mało znanych gatunkach motyli fauny galicyjskiej. Przyczynek szósty. T. 43: 1909 dz. 2 s. 53—58. [*Insecta (Lepidoptera)*].
279. Smreczyński S.: Uwagi o dotychczasowych spisach pluskwiaków galicyjskich. T. 43: 1909 dz. 2 s. 63—68. [*Insecta (Hemiptera)*].

280. Smreczyński S.: Dodatek do spisu pluskiew śp. prof. B. Kotuli. T. 43: 1909 dz. 2 s. 69—79. [*Insecta (Hemiptera)*].
281. Hirschler J., Romaniszyn J.: Motyle większe (*Macrolepidoptera*) z okolic Lwowa. T. 43: 1909 dz. 2 s. 80—155. [*Insecta (Lepidoptera)*].
282. Kędziński S. Kilka słów o pojawieniu się w Galicji pustynnika w roku 1908. T. 43: 1909 cz. 2 s. 167 [*Aves*].
283. Kreutz F.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Akademickiej w ciągu roku 1909/10. Sekcja zoologiczna. T. 44: 1910 s. IX—X.
284. Hawryśiewicz J.: Spostrzeżenia pojawów w świecie roślinnym i zwierzęcym wykonane w r. 1909 w Ożydowie. T. 44: 1910 s. 71—80. [*Mammalia, Aves, Reptilia, Amphibia, Insecta (varia)*].
285. Brunicki J.: Spis motyli zebranych w powiecie stryjskim. Cz. 2. T. 44: 1910 dz. 2 s. 3—30. [*Insecta (Lepidoptera)*].
286. Śnieżek J.: Błonkówki pszczołowate (*Apidae*) zebrane w Galicji. T. 44: 1910 dz. 2 s. 31—46. [*Insecta (Hymenoptera)*].
287. Niezabitowski E. Lubicz: Materiały do fauny brakonidów Polski. 1. *Bracnidae* zebrane w Galicji. T. 44: 1910 dz. 2 s. 47—106. [*Insecta (Hymenoptera)*].
288. Dziędzielewicz J.: Nowy gatunek z rzędu owadów chrzączkowatych (*Trichoptera*): *Rhyacophila furcata* n. sp. T. 44: 1910 dz. 2 s. 107—108. [*Insecta (Trichoptera)*].
289. Smreczyński S.: Spis pluskwiaków zebranych w Gorcach w roku 1909. T. 44: 1910 dz. 2 s. 109—122. [*Insecta (Hemiptera)*].
290. Smreczyński S.: Pluskwiaki nowe dla fauny galicyjskiej. Wykaz 2. T. 44: 1910 dz. 2 s. 123—125. [*Insecta (Hemiptera)*].
291. Dziędzielewicz J.: Dwie notatki biologiczne. T. 44: 1910 dz. 2 s. 126—129. [*Insecta (Trichoptera, Odonata)*].
292. Sitowski L.: Motyle Pienin. Cz. 2. T. 44: 1910 dz. 2 s. 130—154. [*Insecta (Lepidoptera)*].
293. Witkowski A.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Akademickiej w ciągu roku 1910/1911. Sekcja zoologiczna. T. 45: 1911 s. VII—IX.
294. Hawryśiewicz J.: Spostrzeżenia pojawów w świecie roślinnym i zwierzęcym wykonane w roku 1910 w Ożydowie. T. 45: 1911 dz. 1 s. 74—84. [*Mammalia, Aves, Reptilia, Amphibia, Insecta (varia)*].
295. Schille F.: Nowe formy przyłżeńców (*Thysanopterorum genera et species novae*). T. 45: 1911 dz. 2 s. 3—10, Zsf. s. (3). [*Insecta (Thysanoptera)*].
296. Schille F.: Materiały do fauny owadów krajowych. T. 45: 1911 dz. 2 s. 11—38, Zsf. s. (3—4). [*Insecta (Lepidoptera, Thysanoptera, Psocidae, Apterygota)*].
297. Dziędzielewicz J.: Owady siatkoskrzydłe (*Neuropteroidea*) ze-

brane w zachodnich Karpatach w roku 1909. T. 45: 1911 dz. 2 s. 39—44, Zsf. s. (4). [*Insecta (Ephemera, Odonata, Mecoptera, Trichoptera, Plecoptera, Neuroptera)*].

298. Dziędzielewicz J.: Nowe gatunki owadów chróscikowatych zebrane we wschodnich Karpatach (*Novae species Trichopterorum in Montibus Carpathicis orientalibus collectae*). T. 45: 1911 dz. 2 s. 45—47, Zsf. s. (4). [*Insecta (Trichoptera)*].

299. Klemensiewicz S.: O nowych i mało znanych gatunkach motyli fauny galicyjskiej. Przyczynek siódmy. T. 45: 1911 dz. 2 s. 48—55, Zsf. s. (5). [*Insecta (Lepidoptera)*].

300. Kowalewski M.: Materiały do polskich skąposzczetów wodnych (*Oligochaeta aquatica*). T. 45: 1911 dz. 2 s. 56—65, Rés. s. (5). [*Annelida (Oligochaeta)*].

301. Brunicki J.: Spis motyli zebranych w powiecie stryjskim Cz. 3. T. 45: 1911 dz. 2 s. 66—98, Zsf. s. (5—6). [*Insecta (Lepidoptera)*].

302. Grochmalicki J., Szafer W.: Biologiczne stosunki Siwej Wody w Wyżyskach pod Szklm. T. 45: 1911 dz. 3 s. 28—39, Zsf. s. (6—7). [*Mollusca, Insecta (varia), Crustacea, Annelida, Vermes (Rotifera, Nematodes), Protozoa*].

303. Witkowski A.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Akademickiej w ciągu roku 1911/12. Sekcja zoologiczna. T. 46: 1912 s. X—XII.

304. Hawrysiewicz J.: Spostrzeżenia pojawów w świecie roślinnym i zwierzęcym wykonane w r. 1911 w Ożydowie. T. 46: 1912 dz. 1 s. 54—64, Zsf. s. (2). [*Mammalia, Aves, Reptilia, Amphibia, Insecta (varia)*].

305. Klemensiewicz S.: O nowych i mało znanych gatunkach motyli fauny galicyjskiej. Przyczynek ósmy. T. 46: 1912 dz. 2 s. 3—20, Zsf. s. (2—3). [*Insecta (Lepidoptera)*].

306. Poliński W.: Mięczaki okolic Nałęczowa w Królestwie Polskim. T. 46: 1912 dz. 2 s. 111—122, Rés. s. (5). [*Mollusca*].

307. Schille F.: Materiały do fauny owadów krajowych. 2. T. 46: 1912 dz. 1 s. 123—131, Zsf. s. (6). [*Insecta (Lepidoptera, Thysanoptera, Apterygota, Psocidae)*].

308. Dziędzielewicz J.: Nowe gatunki owadów chróscikowatych (*Trichoptera*) zebrane we wschodnich Karpatach w ciągu lata 1911. (*Novae species Trichopterorum in montibus Carpathicis orientalis anno 1911 collectae*). T. 46: 1912 dz. 2 s. 132—138, Zsf. s. (6). [*Insecta (Trichoptera)*].

309. Brunicki J.: Spis motyli zebranych w powiecie stryjskim. Cz. 4. T. 46: 1912 dz. 2 s. 139—176, Zsf. s. (6—7). [*Insecta (Lepidoptera)*].

310. Niezabitowski E. Lubicz: Szczątki mamuta (*Elephas primigenius* Blum.) na Podhalu. T. 46: 1912 dz. 2 s. 182—188, Zsf. s. (7—9). [*Mammalia*].

311. Niezabitowski E. Lubicz: Materiały do fauny słońi kopalnych Polski. T. 46: 1912 dz. 2 s. 189—193, Zsf. s. (9). [*Mammalia*].
312. Godlewski E.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Akademickiej w ciągu roku 1912/13. Sekcja zoologiczna. T. 47: 1913 s. XI—XII.
313. Hawryśiewicz J.: Spostrzeżenia pojawów w świecie roślinnym i zwierzęcym, wykonane w r. 1912 w Ożydowie. T. 47: 1913 dz. 1 s. 53—63. [*Mammalia, Aves, Reptilia, Amphibia, Insecta* (varia)].
314. Niezabitowski E. Lubicz: Czaszka nosorożca włochatego (*Rhinoceros antiquitatis* Blum.) ze Złotego Potoka. T. 47: 1913 dz. 2 s. 3—11, Zsf. [*Mammalia*].
315. Żmuda A. J.: Zooecidia roślin krajowych. T. 47: 1913 dz. 2 s. 12—40, Zsf. [*Zooecidia*].
316. Brunicki J.: Spis motyli zebranych w powiecie stryjskim. Cz. 5. T. 47: 1913 dz. 2 s. 52—90, Zsf. [*Insecta (Lepidoptera)*].
317. Niezabitowski E. Lubicz: Z życia płomykówki (*Strix flammea* L.). Notatka biologiczna. T. 47: 1913 dz. 2 s. 112—113, Zsf. [*Aves*].
318. Klemensiewicz S.: O nowych i mało znanych gatunkach motyli fauny galicyjskiej. Przyczynek 9. T. 47: 1913 dz. 2 s. 114—130, Zsf. [*Insecta (Lepidoptera)*].
319. Poliński W.: Przyczynki do wiadomości o rozsiedleniu gadów i płazów krajowych. T. 47: 1913 dz. 2 s. 131—146, Rés. [*Reptilia, Amphibia*].
320. Godlewski E.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Akademickiej w ciągu roku 1913/14. Sekcja zoologiczna. T. 48: 1914 s. X—XII.
321. Hawryśiewicz J.: Spostrzeżenia pojawów w świecie roślinnym i zwierzęcym, wykonane w r. 1913 w Ożydowie. T. 48: 1914 dz. 1 s. 53—61. [*Mammalia, Aves, Reptilia, Amphibia, Insecta* (varia)].
322. Poliński W.: Ślimaki Ojcowa. T. 48: 1914 dz. 2 s. 16—50, Rés. [*Mollusca*].
323. Kowalewski M.: Materiały do fauny polskich skąposzczetów wodnych (*Oligochaeta aquatica*). Cz. 2. T. 48: 1914 dz. 2 s. 107—113, Sum. [*Annelida (Oligochaeta)*].
324. Minkiewicz S.: Przegląd fauny jezior tatrzańskich. T. 48: 1914 dz. 2 s. 114—137, Zsf. [*Protozoa, Coelenterata, Vermes (Turbellaria, Rotatoria, Gastrotricha, Nematodes, Nematomorpha), Annelida (Oligochaeta, Hirudinea), Crustacea, Insecta* (varia), *Arachnoidea, Mollusca, Bryozoa, Pisces, Amphibia*].
325. Stobiecki S.: Pluskwiaki (*Rhynchota*) Podola galicyjskiego i północnej Bukowiny. Sprawozdanie z badań przyrodniczych we wschodniej Galicji i północnej Bukowinie. Cz. 1. T. 49: 1915 s. 1—91, Zsf. [*Insecta (Hemiptera)*].

326. Stobiecki S.: Wykaz pluskwiaków (*Rhynchota*) zebranych w Galicji zachodniej i środkowej. T. 49: 1915 s. 126—219, Zsf. [*Insecta (Hemiptera)*].
327. Raciborski M.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Akademickiej w ciągu lat 1914/15 i 1915/16. Sekcja zoologiczna. T. 50: 1916 s. VIII—IX.
328. Sitowski L.: Ptaki Pienin. T. 50: 1916 s. 44—81, Zsf. [*Aves*].
329. Simm K.: *Diaptomus alluaudi* De Guerne et Rich., nowy gatunek dla fauny skorupiaków galicyjskich. T. 50: 1916 s. 177—179, Zsf. [*Crustacea*].
330. Krasucki A.: Przyczynek do poznania fauny Siwej Wody w Wyżyskach pod Szklęm. T. 50: 1916 s. 180—185, Zsf. [*Insecta (Hemiptera — Heteroptera)*].
331. Smoluchowski M.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Akademickiej w roku 1916/17. Sekcja zoologiczna. T. 51: 1917 s. VIII—IX.
332. Lityński A.: Jeziora tatrzańskie i zamieszkująca je fauna wioślarek. T. 51: 1917 [dz. 2] s. 1—88, Zsf. [*Crustacea*].
333. Godlewski E.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Akademickiej w roku 1917/18. Sekcja zoologiczna. T. 52: 1918 s. X.
334. Prüffer J.: Przegląd motyli większych (*Macrolepidoptera*) okolic Krakowa. T. 52: 1918 s. 1—80, Zsf. [*Insecta (Lepidoptera)*].
335. Jakubski A.: Materiały do fauny wrotków Galicji. Wrotki mcholubne. T. 52: 1918 s. 128—133, Rés. [*Vermes (Rotatoria)*].
336. Noskiewicz J.: Żądłówki (*Hymenoptera aculeata*) nowe dla fauny Galicji. T. 52: 1918 s. 134—140. [*Insecta (Hymenoptera)*].
337. Siedlecki M.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Polskiej Akademii Umiejętności w latach 1918/19 i 1919/20. Sekcja zoologiczna. T. 53/54: 1920 s. XIV—XV.
338. Fudakowski J.: Materiały do fauny złotek (*Chrysididae*) ziem polskich. Cz. 1. Złotki Pienin. T. 53/54: 1920 s. 28—29, Rés. [*Insecta (Hymenoptera)*].
339. Łoziński P.: Przyczynek do fauny grzebaczy (*Sphegidae*) okolic Krakowa i zachodniej części Małopolski. T. 53/54: 1920 s. 120—122. [*Insecta (Hymenoptera)*].
340. Łoziński P.: Przyczynek do fauny małopolskich żronek (*Mutillidae*). T. 53/54: 1920 s. 123—124. [*Insecta (Hymenoptera)*].
341. Łoziński P.: Błonkówki pszczołowate okolic Krakowa. T. 53/54: 1920 s. 125—137, Zsf. [*Insecta (Hymenoptera)*].
342. Prüffer J.: Materiały do fauny ważek południowo-zachodniej Polski. T. 53/54: 1920 s. 138—148, Zsf. [*Insecta (Odonata)*].
343. Fudakowski J.: Materiały do fauny złotek (*Chrysididae*) Polski.

Cz. 2. Złotki b. Król. Kongresowego. T. 53/54: 1920 s. 149—152, Rés. [*Insecta (Hymenoptera)*].

344. Noskiewicz J.: Przyczynek do poznania owadniczej fauny Polski. Żądłówki (*Hymenoptera aculeata*) zebrane w Kopankach obok Kałusza, dnia 6 i 7 września 1919 roku. T. 53/54: 1920 s. 153—156. [*Insecta (Hymenoptera)*].

345. Kulmatycki W.: Mrówki niektórych okolic Małopolski. T. 53/54: 1920 s. 157—172. [*Insecta (Hymenoptera)*].

346. Hawryśiewicz J.: Spostrzeżenia pojawów w świecie roślinnym i zwierzęcym wykonane w r. 1918 i 1919 w Angielówce koło Ozydowa. T. 53/54: 1920 s. 173—181. [*Mammalia, Aves, Reptilia, Amphibia, Insecta (varia)*].

347. Kulmatycki W.: *Phoxinus czekanowskii czekanowskii* Dyb. pod Poznaniem. T. 53/54: 1920 s. 182—188. [*Pisces*].

348. Kulmatycki W.: Przyczynek do fauny myrmekologicznej b. Królestwa Polskiego. T. 53/54: 1920 s. 189—194. [*Insecta (Hymenoptera)*].

349. Siedlecki M.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Polskiej Akademii Umiejętności w latach 1920/21 i 1921/22. Sekcja zoologiczna. T. 55/56: 1922 s. XI—XIII.

350. Krasucki A.: Materiały do poznania fauny czerwcowatych (*Coccidae*) ziem polskich. T. 55/56: 1922 s. 51—65, Zsf. [*Insecta (Hemiptera)*].

351. Fuliński B.: Materiały do fauny wirków (*Turbellaria*) ziem polskich. Niektóre wirki ziemi sokalskiej. T. 55/56: 1922 s. 66—70. [*Vermes (Turbellaria)*].

352. Kulmatycki W.: Przyczynek do fauny mrówek Wielkopolski i Pomorza. T. 55/56: 1922 s. 71—86. [*Insecta (Hymenoptera)*].

353. Fudakowski J.: Wążki (*Odonata*) południowo-wschodniej Lubelszczyzny. T. 55/56: 1922 s. 87—97, Rés. [*Insecta (Odonata)*].

354. Szulczewski J. W.: Obecny stan badań nad fauną błonkówek Wielkopolski. T. 55/56: 1922 s. 98—101, Rés. [*Insecta (Hymenoptera)*].

355. Zaćwilichowski J.: Materiały do fauny owadów Polski. Cz. 1. Wążki (*Odonata*) stawów dębnickich. T. 55/56: 1922 s. 102—125, Rés. [*Insecta (Odonata)*].

356. Stach S.: Przyczynek do fauny motyli Podhala. T. 55/56: 1922 s. 126—150, Zsf. [*Insecta (Lepidoptera)*].

357. Niesiołowski W.: Przyczynek do fauny motyli większych (*Macrolepidoptera*) okolic Krakowa. T. 55/56: 1922 s. 151—156. [*Insecta (Lepidoptera)*].

358. Noskiewicz J.: Pszczołowate (*Apidae*) okolic Lwowa. T. 55/56: 1922 s. 157—179. [*Insecta (Hymenoptera)*].

359. Fudakowski J.: Nowe stanowiska *Carabus menetriesi* Fisch. i *Purpuricenus kaehleri* L. T. 55/56: 1922 s. 180. [*Insecta (Coleoptera)*].

360. Miczyński K.: Notatki ornitologiczne. T. 55/56: 1922 s. 181—184, Rés. [Aves].

361. Hoyer H.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Polskiej Akademii Umiejętności w roku 1922. Sekcja zoologiczna. T. 57: 1923 s. IX.

362. Prüffer J.: Materiały do fauny motyli okolic Krakowa. T. 57: 1923 s. 69—78, Rés. [Insecta (Lepidoptera)].

363. Stach S.: Drugi przyczynek do fauny motyli Podhala. T. 57: 1923 s. 79—87. [Insecta (Lepidoptera)].

364. Prüffer J.: Studia nad motylami Tatr polskich. T. 57: 1923 s. 89—170. [Insecta (Lepidoptera)].

365. [Hoyer H.]: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Polskiej Akademii Umiejętności w latach 1923 i 1924. Sekcja zoologiczna. T. 58/59: 1925 s. X, XX—XXIV, XXX—XXXII, XXXIII, XXXVI—XL, XLI.

366. Sitsch A.: Interesujące zbiorowisko mięczaków koło Tatarowa (wschodniomałopolskie Karpaty). T. 58/59: 1925 s. 1—25, Rés. [Mollusca].

367. Sumiński S. M.: Materiały do fauny ważek (Odonata) Polski. 3. Ważki z Borów Tucholskich. T. 58/59: 1925 s. 27—31, Zsf. [Insecta (Odonata)].

368. Sumiński S. M.: Materiały do fauny ważek (Odonata) Polski. 4. Ważki zebrane nad Wigrami. T. 58/59: 1925 s. 57—60, Zsf. [Insecta (Odonata)] *.

369. Bieżanko Cz. M.: Nowe aberacje motyli. T. 58/59: 1925 s. 61—63, Zsf. [Insecta (Lepidoptera)].

370. Niesiołowski W.: *Parnassius apollo* L. z Tatr polskich. T. 58/59: 1925 s. 79—92, Zsf. [Insecta (Lepidoptera)].

371. Ruskowski J.: Rośliniarki (*Tenthredinoidea*) Kijowszczyzny. T. 58/59: 1925 s. 93—106, Rés. [Insecta (Hymenoptera)].

372. Stach S.: Nowe aberacje bielinków i osetnika. T. 58/59: 1925 s. 107—117, Zsf. [Insecta (Lepidoptera)].

373. [Hoyer H.]: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Polskiej Akademii Umiejętności w roku 1925. Sekcja zoologiczna. T. 60: 1926 s. XIII—XVI, XXIV—XXV, XXIX—XXX, XXXIV—XXXVII, XXXIX—XLI.

374. Domaniewski J.: Przegląd krajowych form rodziny *Anatidae*. T. 60: 1926 s. 113—127, Zsf. [Aves].

375. Stach S.: *Lygris testata* var. *insulicola* Stgr. z wyżynnych torfowisk Podhala. T. 60: 1926 s. 135—141, Zsf. [Insecta (Lepidoptera)].

* W „Sprawozdaniach” w pozycjach 368—471 z wyjątkiem Przeglądów czynności Komisji [...] tytuły podano równoległe w jednym z trzech języków: angielskim, francuskim, niemieckim.

376. Stach J.: Polskie przerzutki (*Machilidae* ordo *Thysanura*), ich rozszedlenie i znaczenie dla pewnych zagadnień zoogeograficznych. T. 60: 1926 s. 143—159, Zsf. [*Insecta (Apterygota)*].
377. Niesiołowski W.: *Erebia* Dalm. z Tatr polskich. T. 60: 1926 s. 161—171, Zsf. [*Insecta (Lepidoptera)*].
378. Ruskowski J. S.: Materiały do fauny helmintologicznej Polski. Cz. 2. T. 60: 1926 s. 173—185, Rés. [*Vermes (Trematodes, Cestodes, Nematodes, Acanthocephali)*].
379. [Hoyer H.]: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Polskiej Akademii Umiejętności w roku 1926. Sekcja zoologiczna. T. 61: 1927 s. XVI—XVIII, XXIV—XXVI, XXVIII—XXIX, XXXIII—XXXVI, XXXVIII—XL.
380. Gajl K.: Studia hydrobiologiczne. 1. Zespoły *Phyllozoa* i *Copepoda* (excl. *Harpacticidae*) Stawu Toporowego w Tatrach. T. 61: 1927 s. 35—105, Zsf. [*Crustacea*].
381. Demel K.: Zbiorowiska zwierzęce na dnie morza polskiego. Cz. 1. Studia jakościowe. T. 61: 1927 s. 113—141. [*Coelenterata, Vermes, Crustacea, Mollusca, Pisces*].
382. Jawłowski H.: Krocionogi (Dwuparce) okolic Wilna. T. 61: 1927 s. 147—166, Zsf. [*Myriapoda*].
383. Szulczewski J. W.: Materiały do fauny koliszków (*Psyllidae*) Wielkopolski. T. 61: 1927 s. 197—204, Zsf. [*Insecta (Hemiptera)*].
384. Stach J.: *Eosentomon armatus* n. sp., pierwsza *Protura* z Polski. T. 61: 1927 s. 205—216, Zsf. [*Insecta (Apterygota)*].
385. [Hoyer H.]: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Polskiej Akademii Umiejętności w roku 1927. Sekcja zoologiczna. T. 62: 1928 s. XVII—XIX, XXVII—XXIX, XXXI—XXXII, XXXVI—XL, XLI—XLII.
386. Kłapacz M.: Szarańczak nowy dla Polski. T. 62: 1928 s. 21—22, Zsf. [*Insecta (Orthoptera)*].
387. Hoyer H.: Wyniki badań kości zebranych w r. 1922 w grotach doliny Kościeliskiej. T. 62: 1928 s. 27—30, Zsf. [*Mammalia*].
388. Niesiołowski W.: Przyczynek do fauny motyli, tzw. większych (*Macrolepidoptera*) okolic Krakowa. T. 62: 1928 s. 31—41, Zsf. [*Insecta (Lepidoptera)*].
389. Moszyński A.: Materiały do fauny skąposzczetów lądowych (*Oligochaeta terricola*) Poznańskiego. T. 62: 1928 s. 43—64, Rés. [*Annelida (Oligochaeta)*].
390. Zaćwilichowski J.: Materiały do fauny owadów Polski. Ważki (*Odonata*) Piwnicznej w dolinie Popradu. T. 62: 1928 s. 65—80, Zsf. [*Insecta (Odonata)*].
391. Niesiołowski W.: Motyle większe (*Macrolepidoptera*) okolic Zawiercia i niektórych innych miejscowości b. Królestwa Polskiego, według

rękopisu śp. Juliusza Isaaka. T. 62: 1928 s. 93—131, Zsf. [*Insecta (Lepidoptera)*].

392. Domaniewski J.: Przegląd krajowych form rodziny *Picidae*. T. 62: 1928 s. 133—143, Zsf. [*Aves*].

393. Serafiński T.: Przyczynek do wiadomości o krecie na ziemiach Polski. T. 62: 1928 s. 145—162, Rés. [*Mammalia*].

394. Moszyński A.: Skąposzczety (*Oligochaeta*) Parku Narodowego Puszczy Białowieskiej (Szkiec ekologiczny). T. 62. 1928 s. 163—179, Rés. [*Annelida (Oligochaeta)*].

395. Bojakowska M.: Spis dwuparców (*Diplopoda*) znalezionych w województwie Poznańskim. T. 62: 1928 s. 219—223, Rés. [*Myriapoda*].

396. [Hoyer H.]: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Polskiej Akademii Umiejętności w roku 1928. Sekcja zoologiczna. T. 63: 1929 s. XVIII—XXI, XXXIII—XXXV, XXXVI—XXXVIII, XLII—XLIV, XLVIII—XL.

397. Zoll T.: Dziki królik na ziemiach Polski. T. 63: 1929 s. 1—38, Zsf. [*Mammalia*].

398. Niezabitowski E. Lubicz: Interglacja w Szelągu pod Poznaniem. Cz. 2. Fauna pokładów drugiego okresu międzylodowcowego w Szelągu. T. 63: 1929 s. 51—70, Zsf. [*Mammalia, Pisces, Mollusca, Insecta (Coleoptera), Crustacea*].

399. Nunberg M.: Rozsiedlenie geograficzne *Scolytoidea* na ziemiach Polski. T. 63: 1929 s. 83—123, Zsf. [*Insecta (Coleoptera)*].

400. Bieżanko Cz.: Materiały do fauny łuskoskrzydłych okolic Kielc. T. 63: 1929 s. 125—128, Zsf. [*Insecta (Lepidoptera)*].

401. Rzóśka J.: Notatka faunistyczna o Copepodach Poznańskiego. T. 63: 1929 s. 155—160, Zsf. [*Crustacea*].

402. Zaćwilichowski J.: Materiały do fauny owadów Polski. Ważki (*Odonata*) z doliny Skawy. T. 63: 1929 s. 161—172, Zsf. [*Insecta (Odonata)*].

403. Sokołowski J.: Niektóre rzadkie ptaki woj. poznańskiego. T. 63: 1929 s. 177—189, Rés. [*Aves*].

404. Dyrdowska M.: Przyczynek do zoogeografii mięczaków Polski. T. 63: 1929 s. 201—203, Zsf. [*Mollusca*].

405. Ojak A.: Przyczynek do fauny skąposzczetów (*Oligochaeta*) lądowych okolic Hrubieszowa w Lubelskiem. T. 63: 1929 s. 205—207, Rés. [*Annelida (Oligochaeta)*].

406. Domaniewski J.: Przegląd krajowych form rzędu *Falconiformes*. T. 63: 1929 s. 209—227, Zsf. [*Aves*].

407. Zaćwilichowski J.: O pojawie kilku rzadkich gatunków ważek (*Odonata*) na stawach dębnickich pod Krakowem (*Lestes viridis* Vanderl.,

Agrion armatum Charp., *Anax parthenope* Sel., *Sympetrum fonscolombei* Sel.). T. 63: 1929 s. 229—232. [*Insecta (Odonata)*].

408. Kamiński Z.: Nowe przyczynki do znajomości płazów i gadów puszczy Białowieskiej. T. 63. 1929 s. 253—260, Sum. [*Amphibia, Reptilia*].

409. Jawłowski H.: Krocionogi okolic Warszawy i niektóre gatunki z innych miejscowości Polski. T. 63: 1929 s. 283—314, Zsf. [*Myriapoda*].

410. Fudakowski J.: O nowym dla fauny polskiej gatunku ważki *Aeschna subarctica* Walker. T. 63: 1929 s. 315—318, Zsf. [*Insecta (Odonata)*].

411. [Hoyer H.]: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Polskiej Akademii Umiejętności w roku 1929. Sekcja zoologiczna. T. 64: 1930 s. XVIII—XXI, XXXIII—XXXV, XXXVII—XXXIX, XLIII, XLIV—XLV, XLVIII—LI.

412. Szulczewski J. W.: Wyrośle (Cecidia) Tatr polskich. T. 64: 1930 s. 1—11, Zsf. [*Zooecidia*].

413. Zaćwilichowski J.: Dalsze materiały do fauny ważek (*Odonata*) doliny Skawy. T. 64: 1930 s. 41—48. [*Insecta (Odonata)*].

414. Fudakowski J.: Fauna ważek (*Odonata*) Tatr polskich. T. 64: 1930 s. 87—174, Zsf. [*Insecta (Odonata)*].

415. [Hoyer H.]: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Polskiej Akademii Umiejętności w roku 1930. Sekcja zoologiczna. T. 65: 1931 druk 1932 s. XVII—XIX, XXXII—XXXIV, XXXVI—XXXVIII, XLIII—XLIV.

416. Smreczyński S.: Zbiór ryjkowców śp. Wojciecha Mączyńskiego T. 65: 1931 druk 1932 s. 1—24. [*Insecta (Coleoptera)*].

417. Jakubisiak S.: Materiały do fauny skorupiaków widłonogich (*Copepoda*) z rodziny *Harpacticidae* w Poznańskim i na Pomorzu. T. 65: 1931 druk 1932 s. 31—63, Rés. [*Crustacea*].

418. Mikulski J.: Przyczynek do znajomości fauny doliny Popradu w okolicy Muszyny: *Ephemeroptera*, *Trichoptera* i *Neuroptera*. T. 65: 1931 druk 1932 s. 81—92, Zsf. [*Insecta (Ephemeroptera, Trichoptera, Neuroptera)*].

419. Grochmalicki J.: Małżoraczki pokładów drugiego okresu międzylodowcowego w Szelażu pod Poznaniem. T. 65: 1931 druk 1932 s. 93—96, Zsf. [*Crustacea*].

420. Begdon J.: Wymiary i wskaźniki niektórych znamion mrówki *Stenamamma Westw. westwoodi* Arn. (*Westw.?*) *polonicum* nov. subsp., znalezionej na Pomorzu. T. 65: 1931 druk 1932 s. 113—118, Rés. [*Insecta (Hymenoptera)*].

421. Dyrdowska M.: Studia nad fauną mechowców (*Oribatidae*) Polski. T. 65: 1931 druk 1932 s. 121—144, Zsf. [*Arachnoidea*].

422. Zaćwilichowski J.: Ważki z kotliny żywieckiej. T. 65: 1931 druk 1932 s. 159—162. [*Insecta (Odonata)*].
423. Zaćwilichowski J.: Ważki z Rymanowa i uzupełnienie do fauny ważek doliny Skawy. T. 65: 1931 druk 1932 s. 163—166. [*Insecta (Odonata)*].
424. Sitowski L.: Ptaki Pienin. Cz. 2. T. 65: 1931 druk 1932 s. 167—170, Zsf. [*Aves*].
425. [Hoyer H.]: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Polskiej Akademii Umiejętności w roku 1931. Sekcja zoologiczna. T. 66: 1932 druk 1933 s. XIII—XIV, XXVI—XXVII, XXVII—XXVIII.
426. Szatas J.: Przyczynek do biologii gatunku *Phloeosinus thujae* Perris. T. 66: 1932 druk 1933 s. 67—73, Zsf. [*Insecta (Coleoptera)*].
427. Zaćwilichowski J.: Ważki z okolic Rabki i Zarytego. T. 66: 1932 druk 1933 s. 75—76. [*Insecta (Odonata)*].
428. Zaćwilichowski J.: Ważki z Nowego Targu. T. 66: 1932 druk 1933 s. 77—80. [*Insecta (Odonata)*].
429. Niesiołowski W.: Przyczynek do fauny motyli większych (*Macrolepidoptera*) Tatr polskich. T. 66: 1932 druk 1933 s. 101—113, Zsf. (*Insecta (Lepidoptera)*).
430. [Hoyer H.]: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Polskiej Akademii Umiejętności w roku 1932. Sekcja zoologiczna. T. 67: 1933 druk 1934 s. XII—XIII.
431. Brzęk G.: Ślimaki lądowe skorupowe z okolic Białowej w powiecie rzeszowskim. T. 67: 1933 druk 1934 s. 1—12, Zsf. [*Mollusca*].
432. Tutaj J.: Przyczynek do fauny skąposzczetów lądowych (*Oligochaeta terricola*) okolic Rzeszowa. T. 67: 1933 druk 1934 s. 13—21, Zsf. [*Annelida (Oligochaeta)*].
433. Baran S.: Materiały do fauny pająków (*Araneida*) okolic Rzeszowa. T. 67: 1933 druk 1934 s. 23—36, Zsf. [*Arachnoidea*].
434. Liśkiewicz S.: *Hirudinea* zbioru M. Gedroycia w Muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie. T. 67: 1933 druk 1934 s. 37—42, Zsf. [*Annelida (Hirudinea)*].
435. Urbański J.: Mięczaki z okolic Rawy Ruskiej i kilku innych miejscowości na Roztoczu Lwowsko-Tomaszowskim. T. 67: 1933 druk 1934 s. 43—98, Rés. [*Mollusca*].
436. Jankowski A.: Mięczaki Warszawy. T. 67: 1933 druk 1934 s. 99—114, Sum. [*Mollusca*].
437. Romaniszyn J.: Nowe gatunki i odmiany motyli dla fauny Polski. T. 67: 1933 druk 1934 s. 147—153, Zsf. [*Insecta (Lepidoptera)*].
438. [Hoyer H.]: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Polskiej Akademii Umiejętności w roku 1933 i 1934. Sekcja zoologiczna. T. 68/69: 1935 druk 1936 s. XIII—XIV, XXX—XXXII, XLIII, XLIV, XLVI—L.

439. Kinel J.: *Hydradephaga* Polski. 2. T. 68/69: 1935 druk 1936 s. 67—71. [*Insecta (Coleoptera)*].
440. Kawecki Z.: Czerwce (*Coccidae*) województwa krakowskiego i kieleckiego, zebrane w latach 1933—34. T. 68/69: 1935 druk 1936 s. 73—90, Zsf. [*Insecta (Hemiptera)*].
441. [Hoyer H.]: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Polskiej Akademii Umiejętności w roku 1935. Sekcja zoologiczna. T. 70: 1936 s. XIV—XVII.
442. Smreczyński S. jun.: Materiały do fauny Polski. Ryjkowce (*Curculionidae*) Muzeum Fizjograficznego Polskiej Akademii Umiejętności. Cz. 1. T. 70: 1936 s. 73—100, Zsf. [*Insecta (Coleoptera)*].
443. Stöckl A.: Motyle rzadsze i nowe, zebrane w latach 1926—34 w okolicach Lwowa, Janowa i Worochty. Cz. 6. T. 70: 1936 s. 101—109, Zsf. [*Insecta (Lepidoptera)*].
444. Szulczewski J. W.: Wykaz wyrosli (zoocecidia), zebranych w okolicy Myszynca na Kurpiach. T. 70: 1936 s. 111—128, Zsf. [*Zoocecidia*].
445. Rymar J.: Przyczynki do fauny ważek (*Odonata*) Małopolski zachodniej. T. 70: 1936 s. 129—132. [*Insecta (Odonata)*].
446. Mazur E.: Przegląd krajowych gatunków rodzaju *Dromius* Bon. (*Col.*) i opis nowego gatunku. T. 70: 1936 s. 133—138, Zsf. [*Insecta (Coleoptera)*].
447. Kulesza W.: Przyczynek do znajomości fauny motyli niektórych okolic Polski. T. 70: 1936 s. 139—148, Zsf. [*Insecta (Lepidoptera)*].
448. Walles W.: Przyczynek do znajomości chrząszczy Polski pld. (*Coleoptera*). T. 70: 1936 s. 173—186, Zsf. [*Insecta (Coleoptera)*].
449. Stach S.: *Microlepidoptera* Tatr polskich. T. 70: 1936 s. 187—221, Zsf. [*Insecta (Lepidoptera)*].
450. Piech K.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Polskiej Akademii Umiejętności do dnia 15 listopada 1937. Sekcja zoologiczna. T. 71: 1936 s. XXVIII—XLI.
451. Zaćwilichowski J.: Dwa nowe dla polskiej fauny gatunki sieciarek (*Neuroptera*) i wykaz gatunków podanych dotychczas z Polski. T. 71: 1938 s. 35—40. [*Insecta (Neuroptera)*].
452. Szulczewski J. W.: Liściarka *Athalia lineolata* Lep. i jej odmiany. T. 71: 1938 s. 41—43, Zsf. [*Insecta (Hymenoptera)*].
453. Bayger J. A.: Obraz fauny płazów i gadów Polski z pierwszej połowy wieku XVIII. T. 71: 1938 s. 45—64, Zsf. [*Amphibia, Reptilia*].
454. Jankowski A.: Mięczaki Warszawy (Uzupełnienie). T. 71: 1938 s. 83—86, Sum. [*Mollusca*].
455. Juszczak W.: O porze godowej naszych płazów bezogonowych. T. 71: 1938 s. 131—145. [*Amphibia*].

456. Zaćwilichowski J.: Roczny cykl pokoleń błyszczki gammy (*Plusia gamma* L.). T. 71: 1938 s. 147—151, Zsf. [*Insecta (Lepidoptera)*].
457. Zaćwilichowski J.: Przyczynek do znajomości ważek Polski. T. 71: 1938 s. 161—163. [*Insecta (Odonata)*].
458. Kawecki Z.: Czerwce (*Coccidae*) Tatr. Przyczynek do poznania fauny Tatrzańskiego Parku Narodowego. Cz. 1. T. 71: 1938 s. 199—208, Sum. [*Insecta (Hemiptera)*].
459. Gieysztor M.: Materiały do znajomości fauny *Macrolepidoptera* Puszczy Białowieskiej i uwagi o stosunku *Macrolepidoptera* Polski do roślin drzewiastych. T. 71: 1938 s. 221—282, Zsf. [*Insecta (Lepidoptera)*].
460. Rymar J.: Ważki (*Odonata*) Rytra w dolinie Popradu. T. 71: 1938 s. 283—289, Rés. [*Insecta (Odonata)*].
461. Piech K.: Przegląd czynności Komisji Fizjograficznej Polskiej Akademii Umiejętności od dnia 16 listopada 1937 do 31 grudnia 1938. Sekcja zoologiczna. T. 72: 1939 s. XXVIII—XXXVIII.
462. Toll S.: *Microlepidoptera* zebrane w latach 1934—1937 w powiatach zaleszczyckim i borszczowskim na Podolu. T. 72: 1939 s. 133—221, Zsf. [*Insecta (Lepidoptera)*].
463. Stobiecki S.: Chrząszcze (*Coleoptera*) śp. Wojciecha Mączyńskiego w zbiorach entomologicznych Śląskiego Muzeum Przyrodniczego w Katowicach. Kózki (*Cerambycidae*). T. 72: 1939 s. 263—268, Zsf. [*Insecta (Coleoptera)*].
464. Stach S.: Motyle drobne okolic Krakowa. Cz. 1. *Pyralidae*. T. 72: 1939 s. 433—452, Zsf. [*Insecta (Lepidoptera)*].
465. [Mazurowa G., Mazur E.] Mazurowie G. i E.: Sprawozdanie z wycieczki koleopterologicznej do województwa wileńskiego w lipcu 1937. Przyczynek do znajomości fauny północnej Polski. T. 72: 1939 s. 463—476, Zsf. [*Insecta (Coleoptera)*].
466. Mazur E.: Bembidiony okolic Krakowa. T. 72: 1939 s. 477—483, Zsf. [*Insecta (Coleoptera)*].
467. Toll S.: *Poecilopsis isabellae* Harrison (*Lepidoptera, Geometridae*) w Polsce. T. 72: 1939 s. 485—491, Zsf. [*Insecta (Lepidoptera)*].
468. Juszczyk W.: Tymczasowe sprawozdanie z badań wykonanych w latach 1937 i 1938 nad rozmieszczeniem płazów i gadów w okolicach Krakowa. T. 72: 1939 s. 537—542, Zsf. [*Amphibia, Reptilia*].
469. Toll S.: *Tortricidae* zebrane w l. 1934—38 w powiatach zaleszczyckim i borszczowskim na Podolu. T. 73: 1939 s. 225—260, Zsf. [*Insecta (Lepidoptera)*].
470. Ramułt M.: Spostrzeżenia nad występowaniem liścionogów właściwych (*Euphyllopoda*) w okolicach Krakowa. T. 73: 1939 s. 261—275, Zsf. [*Crustacea*].

471. Karczewski W.: Motyle większe Kowanówka i okolicy (Poznańskie) zebrane w latach 1915—1919. Przyczynek do znajomości fauny lepidopterologicznej Wielkopolski. T. 73: 1939 s. 285—306, Rés. [*Insecta (Lepidoptera)*].

PRACE MONOGRAFICZNE KOMISJI FIZJOGRAFICZNEJ

472. Jakubski A., Dyrdowska Maria: Bibliografia fauny polskiej do roku 1880. T. 1. Kraków 1927 ss. XXIII, 470. Pr. monogr. Kom. Fizjogr. T. 3. [Bibliografia].

473. Jakubski A., Dyrdowska Maria: Bibliografia fauny polskiej do roku 1880. T. 2. Kraków 1928 ss. 384. Pr. monogr. Kom. Fizjogr. T. 4. [Bibliografia].

474. Niesiołowski W.: Motyle większe Tatr polskich (Polonae partis Tatorum *Macrolepidoptera*). Kraków 1929 ss. 88. Pr. monogr. Kom. Fizjogr. T. 5. [*Insecta (Lepidoptera)*].

475. Romaniszyn J., Schille F.: Fauna motyli Polski. (Fauna Lepidopterorum Poloniae). T. 1. Oprac. J. Romaniszyn. Kraków 1929 ss. 552, 2 nlb. Pr. monogr. Kom. Fizjogr. T. 6. [*Insecta (Lepidoptera)*].

476. Romaniszyn J., Schille F.: Fauna motyli Polski. (Fauna Lepidopterorum Poloniae). T. 2. Oprac. F. Schille. Kraków 1930 ss. 358. Pr. monogr. Kom. Fizjogr. T. 7. [*Insecta (Lepidoptera)*].

ROCZNIK C.K. TOWARZYSTWA NAUKOWEGO KRAKOWSKIEGO

477. Majer J.: Literatura fizjografii ziemi polskiej. T. 30: 1862 s. 49—234. [Bibliografia].

478. Nowicki M.: Projekt polskiej nomenklatury motylów krajowych. T. 31: 1864 s. 29—135. [*Insecta (Lepidoptera)*].

479. Nowicki M.: Przegląd prac dotychczasowych o kręgowcach galicyjskich. T. 33: 1866 s. 234—338. [*Vertebrata*].

480. Nowicki M.: O świstaku (*Arctomys marmotta*). T. 33: 1866 s. 339—392. [*Mammalia*].

481. Nowicki M.: Nowe owady. T. 37: 1868 s. 99—150. [*Insecta (Hemiptera, Diptera)*].

482. Nowicki M.: O pleniu kopalnińskim i lęgnącej się z niego pleńiówce, *Sciara militaris* n. sp. T. 37: 1868 s. 217—325. [*Insecta (Diptera)*].

483. Nowicki M.: Opis nowych członkonogów (*Arthropoda*). T. 42: 1871 s. 69—74. [*Arthropoda*].

484. Loew H.: O dypterach dotąd na galicyjskich stokach Tatr spostrzeżonych. T. 42: 1871 s. 155—183. [*Insecta (Diptera)*].

485. Koch L.: Dodatki do fauny pajęczej Galicji. T. 42: 1871 s. 184—219. [*Araneida*].

PAMIĘTNIK AKADEMII UMIEJĘTNOŚCI W KRAKOWIE
WYDZIAŁ MATEMATYCZNO-PRZYRODNICZY

486. Nowakowski L.: Przyczynek do morfologii i systematyki skoczaków (*Chytridiaceae*) T. 4: 1878 s. 174—198. [*Protozoa*].

487. Kulczyński W.: Opisy nowych gatunków pajaków z Tatr, Babiej Góry i Karpat śląskich. T. 8: 1883 s. 1—42. [*Araneida*].

ROZPRAWY I SPRAWOZDANIA Z POSIEDZEŃ WYDZIAŁU MATEMATYCZNO-PRZYRODNICZEGO AKADEMII UMIEJĘTNOŚCI [od 1891 r. cd. pt.] ROZRAWY AKADEMII UMIEJĘTNOŚCI, WYDZIAŁ MATEMATYCZNO-PRZYRODNICZY [od 1901 r. cd. pt.] ROZPRAWY WYDZIAŁU MATEMATYCZNO-PRZYRODNICZEGO AKADEMII UMIEJĘTNOŚCI [od 1920 r. cd. pt.] ROZPRAWY WYDZIAŁU MATEMATYCZNO-PRZYRODNICZEGO POLSKIEJ AKADEMII UMIEJĘTNOŚCI

488. Wierzejski A.: O przeobrażeniu muchy *Liponeura brevirostris* Löw. T. 8: 1881 s. 268—286. [*Insecta (Diptera)*].

489. Wierzejski A.: O budowie i geograficznym rozszedleniu skorupiaka *Branchinecta paludosa* O. F. Müller. T. 10: 1883 s. 33—55. [*Crustacea*].

490. Kulczyński W.: Przegląd krytyczny pajaków z rodziny *Attoidea* żyjących w Galicji. T. 12: 1884 s. 136—232. [*Arachnoidea*].

491. Wierzejski A.: Dopisek [do pracy: O rozwoju pąków (gemmulae)...] (O gatunku *Spongilla fragilis* Leydy). T. 12: 1884 s. 267—278. [*Spongiae*].

492. Wierzejski A.: [*Planaria subtentaculata* w stawach tatrzańskich i w Zakopanem]. T. 15: 1887 s. LXXI—LXXII. [*Vermes (Turbellaria)*].

493. Kulczyński W.: [*Eugnatha striata* L. Koch.] T. 15: 1887 s. LXXI. [*Arachnoidea*].

494. Wierzejski A.: O krajowych skorupiakach z rodziny *Calanidae*. T. 16: 1887 s. 232—244. [*Crustacea*].

495. Wierzejski A.: [O znaczeniu podwójnych statoblastów u mszyciwolów krajowych]. T. 17: 1888 s. XXVII—XXVIII. [*Bryozoa*].

496. Wierzejski A.: [Wiadomość odnosząca się do zarazy raków]. T. 17: 1888 s. XXXIX—XL. [*Crustacea*].

497. Wierzejski A.: [O owadach pojawiających się obficie w jesieni]. T. 17: 1888 s. LIII—LIV. [*Insecta*].

498. Wierzejski A.: O niektórych pasożytach raka rzecznoego. T. 18: 1888 s. 260—279. [*Crustacea, Trematodes, Protozoa*].

499. Wierzejski A.: [Wiadomość o odkryciu gatunku *Limnetis brachyurus* O. F. Müller...] T. 20: 1890 s. VII. [*Crustacea (Phyllopora)*].
500. Wierzejski A.: *Rotatoria* (wrotki) Galicji. T. 26: 1893 s. 160—265. [*Vermes (Rotatoria)*].
501. Kowalewski M.: Studia helmintologiczne. 1. T. 29: 1895 s. 349—367. [*Vermes (Trematodes, Cestodes, Nematodes)*].
502. Kowalewski M.: Studia helmintologiczne. 3. *Bilharzia polonica* sp. nov. T. 31: 1897 s. 41—70. Przedst. 14 1895 [*Vermes (Trematodes)*].
503. Kowalewski M.: Studia helmintologiczne. 4. *Bilharzia polonica* n. sp. Sprostowania i uzupełnienia. T. 30: 1896 s. 345—356. Przedst. 23 1896 [*Vermes (Trematodes)*].
504. Kowalewski M.: Studia helmintologiczne. 5. Przyczynek do bliższej znajomości kilku przywr. T. 35: 1899 s. 106—164. [*Vermes (Trematodes)*].
505. Kowalewski M.: Studia helmintologiczne. 6. O czterech gatunkach rodz. *Trichosoma* Rud. T. 38: 1901 s. 268—285. [*Vermes (Nematodes)*].
506. Przesmycki A. M.: O paru rodzajach pierwotniaków pasożytniczych we wrotkach (*Rotatoria*). T. 41B: 1901 s. 497—543. [*Protozoa*].
507. Kulczyński W.: Species *Oribatinarum* (Oudms) (*Damacinarum* Michel) in Galicia collectae. T. 42B: 1902 s. 9—56. [*Arachnoidea*].
508. Kowalewski M.: Studia helmintologiczne. 7. T. 43B: 1903 s. 194—218. [*Vermes (Trematodes, Cestodes, Nematodes)*].
509. Kowalewski M.: Studia helmintologiczne. 8. O nowym tasiemcu: *Tatria biremis* gen. nov., sp. nov. T. 44B: 1904 s. 284—304. [*Vermes (Cestodes)*].
510. Kowalewski M.: Studia helmintologiczne. 9. O dwóch gatunkach tasiemców rodzaju *Hymenolepis* Weinl. T. 45B: 1906 s. 222—238. [*Vermes (Cestodes)*].
511. Kowalewski M.: Studia helmintologiczne. 10. Przyczynek do znajomości dwóch ptasich tasiemców. T. 47B: 1907 s. 633—643. [*Vermes (Cestodes)*].
512. Schechtel E.: Nowy gatunek wodopójek (*Hydrachnidae*) *Limnesia polonica* n. sp. i nieznaną dotychczas samica *Arrenurus nodosus* Koen. T. 50B: 1910 s. 1—10. [*Arachnoidea*].
513. Schechtel E.: Przyczynek do znajomości rodzaju *Feltria* (*Hydrachnidae*). T. 50B: 1910 s. 531—557. [*Arachnoidea*].
514. Kiernik E.: Materiały do paleozoologii dyluwialnych ssaków ziem polskich. Cz. 3. Szczałki suhaka (*Antilope saiga*) z jaskini Maszyckiej koło Ojcowa. T. 52B: 1912 s. 399—434. [*Mammalia*].
515. Kiernik E.: Materiały do paleozoologii dyluwialnych ssaków ziem polskich. Cz. 4. Jeleń olbrzymi (*Cervus euryceros* Aldr.). Cz. 3. T. 53B: 1913 s. 195—233. [*Mammalia*].

516. Kiernik E.: Materiały do paleozoologii dyluwialnych ssaków ziem polskich. Cz. 5. Szczątki wilka (*Canis lupus* L.) z dyluwialnych warstw ziem polskich. T. 53B: 1913 s. 491—541. [*Mammalia*].

517. Prüffer J.: O nowych aberacjach motyli *Agrotis pronuba* L. i *Lythria purpuraria* L. oraz o nowych formach gatunków *Aphantopus hyperantus* L., *Coenonympha iphis* Schiff. i *Bupalus piniarius* L. T. 54B: 1914 s. 71—82. [*Insecta (Lepidoptera)*].

518. Kowalewski M.: Rodzaj *Aulodrilus* Bretschner 1899 i jego przedstawiciele. T. 54B. Cz. 2.: 1914 s. 107—135. [*Annelida (Oligochaeta)*].

519. Lityński A.: Wioślarki litewskie. T. 55B: 1915 druk 1916 s. 245—282. [*Crustacea*].

520. Kowalewski M.: *Marionina tatrensis* M. Kowalewski (1914) 1916, nowy przedstawiciel rodziny *Enchytraeidae*. T. 56B: 1916 druk 1917 s. 1—8. [*Annelida (Oligochaeta)*].

521. Kowalewski M.: Przyczynek do lepszej znajomości skąposzczeta *Amphichaeta leydigi* (Tauber 1879) M. Kowalewski 1910. T. 56B: 1916 druk 1917 s. 39—48. [*Annelida (Oligochaeta)*].

522. Minkiewicz S.: Skorupiaki jezior tatrzańskich. Zarys fizjograficzno-faunistyczny. T. 56B: 1916 druk 1917 s. 389—447. [*Crustacea*].

523. Kowalewski M.: Z badań nad skąposzczetami. T. 58B: 1918 druk 1919 s. 41—53. [*Annelida (Oligochaeta)*].

524. Stach J.: Skoczogonki jaskiń Ojcowa. T. 58B: 1918 druk 1919 s. 371—387. [*Insecta (Apterygota)*].

525. Stach J.: O czarnej odmianie chomika (*Cricetus cricetus* L. m. *niger*). Przyczynek do kwestii utrwalania się form zmienionych i rozsielenia chomika. T. 59B: 1919 druk 1920 s. 43—96. [*Mammalia*].

526. Prüffer J.: Polskie formy *Pararge aegeria* L. T. 60B: 1920 druk 1921 s. 123—126. [*Insecta (Lepidoptera)*].

527. Tenenbaum Sz.: *Isomira polonica* n. sp. T. 61B: 1921 druk 1922 s. 27—28. [*Insecta (Coleoptera)*].

528. Minkiewicz S.: Przyczynek do fauny widłonogów Polski z rodziny *Harpacticidae*: *Wolterstorffia confluens* Schmeil. T. 62AB: 1922 druk 1923 s. 315—323. [*Crustacea*].

529. Stefański W.: Nicienie żyjące w mchu okolic Zakopanego. T. 63/64AB: 1923/24 druk 1927 s. 123—131. [*Vermes (Nematodes)*].

530. Vetulani T.: Dalsze badania nad konikiem polskim. T. 67AB: 1927 druk 1929 s. 1—84. [*Mammalia*].

531. Penkacki Cz.: Badania nad występowaniem robaków pasożytniczych w jelicie psa. T. 69B: 1929 druk 1930 nr 6 s. 1—34 [273—306]. [*Vermes (Trematodes, Cestodes, Nematodes)*].

532. Stach J.: Drugi nosorożec (*Coelodonta antiquitatis* Blum.) z warstw dyluwialnych Staruni. W: Drugi nosorożec z warstw dyluwial-

nych Staruni oraz charakter jego otoczenia. (Geologia, mineralogia, flora i fauna). Wiadomość tymczasowa. 5. T. 70: 1930 nr 1 s. 29—56 [29—56].

533. Ramułt M.: Z badań nad fauną wioślarek (*Cladocera*) Pomorza. T. 70: 1930 druk 1931 nr 6 s. 1—70 [381—450]. [*Crustacea*].

INNE WYDAWNICTWA

534. Taczanowski W.: Ptaki krajowe. T. 1—2. Kraków 1882 ss. 462+ +398. [*Aves*].

535. Niezabitowski E. L[ubicz]: Świat zwierzęcy na ziemiach Polski. [W:] Encyklopedia polska. T. 1. Kraków 1912 s. 360—382.

SPIS CYTOWANEJ LITERATURY

1. „Czas” nr 145 i 146. Kraków 28 i 29 czerwca 1865 roku.
2. Fedorowicz Z.: Zarzys rozwoju fizjografii Polski ze szczególnym uwzględnieniem faunistyki (od czasów najdawniejszych do roku 1918). — Memorab. zoolog. 10 1963.
3. Fedorowicz Z.: Fauna Polski w dziełach O. Gabriela Rzączyńskiego T. J. (1664—1737). — Memorab. zoolog. 16 1966.
4. Fedorowicz Z., Kawecki Z.: Maksymilian Siła Nowicki (1826—1890). — Memorab. zoolog. 8 1962.
5. Grochmalicki J.: Historia faunistyki i systematyki zoologicznej w latach 1875—1925. — Kosmos. Tom jubileuszowy. Kraków 1931.
6. Kawecki Z.: Władysław Kulczyński (1854—1919). — Memorab. zoolog. 13 1967.
7. Kowalski K.: Stach J. W osiemdziesiątą rocznicę urodzin. — Prz. zool. [T. 1]: 1957.
8. Kulczyński W.: Śp. Bolesław Kotula. — Spraw. Kom. Fizjogr. T. 34: 1899.
9. Majer J.: Literatura fizjografii ziemi polskiej. — Roczn. TN Krak. T. 30: 1862.
10. Pierwszy Zjazd Fizjografów Polskich w Krakowie. Kraków 1924.
11. [Siedlecki M.] S. M.: Antoni Wierzejski. — Spraw. Kom. Fizjogr. T. 51: 1917.
12. Smolka S.: Akademia Umiejętności w Krakowie (1875—1893). Kraków 1894.
13. Śp. M. Łomnicki — Spraw. Kom. Fizjogr. T. 51: 1917.
14. Sprawozdanie Komitetu Badań Fizjograficznych Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Polskiej Akademii Umiejętności za lata 1946/47. Kraków 1949.
15. Wałęcki A.: Przegląd zwierząt ssących krajowych. — Bibliot. warsz. 1866.

ФАУНИСТИКА В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ФИЗИОГРАФИЧЕСКОЙ КОМИССИИ ПОЛЬСКОЙ АКАДЕМИИ НАУК (1865—1939)

Резюме

Учрежденная в 1865 году при Краковском научном обществе Физиографическая комиссия после преобразования этого общества в 1872 году в Краковскую академию наук продолжала свою работу в качестве органа академии (с 1919 года — Польской академии наук) вплоть до начала второй мировой войны в 1939 году. За 74 года своей деятельности Физиографическая комиссия была единственным в Польше научным учреждением, проводившим широкие исследования отечественной природы. В период гитлеровской оккупации Комиссия не работала. В 1945 году постановлением Президиума Польской академии наук Комиссия была ликвидирована и вместо нее был создан Совет физиографических исследований, развивавший свою деятельность на измененных началах.

Деятельность Физиографической комиссии носила многогранный характер. В ее составе работали ряд секций: метеорологическая, химическая, геологическая, ботаническая, зоологическая, а также секция сельского и лесного хозяйства. Представить достижения всех этих секций превышает возможности одного автора и потому в данной статье мы ограничимся результатами деятельности одной только секции — зоологической.

Число сотрудников зоологической секции было значительно: на протяжении 74 лет их было 340. Самыми выдающимися из них — организаторами и авторами работ — были Максимилиан Новицкий, Антони Вежейский, Владислав Кульчинский и Ян Стах.

Общее число работ по фаунистике, опубликованных Физиографической комиссией, составило 535. Их перечень приводится в библиографии в конце настоящей статьи.

Физиографическая комиссия издавала собственный печатный орган — „Sprawozdania Komisji Fizjograficznej” (Доклады Физиографической комиссии). Это был ежегодник, причем в общей сложности в период 1867—1939 гг.

вышло 73 тома. Известное число научных работ по фаунистике, созданных на основе деятельности зоологической секции, было опубликовано также в следующих изданиях: „Rocznik Towarzystwa Naukowego Krakowskiego” (Ежегодник Краковского научного общества), „Pamiętnik Akademii Umiejętności w Krakowie, Wydział Matematyczno-Przyrodniczy”, (Записки Краковской академии наук, математически-естествоведческое отделение), „Rozprawy i Sprawozdania z Posiedzeń Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Akademii Umiejętności w Krakowie” (Труды и отчеты о заседаниях математически-естествоведческого отделения Краковской академии наук).

В каждом томе своих Докладов Физиографическая комиссия представляла подробные отчеты о своей деятельности и работе секций. Этих отчетов было всего 67. В совокупности они составляют хронику жизни Комиссии и работ всех ее секций, в частности также и зоологической секции.

Ботаническая и зоологическая секции придавали большое значение систематической записи явлений в мире растений и животных (цветение трав, кустарников и деревьев, прилеты и отлеты птиц, нерест рыб и т. п.). Таких отчетов было 39, но более внимательный анализ их показывает, что наблюдения не велись на столько организованном образом, чтобы они могли иметь скольконибудь серьезную научную ценность.

Большинство работ зоологической секции было посвящено беспозвоночным, а среди них — насекомым. Позвоночным было посвящено только 81 работа, причем некоторые из них — представителям нескольких классов.

Что касается территориального охвата работ Физиографической комиссии то едва лишь 32 работы (и то с некоторыми оговорками) касаются территории, всей Польши в ее исторических границах. Остальные посвящены фауне отдельных районов страны. 340 работ, что составляет больше 85% их общего числа, касаются земель, входивших в эпоху разделов Польши в состав Австро-Венгрии, и только 52 работы описывают животный мир земель, входивших в состав Пруссии и Российской империи.

Большие заслуги имеет Физиографическая комиссия в деле охраны природы. В частности результатом ее усилий был принятый в 1868 году Галицийским Сеймом закон, запрещающий ловлю и продажу выступающих в Татрах животных: сурка (*Arctomys marmota*) и серны (*Lepus capra*). Одновременно Сейм принял решение, запрещающее ловлю, отстрел и продажу без малого двадцати видов птиц.

Наряду с исследовательской деятельностью Физиографическая комиссия занималась сбором экземпляров мертвой и живой природы. В результате были созданы богатые коллекции, которые составили Музей Физиографической комиссии, помещавшийся с 1870 года в здании Академии наук в Кракове. В музее были созданы три отдела: геологический, ботанический и зоологический. Начиная с 1888 года музей был открыт для посетителей. В музее

работал постоянный коллектив естествоведов, в частности зоологов, занимавшихся описью, составлением каталогов и упорядочением коллекций. С 1880 года хранителем музея был Константин Ельский (1837—1896). После его кончины эту должность исполнял проф. Владислав Кульчинский, а с 1919 года директором музея был назначен проф. Ян Стах.

LA FAUNISTIQUE DANS L'ACTIVITÉ DE LA COMMISSION
PHYSIOGRAPHIQUE DE L'ACADÉMIE POLONAISE DES SCIENCES
ET DES LETTRES (1865—1939)

Résumé

La Commission Physiographique fut créée en 1865 auprès de la Société Scientifique de Cracovie. Après la conversion de cette Société en Académie des Sciences et des Lettres de Cracovie (1872), elle en devint un des organismes constitutifs. En 1919, l'Académie des Sciences et des Lettres de Cracovie fut promue au rang de l'Académie Polonaise des Sciences et des Lettres, et c'est au sein de ce dernier organisme que la Commission Physiographique subsista jusqu'en 1939, date du déclenchement de la Deuxième Guerre mondiale. Tout au long des 74 années de son existence, la Commission Physiographique fut l'unique organisme à avoir poursuivi sur un large front et aussi longtemps des recherches relatives à l'histoire naturelle de la Pologne. Pendant l'occupation hitlérienne son activité fut suspendue, et en 1945, elle fut dissoute, en vertu d'une décision de l'Académie Polonaise des Sciences et des Lettres, et remplacée par le Conseil d'Études Physiographiques dont l'activité a été basée sur d'autres principes.

L'activité de la Commission Physiographique avait un caractère multilatéral ce qui a trouvé son expression dans toute une série de sections auxquelles elle a donné naissance, à savoir les sections suivantes: météorologique, chimique, géologique, botanique, zoologique, agricole et forestière. Il n'est guère possible à un auteur de procéder à lui seul à l'analyse des résultats obtenus respectivement par les différentes sections de la Commission Physiographique, aussi la présente communication a-t-elle pour objet l'étude des résultats obtenus par une seule section, à savoir la Section de Zoologie.

Le nombre de collaborateurs de cette section était relativement élevé, dépassant 340 personnes sur une étendue de 74 années. Ses promoteurs, organisateurs et auteurs les plus éminents furent: Maksymilian Nowicki, Antoni Wierzejski, Władysław Kulczyński et Jan Stach.

Les travaux faunistiques publiés par les soins de la Commission Physiographique atteignent un nombre global de 535 publications différentes dont la liste est jointe à la Bibliographie de la présente communication.

La Commission Physiographique avait pour organe un annuaire paraissant sous forme d'un volume séparé et portant le titre «Sprawozdania Komisji Fizjograficznej» (Comptes Rendus de la Commission de Physiographie). De 1867 à 1939 on en a vu paraître au total 73 volumes. En outre, un certain nombre de travaux faunistiques élaborés dans le cadre de l'activité de la Section de Zoologie furent publiés par les périodiques suivants: «Rocznik Towarzystwa Naukowego Krakowskiego» (Annuaire de la Société Scientifique de Cracovie), «Pamiętnik Akademii Umiejętności w Krakowie» (Mémoire de l'Académie des Sciences et des Lettres de Cracovie, Classe des Sciences Mathématiques et Naturelles, «Rozprawy i Sprawozdania z Posiedzeń Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Akademii Umiejętności» (Travaux et Comptes Rendus des Séances de la Classe des Sciences Mathématiques et Naturelles de l'Académie des Sciences et des Lettres).

Dans chaque volume de ses Comptes Rendus, la Commission Physiographique publiait un ample rapport de son activité, rapport où elle présentait le travail de toutes ses sections. Ces Comptes Rendus (on en dénombre 65) constituent une sorte de chronique reflétant la vie de la Commission et le déroulement des travaux poursuivis par ses sections, et entre autres par la Section de Zoologie.

La Section de Botanique et la Section de Zoologie attachaient une grande importance à l'enregistrement des apparitions aux règnes végétal et animal (floraison des plantes herbacées, des arbrisseaux et des arbres, arrivées et départs des oiseaux migrateurs, débuts d'hibernation des animaux, fraie des poissons, etc.).

On compte 39 rapports de ce genre. Mais, l'analyse de ces documents prouve qu'on n'a pas réussi à en organiser les auteurs de manière qu'ils conférassent à leurs observations une valeur scientifique plus profonde.

En procédant à l'analyse des travaux zoologiques de la Commission Physiographique, on est amené à constater que ces travaux sont consacrés en majeure partie aux Invertébrés, et notamment aux Insectes. Quant aux Vertébrés, ceux-ci ont fait l'objet de 81 travaux dont certains concernent les représentants de plusieurs classes.

L'analyse des travaux faunistiques publiés par la Commission Physiographique prouve que 32 travaux à peine concernent (et cela avec certaine réserve) l'ensemble du territoire de la Pologne, c'est-à-dire l'ensemble du pays considéré dans ses frontières historiques. Les autres travaux se rapportent à la faune des différentes provinces,

travaux dont 340 soit plus de 85⁰/₀, concernent les régions annexées par l'Autriche, et rien que 52 sont consacrés au règne animal des territoires annexés par la Prusse et la Russie tsariste.

La Commission Physiographique a mis à son actif de très belles réalisations dans le domaine de la protection de la nature. C'est grâce à ses efforts que la Diète de la Galicie a été amenée à promulguer en 1868 une loi interdisant la chasse et la vente du gibier des Tatras: marmotte (*Arctemys marmota*) et chamois (*Rupicapra rupicapra*). La Diète a promulgué en outre une loi prohibant le piègeage, la chasse au fusil et la vente d'une quinzaine d'espèces d'oiseaux.

Parallèlement à son activité scientifique, la Commission Physiographique s'adonnait à collectionner des spécimens de la nature inanimée et animée. Ainsi fut créée une importante collection qui sous le nom de Musée de la Commission Physiographique a trouvé son siège, en 1870, dans le bâtiment de l'Académie sis rue Sławkowska à Cracovie. Le Musée fut doté de 3 sections: géologique, botanique et zoologique. A partir de 1888, il fut ouvert pour le public. Tout un groupe de naturalistes y travaillaient en permanence, et notamment des zoologues occupés à spécifier, cataloguer et ordonner les pièces de la collection. En 1880, Konstanty Jelski (1837—1896) en devint le conservateur. Après sa mort, c'est le professeur Władysław Kulczyński (1854—1919) qui lui succéda dans cette fonction. En 1919, le professeur Jan Stach se vit confier le poste de directeur du Musée.

SKOROWIDZ NAZWISK

- Adolph Witold 93, 94, 95, 96
 Aleksandrowicz Adolf 21
 Alth Alojzy 11, 12, 15, 18, 20, 21, 35
 Alth T. 139
 Andrzejowski Antoni ks. 55, 116, 139
- Bajer-Wentzel A. 121
 Baran St. 93, 95, 98, 163
 Baraniecki Adrian 22
 Bayger Jan Aleksander 78, 86, 89, 100,
 103, 126, 129, 164
 Bąkowski Józef 62, 63, 65, 103, 116, 118,
 143, 144, 146
 Begdon Jerzy W. 93, 95, 98, 162
 Berezowski Andrzej 151
 Bieniasz Franciszek 65, 66, 122, 125
 Bieżanko Czesław Marian 159, 161
 Birkenmajer Ludwik Antoni 147
 Birkenmajerowa Zofia 147, 148, 149, 150,
 151
 Blank-Weissberg Stanisław 85
 Blüthgen P. 128, 129, 132
 Błędzki Ryszard 83, 85, 87, 89
 Błoński Franciszek 61
 Bobek Kazimierz 68, 69, 71, 72, 73, 103,
 119, 121, 147, 148, 149
 Boberski Władysław 66
 Bobińska Helena 124
 Bocheńska 91
 Boehm Ignacy 67, 141
 Bojakowska Maria 84, 87, 89, 161
 Bowkiewicz Jan 83, 85, 88, 91, 94, 95,
 96, 102
 Branicki Konstanty 119
 Brunicki Julian 77, 124, 125, 129, 147,
 153, 154, 155, 156
 Brzęk Gabriel 93, 95, 98, 163
 Brzezina 116
 Buszak Jan 140, 141, 142, 143
- Ciastoń Eugeniusz 131
 Cierlicki 116
 Cieślik 72
 Cukierzys Jakub 96
 Czartoryska Maria 99
 Czech 55
 Czekanowski Jan 29
 Czerkawski Julian 20
 Czermak 56
 Czerniańska M. 93, 94, 95, 96
 Czerniewski J. 85
 Czerny Franciszek 36
 Czerwiakowski Ignacy 11, 12, 14, 16, 18,
 20, 21, 22, 35
 Czyrniański Emilian 12, 15, 18, 20, 22
- Demel Kazimierz 83, 85, 87, 160
 Dietl Józef 11
 Domaniewski Janusz 84, 88, 132, 159, 161
 Dreżepolski Roman 93, 102
 Drzewiecki Stefan 88, 89
 Dunikowski Emil 19
 Dutkiewicz J. 82
 Dybowski Benedykt 120
 Dybowski Władysław 61
 Dyduch Tomasz 74, 123, 150
 Dyrdowska Maria 84, 86, 87, 89, 91, 93,
 95, 105, 161, 162, 166
 Dzieduszyccy 9
 Dzieduszycki Włodzimierz 37
 Dziedzicki Henryk 61
 Dziewulski Eugeniusz 8
 Dziędzielewicz Józef 37, 38, 55, 65, 67,
 68, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 103,
 116, 120, 121, 122, 123, 124, 126, 138,
 145, 146, 147, 148, 152, 153, 154, 155
- Falkowski A. 88, 89, 92, 94
 Fedorowicz Zygmunt 6, 40, 170

- Ferens Bronisław 101, 102, 136
 Fieber Franz Xaver 116
 Fiszer Zygmunt 69, 121, 122, 123, 148
 Foerster Arnold 116
 Forbotko J. 83, 85
 Forget (z Zabiego) 55
 Fritsch Karol 41
 Froń Józef 148, 149
 Fudakowski Józef 81, 84, 86, 88, 90, 92,
     94, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103,
     119, 126, 128, 129, 131, 133, 134, 135,
     136, 157, 158, 162
 Fuliński Benedykt 81, 84, 86, 88, 90, 92,
     94, 97, 103, 158

 Gajl Kazimierz 83, 85, 160
 Garbowski Tadeusz 54, 101, 128, 135
 Gedroyć M. 163
 Gerstaecker Karl Eduard Adolph 116
 Giermańska M. 145, 146, 147
 Giermański P. 144, 145
 Gieysztor Marian 165
 Godlewski Emil (sen.) 35, 156, 157
 Godyń 141
 Graczyński Adolf 38
 Gralewski Ignacy 14, 20
 Grochmalicki Jan 8, 77, 78, 93, 95, 103,
     155, 162, 170
 Grochowska Sabina 83, 85, 88, 90, 91, 94
 Grodziński Zygmunt 131
 Grzegorzek Wojciech (Adalbert) ks. 55,
     69, 70, 121, 131, 132, 140
 Grzybowski Józef 19, 123, 125
 Gutkowski Edward 116
 Gutowska Mackiewicz Róża zob. Mac-
     kiewicz-Gutowska Róża
 Gutwiński Roman 124

 Halladin Ryszard 93, 98
 Hałatkiewicz Zenon 14, 15, 20
 Hankiewicz Włodzimierz 55
 Hawryśiewicz Julian 145, 146, 147, 148,
     149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156,
     158
 Hedemann Wilhelm 55, 139
 Herbich Franciszek 11, 12, 14, 15
 Heynemann D. F. 116
 Hirschler Jan 76, 154
 Homolacs E. 112
 Homolacz E. zob. Homolacs E.
 Horbulewicz Leonard 86, 89

 Horn Walther 131
 Hoyer Henryk (jun.) 29, 34, 35, 36, 54,
     81, 101, 103, 128, 159, 160, 161, 162,
     163, 164
 Hryniewicz Talko Julian zob. Talko-
     Hryniewicz Julian
 Hückel Edward 38, 116

 Jabłoński Józef 15
 Jabłoński Wincenty 14, 20, 37, 38, 53, 54,
     139, 140
 Jachno Jan 37, 38, 55, 63, 103, 137, 138,
     140, 144
 Jaczewski Tadeusz 83, 85, 87, 90, 91
 Jagodzińska Zinaida 94, 95
 Jakubiński L. M. 143, 144, 145
 Jakubisiak Stanisław 91, 93, 95, 98, 102,
     162
 Jakubisiakowa Jankowska Janina zob.
     Jankowska-Jakubisiakowa Janina
 Jakubski Antoni 80, 86, 102, 105, 157,
     160
 Janczewski Edward 35, 122, 124
 Janiczówna Antonina 124
 Jankowska-Jakubisiakowa Janina 93, 95,
     98
 Jankowski Antoni 134, 163, 164
 Janota Eugeniusz 14, 15, 18, 20, 38, 103,
     111, 112, 114, 137, 140
 Jarocki Feliks Paweł 7, 91
 Jarocki Jerzy 87, 89, 93
 Jawłowski Hieronim 83, 85, 88, 90, 91,
     92, 93, 132, 160, 162
 Jaworowski Antoni 66, 67, 68, 147, 148
 Jelski Konstanty 36, 63, 64, 65, 66, 67,
     68, 72, 103, 119, 120, 121, 122, 173,
     176
 Juszczyk Włodzimierz 99, 101, 102, 164,
     165

 Kaczyński Józef 116
 Kamieniecki Stanisław 125, 126
 Kamiński Z. 162
 Karczewski Wiktor 166
 Karliński Franciszeek 11, 12, 15, 18, 20,
     22, 35, 67
 Karliński Justyn 63, 65, 66, 120, 139, 140,
     141, 145
 Karpowicz Karol 85, 87, 89, 91, 93
 Kaucki Tytus 82, 87

- Kawecki Zbigniew 36, 40, 135, 164, 165, 170
 Kaznowski Kazimierz 100, 102
 Kéler Stefan 95
 Kessler Karol 119
 Kędzierski Stanisław 154
 Kiernik Eugeniusz 77, 168, 169
 Kinel Jan 82, 84, 86, 88, 89, 90, 92, 94, 96, 97, 100, 103, 164
 Kirchmayer (z Wiesbadenu) 116
 Klemensiewicz Stanisław 63, 65, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 103, 124, 129, 145, 149, 150, 152, 153, 155, 156
 Klimesch (z Linzu) 131
 Kłapacz Michał 82, 84, 87, 160
 Koch Ludwig 57, 58, 116, 167
 Kochanowski Cyryl 146
 Kociuba Michał 66
 Kocyan Antoni 55, 112, 137
 Kohl Franz 124
 Konopka Józef 57, 140
 Kopyłówna Natalia 95, 96
 Kornicki Wojciech 116
 Kossowski Władysław ks. 116
 Kotowicz Antoni 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146
 Kotula Bolesław 57, 58, 62, 63, 65, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 103, 114, 116, 119, 121, 122, 123, 124, 131, 141, 144, 146, 147, 170
 Kowalewski Mieczysław 71, 74, 75, 77, 79, 103, 123, 131, 148, 149, 150, 151, 153, 155, 156, 168, 169
 Kowalski Kazimierz 36, 170
 Kownacki W. 77, 124
 Kozieł J. 92, 94
 Kozikowski Antoni 82, 84, 87, 90, 93, 96, 100, 103
 Kozłowski ks. 56
 Koźmiński Zygmunt 88, 100, 102
 Krach Wilhelm M. 91, 98
 Kraińska Maria 85, 87, 89, 91, 93
 Kranzówna H. 93, 98
 Krasucki Adam 79, 80, 81, 82, 84, 93, 103, 157, 158
 Kremer Aleksander 14, 20, 22, 35, 36
 Kremky Jerzy 85, 87, 90, 91, 100, 102
 Kreutz Feliks (Szczęsny) 33, 35, 36, 61, 122, 123, 124, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154
 Król Ignacy 80
 Król Michał ks. 57
 Król Żegota 58, 59, 62, 116, 118, 126, 142, 143
 Krziż A. 141, 143, 144, 145, 146
 Krzyczkowski (z Gródka) 66
 Krzysik Stanisław Marian 80, 81, 83, 85, 87, 92
 Krzywicki Ludwik 20
 Kuczyński Feliks 12, 15
 Kuczyński Stefan 18, 21, 22, 35, 36, 141, 142, 143, 144, 145, 146
 Kulczyński Stanisław 88, 89
 Kulczyński Władysław 36, 39, 53, 54, 56, 57, 59, 62, 63, 65, 66, 67, 70, 71, 72, 77, 79, 80, 103, 114, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 126, 140, 141, 142, 144, 167, 168, 170, 171, 173, 174, 176
 Kulesza W. 164
 Kulmatycki Włodzimierz 80, 81, 96, 98, 101, 127, 158
 Kuntze Roman 82, 84, 86, 88, 89, 90, 92, 94, 97, 102, 103
 Kurcz Jarosław 124, 146
 Kuźniar Wiktor 124
 Langersdorf F. 131
 Langie Karol 22
 Langner (z Sambora) 55
 Latzel Robert 120
 Leigert Józef 55, 139, 140
 Lenartowicz Jan Tadeusz 143, 144, 145
 Lewiński Jan 81, 88
 Lgocki Henryk 122, 153
 Liberek W. 91, 93
 Limanowski Mieczysław 19
 Linke Antoni 93, 95, 98
 Liśkiewicz Stanisław 83, 85, 87, 90, 91, 94, 163
 Lityński Alfred 78, 79, 83, 85, 87, 101, 103, 157, 159
 Löw (Loew) Hermann 56, 116, 167
 Lubecki Edward 78, 79, 80, 81
 Lubicz-Niezabitowski Edward zob. Niezabitowski Edward Lubicz
 Łomnicki Jarosław L. M. 71, 72, 73, 74, 82, 87, 89, 91, 93, 95, 103, 121, 122, 123, 150

- Łomnicki Marian Alojzy 37, 38, 56, 57,
 58, 61, 62, 63, 65, 66, 68, 69, 74, 75,
 79, 103, 114, 118, 119, 120, 126, 138,
 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147,
 151, 152, 170
 Łossowska-Woydyłowa M. 91, 93, 94,
 95, 96
 Łoziński Paweł 81, 90, 92, 157
 Łoziński Walery 76
 Łuczakowski 55

 Mackiewicz-Gutowska Róża 96
 Maczonis A. 94, 95, 96
 Magierowski Leon 147, 149, 150, 151
 Majer Józef 11, 12, 13, 15, 20, 166, 170
 Majewski Edward 141, 142, 143, 144, 145,
 146, 147
 Mann Joseph Johann 58
 Mazur Edward 100, 102, 126, 164, 165
 Mazurowa Gabriela 165
 Mazurowie G. i E. zob. Mazur Edward,
 Mazurowa Gabriela
 Mądalski Józef 99
 Męczyńska M. 98
 Mianowski Józef 7
 Michalski W. 133, 134
 Miczyński Kazimierz 159
 Miedziński Kazimierz 93, 95
 Mierzeyewski Władysław 83, 85, 88, 93,
 94
 Mikulska Izabella 99, 101, 102
 Mikulski Józef 88, 90, 97, 100, 101, 102,
 103, 131, 162
 Miller Ludwig 55, 57, 58, 116
 Minkiewicz Stanisław 76, 77, 78, 79, 83,
 101, 103, 156, 169
 Młodowska Jadwiga 78, 104
 Młodzianowska-Dyrdowska Maria zob.
 Dyrdowska Maria
 Mokrzecki Zygmunt 83, 85, 87
 Momot Jan 75, 76, 79
 Morozewicz Józef 95, 125
 Moszyńska Maria 91
 Moszyński Ambroży 84, 87, 89, 91, 93,
 95, 98, 101, 102, 103, 160, 161
 Muszyk Ludwik 55, 56, 138
 Myrdzik Kazimierz 93, 95, 98

 Nawrocki L. 98
 Niesiołowski Witold 81, 82, 84, 86, 88, 90,
 92, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 103, 119,
 128, 129, 134, 136, 158, 159, 160, 163,
 166
 Niezabitowski Edward Lubicz 20, 72, 73,
 74, 75, 76, 81, 93, 95, 98, 101, 102,
 103, 119, 121, 122, 123, 149, 150, 151,
 152, 154, 155, 156, 161, 170
 Noll (z Frankfurtu n/M) 116
 Noskiewicz Jan 80, 82, 84, 86, 88, 89, 90,
 92, 94, 96, 97, 101, 102, 103, 127, 157,
 158
 Nowak Jan 35, 128
 Nowak E. 129
 Nowakowski L. 167
 Nowicka J. 94
 Nowicki Maksymilian 14, 15, 18, 20, 22,
 32, 37, 38, 40, 53, 54, 55, 56, 57, 58,
 61, 62, 70, 103, 105, 106, 111, 112,
 113, 114, 115, 116, 118, 119, 120, 137,
 138, 139, 140, 141, 166, 171, 174
 Nowicki Światosław 93
 Nunberg Marian 84, 131, 166
 Nusbaum Józef 71, 121, 126, 148

 Oehlers (z Erlangen) 116
 Ogijewicz Borys 90, 91, 93, 94, 95, 96
 Ojak Adolf 161
 Ossowski Godfryd 120, 145
 Ostrejkwówna Maria 88, 90, 92

 Paleczny M. 145, 146, 147
 Paszkiewiczówna T. 95
 Patkiewicz Roman 82
 Pawłowski Bogumił 81, 99, 101
 Pawowicz E. 81
 Penkacki Czesław 169
 Peplowski Schnür Leon zob. Schnür-Pe-
 płowski Leon
 Petelczyc Z. 94
 Petruszewicz Kazimierz 96
 Piech Kazimierz 31, 36, 99, 100, 101, 164,
 165
 Piekosiński 55
 Pietruski Stanisław Konstanty 43, 111
 Piotrowski Kazimierz 116
 Pirogowski Władysław 55, 56, 116
 Płodowski Tadeusz 184
 Poliński Władysław 53, 78, 83, 85, 87, 89,
 103, 125, 155, 156
 Poll 129

- Poluszyński Gustaw 82, 88, 89
 Pongracz 89
 Popiel Franciszek 37
 Popek J. 125
 Prüffer Jan 78, 79, 80, 81, 83, 85, 86, 88,
 90, 91, 93, 94, 95, 96, 101, 103, 126,
 157, 159, 169
 Prysak 118
 Przesmycki A. Marian 168

 Raciborski Marian 19, 35, 114, 123, 125,
 157
 Racięcka Maria 83, 85, 86, 90, 91, 96,
 101
 Radoszkowski Oktawiusz 123, 124, 128,
 129, 133, 134
 Ramułt Mirosław 82, 84, 86, 92, 98, 99,
 103, 165, 170
 Rehman Antoni 14, 15, 18, 19, 20
 Romaniszyn Jan 76, 82, 84, 86, 89, 90, 92,
 94, 96, 97, 101, 102, 103, 154, 163, 166
 Romer Eugeniusz 19
 Romer Konstanty 56, 57
 Rostafiński Józef 35, 79, 146, 147
 Roszkowski Wacław 82, 83, 85, 87
 Rudnicki Stefan 19
 Rudzki Aleksander 142
 Ruskin John 111
 Ruskowski Jan 82, 84, 85, 87, 89, 159
 Ruskowski Jerzy Stanisław 88, 160
 Rużyczka 147
 Rybiński Michał 69, 72, 73, 74, 103, 119,
 121, 122, 123, 125, 149, 150
 Rydzewski Bronisław 81
 Rydzewski Władysław 96
 Rymar Jan 164, 165
 Rzączyński Gabriel 6
 Rzóska Julian 84, 87, 89, 91, 93, 95, 98,
 101, 102, 103, 161

 S. M. zob. Siedlecki Michał
 Sagan Lubomir 98, 134
 Sawicki Ludomir 19, 36, 76, 77
 Sawiczewski Florian 12, 15, 20
 Schaitter Ignacy 55, 56, 116, 138, 139,
 140
 Schechtel Edward 77, 84, 85, 101, 127,
 168
 Schille Fryderyk 72, 73, 74, 75, 76, 82,
 86, 89, 90, 92, 103, 122, 123, 124, 125,
 126, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154,
 155, 166
 Schmidt 134
 Schnür-Peplowski Leon 131
 Scipio Karol 116
 Serafiński Tadeusz 84, 85, 87, 161
 Sieczka Maciej 55, 56, 57, 112, 116
 Siedlecki Michał 35, 53, 71, 80, 81, 125,
 157, 158, 170
 Siemiradzki Józef 19
 Sieroszewski Wacław 123
 Simm Kazimierz 79, 129, 157
 Sitowski Ludwik 75, 78, 93, 95, 98, 101,
 102, 103, 123, 125, 152, 154, 157, 163
 Sitsch Adolf 128, 159
 Słonimski Piotr 83, 85, 87, 89, 91, 93
 Smolka Stanisław 70, 170
 Smoluchowski Marian 35, 157
 Smreczyński Stanisław (jun.) 100, 164
 Smreczyński Stanisław (sen.) 74, 76, 77,
 84, 92, 94, 100, 103, 119, 122, 123,
 124, 125, 129, 131, 132, 134, 150, 153,
 154, 162
 Sokołowski Jan 84, 85, 87, 89, 91, 93, 95,
 161
 Stach Jan 36, 80, 81, 82, 84, 86, 88, 90,
 92, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 103,
 117, 119, 126, 128, 129, 132, 133, 134,
 160, 169, 170, 171, 173, 174, 176
 Stach Stefan 81, 82, 84, 86, 88, 90, 92,
 94, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103,
 119, 128, 129, 132, 134, 135, 136, 158,
 159, 164, 165
 Stanisław August Poniatowski, król
 Polski 6
 Stefański Witold 83, 85, 169
 Stein (z Weilburga) 116
 Stein Fryderyk (z Pragi) 116
 Stobiecki Stefan 62, 63, 65, 66, 67, 68,
 69, 70, 71, 73, 75, 76, 79, 81, 86, 99,
 101, 103, 121, 122, 127, 144, 145, 146,
 156, 157, 165
 Stöckel August 74, 82, 84, 87, 164
 Stopczański Aleksander 12, 14, 15, 20
 Strawiński Konstanty 83, 85, 87, 89, 91,
 93, 101, 103
 Stuglik Zdzisław 90
 Sumiński Stanisław Michał 83, 85, 159

- Szafer Władysław 36, 77, 128, 155
 Szatas Jan 93, 95, 163
 Szeliga-Mierzeyewski Władysław zob.
     Mierzeyewski Władysław
 Szmerykowski J. 143, 144, 145, 146
 Sznał Jan 61
 Sztolcman Jan 61, 82, 85, 87, 90
 Szulczewski Jerzy Wojciech (Adalbert)
     84, 85, 87, 89, 93, 95, 98, 101, 158,
     160, 162, 164
 Szwestka Józef 116
 Szynal Eustachy 89, 92, 94, 96
 Szyszkiewicz Dezydery 81
 Szyszkowski (z Tustanowic) 55, 56, 116
- Ślósarski Antoni 61, 122
 Śnieżek Jan 69, 73, 75, 76, 103, 119, 123,
     124, 129, 148, 149, 154
 Środoń A. 135
 Świętkiewicz Michał 82, 84, 86, 89, 92,
     94, 96, 98, 103
 Taczanowski Władysław 7, 43, 61, 65,
     104, 111, 170
 Talko-Hryniewicz Julian 122, 129
 Tenenbaum Szymon 83, 85, 88, 89, 101,
     102, 103, 169
 Toll Sergiusz 102, 135, 165
 Trella Tadeusz 82, 84, 87, 89, 91, 93, 95,
     96, 98, 101, 103
 Truskołaska H. 90, 92, 94
 Trusz Szymon 66
 Turczyński E. 140, 144, 145, 146
 Turner J. 129
 Tutaj Jan 93, 95, 98, 163
 Tyniecki Władysław 116
 Tyzenhauz Konstanty 43, 61
- Ulanowski A. 63, 146
 Urbanowiczówna Kazimiera 83, 85, 86
 Urbański Jarosław 95, 98, 163
- Vetulani Tadeusz 82, 84, 86, 89, 91, 92,
     169
 Viertl Adalbert 141
- Wachtl Fryderyk 55, 57, 59, 116, 118,
     140, 142
 Waga Antoni 61, 121, 122, 129, 131, 133,
     136
 Wagner (z Makowa) 55
- Wagner Antoni 83, 85, 87, 89
 Wajgiel Leopold 37, 38, 55, 137, 138
 Wala Jędrzej 55, 56, 57, 112, 116
 Wall Tomasz 143, 144
 Walles Władysław 164
 Wałęcki Antoni 61, 62, 170
 Warchałowska J. 124
 Weigner Stanisław 19
 Weissberg Blank Stanisław zob. Blank-
     Weissberg Stanisław
 Wengrisówna Janina 93, 94, 95
 Wentzel-Bajer A. zob. Bajera-Wentzel A.
 Werchranski Jan 55, 56, 69, 116, 139, 140,
     148
 Wernberger E. 144, 145
 Węgrzecki Mieczysław 89, 91
 Wieczorkiewicz Edmund 125
 Wielowiejski H. 142
 Wierzbowski Michał 63, 147
 Wierzejski Antoni 37, 38, 53, 54, 55, 56,
     58, 62, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71,
     79, 103, 118, 119, 120, 121, 126, 129,
     131, 138, 139, 141, 145, 146, 148, 149,
     167, 168, 171, 174
 Wilczyński Jan 83, 85, 86, 88
 Wiśniowski Tadeusz 66, 67, 120, 147
 Wiszniewski 66
 Witkowski August 35, 154, 155
 Wodyński R. 63
 Wodzicki Kazimierz (jun.) 101, 102
 Wodzicki Kazimierz (sen.) 37, 111, 118
 Wojtusiak Roman 90, 92, 94, 97, 98, 99,
     100, 101, 102, 103, 131, 134, 135, 136
 Wójcik Kazimierz 124
 Wolski Tadeusz 83, 85, 87, 88, 89
 Woydyłowa Łossowska Maria zob. Łos-
     sowska-Woydyłowa Maria
 Wróblewski Augustyn 121
 Wróblewski Eustachy 72
 Wróblewski Mikołaj 140
 Wrześniowski August 61
 Wysocki 92
- Zaborski Władysław 143
 Zaćwilichowski Jan 84, 86, 88, 90, 92,
     94, 96, 97, 99, 102, 103, 135, 158, 160,
     161, 162, 163, 164, 165
 Zajączkowski Maciej 12
 Zajcówna Z. 90, 91, 94, 95

Zapałowicz Hugo 123
 Zaręczyński Stanisław 59, 116, 118, 120
 Zejszner Ludwik 12
 Zgórek Ludwik 38
 Zieleniewski Michał 22
 Ziembicki 82
 Znamierowska Maria 83
 Znatowicz Bronisław 8
 Zoll Tadeusz 84, 85, 87, 161

Zontak Włodzimierz 55
 Żebrawski Teofil 12, 15, 18, 20, 22, 37,
 38, 62, 103, 129, 137, 138, 143
 Żmuda Antoni 156
 Żuchlińska M. 98
 Żukotyński Włodzimierz 145
 Życzyński Tytus 116

SPIS ILUSTRACJI

	str.
Prof. dr Józef Majer (1808—1899) prezes Towarzystwa Naukowego Krakowskiego, inicjator utworzenia Komisji Fizjograficznej w roku 1865 . . .	13
Prof. dr Maksymilian Nowicki (1826—1890), przewodniczący Sekcji Zoologicznej w latach 1867—1877	32
Prof. dr Feliks Kreutz (1844—1910), przewodniczący Komisji Fizjograficznej w latach 1893—1910	33
Prof. dr Henryk Hoyer (jun.) (1864—1947), przewodniczący Komisji Fizjograficznej w latach 1922—1932	34
Prof. dr <i>honoris causa</i> Władysław Kulczyński (1854—1919), sekretarz Komisji Fizjograficznej w latach 1879—1919 i przewodniczący Sekcji Zoologicznej w latach 1893—1918	39
Prof. dr Antoni Wierzejski (1843—1916), przewodniczący Sekcji Zoologicznej w latach 1878—1893	54
Konstanty Jelski (1837—1896), kustosz Muzeum Fizjograficznego w latach 1880—1896	64
Prof. dr Jan Stach (ur. w r. 1877), sekretarz Komisji Fizjograficznej w latach 1922—1936, dyrektor Muzeum Fizjograficznego w latach 1919—1939 . . .	117
Gmach Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie przy ul. Sławkowskiej 17, siedziba Komisji Fizjograficznej i Muzeum Fizjograficznego. Fot. T. Płodowski	127
Fragment wystawy Muzeum Fizjograficznego w Krakowie. Jedna z szaf starszej kolekcji. Fot. T. Płodowski	130
Fragment wystawy Muzeum Fizjograficznego w Krakowie. Jedna z sal współczesnych. Fot. T. Płodowski	133
Muzeum Fizjograficzne w Krakowie. Nosorożec włochaty ze Staruni. Fot. T. Płodowski	135

T R E Ś Ć

	str.
Przedmowa	5
Wstęp	6
Dzieje Komisji Fizjograficznej	11
Skazówki do poszukiwań fizjograficznych	16
Regulamin Komisji Fizjograficznej Akademii Umiejętności w Krakowie	23
Sekcja Zoologiczna Komisji Fizjograficznej	37
Kronika działalności i wydarzeń	37
Charakterystyka działalności Sekcji Zoologicznej	102
Ochrona przyrody w działalności Komisji Fizjograficznej	111
Muzeum Komisji Fizjograficznej	115
Bibliografia prac faunistycznych zawartych w wydawnictwach Polskiej Akademii Umiejętności w latach 1862—1939	137
Sprawozdania Komisji Fizjograficznej	137
Prace monograficzne Komisji Fizjograficznej	166
Rocznik c.k. Towarzystwa Naukowego Krakowskiego	166
Pamiętnik Akademii Umiejętności w Krakowie. Wydział Matematyczno-Przyrodniczy	167
Rozprawy i Sprawozdania z Posiedzeń Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Akademii Umiejętności	167
Inne wydawnictwa	170
Spis cytowanej literatury	170
Фаунистика в деятельности Физиографической Комиссии Польской академии наук. 1865—1939 (резюме)	171
La faunistique dans l'activité de la Commission physiographique de l'Académie Polonaise des Sciences et des Lettres. 1865—1939 (résumé)	174
Skorowidz nazwisk	177
Spis ilustracji	184

Dotychczas ukazały się następujące prace:

1. Z. Fedorowicz, *Ludwik Henryk Bojanus*, 1958, ss. 47, ilustr.
2. M. Mroczkowski, *O pierwszej w Polsce próbie monograficznego opracowania krajowych chrząszczy (Coleoptera)*. 1959, ss. 31, ilustr.
3. G. Brzęk, *Złoty wiek ornitologii polskiej*. 1959, ss. 175, ilustr.
4. Z. Fedorowicz, *Ewolucjonizm na Uniwersytecie Wileńskim przed Darwinem*. 1960, ss. 123, ilustr.
5. K. Kowalska, A. Mikłaszewska - Mroczkowska, *Benedykt Dybowski. Materiały biograficzno-bibliograficzne*. Część I, 1960, s. 99, ilustr.
6. J. Kożuchowski, *Kijowski okres (1856—1863) w życiu Konstantego Jelskiego*. 1961, ss. 91, ilustr.
7. Z. Fedorowicz, *Mowa Jerzego Forstera wygłoszona dnia 2 lutego 1785 r. w Szkole Głównej W. Ks. Litewskiego w Wilnie pt. „Limites Historiae Naturalis”*. 1961, ss. 69, ilustr.
8. Z. Fedorowicz, Z. Kawecki, *Maksymilian Siła Nowicki (1826—1890)*. 1962, ss. 139, ilustr.
9. Z. Fedorowicz, *Materiały do historii zoologii na Uniwersytecie Jagiellońskim (1777—1914)*. 1962, ss. 124, ilustr.
10. Z. Fedorowicz, *Zarys rozwoju fizjografii Polski ze szczególnym uwzględnieniem faunistyki (od czasów najdawniejszych do roku 1918)*. 1963, ss. 185, ilustr.
11. J. Kożuchowski, *Zarys historiografii zoologii na ziemiach polskich*. 1963, ss. 115, ilustr.
12. W. Taczanowski, *Listy do Antoniego Wagi, Konstantego Branickiego i Benedykta Dybowskiego*, w opracowaniu Krystyny Kowalskiej, Anny Mroczkowskiej i Barbary Zielińskiej. 1964 ss. 317, ilustr.
13. W. Laszczkowska, *Zarys rozwoju Biblioteki Instytutu Zoologicznego Polskiej Akademii Nauk*. Z przedmową Stanisława Feliksiaka. 1965, ss. 108, ilustr.
14. L. H. Bojanus, *De uro nostrate eiusque sceleto commentatio*. W 140-lecie krytycznie opracowali i komentarzem opatrzyli Tadeusz Roskosz i Wojciech Empel. 1965, ss. 186, ilustr.
15. M. Siedlecki, *Na drodze życia i myśli*. Pisma pośmiertne uzupełnione wyciągami z „Notatnika wojennego” Ewy Siedleckiej. 1966, ss. 110, ilustr.
16. Z. Fedorowicz, *Fauna Polski w dziełach O. Gabriela Rzączyńskiego T. J. (1664—1737)*. 1966, ss. 220, ilustr.
17. Z. Fedorowicz, *Michał Siedlecki (1873—1940)*. 1966, ss. 162, ilustr.
18. Z. Kawecki, *Władysław Kulczyński (1854—1919)*. Z posłowiem Stanisława Kulczyńskiego. 1967, ss. 112, ilustr.
19. Z. Fedorowicz, *Zoologia w Gdańsku w stuleciach XVII i XVIII*. 1968, ss. 121, ilustr.
20. J. Ph. Breynius, *Prace o czerwcu polskim. De Cocco polonico opera, 1731—1733—1750*. Życiorysem Jana Filipa Breyne'a i komentarzami opatrzyli Zbigniew Kawecki, Halina Wernerówna. 1969, ss. 148, ilustr.
21. Z. Fedorowicz, *Antoni Wierzejski (1843—1916)*. 1970, ss. 81, ilustr.

Cena: 35,— zł

Inst. Zool. PAN
Biblioteka

P.4753.

Księgozbiór Podręczny